

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Ilyés Ferenc

Pécs, 2015

Pécsi Tudományegyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

**Regionális gazdasági együttműködés szövetkezeti
keretek között**

– székelyföldi modellek –

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Készítette: Ilyés Ferenc

Témavezető: dr. Horváth Gyula
egyetemi tanár

Pécs, 2015

Köszönet

Egy disszertáció elkészítése minden esetben csapatmunka – az én esetemben is beigazolódott, hogy szövetségesek nélkül nem lettem volna képes ezt a kutatást megalkotni. A legközelebbi szövetségeseim a családtagjaim voltak, akik számára az adott munka teljesítése és a felszabaduló családapa kettőssége meghatározta a kutatási munkám iránti érzéseiket, de méltón viselték a családfő pillanatnyi kiesését és dolgoztak össze a mindennapi feladatok elvégzésére. A családom igazi közösséggé vált az elmúlt két év alatt. Köszönöm Krisztina feleségemnek az áldozatos családvezetési munkásságát, amelyet a jelen munka során Bence, Áron és Anna-Blanka gyerekeink nevelésére és együttműködő készségeik fejlesztésére kifejtett.

Továbbá köszönettel tartozom kollégáimnak és mentoraimnak, akik folyamatosan biztattak, hogy hiánypótló kutatással foglalkozom és mielőbbi eredményei konkrét hatással lehetnek a térség fejlődésére, amelyben élek. Dr. Kandikó József, a volt Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának rector emeritusa, Ambrus Tibor, a Multivezető^{TM} vállalati szakértője, valamint dr. Geréb László, a székelyudvarhelyi MÜTF Oktatási Központ ügyvezetője azok a személyek, akik azt a folyamatot támogatták, amelynek során ez a disszertáció elkészülhetett.

Végül, de nem utolsósorban, köszönöm témavezetőm, dr. Horváth Gyula professzor szakmai, tudományos, kutatás-módszertani, valamint emberi tanácsait, azt, hogy bízott bennem, hogy munkámmal hozzájárulok a magyar közösségi gazdaságpolitika fejlesztéséhez.

Absztrakt

Regionális gazdasági együttműködés szövetkezeti keretek között

Készítette: Ilyés Ferenc

Konzulens: dr. Horváth Gyula egyetemi professzor

Tárgyszavak: közösségfejlesztés, együttműködés, szövetkezés, regionális fejlődés

A regionális fejlődés egyik legfontosabb feltétele, hogy a térségben lakó közösségek számára hasznosítható eredményt produkáljon, tehát az adott erőforrások felhasználásával regionális társadalmi-gazdasági fejlődést kell elérni. Az elmúlt 150 év során a szövetkezet a magyar társadalomban kiemelkedő regionális gazdaságszervező forma volt, amely nagyon sok esetben kiváltott más fejlesztési tényezőket is.

A magyar és román szövetkezeti fejlődést tanulmányozva megállapítást nyert az a tény, hogy a szövetkezet az elmaradott, elsősorban vidéki közösségek fejlődésében ért el eredményeket, itt említhető az írástudatlanság, mélyszegénység csökkentése, felszámolása, vagy a kisebbségi közösségek önrendelkezése. Az 1990-es közép-kelet-európai társadalompolitikai változások nyomán újra reflektorfénybe kerültek a szövetkezetek mint a közösség gazdaságfejlesztő eszközei, azonban a próbálkozások többsége kudarcba fulladt. A disszertáció során arra keresem a választ, hogy melyek azok az akadályok, amelyek ma az együttműködések útjában állnak és milyen feltételeknek kell érvényesülniük, hogy újra eredményeket lehessen elérni. A kutatási munka során számos szakirodalmat tanulmányoztam és elemeztem az együttműködés és a szövetkezetek témájában, továbbá empirikus felméréseket végeztem Székelyföld bizonyos településein, annak érdekében, hogy a jelenlegi társulási állapotot megismerjem a székely közösségekben.

A disszertáció egyes fejezeteinek a következtetéseit összegezve deklarálni lehet, hogy a közösségek gazdasági együttműködésének kérdése elsősorban az interperszonális kapcsolatok minőségétől függ. A szövetkezetet – mint közösségi gazdaságfejlesztési szervezetet – csak akkor lehet alkalmazni, ha egy modern együttműködési modellt hozunk létre a múltbeli tapasztalatokra alapozva, amely viszont a modern világ technológiáját és tudáseszközeit hasznosítja. Tudományos munkám eredményeként két modellt alkottam: a *letisztuló* és a *kisugárzó* integratív szövetkezeti modelleket. A kutatási munka zárszava a jelen munka továbbvitelének meghatározása, amely a gyakorlati alkalmazásra hivatott teljes forgatókönyvet összeállítani.

Tartalomjegyzék

1.Bevezetés.....	1
1.1. A kutatás tárgya.....	1
1.2. A kutatás indítéka, igazolásra váró hipotézisek	4
1.3. A kutatás célkitűzése	7
1.4. Alkalmazott kutatómódszertan	7
1.5. A szövetkezeti gondolkodást kutató korábbi munkák.....	10
2.Székelyföld a különböző gazdasági és politikai terekben	12
2.1. Székelyföld térszerkezetét befolyásoló tényezők.....	12
2.2. Összefoglalás, következtetések	42
3. A gazdasági együttműködés feltételeinek vizsgálata a Székelyföldön	44
3.1. Empirikus adatgyűjtés a félig strukturált mélyinterjú módszer alkalmazásával ..	44
3.2. Érték–érdek–közösség fogalomrendszere a regionális gondolkodásban	48
3.3. A tapasztalat szerepe az egyén életvitelében.....	51
3.4. Az egyén gondolkodásának hatása a közösségi értékítéletre	53
3.5. Felelősségvállalás és alázat a közösségi cselekedetekben	57
3.6. Tapasztalatszerzés és tanulás az aktív közösségépítésben	57
3.7. Kezdeményező, közösségi gondolkodású vezetőkre van szükség	59
3.8. Összegzés, következtetések.....	62
4. A közösség-szervezés szerepe a vidéki gazdasági társulások létrejöttében Székelyföldön	66
4.1. Az empirikus adatgyűjtés feltételeinek a bemutatása	66
4.2. Az empirikus felmérés során vizsgált alhipotézisek (AL-H)	69
4.3. Az empirikus adatgyűjtés során vizsgált minta bemutatása.....	71
4.4. A megfogalmazott alhipotézisek vizsgálata és értékelése.....	76
4.5. A székely vidéki közösségek csoportjai az együttműködés különböző szintjein	97

4.6.	A kérdőíves felmérés alhipotéziseinek igazolása után megfogalmazható következtetések	98
5.	A magyar és a román szövetkezeti rendszerek fejlődésének összehasonlítása a kezdetektől 1945-ig.....	103
5.1.	A szövetkezeti mozgalom fogadóképességének társadalmi-gazdasági helyzete a román és magyar közösségekben a XIX. század közepén	103
5.2.	A román és az erdélyi magyar szövetkezeti gondolkodás a kezdetektől a XIX. század végéig.....	113
5.3.	A szövetkezeti mozgalom fejlődése Erdélyben és a Román Királyságban a XX. század elején.....	120
5.4.	A magyar kisebbségi szövetkezetek helyzete Romániában a két világháború között	134
5.6.	A román és a magyar szövetkezeti történelem tanulmányozása nyomán megfogalmazható következtetések.....	140
6.	A szövetkezeti gondolkodás aktualitása és regionális fejlesztési tapasztalatai Európában	142
6.1.	A tudatos fogyasztás alakulásának hatása a közösségi gondolkodásra.....	142
6.2.	A székely közösségi gazdaság lehetséges szervezeti formái	145
6.3.	A szövetkezet fogalma, értelmezése	146
6.4.	A szövetkezetek csoportosítása	151
6.5.	szövetkezet kialakulásának története	155
6.6.	Szövetkezeti elvek és értékek.....	156
6.7.	A kooperáció, együttműködés meghatározása	158
6.8.	Sikeres szövetkezeti modellek Európában	160
6.9.	Skandináv szövetkezési sajátosságok.....	161
6.10.	Olaszország – az Emilia Romagna régió szövetkezetei	163
6.11.	Spanyolország – a Mondragon szövetkezeti gondolkodás.....	164
6.12.	Franciaországi szövetkezetek sajátosságai	166
6.13.	Almeria mezőgazdasági szövetkezeti modell	167
6.14.	Következtetések	169
7.	..... Gazdasági együttműködési szervezetek alakulása és helyzete a Székelyföldön	172

7.1.	A Székelyföldi Üzletlánc közösségi gazdasági modellje a Góbé kereskedelmi márka üzleti lehetőségeinek a felhasználásával	174
7.2.	Székelygyümölcs program mint közösségi vállalkozás szerepe az udvarhelyszéki gyümölcstermelők feldolgozási és értékesítési problémamegoldásában	178
7.3.	Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet létrejötte és működésének kihatása Székelykeresztúr térségében	183
7.4.	Összegzés	188
8.	Az értekezés új megállapításai, összegző értékelés.....	189
8.3.	Kisugárzó integrált szövetkezeti modell	191
8.4.	Letisztuló integrált szövetkezeti modell.....	193
9.	A disszertáció összegzése, további tudományos munka	196
10.	Irodalom és forrásjegyzék.....	199

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Székelyföld népességének nemzetiség szerinti megoszlása vármegyék szerint 1900-ban	15
2. táblázat: Székelyföld közigazgatási és nem közigazgatási intézményeinek struktúrája 2015-ben	18
3. táblázat: Románia és a székelyföldi megyék főbb statisztikai adatai – 2011.....	22
4. táblázat: A romániai Középrégió megyéinek területi nagysága és besorolása.....	22
5. táblázat: A Középrégió településeinek száma 2013-ban.....	23
6. táblázat: A Középrégió állandó lakosságának változása megyék szerint 1992–2011 között	26
7. táblázat: A romániai Középrégió lakosságának prognózisa 2011 és 2050 közti időtávra (ezer fő)	27
8. táblázat: A magyar lakosság számának alakulása a romániai Középrégióban 1992–2011 között	28
9. táblázat: A helyi társadalmi fejlődés indexének (ISDL) alakulása a Középrégióban.....	31
10. táblázat: A Középrégió falvainak megoszlása a fejlettségi mutatók alapján, %	31
11. táblázat: A Középrégió legfontosabb gazdasági mutatóinak megyei megoszlása 2013-ban	37
12. táblázat: A kutatásba bevont mélyinterjú-alanyainak társadalmi profilelemzése	46
13. táblázat: A mélyinterjúk értékelése és levonható következtetések	47
14. táblázat: Értékesítési tapasztalattal rendelkezők hajlandóságvizsgálata iskolai végzettség szerint	79
15. táblázat: A szövetkezet kifejezés értelmezése korcsoportok szerint megoszlása és eltérése az átlagtól (%).....	88
16. táblázat: A fiatalokat partnerként kell kezelni válaszok korcsoportos megoszlása (%).....	92
17. táblázat: A fiatalokat nem kell befolyásolni kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlása (%).....	93
18. táblázat: A fiatalokat be kell vonni a családi és szakmai munkák végzésébe kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlása (%).....	95
19. táblázat: A székely közösségek az együttműködés különböző szintjein.....	97
20. táblázat: Erdélyi falvak típusai 1848 előtt.....	107
21. táblázat: Az 1848-ban felszabadított területek megoszlása Erdélyben (kataszteri holdban) ...	108
22. táblázat: A földbirtokok megoszlása gazdasági típusokként Magyarországon 1895-ben.....	117

23. táblázat: A földszerkezet megoszlása a Román Királyságban 1896-ban	118
24. táblázat: A magyar értelmiség szerepvállalása a szövetkezetek vezetőségében	121
25. táblázat: Az OKH szövetkezetek számának alakulása Erdélyben 1899-1918 között.....	122
26. táblázat: Gazdakörök számának alakulása 1904-1911 között	124
27. táblázat: A hitelszövetkezetek forgalmi adatainak alakulása 1913-ban	125
28. táblázat: A fogyasztói szövetkezetek helyzete 1913-ban	126
29. táblázat: A román népi bankok számának és tagságának alakulása 1902-1918 között	127
30. táblázat: A hitelek megoszlása szakmák szerint 1907-1910 között Romániában	130
31. táblázat: Tartalék alap alakulása a román népi bankoknál 1906-1909 között.....	131
32. táblázat: A román kézműves bankok befektetői 1914-ben	131
33. táblázat: A fogyasztási szövetkezetek alakulása a Román Királyságban 1923-1928 között ...	135
34. táblázat: A romániai magyar fogyasztási és takarékszövetkezetek száma 1929-ben.....	136
35. táblázat Az európai szövetkezeti történet fontosabb állomásai	155
36. táblázat: A kooperáció értelmezése több szerző értelmezésében	158
37. táblázat: Kooperációs kapcsolatok az értékesítési csatornában	160
38. táblázat Társult gazdák településszámainak alakulása a begyűjtött tejmenyiség alapján	185
39. táblázat: Állatlétszám és a tejtermelők számának alakulása a begyűjtött tejmenyiség alapján	186
40. táblázat Szövetkezeti gondolkodás piaci modellje.....	187

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Székelyföld domborzatának szelvénye a tengerszint függvényében.....	12
2. ábra: A Kárpát-medence függőleges növényzeti övei.....	14
3. ábra Székelyföld adminisztratív állapota 1910-ben	16
4. ábra: Románia makroregionális felosztása földrajzi szempontból.....	20
5. ábra: Székelyföld térképe a román közigazgatási térben	21
6. ábra: Válság-gócponatok a román ipari szektorban 1997-ben.....	24
7. ábra: Országos, regionális és lokális pólusok a Székelyföldön és a romániai Középrégióban ...	25
8. ábra: Székelyföld munkanélküliségének alakulása regionális és országos viszonylatban 1993–2012 között.....	29
9. ábra: A helyi közösségek társadalmi fejlettségének állapota a romániai Középrégióban.....	30
10. ábra: Közlekedési infrastruktúra fejlesztési elképzelése a 2014–2020 közötti időszakban, a Középrégióban	32
11. ábra: A Középrégió területeinek gazdasági szerepkör szerinti besorolása 2014-ben.....	33
12. ábra: A Középrégió agárpotenciálja a 2013-as adatok alapján	35
13. ábra: A Középrégió makrogazdasági értékeinek megoszlása, 2013	36
14. ábra: A GDP értékének alakulása 2013-ban a Középrégióban	37
15. ábra: Székelyföld természetföldrajzi helyzete.....	40
16. ábra Az interjúalanyok térbeli elhelyezkedése Udvarhelyszéken	45
17. ábra: Az értékalapú regionális fejlődés feltételrendszere.....	62
18. ábra: A kérdőíves felmérés során érintett udvarhelyszéki települések.....	70
19. ábra: A megkérdezettek nem szerinti megoszlása.....	71
20. ábra: A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettség szerinti eloszlása (%)	72
21. ábra: A megkérdezettek vallásos életvitele szerinti megoszlása (%)	73
22. ábra: A megkérdezettek munkaviszony szerinti megoszlása (%)	73
23. ábra: A megkérdezettek foglalkozás, beosztás szerinti megoszlása.....	74
24. ábra: A megkérdezettek háztartásainak létszám szerinti megoszlása	75
25. ábra: A megkérdezettek lakhely szerinti eloszlása (%).....	75

26. ábra: A megkérdezettek korcsoport szerinti megoszlása	76
27. ábra: Értékesített-e személyesen terméket vagy szolgáltatást a közeli városban?	77
28. ábra: Értékesítési tapasztalat korcsoportos megoszlás szerint	78
29. ábra: Gazdáknak szervezett rendezvények és a hajlandóság egy gazdasági társulásban való részvételre	80
30. ábra: Gazdáknak szervezett rendezvények a megkérdezettek lakóhelyének típusától függően..	81
31. ábra: Kölcsönzési hajlandóság vizsgálata a megkérdezettek körében	82
32. ábra: A felszerelés kölcsönzése egy közös vállalkozásnak és a társulási hajlandóság kapcsolata	83
33. ábra: A vezető sugalljon bizalmat – vezetői elvárás válasz korcsoportos megoszlása	84
34. ábra: A megkérdezettek állami támogatásban részesültség szerinti megoszlása (%)	85
35. ábra: A megkérdezettek anyagi támogatottsága és a társulási hajlandósága közötti kapcsolat..	85
36. ábra: A szövetkezet mint gazdasági együttműködési forma megítélése Székelyföldön	86
37. ábra: A szövetkezet kifejezés általános értelmezése a megkérdezettek részéről (%).....	87
38. ábra: A szövetkezet szó értelmezésének átlag szerinti megoszlása (%)	89
39. ábra: A szövetkezet kifejezés értelmezése a megkérdezettek végzettsége szerint a válaszok átlagában (%)	90
40. ábra: A vezetőség támogatása és a fiatalok úgysem maradnak itthon választípusok átlagában (%).....	91
41. ábra: A fiatalokat partnerként kell kezelni kérdésről alkotott vélemény korcsoportos megoszlása (%).....	93
42. ábra: A fiatalokat nem kell befolyásolni kérdésre adott korcsoportos válaszok átlagának megoszlása (%)	94
43. ábra: A fiatalokat be kell vonni a családi és szakmai együttműködésekbe kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlás átlagában (%)	96
44. ábra: Románia adminisztratív területének alakulása 1856-1862 között.....	106
45. ábra: Városiasodás mértéke Magyarországon 1900-ban.....	109
46. ábra: Székelyföld adminisztratív állapota 1910-ben	110
47. ábra: Szabad parasztfalvak elhelyezkedése Ó-Romániában 1921-ben	111
48. ábra: A birtokszerkezet alakulása Ó-Romániában a XIX. század végén	112

49. ábra: A Királyhágón túli területek OKH szövetkezetek arányának változása 1899-1918 között	123
50. ábra: A népi bankok száma 1918-ban	128
51. ábra: A népi bankok tagjainak száma 1918-ban.....	129
52. ábra: Íráskészség helyzete Romániában 1930-ban.....	137
53. ábra: Fogyasztói szövetkezeti tagok számának megoszlása megyénként Romániában (1922)	138
54. ábra: Az egyéni és csoportos megoldásokat befolyásoló tényezők változása	142
55. ábra: Székelyföldi közösségi szerveződések helyzete 2015 elején.....	172
56. ábra: Góbé termékek forgalmának alakulása 2010-2014 között.....	175
57. ábra: Góbé termékek forgalmának alakulása 2010-2014 között.....	176
58. ábra: Az üzletlánc tejtermék forgalmának származás szerinti megoszlása 2011-2014 között.	177
59. ábra: Szövetkezeti tejbegyűjtő központok Székelykeresztúr központtal	184
60. ábra: Kisugárzó szövetkezeti modell fejlődése a közösségekben	192
61. ábra: Letisztuló szövetkezeti modell fejlődése a közösségekben.....	194

1.

1. Bevezetés

2.1. A kutatás tárgya

Székelyföld gazdaságtörténetének feldolgozása, eseményeinek értelmezése számos kutatómunkában fellelhető. Többé-kevésbé ismerjük azokat a folyamatokat, amelyek következtében a térség jelenlegi gazdasági-társadalmi helyzet megérthető. Természetesen a részletes képhez hozzátartozik a társadalompolitikai állapotok alapos ismerete is, az olvasó csak így értheti meg a térségben zajló folyamatokat.

A történelem során számos alkalommal a határ menti területet jelentő Székelyföld az 1921-ben kötött trianoni szerződés értelmében egy új ország fizikai központja lett (Kozári, 2006). Míg korábban az Osztrák-Magyar Monarchia periférikus régiója volt, elsősorban falusi településszerkezettel, hatalmas demográfiai többletkibocsátással, ugyanezekkel a fejlettségi jellemzőkkel egy még fejletlenebb új ország földrajzi centrumába került. A Román Királyság rurális térségeihez képest egy gyarapodó, önszerveződő régió képét mutatta, s az új román közigazgatás nehézkes, koncepciótlan kialakulása alatt inkább a volt anyaországi szabályokat és feltételeket követve fejlődött tovább az 1930-as évek közepéig. Ennek a regionális gazdasági-társadalmi fejlődésnek az alapja az önszerveződés, a helyi érdekek felismerése és a belső szabályok hihetetlenül magas elfogadása volt a társadalmi, gazdasági és egyházi szervezetek részéről. A korábban katonai szolgálatra nevelt, határőrizeti feladatot végző székely közösség legnagyobb előnye az új társadalompolitikai helyzetben a korábban begyakorolt fegyelmezettségében, szabálykövető képességében rejlett. Ennek a közösségi készségnek következtében könnyebben jöttek létre olyan szervezetek, amelyek nem egyéni érdeket képviseltek, hanem egy bizonyos térség, falu, város számára kínáltak életviteli vagy településszervezési problémákra megoldásokat.

Ilyen gazdasági közösségi szerveződések voltak a Székelyföld területén a közbirtokosságok és a szövetkezetek. Amíg a közbirtokosság mint gazdaságszervezési forma sajátos találmánya a Habsburg-birodalomnak, addig a szövetkezet egy importált szervezeti forma, amely nagyon nehezen fogant meg és vert gyökeret a székely társadalomban. Ez egy olyan nyugat-európai modell, amely a magyarországi térségeken keresztül került a birodalom más részeinek fejlődési vérkeringésébe. Ennek a kornak megfelelő gazdaságszerveződési forma meghonosítására az osztrák-magyar kormány

kihelyezett kormányirodát hozott létre a Székelyföldön a XX. század elején, amelyet Székely Akció néven ismerhetünk. Ennek elsődleges feladata a régió gazdasági felzárkóztatása a birodalom többi részének átlagszintjére (Balaton, 2006). Erre leghatékonyabb eszköznek a nyugat-európai mintára elterjedő szövetkezet kínálkozott, amely a Székely Akció indításának időszakában már érett szervezetnek számított a nyugat-európai közösségekben. A nagyon sok esetben felülről jövő kezdeményezés a székely közösségek ellenérzését váltotta ki, és ennek következtében a szervezet csak jelentős állami befolyással és támogatással tudott megalakulni és működni. Az állami szerepvállalás fontos és bölcs döntése volt, hogy ezeknek a közösségi szervezeteknek autonóm működési területet és szabályokat biztosított. Ennek a működőképességnek az alapja a bizalom és a közösségi értékkel szembeni alázat volt.

A másfél évszázaddal ezelőtti tapasztalatok szerint az akkori kezdeményezők aktívan követték a nyugat-európai szövetkezeti fejlődés lépéseit, alkalmazták eredményeit, amelynek módszereit többé-kevésbé a helyi viszonyokhoz igazítva próbálták a helyi közösségek gazdasági szervezetében alkalmazni. Ennek következtében egy olyan mozgalom indult el Székelyföldön a gazdaságban és a társadalom működésének számos területén, amely lényeges mentalitásváltáshoz vezetett. A mentalitás megváltozása azt eredményezte, hogy a többségében falvakban élő székelység jövőképet kapott, s a fiatalabb generáció számára ez nemcsak a túlélést jelentette, hanem a reményt is, hogy európai módon élhetnek családi életet és végezhetnek értékteremtő tevékenységeket (Somai at al, 2007). A témában kutató szakemberek egybehangzó véleménye, hogy Székelyföld gyarapodásának jelentős eszköze volt a szövetkezési folyamat. A mozgalom kibontakozása azonban olyan időszakra esett, amikor az országhatárok megváltoztak, háborúk követték egymást, így a székely ember sorsa nagyon kiszámíthatatlanná vált, presztízse a dicső katonanép státusz megvonása után lényegesen megromlott. A hatékony közösségi gazdasági együttműködések a székely teljesítőképeség önkifejeződéseként is értékelhetjük, mert bizonyították, hogy a dicső múltban teljesítő székelyek képesek más területen is helytállni. A második világháború utáni ötven év alatt ennek a magatartásnak is köszönhető, hogy a székelység a legkompaktabb nemzetiségi arányban tudott megmaradni és élhető közösséget alkotni a diktatórikus rendszer nyomása alatt is. Ebben az időszakban a szövetkezet intézménye a kötelező és erőszakos jellege miatt jelentősen sérült, és a

felnövő új nemzedék tudatában egy politikai eszközként használható gazdaságszervezési formaként marad meg.

Az 1989-es rendszerváltó események után alakuló kormányok nem rendelkeztek olyan gazdaságpolitikai elképzelésekkel, amelyek segítségével az egyén vagy az egyes közösségek számára vállalkozásbarát környezetet tudtak volna kialakítani. A szocialista rendszerben torzult szövetkezeti rendszerek rövid idő alatt működésképtelenné váltak, elsősorban a közösségek bizalma és együttműködése állapotának következtében. Ezek azokra a szövetkezetekre épültek Székelyföldön is, amelyek a világháborúk előtti és közti időszakban lettek sikeresek. Ennek következtében az 1989 utáni időszakban a „kollektív” rendszert oszlatók a kettőt együtt semmisítették meg. Ez egy teljesen ellenkező közösségi gondolkodási folyamatot indított be, mint a százötven évvel korábbi törekvések, ennek következtében nem a közösség, hanem az egyén, és nem szövetség, hanem az individualista megoldások kerültek előtérbe. A sikerek azonban a gazdasági és társadalmi átmenetben elmaradtak, és egy idő után mindenki önbizalomhiányosan kívülről várt segítséget az élet minden területén. Ennek következménye az 1990-es évek második felében egy társadalmi és politikai feszültségekkel terhelt időszak a román társadalomban, amelynek közvetlen hatása volt a székely társadalomra is. Számos gazdaság- és társadalompolitikai kutató és elemző veti fel, hogy a korábbi közösségi módszereket kellene újra bevezetni, amelyeknek egy idő után problémamegoldó és önbizalom erősítő hatásuk lenne. Azonban a médiában az individualista megoldások üzenetének terjesztése, valamint a múlt negatív tapasztalatainak közelsége miatt a helyi társadalom kifejezetten ellenségesen fogadta ezt a kezdeményezést (Somai, 2003; Balázsi, 1995; Kolumbán 2001). A szövetkezetek felbomlását gyorsította az a törvénykezési folyamat, amely szerint az 1948-ban államosított vagyont természetben adta vissza a jogos tulajdonosának vagy örökösének a rendszerváltó román állam. A törvény kidolgozói nem számoltak azzal, hogy ez az eljárás az érintettek körében milyen társadalmi feszültségeket robbant ki. A törvény ugyanis nem szabályozta részletesen a visszaszolgáltatási folyamatot, s a román államapparátus képtelen volt eredményesen végrehajtani azt két évtized alatt. Az egyén szintjén viszont a legjelentősebb probléma a közel száz éve rendezetlen tulajdonosi struktúra volt, amely örökösödési perek tízezreit indította el Romániában. Ezek az események a közösségek gondolkodásában nem az integrációt, hanem a dezintegrációt erősítették.

Románia Európai Unióba való 2007. évi belépése az egyént olyan dilemmába sodorta, amelyre sürgősen választ kellett volna adni a felelős vezetőknek, annak érdekében, hogy ugyanúgy, mint százötven évvel ezelőtt, a székelyek megoldást találjanak a közösségi és egyéni életvitelükre, olyan megoldást, amelyre a fiatal generáció is építeni tud. A dilemma gazdasági vetülete abban foglalható össze, hogy helyi kisvállalkozóként, alkalmazottként élhető-e az élet, vagy csak a külföldi és multinacionális vállalatok tudják az igazi megoldásokat, és gyarapodni csak külföldön végzett munkával lehet a kisembernek. A dilemma társadalmi vetülete pedig az, hogy az egyén individualista vagy közösségi életformát éljen? Az egyedi sikeres vállalkozói példák az individualista, míg a többségében sikertelen példák pedig a közösségi megoldást helyeznék előtérbe. Mindkét vetület szempontjából fontos a válaszok megtalálása, mert a tétova folyamat jelentősen rányomja bélyegét a felnövekvő generációkra, amelyek tagjai a tapasztalt és a nevelésben részt vevő szülő és pedagógus munkája alapján kialakított értékrendjük alapján hoznak döntéseket életformájuk megválasztására.

2.2. A kutatás indítéka, igazolásra váró hipotézisek

Az egyetemi tanulmányaim befejezésekor, 1997-ben készített diplomadolgozatom témája a székelykeresztúri és a székelyudvarhelyi mezőgép-vállalatok privatizációs folyamatának elemzése volt. Mindkét vállalat privatizációja a MEBO¹-rendszerrel zajlott. A privatizáció típusának választása technikai megoldás volt, mert az esetek többségében mindenki tudta, hogy alkalmazottként kevés esélye van résztulajdonos maradni. A tanulmánykészítés során meggyőződhettem arról, hogy senki nem gondolta komolyan, hogy ezekből közösségi vállalatok jönnék létre.

2001-ben az MTA Regionális Kutatások Központja és az Új Kézfogás Közalapítvány a Kárpát-medence régiói tudományos programhoz ösztöndíjat hirdetett fiatal székelyföldi szakemberek számára. Sikeres pályázóként aktív szerepet vállaltam e program kutatásaiban, majd az eredmények könyv formában való megjelentetésében. Kutatási feladatom Székelyföld gazdaság szerkezetének vizsgálata volt. Ezt a tapasztalatot kamatoztattam a Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában. Abszolutóriumim dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy Székelyföld gazdasági és társadalmi fellendítéséhez olyan közösségi szervezeti formák

---

¹ MEBO – Management Employee Buyouts – vezetők és alkalmazottak általi kivásárlás.

átvételére lenne szükség, amelyek új intézményrendszert kialakítva a térség lakóinak gazdasági boldogulásához járulnak hozzá.

A kutatási témámként választott szövetkezet – mint regionális fejlődést elősegítő gazdaságszervezési forma – válasz lehet a közösségi gazdálkodás kérdésére. Kutatásom hipotézisei a következők:

1. Székelyföld modernizálása strukturális változásokat igényel, az ezek kidolgozásához és megvalósításához szükséges intézmények és szervezetek körét bővíteni kell. A vállalati, önkormányzati és civil szereplők hagyományos szerveződése nem képesek a régió fejlődéséhez szükséges új erőforrások mozgósítására. Ezért új – más országokban már eredményesen alkalmazott, s Székelyföld történelmi hagyományaihoz is kötődő – típusú szereplőkre van szükség.

2. A jelenlegi intézményi és vállalati rendszert kiegészítendő, a kohézió erősítését szolgáló szervezeti forma a szövetkezet lehet.

A közösség erejét a tagok interakcióinak milyensége, ezek intenzitása, a közösségen belüli bizalom mértéke adja. A székely térség ez irányú állapotának meghatározására egy problémafeltáró kérdőíves felmérést végeztem Udvarhelyszék lakóinak megkérdezésével.

3. A történelmi tapasztalatok következtetéseinek alkalmazása a XXI. század elejének fejlesztési koncepcióiban versenyképesség-növelő tényező lehet. A klasszikus nyugat-európai típusú szövetkezeti tevékenységnek jelentős történeti előzményei vannak a Székelyföldön.

Székelyföld gazdaságtörténetét a szövetkezeti fejlődés szempontjából sajátos elemzéssel értékelem, felhasználva a román és a magyar szövetkezeti fejlődés hatásait a térség gazdasági fejlődésére.

4. A korszerű szövetkezeti formák alkalmazása területfejlesztő erőnek tekinthető, az általános szövetkezési elvek érvényesítése a különböző vidékfejlesztési programokhoz igazítandó. A szövetkezetek kialakulását tanulmányozva gazdaságtörténeti vizsgálatot végzek a szervezeti forma kialakulásáról. A múlt és a jelen összekapcsolása érdekében több sikeres, a jelenben is működő nyugat-európai szövetkezetet mutatok be, kiemelve azokat az elemeket, amelyek ma Székelyföld társadalmában is eredményesek lehetnének.

5. A szövetkezetek eredményes működéséhez összehangolt, regionálisan szervezett irányításra van szükség.

A közösségi munka alapfeltétele a megfelelő tagság kiválasztása, amely képes összeadni erejét és gondolkodását a közös eredmény eléréséhez. A hipotézis igazolásához félig strukturált mélyinterjút végeztem.

6. A ma meglévő gazdasági együttműködési szervezeteket a regionális fejlesztési stratégia sikeres megvalósításának érdekében kell fejleszteni.

A székelyföldi közösségi gazdasági kezdeményezések megmaradásának kulcsfontosságú kérdése, hogy az egyes közösségi kezdeményezések kiegészítsék és támogassák egymás tevékenységét. Az egyes kezdeményezéseket esettanulmányok formájában mutatom be.

A megfogalmazott hipotézisek igazolásának célja annak meghatározása, hogy milyen feltételekkel, milyen módszerekkel lehet a szövetkezetet térségi gazdaságfejlesztő szervezetté alakítani, s ez milyen hatással lehet Székelyföld fejlődésére.

A disszertáció elején meghatározom az alkalmazott kutatási módszertant, amelyben kvalitatív és kvantitatív adatok értékelése mellett összehasonlító tanulmányokat, értékeléseket, internetes közléseket, nyomtatott médiumokban megjelent információkat dolgozok fel és értékelek, majd összefüggéseket állapítok meg.

Az egyes fejezetek részkövetkeztetésekkel zárulnak, amelyekben értékelem az adott fejezetben felvetett kérdésekre adott válaszokat.

A disszertáció szintézissel zárul, amelyben a kutatómunka során megfogalmazott megállapításokat összegzem, és javaslatot teszek a kutatói munka folytatására, kiegészítő területek bevonására és a javasolt módszerek alkalmazhatóságára.

2.3. A kutatás célkitűzése

A közösségi gazdálkodás létrehozását elősegítő regionális társadalmi és gazdasági feltételrendszer kialakításának tudományos megközelítése, amely gyakorlatias megoldásokat is ajánl a regionális gazdaságpolitikák, szereplők számára. Célom, hogy a kutatásom eredményeként létrejövő produktum elősegítse azokat a regionális gazdaságpolitikai elgondolásokat, amelyek a térség gazdasági-társadalmi gyarapodását eredményezhetik. A szövetkezeti gondolkodás újrapozicionálását tervezem, amely nem mint kényszer jelenik meg a közösségi érdek megvédésében és érvényesítésében, hanem lehetőségként is, amelyet egy közösség értékei gyarapítása érdekében használ fel. Fontos, hogy a vertikális integráció a közösségi gondolkodás részévé váljon, mert értékeiket csak így tudják kamatoztatni, érdekeiket pedig a leghatékonyabb szervezettség mellett képviselni. Ilyen közösségek létrejöttére és megerősödésére van szükség a Székelyföldön is.

2.4. Alkalmazott kutatásmódszertan

Disszertációmban szakirodalom-kutatási és alapkutatási módszereket egyaránt használok. Célom a tárgyon belüli ismeretalkotás, amelynek érdekében kutatási tevékenységet végzek. A szakirodalom-kutatás során megismertem a témában korábban vagy velem párhuzamosan kutatók munkáját, akik lényegeset alkottak ezen a területen. Az egyes kutatási módszerek kiválasztásakor figyelembe vettem a téma érdekében elérni kívánt célt, a felhasználható ismeretanyag mennyiségét, amelyet heurisztikus módon kontempláltam más ismeretanyagokkal, ennek eredményeként megfogalmazhatom következtéseimet, megállapításaimat. A szakirodalmi kutatás során összehasonlító elemzéseket végeztem különböző gazdaságtörténeti időszakok között, az egyes tényeket kronológiai, illetve területi kontextusban elemzem és értékelem. A szakirodalom-kutatás anyagait nyomtatott, illetve elektronikus felületeken értem el. Az egyes szerzők idézeteit a szakirodalmi hivatkozás követelményeinek megfelelően jelöltem meg. Abban az esetben viszont, ha egy témát több szerző véleménye alapján értékeltem, akkor saját megállapításaimban összegeztem több szerző véleményét, amelyet a megfogalmazás végén szerzői hivatkozással tüntettem fel. A szakirodalom kutatása során számos anyagot fordítottam, értékeltem román és angol nyelvű szakanyagokból, amelyeket magyar kontextushoz kellett igazítani. Az erdélyi és székelyföldi szakirodalmi anyagok, újságcikkek esetén szükség

volt a tájszavak használatának magyarázatára is. Az adatok közlésére adattáblákat, grafikonokat, ábrákat, térképeket szerkesztettem azért, hogy az összegyűjtött információkat, viszonyrendszereket, környezeti adottságokat szemléletesen tudjam ábrázolni. A szekunder kutatáson kívül primer vizsgálatokat is végeztem, félig strukturált mélyinterjú és a problémafeltáró véletlenszerű kérdőíves felmérés formájában.²

A mélyinterjú elvégzése során olyan interjúalanyokat választottam, akik életvitelszerűen a vizsgált térségben élnek, és az általam elemzett gazdasági társulási kísérleti folyamatokban aktív szerep vállaltak. A kiválasztottak vidéki értelmiségiek voltak, akik tapasztalataik megosztásával gazdagítani tudták a kutatás során összegyűjthető ismereteket, segítettek rendszerezni azokat az információkat, amelyeket korábbi megfigyeléseim során felhalmoztam vagy szekunder kutatások során felleltem mások vizsgálati anyagaiban. A kiválasztás szempontja az volt, hogy a megkérdezettek különböző generációk képviselői legyenek, és lakóhelyeik között legalább 20 km távolság legyen.

A kutatás nagyobb térségre, két városra és három községre terjedt ki. A félig strukturált³ interjúsorozat során négy személlyel készítettem interjút, amelyet előre megfogalmazott kérdések alapján folytattam. Az interjúalanyok különböző ágazatok – többségükben azonban a vidékre jellemző agrárágazat – képviselői. Családi állapot szerint is különböző státusokat képviselnek a független típustól a nagyszülői státusig. Az interjút digitálisan rögzítettem, a hanganyagokat szövegesen feldolgoztam, a gondolatokat strukturáltam és csoportosítottam. Az interjúalanyok megállapításait a feldolgozás értékelő szakaszában hasonló gondolataik mentén csoportosítottam, mindebből értékelési táblázatot készítettem.

---

²Az interjút a kérdező és a kérdezett között lezajló interakciónak tekintem, amelyben „...a kérdező ugyan tudja előre, hogy körülbelül mit szeretne tudni, terve azonban sem az egyes kérdések megfogalmazására, se a kérdések pontos sorrendjére nem terjed ki. Ugyanakkor az interjúvolónak meghitt ismeretségben kell lennie a felteendő kérdésekkel. Ez teszi lehetővé, hogy simán és természetesen folyjon az interjú... Ideális esetben főként az interjúalany beszél. Ha az interjúér (kérdező) az idő öt százalékánál többet beszél, az valószínűleg túl sok” (Babbie, 2003, 336. o.)

³A félig strukturált interjú az (...) emocionalizmus filozófiai megközelítéséhez köthető, mely szerint az interjú az egyének szubjektív tapasztalatait és az azokhoz fűződő élményeket és érzéseket rögzíti. Az interjúkészítője egy interjúvázlattal rendelkezik, amelyben az érinteni kívánt területek szerepelnek. A kérdések nyitottak, átalakíthatóak, átfogalmazhatóak, sorrendjük rugalmas, a beszélgetés során új kérdések merülhetnek fel, ill. elhagyhatunk kérdéseket. Az ilyen ún. mélyinterjús beszélgetés légköre nyitott, támogató, manipulációmentes” (Sztárayné, 2011, 3. o.).

A megfogalmazott hipotézisek igazolására vagy elvetésére egy felmérést végeztem a vizsgálati területnek jelölt Udvarhelyszék térségében, ahol kérdőív segítségével 250 fő társulási elvárásait, elképzeléseit mértem fel. A nem véletlenszerű mintavételi technikák közül az önkényes mintavételi eljárást választottam (Malhotra, 2009), amelyet szelekciós kritériumok alapján véletlenszerű kiválasztással kérdeztem le. Ezek a kiválasztási kritériumok a következők: vidéki lakóhely, 18. életévét betöltött korcsoport. A felmérés időszaka: 2014. augusztus 1. – szeptember 15. volt. A kutatás sajátossága, hogy a kapcsolatfelvétel a bizalomra épült, ez volt a feltétele annak, hogy az interjúalanyok válaszoljanak. Az eredmények feldolgozására a számítógépes SPSS-programot alkalmaztam, amely az adatok tárolása mellett értékelésre is lehetőséget ad. Az adatok és az egyes kérdések közötti kapcsolatok értékelését kereszttáblák segítségével végeztem, ez azt tette lehetővé, hogy megtudjuk: egy adott kérdésben a megadott választ kiválasztó alany egy másik kérdésben hogyan gondolkodik. A felmérés adatainak értékelése végén faktoranalízist készítettem, amelynek segítségével olyan sajátos csoportokat tudtam kimutatni adatredukciós módszerrel, amelyek a jelenleg a székely közösségekben fellelhetők.

Kutatási módszereim egyik sajátossága a megélt, saját tapasztalatok felhasználása. Ezt az ismeretanyagot az egyes adatok magyarázatánál többletinformációként hasznosítottam. A magatartásvizsgálatok esetében a fogyasztói magatartás és közösségsszervezés marketingtudományi ismereteit hasznosítottam, arra alapozva, hogy a közösségsszervezés modern eszközökkel is létrejöhet, lehetőséget biztosítva fiatalabb generációknak egy rugalmas és csúcstechnológiákat is alkalmazó Székelyföld kialakítására. Kutatásom másik sajátossága a terepgyakorlat és szervezettelátogatás során dokumentált információgyűjtés. Az egyes hipotézisek elfogadása vagy elvetése alapján fogalmazom meg következtetéseimet tárgyilagos értekezésben. A forrásjegyzék alkalmazása megfelel a törvényesen elvárt feltételeknek és önálló mellékletként szerepel a disszertáció végén. Az idegen szerzők műveinek felhasználása esetén a mű címét a kiadás nyelvén tüntettem fel. Az internetes forrást pedig a letöltés dátuma és pontos idejének a megjelölésével lett felhasználva.

2.5. A szövetkezeti gondolkodást kutató korábbi munkák

A magyar szövetkezeti gondolkodás meghatározó gondolkodójaként elemzem Ihrig Károly munkásságát, az 1937-ben megjelenő *A szövetkezetek a közgazdaságtanban* és az 1941-ben megírt nagysikerű *Agrárgazdaságtan* művekben leírtak alapján. Ihrig munkáinak kiváló ismerője Szabó G. Gábor, aki munkásságát a jelenkor követelményeinek megfelelően dolgozta fel az előmozdító szövetkezetek területén a *Szövetkezetek az élelmiszeriparban* című összefoglaló munkájában. Az erdélyi szövetkezeti mozgalom bemutatásának alapjául Somai József és szerzőtársai munkája szolgál, amely a *Szövetkezetek Erdélyben és Európában* című tanulmánygyűjteményben jelent meg 2007-ben Kolozsváron. E fejezetben kiegészítő anyagként használtam fel Hunyadi Attila: *Cooperativele minorităţii maghiare din România în perioada interbelică*⁴ című munkáját, amely az erdélyi magyarság szövetkezeti mozgalmát tárgyalja a két világháború között. A gazdaságtörténeti részek bemutatásához felhasználtam Kozári Mónika: *A dualista rendszer* című művet, amelyből az Osztrák-Magyar Monarchia rendszerét ismerhettem meg.

A XIX. századi székely vidéki gondolkodást Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció* című művében tanulmányoztam, amely mellett felhasználok értékes információkat *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*, valamint *A székely társadalom tagolódásának főbb irányzatai a XV. századtól a XX. századig* munkáiból.

A román szövetkezeti mozgalom bemutatására Paul-Emanoil Barbu szövetkezetekről írott két alkotását használtam fel: a *Din istoria Cooperaţiei de Consum şi de Credit din România*⁵ (első és második kötet), amely a román szövetkezeti mozgalomról részletesen értekezik a kezdetektől a második világháborúig. Ennek a résznek a kiegészítéséhez felhasználtam G. Gálan 1938-ban, Nápolyban megjelenő művét: *Cooperaţia agricolă şi roulul creditului agricol în România, în vol. Organizarea şi funcţionarea creditului agricol din România*⁶.

A székelyföldi szövetkezet történetének a bemutatásához Balaton Petra: *A Székely Akció története* munkásságát, valamint Balázsi Dénes: *Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén* alkotását használom.

---

⁴A romániai magyar kisebbség szövetkezetei a két világháború között. Doktori disszertáció. Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 2006

⁵A romániai fogyasztói- és hitelszövetkezetek történetéből

⁶Mezőgazdasági szövetkezés és a mezőgazdasági hitel szerepe Romániában

A székelyföldi közbirtokosságok megismerésére tanulmányoztam és feldolgoztam részeket a dr. Csiby Andor: *A székely közbirtokossági vagyonok eredete, történelmi és jogi fejlődése az ősfoglalástól napjainkig* című 1939-ben megjelenő összefoglaló gazdaságtörténeti anyagát.

2. Székelyföld a különböző gazdasági és politikai terekben

2.3. Székelyföld térszerkezetét befolyásoló tényezők

Annak érdekében, hogy Székelyföld fejlődésének mai folyamatait megértsük, ismernünk kell a térség természetföldrajzi adottságait és a politikai térben bekövetkezett változásokat.

Székelyföldnek azt a 12.500 km² kiterjedésű területet nevezzük, amely két természetföldrajzi tájegység találkozásánál, részben a Keleti-Kárpátok, részben az Erdélyi-medence területén helyezkedik el. A térség latin neve Terra Siculorum, németül Szeklerland, románul Țara Secuilor, angolul pedig Székelylandnek nevezik (Elekes, 2011). A vidék településrendszere, közlekedési hálózata, valamint jellegzetes gazdasági tevékenységei a sajátos földtani adottságú hegyvonulatainak, a hegyközi medencék és dombságok fekvésének, vízhalozatának megfelelően alakult (Elekes, 2011).

1. ábra: Székelyföld domborzatának szelvénye a tengerszint függvényében

Forrás: Elekes, 2014

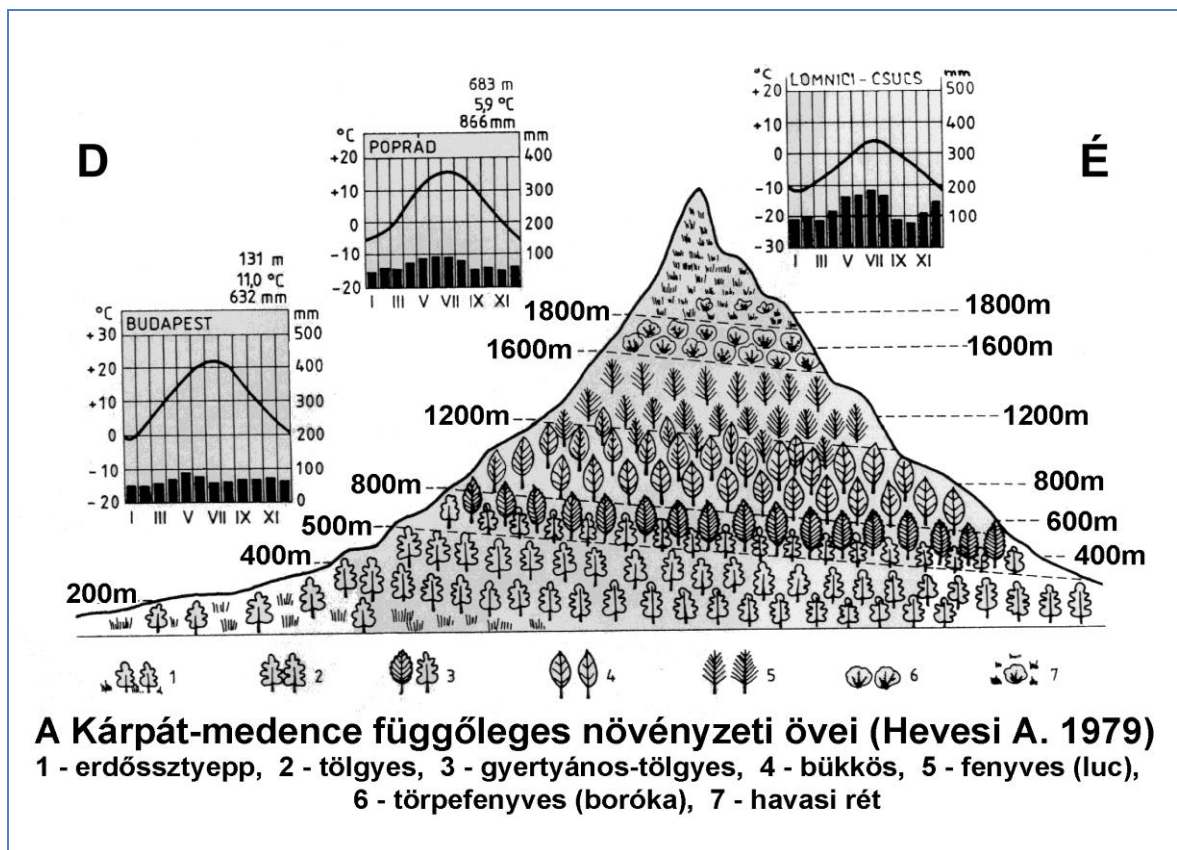
Székelyföld része Európa egyik leghosszabb összefüggő vulkáni vonulata, a Kelemen- és a Görgényi-havasok, valamint a „székelyek szent hegye”, a Hargita alkotta tűzhányólánc (Elekes, 2011). A fenyvesekkel és bükkökkel borított vulkáni vonulat

térségében több ezer borvízforrás tör fel (Berszán J. et al. 2009), kénes, szén-dioxidos gázszivárgások, hévizek képződtek (Jánosi CS. et al. 2005). A Keleti-Kárpátok szorosokon és hágókon keresztül egymásba fűzött, 500–950 m-es magasságban elhelyezkedő hegyközi (hegységközi) medencéi Székely-medencesorként is ismeretesek. A kisebb medencékhez tartozik a Bélbori-, Borszéki-, Kászoni-, Baróti- és Bodzafordulói-medence, míg a nagyobbak a fiatal szerkezeti süllyedésekhez kapcsolódó, tavi-folyóvízi feltöltődésű, hűvös éghajlatú Gyergyói-, Csiki- és (a Felső-Háromszéki- és Sepsiszéki-medencére tagolódó) Háromszéki-medence.

A leghidegebb a Gyergyói-medence, ahol a téli hónapok középhőmérséklete 9 °C, télen nem ritkán –20 °C, sőt –30 °C is mérhető (Elekes, 2011). Az állattenyésztésre használt legelőkkel és kaszálókkal, burgonya- és káposztatermesztésre alkalmas szántókkal borított hegyközi medencék az őket övező erdőkkel borított hegyvonulatokkal a fa civilizációja egy sajátos, hűvös éghajlathoz kapcsolódó életformájának kialakulását tették lehetővé a sűrűn lakott medencék több ezer lakosú községeiben és városaiban. A Kárpát-medence K-i, a mai Románia központi részét képező Erdélyi-medence az Erdélyi-középhegység, valamint a Keleti- és Deli-Kárpátok köze ékelődő, K-ről Ny, illetve E-Ny irányba fokozatosan lejtő dombsági felszínű tájegység. Mai felszínét pannon, kisebb részt szarmata üledékek, a szelesebb völgyeket negyedidőszaki folyóvízi hordalékok borítják (Mutihac, V. – Ionesi, L. 1974). A dombság lombos erdőkkel borított felszínét napjainkban csuszamlásokkal, suvadásokkal szabdalt legelők, kaszálók tarkítják.

2. ábra: A Kárpát-medence függőleges növényzeti övei

Forrás: Hevesi, 1979

„A Székelyföld – a magyar közgondolkodás e szinte kultikus fogalma – nem földrajzi, hanem történeti kulturális egység. A történelmi Székelyföld 1437-től 1876-ig öt széket – Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék, Marosszék, Aranyosszék – foglalt magában. Orbán Balázs hatkötetes monográfiájában a Székelyföld részének tekintette a románok, magyarok és szászok által vegyesen lakott Barcaságot (Brassó vidékét) is. A történelmi Székelyföld négy széke egymással szorosan érintkezett, csupán Aranyosszék különült el Torda és Nagyenyed között, Felvinc központtal és viszonylag kevés magyar lakossággal (Horváth, 2003, 22. o.).” A Székelyföld mint régió alapvető ismérve az etnikai összetartozás, amelyet a többségi magyar lakosság fogalmaz meg, viszont az együttélésnek sajátos szabályai is kialakulnak, amelynek következtében erős önszabályozó képességgel rendelkező faluközösségek jöttek létre. Ezt a Székelyföldet is magában foglaló Erdély szellemisége tette lehetővé, amelyet a partikularizmus és a különböző kiváltságok alapján elő és szerveződő népek és népcsoportok rendi különállása (Hajdú, 2000), úgynevezett önkormányzati eszméje biztosított. A rend alapját nem a nemzeti öntudat és az országgal

kapcsolatos nézetek adták, hanem közösségi életformaként alakult ki (Kolumbán, 2000), ezt támogatta a térség helyi közösségeinek és a természet közötti szerves kapcsolat megléte. Ennek kézzelfogható megvalósulásai a mindennapi élet megélése (szomszédság, birtokviszonyok) és a fenntarthatóságot biztosító erőforrásokhoz való hozzáférhetőségi szabályok, valamint a közteherviselés rendszerének kialakulása (Kolumbán, 2000).

Székelyföld fejlődését meghatározta, hogy egészen a huszadik századig földrajzi értelemben is periféria volt, a mindenkori magyar vagy osztrák fennhatóság legkeletibb határán terült el (Pál, 2003). A székelyföldi városok ezt kisebb-nagyobb sikerrel igyekeztek kihasználni, azonban a szomszédos szász városok konkurenciája meghatározó volt. Példaként felhozható a moldvai kijáratot felügyelő Kézdivásárhely, amely csak részben tudta kihasználni földrajzi helyzetét a szomszédos szász érdekeltségű Brassóval szemben (Pál, 2003). A térség közlekedési szerepét jelentősen erősítette volna, ha a vasúti összeköttetés az Ojtozi-szoroson keresztül valósul meg. Ehelyett a Tömösi-szoroson keresztül alakítottak vasúti átjárását 1879-ben (Kánya, 2000). Ez jelentette a legrövidebb utat Bukarest felé, és az akkori magyar kormány a pénzügyi válság okán az olcsóbb megoldást választja a stratégiailag ésszerűbb helyett (Kánya, 2000, 255. o.). A székelyföldi városok szabadalma Luxemburgi Zsigmondtól származik 1427. évi keltezéssel (Pál, 2003). Az egyes székely székeknek van egy kiváltságokkal rendelkező városa (Pál, 2003), amely együtt alakul ki és fejlődik az öt körülvevő székekkel.

1. táblázat: Székelyföld népességének nemzetiség szerinti megoszlása vármegyék szerint 1900-ban

Vármegye	Terület km ²	Népesség, ezer fő	A népesség nemzetiségi megoszlása, %				A városi népesség aránya
			magyar	román	német	egyéb	
Csík	4572	133,1	85,5	13,4	-	1,1	9,5
Háromszék	3829	133,3	81,9	17,1	-	1,0	11,0
Maros-Torda	4144	186,8	58,1	36,9	2,5	2,5	17,6
Torda-Aranyos	3396	160,9	21,7	76,0	-	2,5	8,4
Udvarhely	2911	113,9	95,3	2,4	1,7	0,6	9,0
Összesen	18 852	728,0	65,2	32,2	1,0	1,6	11,5

Forrás: Saját szerkesztés, 2015, Kánya, 2003, 36. o. alapján.

A 1. számú táblázat adatait elemezve számos következtetést fogalmazhatunk meg, amelyek közül a legfontosabb a közel kétharmados magyar többség, valamint a városi térségek fejletlensége, amelyek lakóinak száma alig haladja meg az összlakosság 10%-át.

Megállapítható, hogy a régió jelentős számú kisebbséggel rendelkezett már ekkor: a románok az összlakosság 32,2, a németek és más nemzetiségűek az összlakosság mintegy 2%-át jelentették. Az 1910-es Székelyföldről egyértelműen deklarálnak, hogy abszolút léptékben rurális térség, az erős csomópontokban alakultak ki a regionális jelentőségű kisvárosok, amelyek a történelem során számos, a méretükhöz képest jelentősen magasabb társadalmi és politikai szerepet kaptak. Ezek lakói első generációs városlakók voltak (Kánya, 2003), akik a környező falvakból telepedtek be, és csupán nagyon lassú polgárosodási folyamatra voltak képesek – mindez meghatározta az általuk belakott városok fejlődésének ütemét. Ez a lassú fejlődés természetesen kihatott a vonzáskörzetben levő falusi környezet fejlődésére is.

Az egyes települések közötti nagy földrajzi távolságok nagyban hozzájárultak egy-egy városközpont kialakulásához, ezek „lőháton bejárható” távolságra jöttek létre, ami mintegy 50-60 km-t jelentett⁷ (Kánya, 2003).

3. ábra Székelyföld adminisztratív állapota 1910-ben

Forrás: Elekes, 2010

⁷ Egyedül Marosvásárhely van 100 km-re a legközelebbi várostól, viszont a különfejlődése a Székelyföld többi részétől 2014-ben is érezhető. Nagysága ellenére sosem tudott regionális vezető szerepet betölteni.

A régiónak adminisztratív központja nem volt, kiemelkedő szerepet kapott Székelyudvarhely, mert ott lakott a lakott a székely főkapitány, ott volt a legfőbb törvényszék és a főesperesség (3. ábra). Központi szerepkörrel rendelkező másik város Marosvásárhely volt, amely ugyancsak főesperességgel és egy, már 1385-ben említett ferences kolostorral (Pál, 2003) rendelkezett. Királyok, vajdák találkozóhelye, Nagy Lajos király négyszer is tartózkodott a városban (Pál, 2003). Több székely gyűlést, 37 diétát itt tartottak, és itt választották meg II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé (Pál, 2003). A dualizmus idején ismerték fel, hogy foglalkozni kellene a Székelyföld gazdasági és társadalmi fejlődésének problémakörével, mert a többségében vidéken élő, sokgyerekes családok számára már képtelen a vidék gazdasága megfelelő életmódot biztosítani. Ennek következménye volt a XIX. század végi és a XX. század eleji tömeges székely kivándorlás, amelynek célállomása elsősorban a Román Királyság és az Amerikai Egyesült Államok (Balaton, 2004) volt. Az úgynevezett „székely kalandos hajlam” eredménye, hogy megközelítőleg 100 ezer székely kivándorló élt a Román Királyságban az 1900-as évek elején (Balaton, 2004, 9. o.). Kevés említés esik a nagyságrendekről, de ebben az időszakban számos székely települt Budapestre is.

Székelyföld a román közigazgatási rendszer 1920. évi kezdete óta több adminisztratív átszervezésen esett keresztül. Ezek két fontos elemét kell megemlíteni, amelyek meghatározóak voltak a térség fejlődése szempontjából. Az 1952-es alkotmány szovjet mintára létrehozta a Magyar Autonóm Tartományt. A cél az erdélyi magyarság érdekképviselésének gyengítése volt a Székelyföld kiemelésével (Kánya, 2003). Az autonómia székhelye Marosvásárhely lett, a város központi szerepe megerősödött. Az 1960-as átszervezés során megváltoztatták a közigazgatási egység nevét Maros-Magyar Autonóm Tartományra változtatták, és a déli területeket a Brassó központú tartományhoz csatoltak. Az utolsó számottevő átszervezést az 1968-as évi 1. sz. törvény eredményezte, amely felszámolta a tartományi területi egységeket, és létrehozta 39 megyét hozott létre (majd 1980-ban még egy megyét szervezetek). Székelyföld területi szervezése a romániai közigazgatási törvények alapján történik, amelynek az 1991. évi 69. közigazgatásról szóló törvény teremette meg a törvényes alapokat, amelyet az óta több alkalommal is módosítottak, és a 2001. évi a 215. közigazgatási törvény lényegesen átalakította. A törvényi struktúra változtatása folyamatosan zajlik. A 215. törvény módosítására 2014 novemberében került sor. A jelenlegi közigazgatási rendszer 1968-ban alakult ki, amikor

szovjet mintára megyerendszert alakítanak ki és Székelyföld történelmi térségét 9 megye területére darabolják szét (Elekes, 2010).⁸

Románia közigazgatási rendszere háromszintű: központi, megyei-városi, községi. Megyei szinteken a kormány képviselőt a prefektusok biztosítják, feladatuk a központi hatóságok dekoncentrált megyei szervezetei tevékenységének a koordinációja, felügyelete. A prefektust a mindenkori kormány nevezi ki, nem pedig helyi akaratnyilvánítás révén nyeri el tisztségét (Kassai, 2003, 352. o.). A községi önkormányzatok egy vagy több faluból állhatnak, ez a szint ma a román önkormányzatiság legkisebb eleme. Románia minden városa rendelkezik önkormányzattal, mint entitások jogi személyek is egyben, az önkormányzati testületek viszont nem. Az önkormányzati törvény értelmében a helyi tanácsok a döntéshozó hatóságok, a polgármesterek, mint végrehajtó hatóságok alkotják a helyi autonómiát megfogalmazó közigazgatási hatóságokat. Megyei szinten a közigazgatás munkájának koordinációját a megyei tanács végzi, amelynek tagjait közvetlenül a megye választókorú lakossága választja meg. Szerepe a megyéhez tartozó helyi önkormányzatok, illetve a megyei szintű közszolgáltatások összehangolása. A helyi és a megyei önkormányzat kapcsolatában nincsen alá- vagy fölérendeltségi viszony.

2. táblázat: Székelyföld közigazgatási és nem közigazgatási intézményeinek struktúrája 2015-ben

Önkormányzat	Hatalmi	Civil-közösségi	Érdekképviselők	Vállalati
Országos	Központi	Vallási szervezetek	Kamarák	Kereskedelmi társaság
Megyei	Regionális	Non-profit szervezetek	Szindikátusok	Családi vállalkozások
Helyi	Helyi	Közbirtokosságok	Szövetségek	Szövetkezet

Forrás: saját szerkesztés, 2015

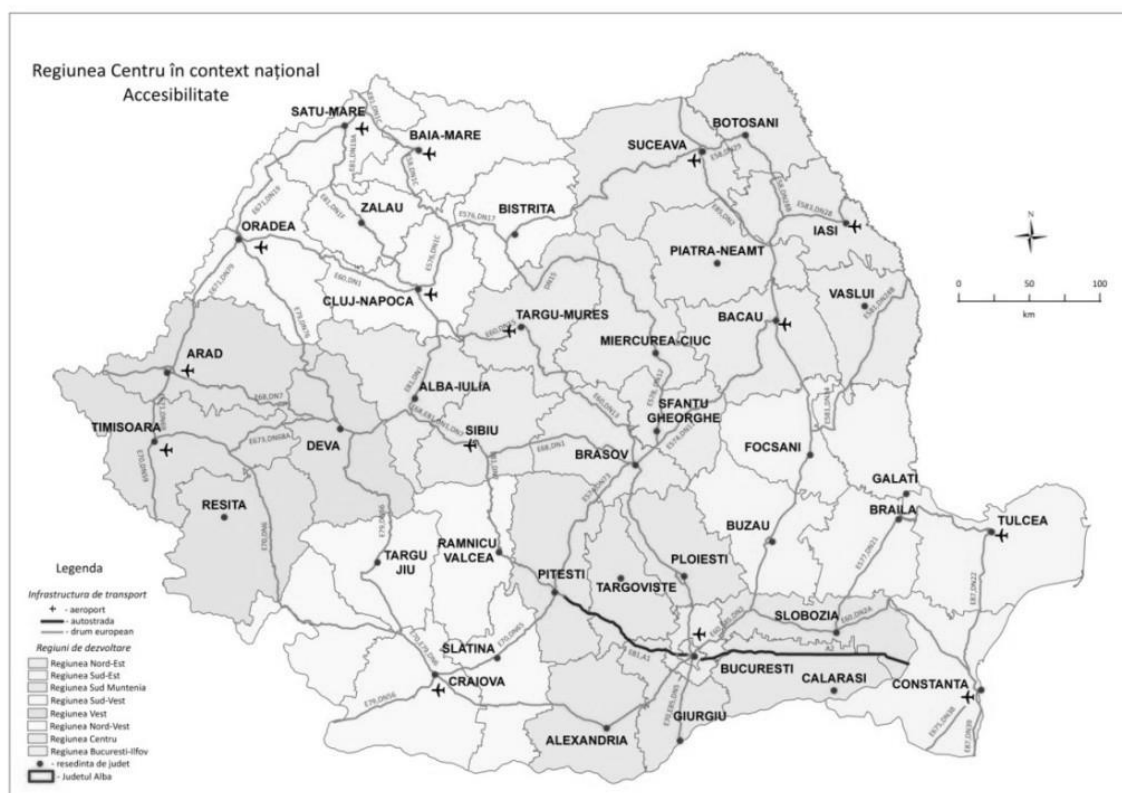
Az önkormányzati szabályozás a szervezetalakításban nagy mozgásteret engedett, lehetőséget biztosítva arra, hogy a struktúrákat a helyi képviselők a helyi igényekhez alakítsák, a szerint működtessék (2. táblázat). A testület és a testület hatásköre nem egyértelmű, ennek következtében a politikailag megosztott településeken

⁸ A régió területének többsége Hargita, Maros, Kovászna megyék területére, míg a határ menti részek Bodza, Neamt, Bakó, Kolozs, Fehér és Brassó megyék területére kerültek.

működésképtelenné válnak az önkormányzatok (Kassai, 2003, 361. o.). A helyi önkormányzatok jogi aktusainak ellenőrzését a megyei prefektusok végzik, akik annak ellenére, hogy nincsenek fölérendeltségi viszonyban a helyi önkormányzatokkal, meg tudják vétózni az egyes, általuk törvénytelennek gondolt helyi határozatokat. Az érvényes közigazgatási törvény számos előnyös szabályt is, ennek ellenére sok olyan megkötést is tartalmaz, amelyek sértik az Önkormányzatok Kartájának alapelveit több ponton is. Ennek egyik meggyőző példája: a „település” mint területi egység nem jelenik meg a közigazgatási egységek között a közigazgatási törvény 2. szakasza értelmében (Kassai, 2003, 365.o.). Ugyanakkor a helyi népszavazás érdekérvényesítő feltételeit nem szabályozza olyan módon, hogy a gyakorlatban alkalmazni lehessen egy adott népszavazás eredményeit. A helyi közösség önkormányzatai hatóságvezéreltek, így a kezdeményezések nehezen alakulnak térségi projektekké.

Székelyföld nem önálló adminisztratív térség makroregionális szinten sem, hanem a romániai Középrégióhoz tartozik, amely Hargita, Maros, Kovászna, Szeben, Fehér és Brassó megyéket foglalja magában. Ez az egyetlen olyan makrorégiója az országnak, amely nem érintkezik országhatárral. A régiókat a 151/1998-as törvény szabályozza, amely alapján nyolc NUTS2-es statisztikai régió jött létre Romániában. Részsikernek könyvelhetjük el azt, hogy a regionalizáció alapjának az akkori román kormány a történelmi régiókat tekintette, ezért a többségében magyarok lakta megyék a Középrégióhoz kerültek.

4. ábra: Románia makroregionális felosztása földrajzi szempontból

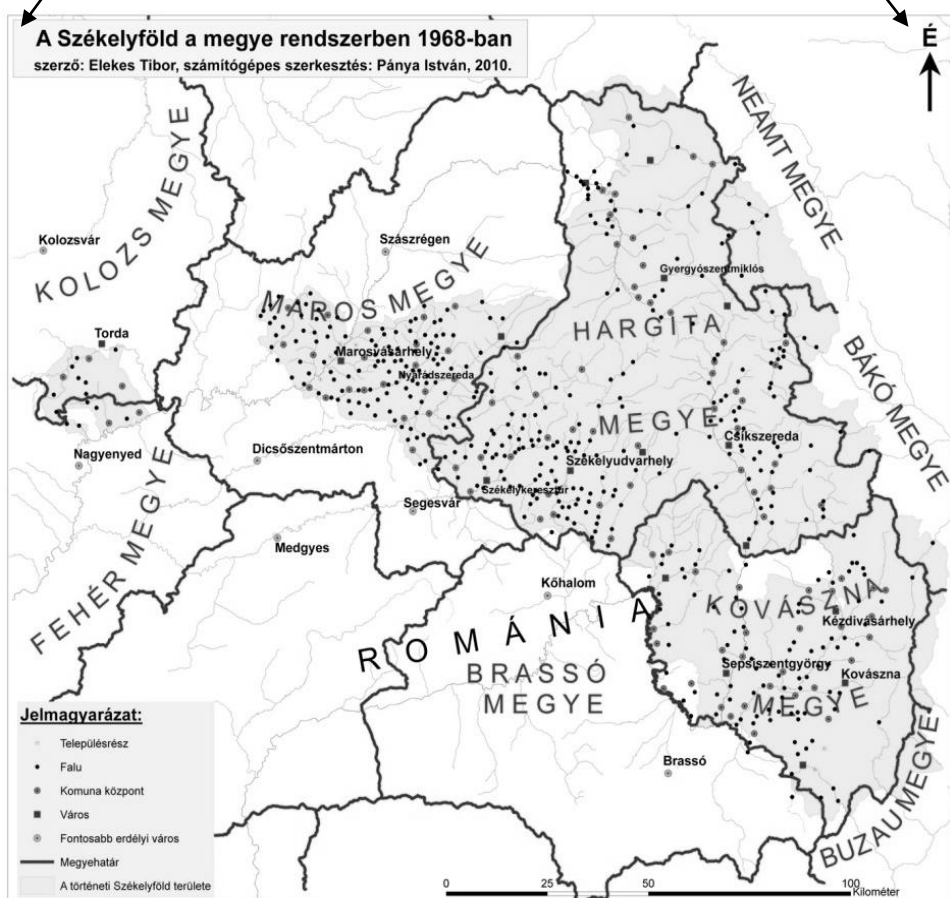
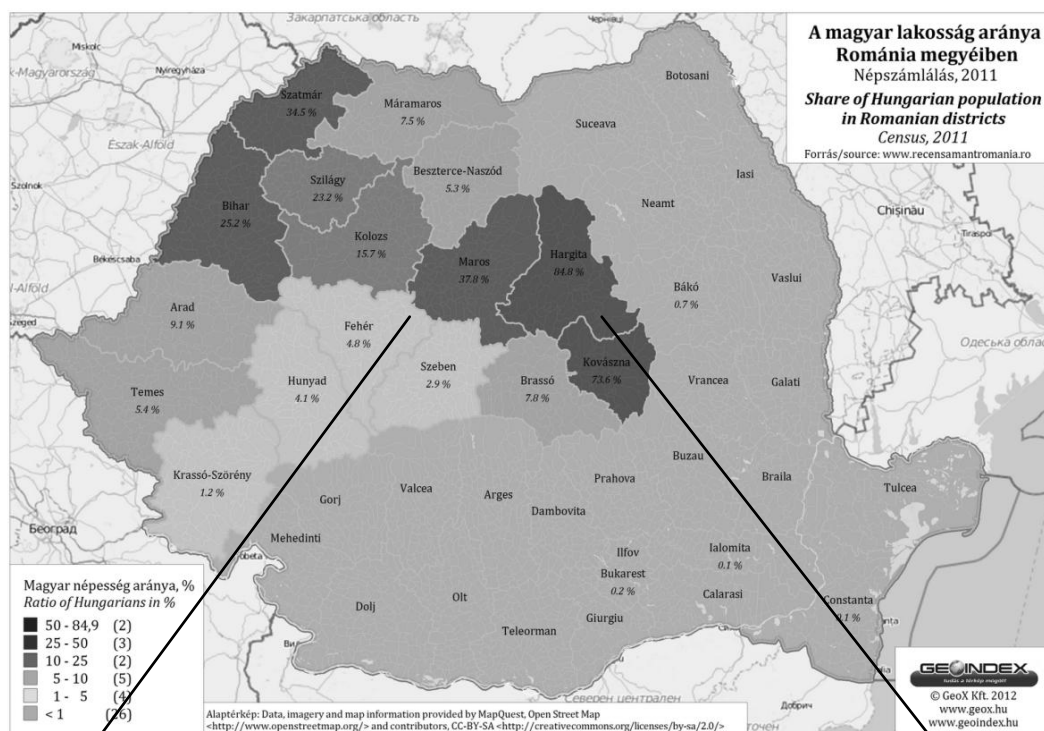
Forrás: Saját szerkesztés, ADR-Centru, 2014 adatai alapján

Politikai lobbikövetkezményeként a régió központja Gyulafehérvár – a legkisebb népességű megyeszékhely – lett, figyelmen kívül hagyva a térség gazdaságföldrajzi és társadalmi erőközpontjait. Erre a szerepkörre hivatottabb lett volna Szeben vagy Brassó – méretük, valamint gazdasági potenciáljuk szerepe következtében nagyobb regionális központtá válhattak volna a régiók megalakulása óta. Megállapítható az a tény, hogy a székhely kijelölése lassította a Középrégió regionális folyamatainak az elindulását és kiteljesedését (4. ábra).⁹

⁹ Csíkszereda és Gyulafehérvár között 250 km a távolság, ilyen távolságból a központi szerep ellátása lehetetlen.

5. ábra: Székelyföld térképe a román közigazgatási térben

Forrás: Elekes, 2010

**3. táblázat: Románia és a székelyföldi megyék
főbb statisztikai adatai – 2011**

Mutató megnevezése	Románia	Hargita megye	Kovászna megye	Maros megye	Székelyföld összesen (vagy átlagban)	Székelyföld százalékban Romániához
Terület, km ²	238 391	6 639	3 710	6 714	17 063	7,2
Lakosság – fő	22 435 205	341 570	230 537	601 558	1 173 665	5,2
– városi	12 244 598	155 184	119 993	308 132	583 309	4,8
– vidéki	10 190 607	186 386	110 544	293 426	590 356	5,8
Alkalmazottak száma	4 774 263	62 983	48 089	124 747	235 819	4,9
– mezőgazdaságban	110 079	1 303	1 512	2 124	4 939	4,5
– iparban	1 371 064	22 803	19 119	40 620	82 542	6,0
Munkanélküliségi arány*	7,80	10,50	11,10	8,00	10	126,5
Bruttó átlagbér*	1 845	1 458	1 378	1 623	1 486	80,6
GDP – millió lejben	514 700	6 001	3 993	10 851	20 845	4,1
GDP/lakos – lejben*	22 942	17 568	17 321	18 038	17 642	76,9

Forrás: Geréb, 2013 adatai alapján

Székelyföld Románia területének 7,2 százalékán terül el, lakosságának aránya viszont csak 5,2 százalék. A térség gazdasági mutatóiban az országos átlagok alatt teljesít (Geréb, 2013).

4. táblázat: A romániai Középrégió megyéinek területi nagysága és besorolása

Megye	Terület nagysága, km ²	A terület aránya, Középrégió=100	Országos területi részarány (%)	A megyék méretrangsorában kapott minősítés
Fehér	6.242	18,3	2,6	Közepes
Brassó	5.363	15,7	2,2	Közepes
Kovászna	3.710	10,9	1,6	Kicsi
Hargita	6.639	19,5	2,8	Nagy
Maros	6.714	19,7	2,8	Nagy
Szeben	5.432	15,9	2,3	Közepes

Forrás: Saját szerkesztés ADR-Centru, 2014, 5. o. alapján

A történelmi Székelyföld adminisztratív területét nem fedi le a jelenlegi megyei megosztás, ezért a statisztikák nem a történelmi régiót, hanem a jelenlegi megyéket jellemzik. A kutatási-tervezési munkámhoz Hargita, Maros, Kovászna megyék adatait használom, amelyek bizonyos területi eltérésekkel lefedik a volt székelyföldi területet. 1968–1972 között a székely városok jelentős része megyei jogot kapott, és elindult a

faluszisztematizálási folyamat, amelynek következtében számos község közigazgatási központtá vált. Ezekben olyan városi funkciók jelentek meg, amelyek felszámolták a korábbi lokális közösségi élet szokásrendjét. Székelyföldön két kis és egy közepes méretű megye található (4. táblázat). E három megye a Középrégió területének kerekén a felét teszi ki.

5. táblázat: A Középrégió településeinek száma 2013-ban

Megye	Városok száma	Megyei jogú város	Községek száma	Falvak száma
Fehér	11	4	67	656
Brassó	10	4	48	149
Kovácsna	5	2	40	122
Hargita	9	4	58	235
Maros	11	4	91	464
Szeben	11	2	53	162
Középrégió	57	20	357	1788
Székelyföld	25	10	189	821

Forrás: Saját szerkesztés ADR-Centru, 2014, 21. o. alapján

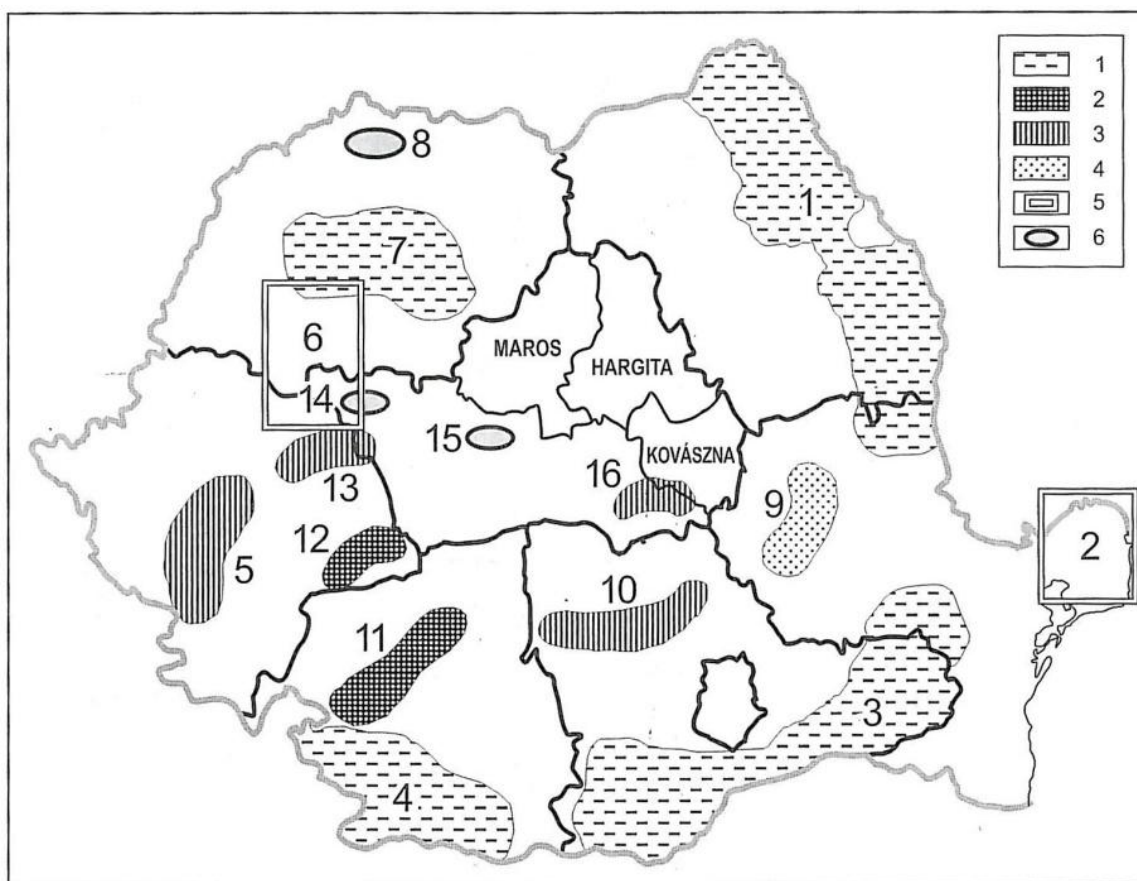
A székely megyékben 25 város és 189 község található. A községek közigazgatásilag összesen 821 falut foglalnak magukban (5. táblázat). A Románia területi-adminisztratív felosztását szabályozó 2/1968 évi, törvény értelmében több falu alkot egy községet. A törvény háromféle község létrehozására adott lehetőséget: 500 fő alatti, 500–1500 fő közötti, valamint 1500–4000 fő lakos lakóhelyének összessége (Lege, 1968). Az egyes községek kialakításának feltétele a helységek földrajzi elhelyezkedése, társadalmi sajátosságok, valamint egyéb történelmi sajátosságok.

Ezen időszakban a megyei rangú városok erőltetett iparosítási folyamat részeseivé váltak, amelynek következtében számos új munkahely jött létre, amelyre vidéki munkaerőt vezényeltek. A századfordulóhoz hasonlóan újra megtöltötték a székelyföldi városokat elsőgenerációs városi népességgel, akik lassan polgárosodtak és vidéki életvitelt folytattak az új lakótelepeken. A székely városok legnagyobb lakótelep-építési programja 1970 és 1978 között zajlott. Ebben az időszakban vonták ki a legtöbb munkaerőt a székely vidékről, mindez csak folytatása annak a folyamatnak, amelyet a Székely Akció¹⁰ is fel szeretett volna számolni az első világháború előtt. Az erőteljes iparosítás és infrastruktúra-

¹⁰ Az 1902-es tusnádi székely kongresszus eredményeként létrejövő összehangolt fejlesztési program, amely Darányi Ignác földművelésügyi miniszter kezdeményezésére indult és a modernkori történelem legátfogóbb székelyföldi magyar fejlesztése volt (Balaton, 2004).

fejlesztés lehetőséget adott az egyes települések etnikai arányainak a megváltoztatására, amely más életvitelt, együttélési szabályokat, vagy adott esetben a szabályok teljes hiányát hozta az egyes közösségek életébe. Az 1989-es politikai rendszerváltás nyomán kialakuló posztkommunista államigazgatás képtelen volt a centralizált gazdasági irányítás reformjára. Országos struktúraváltásra lett volna szükség, amelyet minden román felelős politikai szervezet elodázott, nem vállalva a népszerűtlen döntések következményét. Ennek eredménye egy országos gazdasági csődközeli állapot. A piacgazdaságra való áttérés Romániában is számos térség gazdasági alapjait roppantotta meg, ebben az országban is területi válságzónák és -övezetek alakultak ki (6. ábra).

6. ábra: Válság-gócok a román ipari szektorban 1997-ben

Forrás: Ilyés, 2003

Jelmagyarázat: 1. Moldvai-fennsík; 2. Duna-delta; 3-4. Román Alföld; 5. Bánság bányavidéke; Erdélyi Szigethegység (Középhegység); 7. Szilágy-Beszterce falusi térsége; Nagybánya bányavidéke; 9. Kárpátkanyari Szubkárpátok (Előkárpátok); Pitești-Târgoviște-Ploiești vidéke; 11. Olténia bányavidéke; Zsil-völgy bányavidéke; 13. Hunyad fémipara; 14. Zalatna; 15. Kiskapus; 16. Brassó ipari koncentrációja

A román kormány 1997-ben fogadta el az ország területfejlesztési koncepcióját (Carta Verde), amelyben megfogalmazták a fejlesztési régiók szükségességét (Horváth,

A Középrégióban három országos érdekű fejlesztési csomópont létezik (7. ábra): Nagyszeben, Brassó és Marosvásárhely, ez utóbbi található egyedül a történelmi Székelyföld területén. A regionális csomópontok a megyei központok, amelyek Székelyföld esetében Csíkszeredát és Sepsiszentgyörgyöt, valamint vonzáskörzeteiket jelentik. A többi városi vonzáskörzet – Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Székelykeresztúr és más települések – Székelyföld esetében lokális vonzáskörzetet jelent. A székelyföldi városhálózat kisméretű elemei a harmadik prioritási csoportban helyezkednek el. A forráselosztás tekintetében mindenképp hátrányos helyzetbe kerülnek, mert az anyagi szűkösség verseny versenyre kényszeríti az egyes településeket, és a magasabb stratégiai pozíció versenyelőnyt jelent a jobb minőségű településeknek. A makrofejlesztési elképzelések szerint hátrányos helyzetbe került a Székelyföld jelentős területe, így alternatív fejlesztési módszereket szükséges alkalmazni. Az alulról jövő kezdeményezések – mint potenciális regionális gazdaságfejlesztési eszközök – alátámasztják kutatásom fontosságát. Székelyföld gazdasági és társadalmi helyzetének megismerése érdekében gyűjtöttem össze és értékeltem azokat a makrotényezőket, amelyek helyzete, változása befolyásolja leginkább a régió fejlődésének esélyeit. Az első elem a térség demográfiai helyzete.

6. táblázat: A Középrégió állandó lakosságának változása megyék szerint 1992–2011 között

Megnevezés	Állandó lakosság			Változás abszolút száma		Változás aránya (%)	
	1992	2002	2011	Változás 1992-2002	Változás 2002-2011	Változás 1992-2002	Változás 2002-2011
Hargita	348 335	326 222	304 969	-22 113	-21 253	-6,3	-6,5
Kovászna	233 256	222 449	206 261	-10 807	-16 188	-4,6	-7,3
Maros	610 053	580 851	531 380	-29 202	-49 471	-4,8	-8,5
Brassó	643 261	589 028	505 442	-54 233	-83 586	-8,4	-14,2
Fehér	413 919	382 747	327 224	-31 172	-55 523	-7,5	-14,5
Szeben	452 873	421 724	375 992	-31 149	-45 732	-6,9	-10,8
Középrégió	2 701 697	2 523 021	2 251 268	-178 676	-271 753	-6,4	-10,3
Székelyföld	1 191 644	1 129 522	1 042 610	-62 122	-86 912	-5,2	-7,4
Románia	22 810 035	21 680 974	19 042 936	-1 129 061	-2 638 038	-4,9	-12,2

Forrás: Kiss-Barna, 2012, 7-8. o. alapján

A 6. táblázat a romániai Középrégió megyei lakosságszámának az alakulását mutatja 1992–2011 között. Az adatokból kiderül, hogy Székelyföld lakosságmegtartó képessége az országos és a makroregionális átlag felett van. A székely megyék közül Hargita megye veszítette a legkevesebb lakost. A Középrégióban a legtöbb lakost Fehér megye veszítette, amelyet 0,3 százaléknyi eltéréssel Brassó megye követ. A vizsgált periódusban mindenképp egy gyorsuló lakosságvesztési folyamatot állapíthatunk meg, amelynek következtében a térségben visszafordíthatatlan gazdasági és társadalmi folyamatok indultak be.

**7. táblázat: A romániai Középrégió lakosságszámának prognózisa
2011 és 2050 közti időtávra (ezer fő)**

Megnevezés	2011	2015	2020	2025	2050	2011/2050 változás	
						ezer fő	%
Fehér megye	342,4	357,6	341,7	323,6	238,5	-103,9	-30,3
Brassó megye	549,2	584,8	570,6	551,1	468,3	-80,9	-14,7
Kovászna megye	210,2	216,8	210,5	202,7	164,6	-45,6	-21,7
Hargita megye	310,9	314,8	305,0	293,2	230,6	-80,3	-25,8
Maros megye	550,8	570,7	557,2	540,7	436,6	-114,2	-20,7
Szeben megye	397,3	416,0	406,6	394,1	368,2	-29,1	-7,3
Középrégió	2360,8	2460,7	2391,6	2305,4	1906,8	-454	-19,2
Székelyföld	1071,9	1102,3	1072,7	1036,6	831,8	-240,1	-22,7

Forrás: Kiss–Barna, 2012, 7-8. o.

A 7. táblázat a térség demográfiai alakulására mutat be egy forgatókönyvet, amelynek értékei Székelyföldön kimagaslóak. Ezek szerint a székely megyékben felgyorsul a lakosságvesztési folyamat, amelynek oka a természetes lakosságfogyás és az elvándorlás lesz. A Középrégió egyes megyéiben a népességfogyás stabilizálódni fog, viszont más megyékben még erősebben jelentkezik. Ennek a negatív tendenciájú folyamatnak egyértelmű vesztese Fehér megye, amely 2050-re a 2011-es értékekhez képest lakosságának 30 százalékát fogja elveszíteni.

**8. táblázat: A magyar lakosság számának alakulása a romániai
Középrégióban 1992–2011 között**

Megye	Magyarok száma			Változás abszolút száma		Változás aránya	
	1992	2002	2011	Változás 1992-2002	Változás 2002-2011	Változás 1992-2002	Változás 2002-2011
Fehér	24 765	20 684	15 870	-4 081	-4 814	-16,5	-23,3
Brassó	63 558	50 956	39 275	-12 602	-11 681	-19,8	-22,9
Kovászna	175 502	164 158	151 787	-11 344	-12 371	-6,5	-7,5
Hargita	295 104	276 038	258 615	-19 066	-17 423	-6,5	-6,3
Maros	252 651	228 275	200 989	-24 376	-27 286	-9,6	-12,0
Szeben	19 309	15 344	10 893	-3 965	-4 451	-20,5	-29,0
Középrégió	830 889	755 455	677 429	-75 434	-78 026	-13,2	-16,8
Székelyföld	263 825	235 798	206 932	-28 027	-28 866	-14,3	-17,9
Erdély	1 603 923	145 718	1 224 937	-188 205	-190 781	-11,7	-13,5

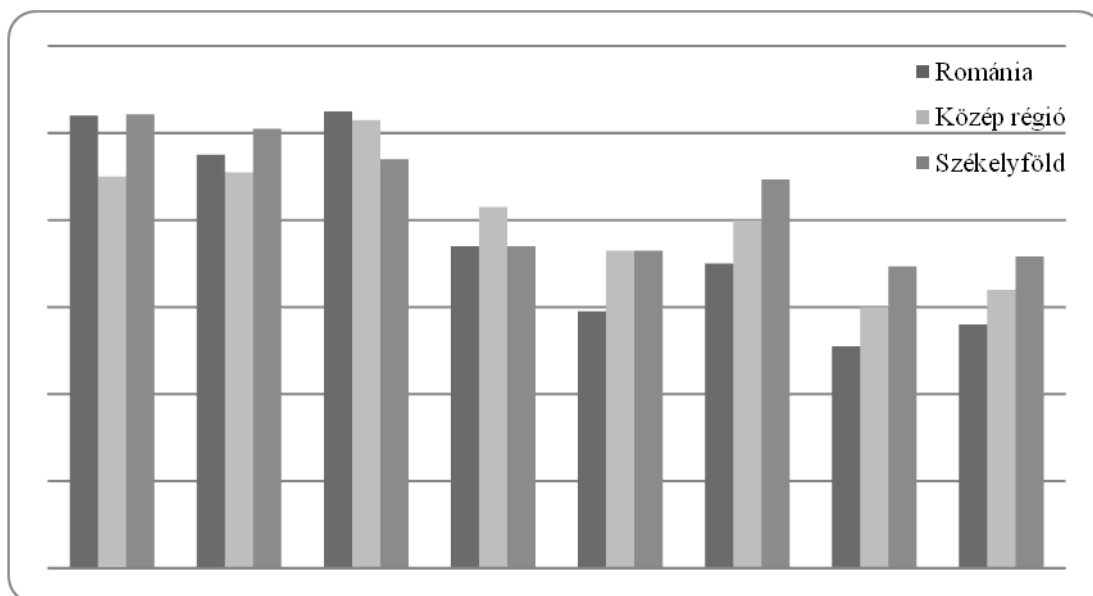
Forrás: Kiss–Barna, 2012, 7-8. o.

A romániai Középrégió magyar lakossága számának megoszlását és ennek változását mutatja a 8. táblázat az 1992-2002 és 2002-2011 közötti időszakban. Az egyes népszámlálási időszakok eredményei közötti változásokat elemezve megállapítható, hogy Fehér, Szeben és Brassó megyék magyar ajkú lakossága fogyott a legjobban az elmúlt két évtizedben, a tömbmagyarságot alkotó székelyföldi megyék magyar lakossága pedig a legkevésbé. Evidenciaként jelenik meg az is, hogy a vizsgált periódusok közötti arány jelentősen változott a korábbi időszakhoz képest. Amíg Fehér megye magyar lakossága 16,5 százalékkal csökkent 1992-2002 között, addig 2002-2011 között ez az érték 23,3 százalék. Ez az érték a Középrégióban 13,2 százalék, Székelyföldön 14,3 százalék 1992-2002 között, 2002-2011 között pedig a Középrégióban 16,8 százalék, Székelyföldön 19,9 százalék. Általános tendenciaként megállapítható, hogy a térség magyar lakosságszámának a változása mind makroregionális, mind Székelyföld szintjén negatív tendenciát mutat.

Az elvándorlás egyik okaként feltüntetett munkalehetőségek hiányát a munkanélküliségi ráta változásával elemzem.

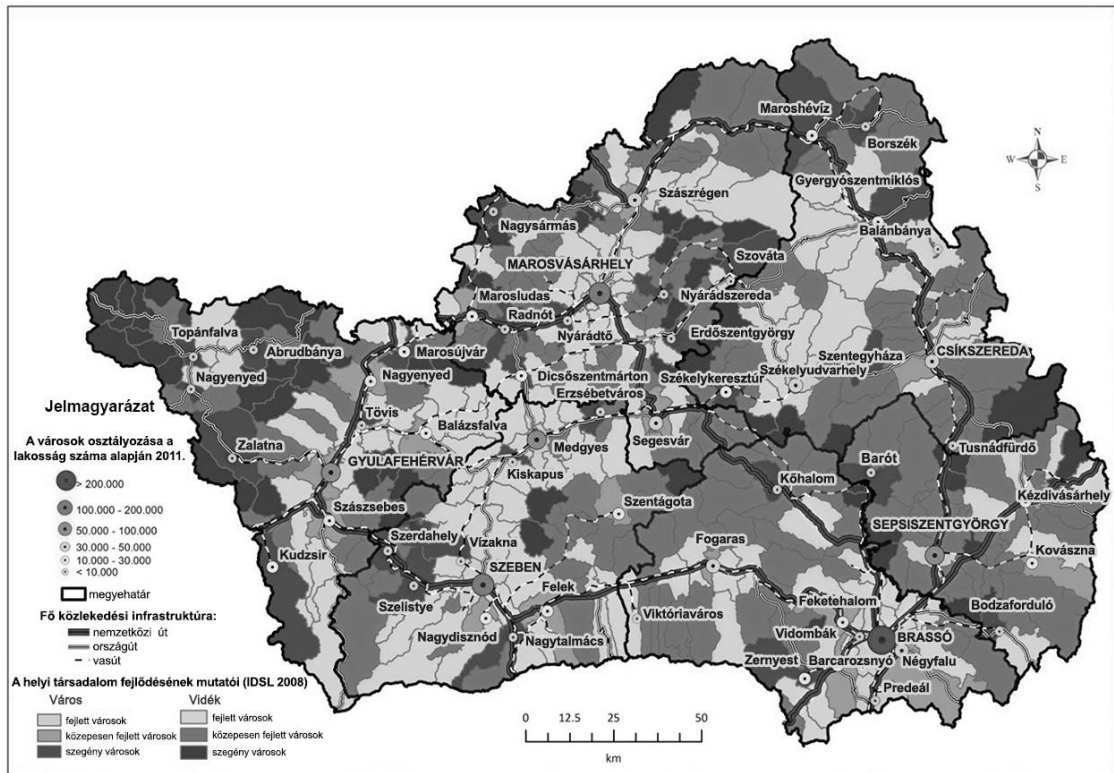
8. ábra: Székelyföld munkanélküliségének alakulása regionális és országos viszonylatban 1993–2012 között

Forrás: Saját szerkesztés az ADR-Centru, 2014 adatai alapján

A 8. ábra adatai alapján a romániai Középrégió országos átlag alatti munkanélküliségi rátával rendelkezett egészen 2003-ig, ez 2012-ig az országos átlag fölé került. A székelyföldi értékek követik a Középrégió értékeit, amelyeket a 2005-2010 közötti időszakban meg is haladnak. Annak ellenére, hogy a munkanélküliségi értékek mind országos, makroregionális, mind a Székelyföldi régió szintjén csökkentek 2003 és 2012 között, az eltérési arány megmaradt: Székelyföld az országos átlag felett volt 2012-ben a munkanélküliségi ráta tekintetében (ADR-Centru, 2014).

9. ábra: A helyi közösségek társadalmi fejlettségének állapota a romániai Középrégióban

Forrás: saját szerkesztés az ADR-Centru, 2014 alapján

A román társadalmi szerkezetben létező eltérésekről a bukaresti egyetem szociológiai intézete végzett egész Romániára kiterjedő kutatást, amelyben a társadalmi fejlődési szint értékelésére sajátos mutatót használtak, amelyet ISDL¹¹-nek neveztek el (Sandu, 2010). Az ISDL-mutató olyan fejlődési index, amelyet faktoranalízis alkalmazásával hoztak létre és többek között a következő tényezőket foglalja magában: az adott közösség képzettségi szintje, a 14 év feletti népesség átlagéletkora, születéskor várható élettartam, ezer lakosra jutó személygépkocsi, átlagos lakásnagyság, egy lakosra jutó háztartási gázfogyasztás, a település lakhatás szerinti besorolása (Sandu, 2011, 10. o.). Ezeket a mutatókat városi és vidéki településekre külön számolták, ezeken belül is különböző kategóriákat állapítottak meg (10. ábra). Ennek a kutatásnak a Középrégióra vonatkozó eredményei változatos képet mutatnak. A 100 pontértékből a Középrégió szintjén számolt érték 76 pont. A városi kategóriában a legnagyobb ISDL-pontértéket Kolozsvár kapta (99 pont), míg a legkisebbet (72 pont) Giurgiu városa. A Középrégióban Brassó városa 93, Nagyszeben pedig 94 pontot szerzett.

¹¹ ISDL – Indicele de Dezvoltare Social Locală (helyi társadalmi fejlődés indexe).

**9. táblázat: A helyi társadalmi fejlődés indexének (ISDL) alakulása
a Középrégióban**

Megye	Városi környezet	Vidéki környezet
Fehér	80,0	54,0
Brassó	93,0	61,0
Kovászna	85,0	51,0
Hargita	83,0	55,0
Maros	88,0	59,0
Szeben	94,0	60,0
Középrégió átlaga	87,0	56,6
Székelyföld átlaga	85,3	55,0
Eltérés Székelyföld/Középrégió (%)	98,0	97,0

Forrás: saját szerkesztés az ADR-2014 alapján, 2014

Románia szintjén a legmagasabb ISDL-értéket vidéki környezetben Ilfov megyében mérték 2008-as alapadatokkal (71 pont), a legkisebbet Teleorman és Vaslui megyében 38 pontértékkal (Sandu, 2010). A Középrégióban a legmagasabb vidéki értéket ugyancsak Brassó és Szeben megyék kapták. Ezt az értéket Székelyföld szintjére is kiszámolva megállapítható, hogy a Középrégió átlaga alatt vagyunk 2 pontértékkal mind a városi, mind a vidéki értéknél, ezek az értékek 85,3 a városi, 55,0 a vidéki székely települések esetében (9. táblázat). Fontos megjegyezni, hogy ezek az adatok úgy országos, mint regionális szinten messze elmaradnak az Európai Unió területén mért átlagoktól (Sandu, 2010).

**10. táblázat: A Középrégió falvainak megoszlása
a fejlettségi mutatók alapján, %**

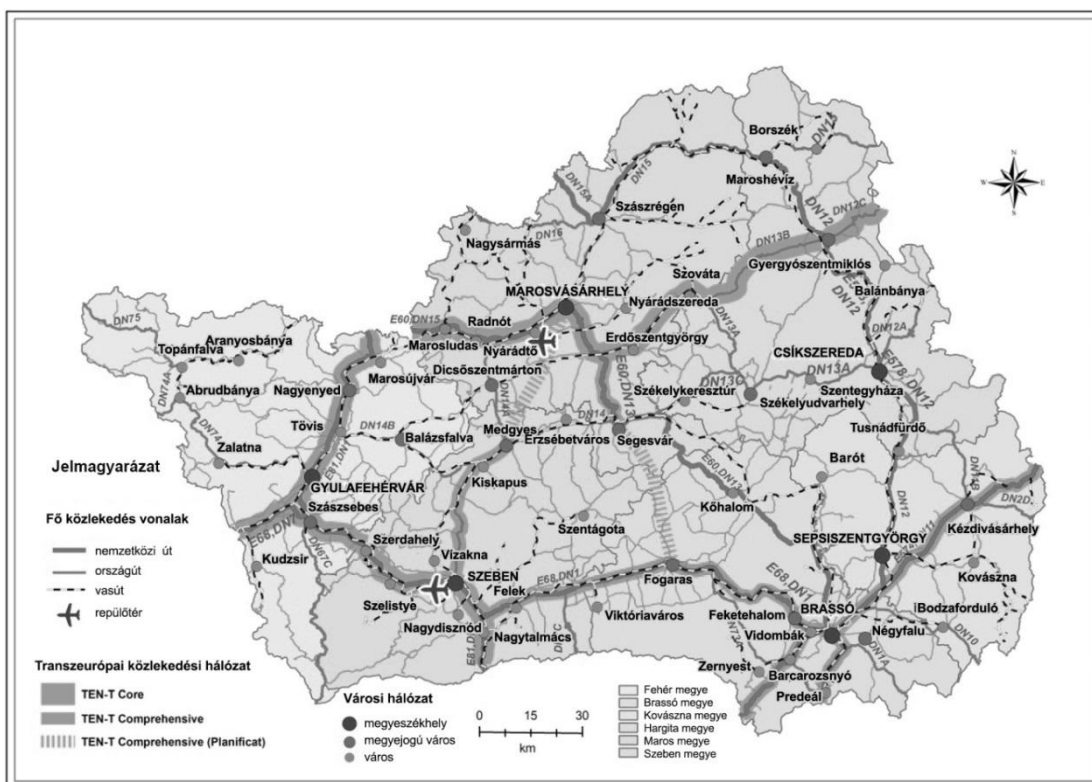
Megye	Nagyon szegény falu	Szegény falu	Közepesen fejlett falvak	Fejlett falvak	Nagyon fejlett falvak
Fehér	19,5	13,4	21,6	16,2	29,3
Brassó	4,8	8,1	9,0	16,8	61,3
Kovászna	3,9	11,9	19,1	22,0	43,1
Hargita	4,7	9,6	10,9	21,9	52,9
Maros	15,0	14,4	16,6	23,4	30,5
Szeben	9,4	9,7	13,6	16	51,3
Középrégió (K) átlaga	9,6	11,2	15,1	19,4	44,7
Székelyföld (SZ) átlaga	7,9	12,0	15,5	22,4	42,2
eltérés SZ/K	0,8	1,1	1,0	1,2	0,9

Forrás: saját szerkesztés és értékelés Sandu (2010) munkája alapján (ADR-Centru, 2014)

Ha a Középrégió vidéki településeit kategorizáljuk a társadalmi minőségi mutatók alapján, megállapíthatjuk, hogy a Középrégió vidéki lakosságának többsége a mutató szerinti fejlett településeken él (10. táblázat).

A vidéki települések megoszlása alapján megállapítható, hogy a székely falvak abszolút többsége közepes és fejlett kategóriában van. A közepes kategóriában a székely falvak 15,5, a fejlett kategóriában 22,4, a nagyon fejlett falvak esetében pedig a falvak 42,2 százaléka van a három székely megye átlagai alapján. Ha Középrégió átlagértékeihez hasonlítjuk, a helyzet biztató, hisz a közepes falvak esetében regionális átlagon vannak, a fejlett falvak esetében pedig regionális átlag felett. A regionális átlag alatt vannak a nagyon szegény és a nagyon fejlett falvak esetében, azonban az eltérések nem kiemelkedőek.

10. ábra: Közlekedési infrastruktúra fejlesztési elképzelése a 2014–2020 közötti időszakban, a Középrégióban

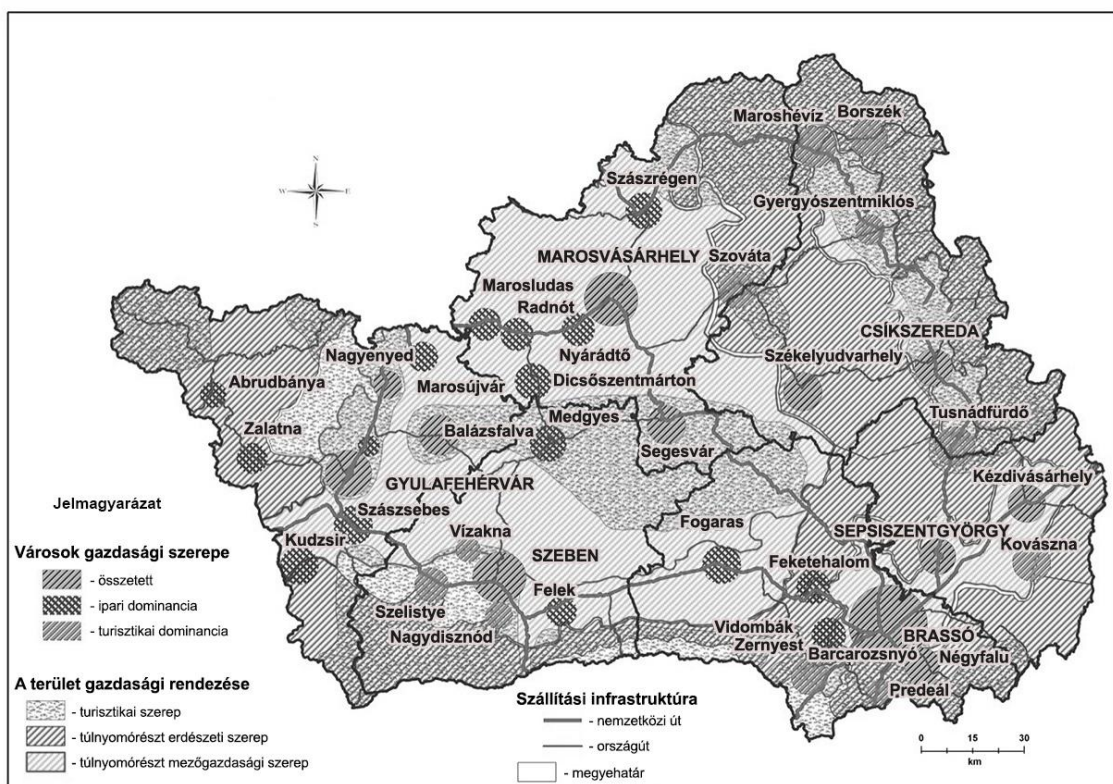

Forrás: saját szerkesztés az ADR-Centru 2014 alapján.

A kelet-közép-európai regionális fejlődést az adott ország térszerkezete határozta meg, amelynek következtében egypólusú vagy többpólusú térszerkezet alakult ki (Horváth,

2001). Ennek a térszerkezeti fejlődésnek az az alapja, hogy egy adott országban a főváros mellett vannak-e nagyvárosok, amelyek regionális pólusként megosztják a főváros centrifugális erejét. A közép-kelet-európai országok többségében a fővárosközpontú egypólusú típus érvényesül (Horváth, 2001). A többpólusú típus van jelen Lengyelországban és Romániában, ahol a főváros mellett 300-700 ezer fő népességű, regionális központi funkciókat ellátó vidéki nagyvárosok vannak, amelyeknek az évek során milliós nagyságú vonzáskörzetük alakult ki¹² (ADR-Centru, 2014). Székelyföld nem tartozik egyik romániai nagyváros közvetlen vonzáskörzetébe sem, így a nagy regionális központokat összekötő infrastrukturális projektek is csak részben érintik a térséget, a legjobb esetben is a tranzitrészekhez csatlakozó gyorsforgalmi útvonalak kiépítése jelenthet fejlődési lehetőséget a Székelyföld számára¹³.

11. ábra: A Középrégió területeinek gazdasági szerepkör szerinti besorolása 2014-ben

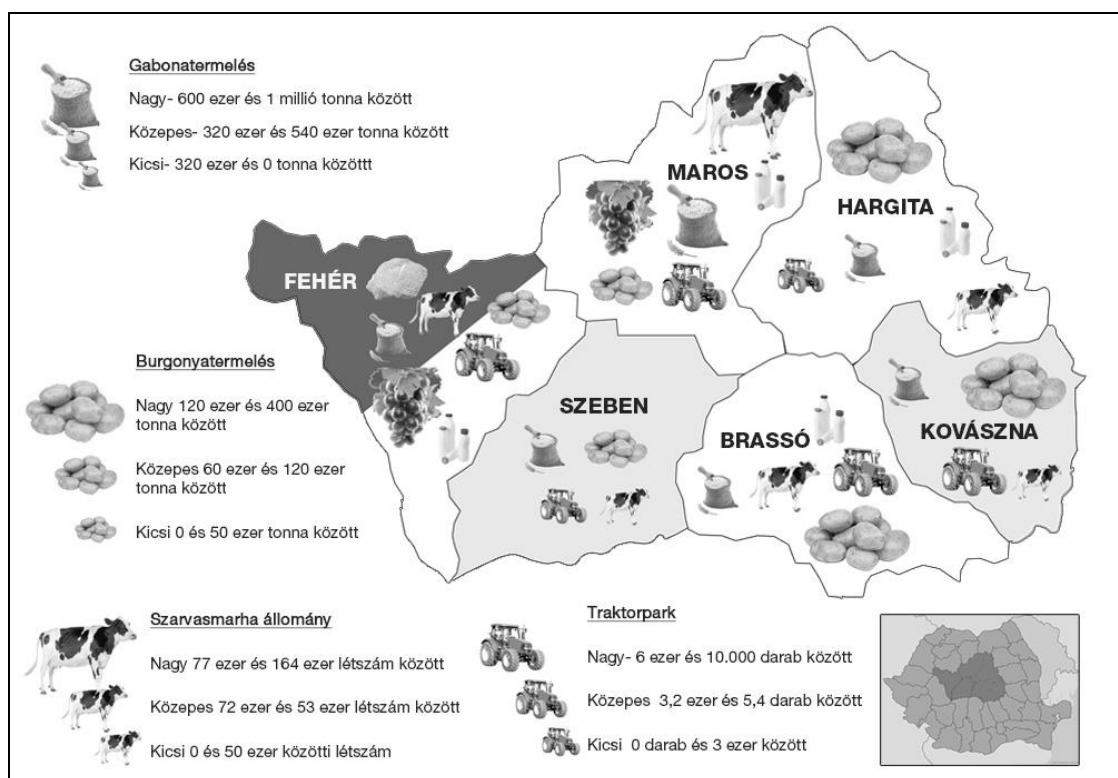
Forrás: saját szerkesztés az ADR-Centru 2014 alapján.

¹²Lásd Kolozsvár, amely Erdély regionális központjává nőtte ki magát újra 2014-re, a város regionális vezető szerepe lényegesen megnövekedett.

¹³Az országos autópályafejlesztési tervek többségében a nyugat-dél irányultságú folyósok kiépítését részesítették előnyben, így a Középrégió nem profitált. Az észak-erdélyi autópálya projekt csődje után a korábbi tervet módosították, így Székelyföld közvetlen becsatlakozása nem valósul meg.

A romániai Középrégió területének gazdasági besorolása is megtörtént a 2014–2020-as uniós költségvetési terv elkészítése során – az egyes térségek gazdasági szempontból eltérő értékeket mutatnak. A legnagyobb ipari központok többsége a székelyföldi területeken kívül esik. Jelentős részük a makrorégió nyugati részében találhatóak. A székelyföldi iparterületek kiemelkedő települései a térség városai, amelyek azonban méreteikben lényegesen elmaradnak a régió nagyvárosaitól. A székelyföldi térség kiemelkedő szerepet kap a primer és a tercier ágazatok fejlesztésében (11. ábra). A 2014-ben elfogadott fejlesztési terv adatai alapján ezekhez a gazdasági ágazatokhoz kiemelkedő potenciállal rendelkeznek a székelyföldi megyék. A primer ágazatok közül az erdészet és a mezőgazdaság jutott kiemelkedő szerephez, amelyek lényeges bevételt tudnak megvalósítani a térség gazdasága számára. A hozzáadott érték növeléséhez a megvalósított termékek minél magasabb fokú feldolgozására van szükség, amelynek eredménye egy versenyképes termék, amelynek biztosítani kell a piacra jutását. A tercier ágazatban a turizmus kap kiemelkedő szerepet – wellnes és spa, kulináris turizmus, etnoturizmus, vadászturizmus, vallásturizmus stb. –, ennek van kiemelkedő fejlődési és többletbevételi lehetősége. Először azonban egy integrált rendszerszemléletű fejlesztésre lenne szükség. A román gazdasági szaklapok által 2014-ben elkészített regionális bontású makrogazdasági elemzések érdekes képet mutatnak. Ezeket a megvalósított gazdasági eredmények alapján állították össze, így jelen munkában a tervezéshez képest a térség gazdasági teljesítőképességéről mutat konkrét képet (ZF, 2014).

12. ábra: A Középrégió agárpotenciálja a 2013-as adatok alapján

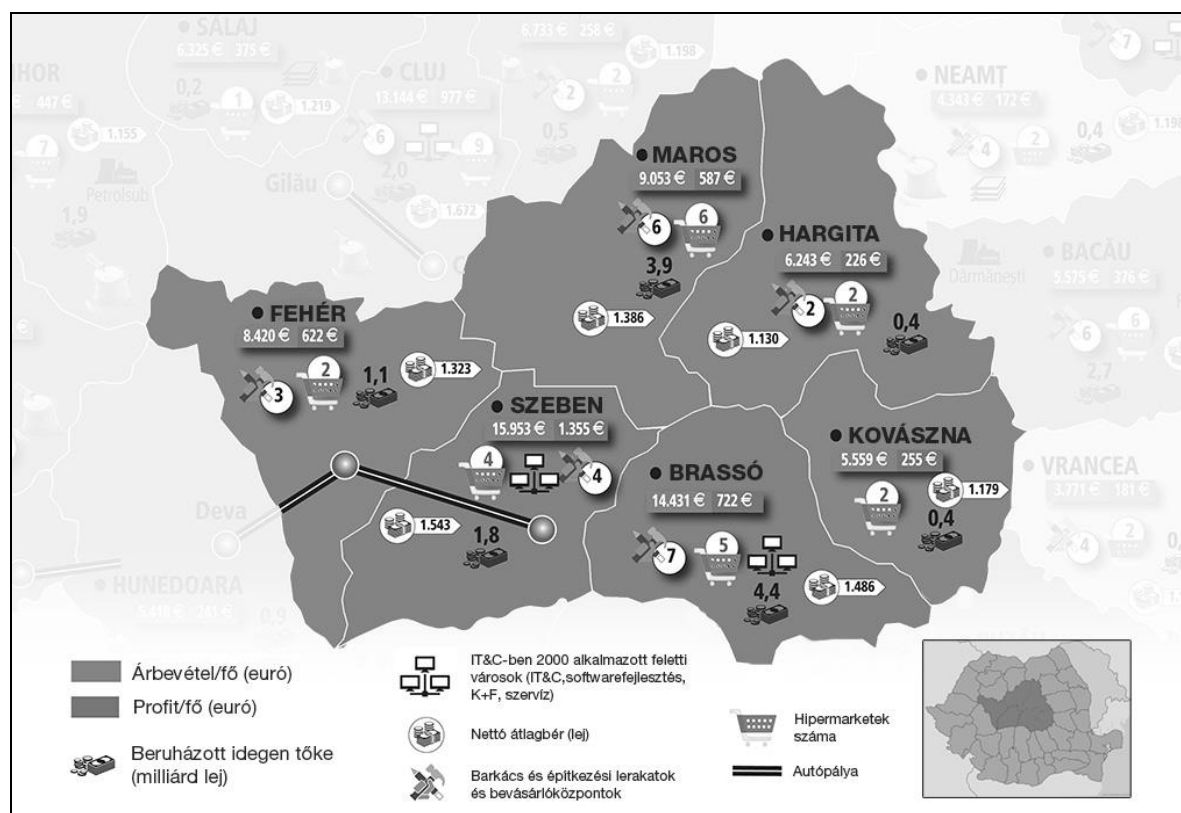
Forrás: saját szerkesztés a ZF, 2014 adatai alapján

A 12. számú ábra a romániai Középrégió mezőgazdasági teljesítőképességét mutatja be szemléletesen, amelyből kitűnik, hogy a régió teljes területe különféle mezőgazdasági termelésre alkalmas. Így rögtön feltehetjük a kérdést: miért csak ekkora előállított érték jelenik meg a piacon és a külgazdasági mutatókban a román agrárágazatok potenciálját tekintve? Miért versenyképtelen a román agrártermék az uniós piacon és ezen belül a román belpiacon? A jelen kutatás tárgyát képező székelyföldi megyék tekintetében pedig az ábra reális képet mutat arról, hogy a korábban magas mezőgazdasági potenciállal bemutatott térség kibocsátó képessége nagyon szerény. A burgonya szempontjából nagytermelőnek számító Hargita és Kovászna megyei termelők jelentős része nem rendelkezik modern, nagy kapacitású tárolóval és a termékeket nem dolgozzák fel. Így a térségi termelőkapacitások növekedésével nem járt együtt a piacra jutási feltételek javulása.

Az állattenyésztési ágazatban, a szarvasmarha-állomány tekintetében a közepes potenciállal rendelkező megyék kategóriájába tartozik 77-164 ezer létszámmal nagykapacitású megyének minősítették Maros megyét, 53-72 ezer létszámmal Hargita megyét és 50 ezer fő alatti állománnyal kiskapacitásúnak Kovászna megyét (13. ábra).

Természetesen a megye mérete az egyik meghatározó elem ennek a kapacitásnak a biztosítására. A székely megyék sajátossága, hogy Maros és Hargita országos jelentőségű tejfeldolgozó kapacitásokkal rendelkező megye. Mindemellett Maros megye jelentős szőlőtermelő és közepes gabonatermelő potenciállal is rendelkezik. Hargita és Kovászna megyék gabonatermelő képessége jelentéktelen. A megyék traktorellátottsága alacsony, főleg az ország nyugati és déli megyéihez képest. Az élelmiszer-feldolgozásban Hargita és Maros megyék kapacitása országosan jelentős, hisz ezekben a megyékben található az ország 10 legnagyobb tejfeldolgozóinak némelyike (ZF, 2014).

13. ábra: A Középrégió makrogazdasági értékeinek megoszlása, 2013

Forrás: Saját szerkesztés a ZF, 2014 adatai alapján

A 13. ábra megyei bontásban mutatja be a Középrégió gazdasági potenciáljának helyzetét 2013-as makrogazdasági adatok alapján (ZF, 2014). A térkép több gazdasági mutató regionális megoszlását is mutatja. A legfontosabbnak tartott, ugyanakkor a legtöbb kritikát is kapó GDP-értékének alakulása a Középrégióban szemléletesen mutatja a megyék közti különbségeket.

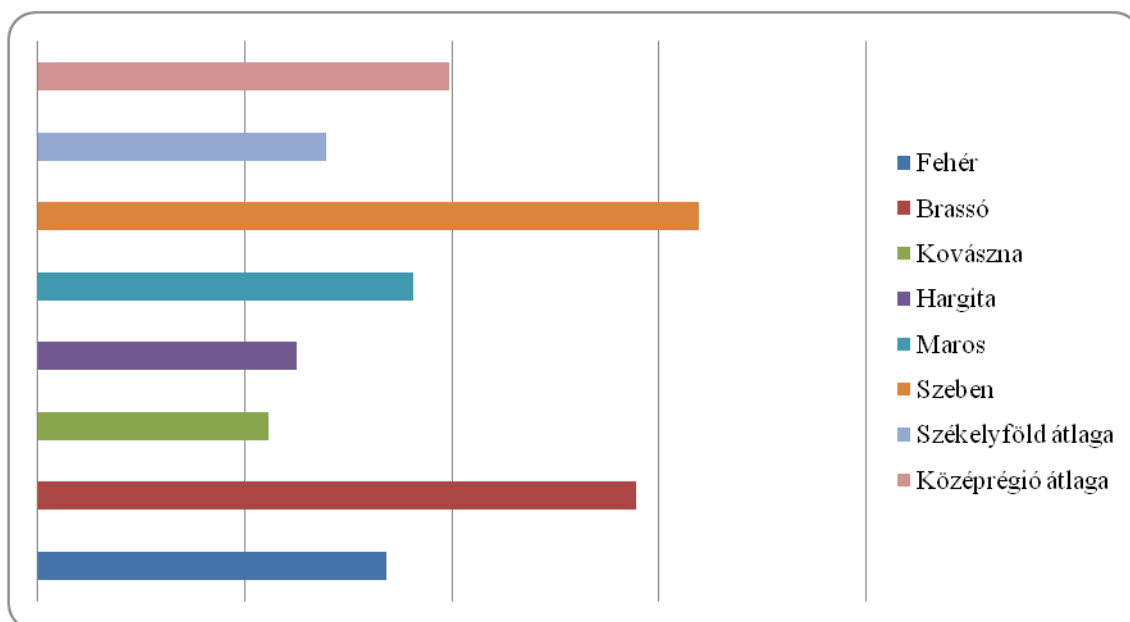

11. táblázat: A Középrégió legfontosabb gazdasági mutatóinak megyei megoszlása 2013-ban

Megye	GDP (euró/fő)	Nettó profit (euró/fő)	Nettó átlagkereset (lej)
Fehér	8420	622	1323
Brassó	14 431	722	1486
Kovászna	5559	255	1179
Hargita	6243	226	1130
Maros	9053	587	1386
Szeben	15 953	1355	1543
Székelyföld átlaga	6952	356	1232
Középrégió átlaga	9943	628	1341

Forrás: saját szerkesztés a ZF, 2014 adatai alapján

14. ábra: A GDP értékének alakulása 2013-ban a Középrégióban

Forrás: saját szerkesztés, 2015 (ZF, 2014)

A 11. táblázatban bemutatott értékek alapján a székelyföldi megyék messze elmaradnak a többi makroregióhoz tartozó megyéktől. A legmagasabb értéket Szeben megye tudhatja magáénak 15.953 euró/fő, a legkisebbet Kovászna megye 5.599 euró/fő értékkel. A nettó profit és az átlag nettókereset esetében azonban Hargita megye érte el a legkisebb értékeket 226 euró/fő, illetve 1130 lej/fő értékekkel.

Székelyföld társadalmi-gazdasági fejlődésében jelentős szerepet játszott a régió állami-közigazgatási helyzetének gyakori változása – az elmúlt százötven évben többször

is átalakították, összevonták vagy szétdarabolták a térséget. A folyamatos változások – amelyeket még két világháború is felerősített – a térséget állandósult útkeresésre készítették. Az adminisztratív változtatások következtében kialakuló településigazgatási formák a legtöbb esetben nem a helyi közösség érdekében, hanem egy centralista típusú közigazgatási szerkezet felállítása nyomán jöttek létre. Ennek következtében a székely közösségek jelentős része nem azonosult hatalmi célokból mesterségesen kialakított településekkel, hanem inkább a térség határozta meg az identitástudatát az egyéneknek.

„Székelyföld mint közigazgatási régió egy premodern képződmény. Miként ezt Imreh István és Egyed Ákos történészek munkáikban részletekbe menően hangsúlyozzák, a Székelyföldön zajló élet rendje szorosan összefügg az itt élő faluközösségek gyepűvédő szerepével. A középkorban kialakult szabályok a privilégiumokkal együtt összefüggő rendszert, önszabályozó rendet alkottak... A rend alapjait nem a nemzeti öntudat és az országgal kapcsolatos politikai fogalmak képezték. A mindennapi közösségi élet (szomszédság, birtokviszonyok) és annak fenntarthatóságát biztosító erőforrásokhoz való hozzáférhetőség szabályai, valamint a közteherviselés rendszere alkotja ennek gerincét. (...) Az akkori szerves fejlődést a helyi közösségek és a természet közötti viszony határozta meg. A székelység nem nemzet(iség)ként, hanem közösségi életformaként alakult. Ezért van az, hogy a modern magyar nemzetbe probléma nélkül be tudott betagozódni ez az identitás, mint regionális sajátosság. Egyébként más európai regionális identitásokra is jellemző ez a folyamat, gondoljunk a dél-tiroli vagy az elzászi közösségére (Kolumbán, 2001, 9-10. o.)”

A székelység az elmúlt másfél évszázadban párhuzamos térségszerkezeti gondolkodást követett. Az egyik a feudális korban kialakuló székely rendi és etnikai tagoltság, a másik az éppen aktuális közigazgatási struktúra, amely alapján vállalni kellett a kötelezettségeket. Ez könnyen megélhető volt az átlag székely számára, akik többsége vidéken és önellátó életformában élt háromgenerációs családjával (Egyed, 1975; Kolumbán, 2003). A párhuzamos rendszer elviselésének alapja az a közösségi önvédelmi mechanizmus volt, amelyet a székely közösség begyakorolt és használt a változó időkben is a közösségi életvitel biztosítására. Ez a befelé fordulás válság idején a székely közösség számára a megmaradást jelenti, a gyarapodás idején ugyanakkor gátat a változás útjában (Egyed, 2004; Somai, 2004). Ennek következménye a rendszeresen megmutatkozó fejlődésellenes magatartás a székelység részéről. A hagyományos gazdasági-társadalmi rendszer megéléséhez viszont szükség lett volna azokra az életviteli formákra is, amelyek a

középkorban ennek a közösségnek a katonai és védelmi szerepkörére épültek. Erre volt felkészülve a székelység, ezekre a feltételekhez igazodott a székely társadalom gondolkodásmódja, kultúrája (Zepeczaner, 2004). A katonai kiváltság elvesztése után nem alakult ki egy stratégiai gondolkodás arról, hogy mi lehet a székely kitörési pont az osztrák–magyar, illetve a román társadalom részeként. Számos székely és erdélyi származású gondolkodó – többek között Orbán Balázs, Jakabffy Elemér, Kós Károly, Gyárfás Elemér – a társadalmi-gazdasági stratégiai gondolkodásra hívta fel a figyelmet a XIX. század végén, a XX. század elején. Sürgették a nagypolitikát, hogy ténylegesen avatkozzon be a térség gazdasági és társadalmi folyamataiba, és járuljon hozzá olyan gazdasági és társadalmi modernizáció elindításához, amely tiszteletben tartja a székely értékeket és kultúrát (Somai at al., 2004). E gondolkodói kör Székelyföldért való ténykedése lényegesen hozzájárult a kormányzati gondolkodás alakulásához, amelynek következtében létrejött a Székely Akció elnevezésű program (Balaton, 2006).

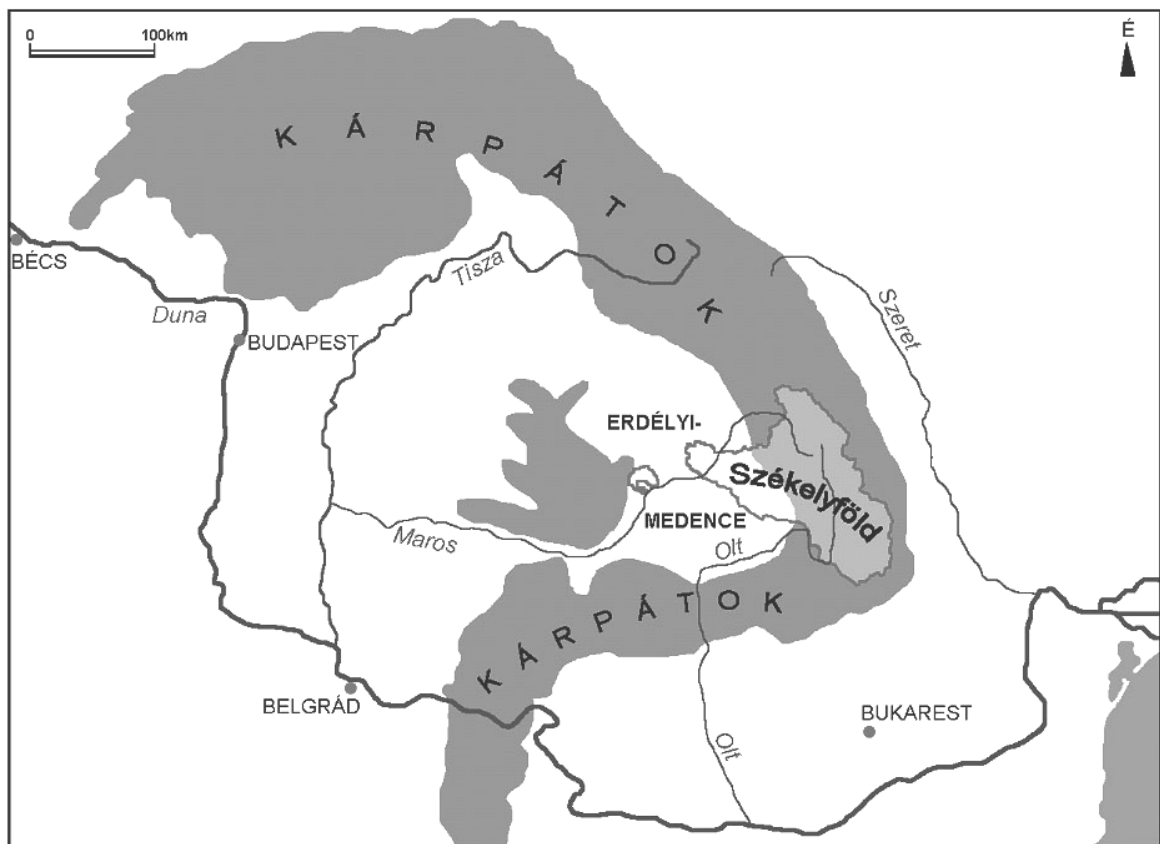
Kós Károly munkássága az új román államszerkezetbe való kerülés után is aktívan hozzájárult a térség társadalmának alakításához (Somai, 2004). Éveken keresztül lelkesíti az új határ közé került elbizonytalanodott magyarokat. Kós Károly közösségalkotó munkája példamutató, szerinte: *„A sors igazságtevő zivatara után az első munka kétségtelenül az élők és a holtak számbavétele, a romok eltakarítása, a még menthető értékek mentése és a miköztünk rejtőzködő kártevők ártalmatlanná tétele volt. Végül az erdélyi magyarság minden építő, termelő, dolgozó demokratikus tagját, munkaszervét és erőtenyezőjét egyetlen közösségbe kell szervezni, a réginél becsületesebb, igazabb, szabadabb és boldogabb élet felépítése érdekében* (Kós, 1946, 2. o.).” Több közösségi személyiséggel együtt az 1945 utáni erdélyi magyarság megmaradása érdekében megoldásnak látta a szövetkezeti együttműködést mint lehetőséget a közösségek erősítésére. Az 1949-es romániai államosítási és az ezt követő erőszakos szövetkezetesítési folyamat egy időre használhatatlanná tette a szövetkezés eszközt mint közösségi problémamegoldó módszert a romániai átlagember gondolkodásában (Balázsi, 1995, Somai, 2003).

A székely közösség számára a diktatúra 1989 előtti fél évszázadnyi időszaka az egymásrautaltság korszakát jelentette, az egyén ezt kis családi, baráti, egyházi közösségekbe zárkozva élte túl, eközben magas bizalmi tőkét halmozott fel. Természetesen ezek a közösségek elsősorban értékrendi és lelki összefogásra, nem pedig gazdaságira

voltak berendezkedve. A gazdasági együttműködésekkel a volt szocialista rendszer visszaélt, a termelészövetkezetek formájában az egyének a kooperáció negatív példáját tapasztalhatták meg, ami több generáció számára megkérdőjelezte az összefogás eredményességét és a bizalom értékét.

A romániai rendszerváltozással a közösségek, az egyének közötti kötelékek fellazultak, az elsődleges gazdasági felhalmozás magas szintre emelte a bizalmatlanságot, az egyén magára maradt. Ma már sokan a szociális hálót tartják az egyetlen közösségi programnak, pedig minden rendszerváltozás utáni politikai kampány azt hirdette, hogy ismeri az összefogáshoz szükséges tényezőket, és újra tudja indítani a regionális fejlődéshez szükséges gazdasági és társadalmi együttműködéseket. Számos kezdeményezés indult közösségi szervezetek létrehozására, azonban ezek jelentős része csak kulturális, egyházi, szabadidős és oktatási tevékenységekben merült ki, nem sikerült számottevő gazdasági együttműködést kialakítani, amelyben a regionális szereplők gazdasági ereje egymás erősítője.

15. ábra: Székelyföld természetföldrajzi helyzete

Forrás: Elekes, 2011, 416. o.

Székelyföldre jellemző volt a kollektív gazdaságszervezeti forma, számos közösség ennek mintájára szervezte meg gazdasági életét. Ennek a gondolkodásnak napjainkban megmutatózó jele a 2011-ben létrehozott székelykeresztúri Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet, amelyet ötszáz tejtermelő vidéki gazda alapított. A tej feldolgozására megvásárolták a korábban államosított és 2010-ben bezárt tejgyárat, hogy feldolgozzák és értékesítsék a saját nyersanyagot. Egyedi eset és kényszermegoldás vagy egy regionális gazdaságszerveződés kezdete? Kérdés, amelyet kutatási célként megfogalmazhatunk. A szövetkezetek lehetnek azok a gazdasági összefogások, amelyek közvetlen hatást gyakorolnak Székelyföld regionális fejlődésére. Ennek érdekében fontos megvizsgálni, beazonosítani azokat a tényezőket és feltételrendszereket, amelyek mentén ezek az összefogások létrejönnek és működnek.

Kutatásom tárgyát a közösségi együttműködések kialakulása és működésének a regionális fejlődésre gyakorolt hatása képezi. A primer és szekunder kutatásom során is arra próbálok választ kapni, hogy milyen mozgatóereje van regionális szinten a vidéki ember szövetkezésének. A meglévő gazdasági és humán erőforrások, valamint a logisztikai adottságok tükrében milyen társulási formák valósíthatók meg, melyek elősegítik egy adott régió gazdaságának fejlődését. Arra keresem a választ, hogy a modern társadalom embere milyen értékek mentén, milyen érdekektől vezérelve hajlandó olyan együttműködésekre, amelyek következtében értékei gyarapodnak és életminősége javul.

Mivel egy közösségi tevékenységben részt venni bizonyos áldozatokkal jár, arra is keresem a választ, hogy a mai kor embere hajlandó-e lemondani bizonyos egyéni cselekvési szabadságról, hogy cserében közösségi előnyei gyarapodjanak.

A vizsgálatomhoz szükséges megismernem a gazdasági-társadalmi környezetet, így azonosíthatom be azokat a tényezőket, amelyek megismerése és összefüggés-vizsgálata elvezet a kutatási célomhoz. A székelyföldi megyék helyzete speciális, mert a regionális érdekek beépülése egy központi kormányzat tervezési gondolkodásába mindennapi cél és feladat. A regionális fejlesztésre az idők során számos fejlesztési stratégia készült, azonban nem sikerült ezt egy egységes tervezési dokumentumban megfogalmazni.

Annak érdekében, hogy megfogalmazhassam kutatási tézisemet, fontos készítenem egy rövid diagnózist a Székelyföldről, amely mind gazdaságtörténeti és földrajzi elemeket, mind gazdaságtársadalmi fejlesztési elképzeléseket tartalmaz. Ennek eredményeképp

állapítható majd meg, hogy a kutatási szándékom behelyezhető-e Székelyföld gazdasági-társadalmi gondolkodásába vagy elképzeléseim csak szubjektív alapokon nyugszanak.

2.4. Összefoglalás, következtetések

Székelyföld társadalmi és gazdasági makrokörnyezetét elemezve, valamint azokat az országos fejlesztési, illetve stratégiai terveket figyelembe véve, amelyek a 2014–2020-as uniós költségvetési időszakra határoznak meg fejlesztési elképzeléseket a térséggel kapcsolatosan, megállapítható, hogy a periférikus jelleg továbbra is fennmaradt. Székelyföld elsősorban vidéki települések sűrűn lakott hálózataként fogalmazható meg. A településhálózat csomópontjaiban kis népességszámú mezővárosok helyezkednek el, amelyek a mikroregionális térségek központjai.

Közigazgatási beosztás szerint a régió 25 várossal (ebből 10 megyei jogú minősítésű), valamint 189 községgel rendelkezik, amelyek 821 falu és tanya közigazgatását látják el. Annak ellenére, hogy méretgazdaságossági és költséghatékonysági okokból vonták össze az egyes falvakat nagyobb községekbe, nem érvényesül az önkormányzatiság elve nagyon sok település esetében, amelyeket hátrányosan érint ez a szervezési forma. E konglomerátum községekben a népességszám szerint második legnagyobb falvak estek áldozatul, amelyek képesek lennének más fejlődési pályára is. Az ezekben a falvakban élő közösségek számára nem áll rendelkezésre szervezeti forma, nincsenek meg azok az emberi és anyagi erőforrások, amelyek alternatív szervezeteket tudnának fenntartani. Ezeknek a szervezeteknek a célja a közösségi gondolkodás és érdekeltség megfogalmazása, az ennek megfelelő megoldások kialakítása és megvalósítása.

A régió földrajzi elhelyezkedése, természeti vagyona, többségében vidéki településszerkezete az adottságoknak adekvát fejlesztési irányok kidolgozását követeli meg. A térség nagy urbánus pólusok perifériáján helyezkedik el, ez nem teszi lehetővé, hogy a térségnek egy központi pólusa jöjjön létre. Ennek előnye, hogy a közeli nagyvárosok nem fejtettek ki negatív hatást a környezetükben levő vidéki települések humán és gazdasági potenciáljára, hátránya viszont, hogy a rurális székely térségekben nem alakultak ki erős gazdasági központok, amelyeket elsősorban a közepes és nagyvárosok lennének képesek generálni. Székelyföldön a romániai átlag feletti társadalmi-gazdasági potenciállal rendelkező községek léteznek, ezek nagy fejlődési

lehetőséggel rendelkeznek. Ennek a potenciálnak a fejlesztésére azonban nem születtek helyi stratégiák, amelyeket integrálni lehetne a térségi fejlesztési koncepciókba. Bizonyos stratégiai gondolkodást a helyi közösségekben a közbirtokosságok vállaltak fel, amelyeket a rendszerváltozás utáni időszakban egyes települések az államosított külterületeik visszaszerzése érdekében hoztak létre. A közösségek egymásrautaltsága ezekben a szervezetekben számos konfliktussal járt, azonban jelentős helyi közösségi probléma esetében megoldást tudott jelenteni, vagy adott esetben meg tudta szervezni a problémamegoldó tevékenységeket. Az előmozdítás érdekében szükséges lenne a közösségi szervezetek tevékenységének a megerősítése, adott esetben a megfelelő szervezeti forma megválasztása. Ennek a szervezésnek a jogi keretet a szövetség biztosította az elmúlt százötven év során, közösségi együttműködéseket épített ki világszerte, többek között Európában is, amelyet a szövetség bölcsőjének is tekintenek (Hunyadi, 2007; Somai, 2003).

A vizsgált térséget elemezve az a következtetés fogalmazható meg, hogy a térség gazdasági teljesítőképessége elmarad a hasonló kategóriában mért regionális értékektől, így a székely megyék makrogazdasági értékei elmaradnak a Középrégió átlagaitól.

Hipotézis elfogadása:

Székelyföld modernizálása strukturális változásokat igényel, az ezek kidolgozásához és megvalósításához szükséges intézmények és szervezetek körét bővíteni kell hipotézist az elvégzett kutatási munka eredményei alapján elfogadottnak tekintem.

3. A gazdasági együttműködés feltételeinek vizsgálata a Székelyföldön

3.3. *Empirikus adatgyűjtés a félig strukturált mélyinterjú módszer alkalmazásával*

A romániai rendszerváltozás utáni időszak egyik legtöbbet hangoztatott gazdaságpolitikai szlogenje¹⁴ az együttműködés, amely a gazdaságfejlődésben, valamint az egyén és a közösség életminőségében kedvező változásokat eredményez. E célkitűzés megvalósítása a romániai viszonyok között az egyes régiókban számos kérdést vet fel. Székelyföldön például a közösségi gazdasági forma legnépszerűbb szervezeti megoldása a szövetkezet volt, amely az elmúlt 150 évben jelentősen meghatározta a közösségek életét. A mai regionális fejlődésének ez egyik eszköze is lehet, ha ehhez kedvező a társadalmi-gazdasági feltételrendszer.

Tanulmányom célja e feltételrendszer feltárása, valamint azoknak az eszközöknek a bemutatása, amelyek regionális szinten elindíthatják a gazdasági együttműködést a vidék társadalmában. Székelyföldön néhány közösség a kooperációra alapozva szervezte meg gazdasági életét. E gondolkodás terméke a 2011-ben alakult székelykeresztúri Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet, amelyet ötszáz tejtermelő gazda hozott létre. A tej feldolgozására megvásárolták a korábban államosított, majd 2010-ben bezárt tejüzemet, hogy feldolgozni és értékesíteni tudják a saját nyersanyagot. Egyedi eset és kényszermegoldás vagy egy regionális gazdaságszerveződés kezdete? Számos kérdés, amelyet kutatási célként megfogalmazhatunk.

A szövetkezés gazdaságtörténeti kutatása során jutottam arra következtetésre, hogy fontos megvizsgálni a közösségen belül az együttműködés állapotát, az erre való hajlandóságot, azt, hogy milyen tényezők és eszközök egyidejű léte szükséges ahhoz, hogy a közösségekben gazdasági társulások jöjjenek létre.

Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a mai székely társadalomban, a székely emberben megfogalmazódott-e a társulás igénye, és ha igen, akkor milyen feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy a személy részese és aktív szereplője legyen egy ilyen szervezetnek.

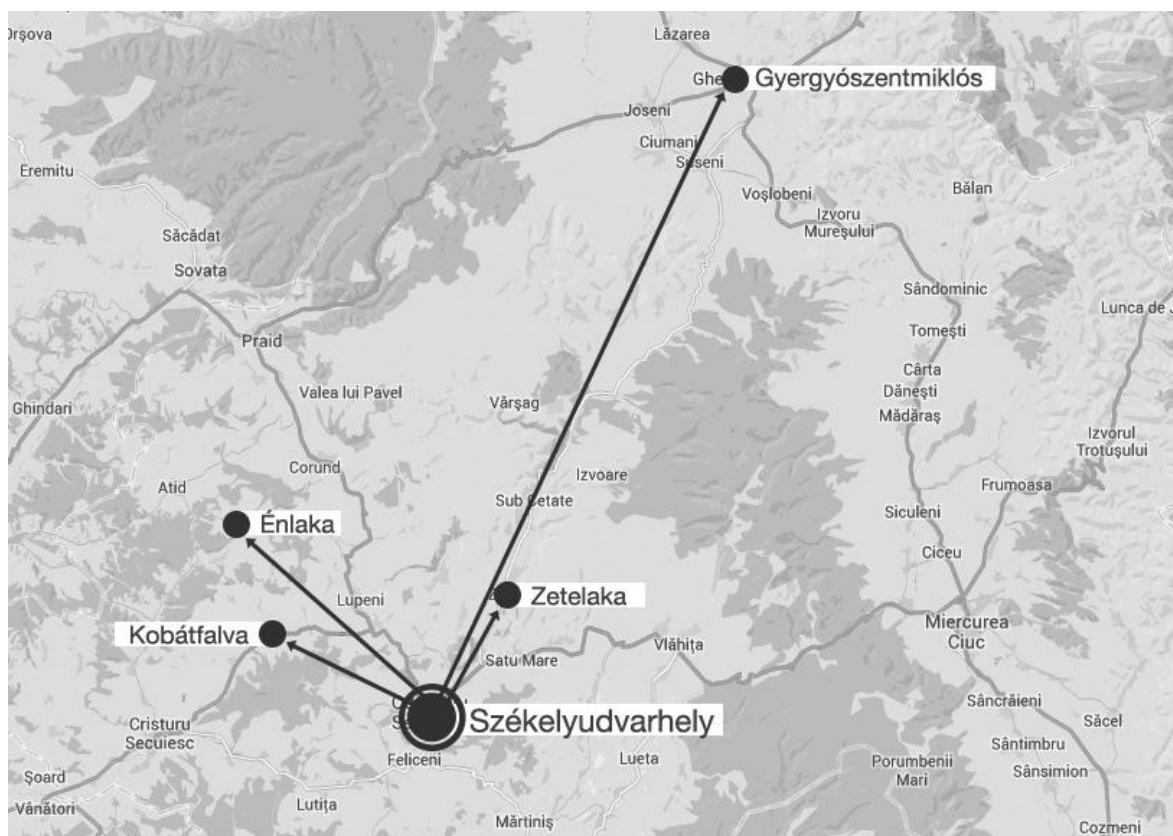
---

¹⁴ Az erdélyi magyarság körében a politikai együttműködés szükségessége a középpontban áll, ami a 2007. január 1-jei európai uniós csatlakozás utáni gazdasági együttműködésre is bővült.

Vizsgálatom fő módszere a félig strukturált mélyinterjú volt, amely során olyan interjúalanyokat választottam, akik életvitelszerűen a vizsgált térségben élnek, és az általam elemzett gazdasági társulási kísérleti folyamatokban aktív szerep vállaltak. A kiválasztottak vidéki értelmiségiek, akik tapasztalataik megosztásával gazdagítani tudták a kutatás során begyűjthető ismereteket, segítettek rendszerezni azokat az információkat, amelyeket korábbi megfigyeléseim során felhalmoztam, vagy szekunder kutatások során felleltem mások kutatási anyagaiban. A kiválasztásnál szempont volt, hogy a megkérdezettek különböző generációk képviselői legyenek, és a lakóhelyeik között legalább 20 km távolság legyen (16. ábra). A kutatás nagyobb térségre, két városra és három községre terjedt ki.

16. ábra Az interjúalanyok térbeli elhelyezkedése Udvarhelyszéken

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A félig strukturált interjúsorozat során négy személlyel készítettem interjút, amelyet előre megfogalmazott kérdések alapján folytattam. Az interjúalanyok jellemzőit az 12. táblázat mutatja. Az interjúalanyok különböző ágazatok – többségükben azonban a vidékre jellemző agrárágazat – képviselői. Családi állapot szerint is különböző státusokat

képviselnek a független típustól a nagyszülői státusig. Az interjúkat digitálisan rögzítettem, a hanganyagokat szövegesen feldolgoztam, a gondolatokat strukturáltam és csoportosítottam. Az interjúalanyok megállapításait a feldolgozás értékelő szakaszában hasonló gondolataik mentén csoportosítottam, mindebből értékelési táblázatot készítettem.

12. táblázat: A kutatásba bevont mélyinterjú-alanyainak társadalmi profilelemzése

Interjú- alanyok	A	B	C	B
Település	Énlaka	Kobátfalva	Zetelaka	Gyergyóújfalu
Az interjúalany profilja	<ul style="list-style-type: none"> – agrártevékenység aktív végzése – vállalati és szervezeti tanácsadás – helyi termék értékesítésében érdekelt – aktív közösségi szereplő – többgyerekes szülő – középkorú személy – felsőfokú végzettség – állandó vidéki lakóhely 	<ul style="list-style-type: none"> – agrártevékenység és ágazati tudományos kutatás – generációs, családi együttműködés – felsőfokú végzettség – független életmód – jelentős regionális véleményformáló – állandó vidéki lakóhely – fiatal korosztály 	<ul style="list-style-type: none"> – vidéki kereskedelmi és közigazgatási tapasztalat – vidéki szervezetben és szövetkezetben betöltött aktív szerep – nyugdíjas korú személy – felsőfokú végzettség – jelentős regionális véleményformáló – állandó vidéki lakóhely 	<ul style="list-style-type: none"> – szociális szervezetekben betöltött aktív szerep – aktív közösségi szereplő – többgyerekes szülő – középkorú személy – felsőfokú végzettség – jelentős regionális véleményformáló – állandó vidéki lakóhely

Forrás: saját szerkesztés, 2015

13. táblázat: A mélyinterjúk értékelése és levonható következtetések

Fejlesztési tényezők Emberi feltételek	Eszközfeltétel	Pénzügyi feltétel (támogatás)	Szervezési feltétel (projektgondolkodás)	Regionális fejlődés, város-vidék kapcsolat
Egyén, érték	Az értékalapon hozott döntések az egyént csak meghatározott személyekkel való együttműködés irányába mozdítják, csak szűk körből keres partnereket	Az egyén problémáinak megoldásához a közösségi keretek közötti hatékonyabb finanszírozásokat is számításba veszi	Hiteles közösségi vezetőre, leaderekre van szükség, akik gazdasági társulásokat tudnak létrehozni és működtetni. A gazdasági társulás szövetkezetként való megnevezése a vizsgált közösség elutasító magatartását váltja ki	A gazdasági együttműködésben való részvétel feltétele a partnerekbe vetett bizalom
Érdek	Az érdekek az egyént arra készítik, hogy a számára elérhető és felhasználható eszközöket a közösségi rendszerben biztosítsa, kölcsönzés, csere formájában	A vissza nem térítendő támogatások erősítik a vidéki egyén szövetkezési szándékát	Egy bonyolultabb projekt előkészítése és lebonyolítása több ember összefogását, tapasztalatát és különböző szakértelmét igényli	A vidék a várostól várja, hogy általa újabb gazdasági lehetőségek jelenjenek meg, melyek hozzájárulnak a jobb megélhetéséhez
Együttműködés, közösség	A kölcsönzés mértéke egy közösségben mutatja annak együttműködő készségét	A közösségek hosszú távú életképessége feltételezi a stabil finanszírozási háttérrel	A generációs együttműködés feltételezi hosszú távon a sikeres gazdasági társulás meglétét	Azok a gazdák, akik aktív tagjai a településen működő szervezeteknek, nagyobb valószínűséggel válnak egy gazdasági társulás tagjaivá
Hosszú távú gondolkodás, tervezés	Egyéni gazdálkodó a jelentősebb fejlesztések eredményét, kapacitásait nem tudja hatékonyan kihasználni	A források biztosítása és a kockázat megosztása gazdasági társulás keretei között könnyebb és biztosabb	A tervezési folyamatok, számítások és a hosszabb távú gondolkodás is a társasági keretekben jobban megoldhatók	A gazdasági társulások eredményeként fejlődő vidék hozzájárul a regionális együttműködéshez

Forrás: saját szerkesztés, 2015

Az interjúk értékelése során számos elvi kérdést, elméleti összefüggést kellett figyelembe vennem. Ezek rendszerezett formáját a 2. táblázat tartalmazza. A következő fejezetekben részletesebben szólok róluk. Az interjúkat értékelve a következő közvetkeztetéseket fogalmaztam meg (13. táblázat).

3.4. *Érték–érdek–közösség fogalomrendszere a regionális gondolkodásban*

Kutatásaim a Székelyföldön folytak, regionális vizsgálatokként. Székelyföld a romániai regionális fejlesztéspolitika és politikai gondolkodás egyik kulcstérsége. A három megye alkotta történelmi régió a román fejlesztési intézményrendszerben nem jelenik meg önálló egységként, a politikai decentralizáció a Székelyföld miatt nem képes a holtpontról elmozdulni. Ugyanakkor ez az a térség Romániában, amelyben a legtöbb európai uniós és modern európai területpolitikai gondolatnak számtalan követője van. A korszerű regionális szemléletmód terjedésében fontos szerepe van annak a fiatal szakértelmiségi csoportnak, amely magyarországi regionális tudományi műhelyekben szerzett ismeretei alapján fogalmaz meg új gondolatokat a területfejlesztés regionális cél-, eszköz- és intézményrendszerére vonatkozóan. Ez a regionális gondolkodás ma már a térség versenyképességének elemei között van jelen.

Az egyén és a közösség kapcsolata mindig valamilyen területi szinthez kötődik, a csoporton belüli és kívüli érintkezés is térhez kötött. Az egyént a társadalomban értékei, az azokhoz való viszonya határozza meg a legjobban. Az értékek „olyan társadalom-, illetve kultúrspecifikus eszmei objektívációk, amelyekben az emberek szelektív és értékelő viszonya fejeződik ki meglevő világunkhoz, társadalmi és természeti jelenségekhez, tevékenységfajtákhoz és nem utolsósorban önmagunkhoz” (Váriné-Szilágyi, 1997, 133. o.). A szerző szerint az értékek érzelmileg hangsúlyosak, szemben a racionális gondolkodással vagy a tudományos megismeréssel, amelyet a logikus gondolkodás alakított ki. Az értékek, az egyén és érték kapcsolatát vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy bárhogyan – fogalmazása szerint – „nézzük-forgatjuk”, az értékek az élet értelmét védik-ápolják az egyén és a közösségek számára.

Az erdélyi magyar társadalomkutatás kiemelkedő alakja, Somló Bódog – aki jogászként alkotott jelentőset az értékfilozófia kutatása terén – úgy vélekedett, hogy habár nagyon sokan foglalkoznak az érték meghatározásával, gyakorlatilag mindenki Kant értékről vallott felfogásából indul ki (Somló, 1999). Somló szerint az érték meghatározásokat két típusra lehet visszavezetni, az egyik szerint: „Azért tulajdonítunk a dolgoknak értéket, mert kívánjuk őket. Eszerint az érték az, amit kívánunk, vagy ami örömet okoz. Az érték e felfogás szerint relatív valami, minthogy a kívánnással áll és szűnik meg. Ami az egyik embernek érték, az éppen csakis számára érték, másra nézve

még nem kell, hogy érték legyen. Az örömrzés ugyanis kiválóan szubjektív valami. Hogy valami számomra örömet okozó-e vagy sem, afelett csak egy bíró ítélhet: én magam” (Somló, 1999, 38. o.). A szerző azok csoportjához tartozott, akik az értéket mint lélektani kérdést is tárgyalták. A magyar értékrendszer-kutatásvezető egyénisége Hankiss Elemér, aki a magyar társadalom értékrendjét vallási alapon osztja fel (Nagyné, 2006). Szerinte a magyar társadalomra jellemző volt egy *„hagyományos keresztény értékrend, melynek előnye az volt, hogy hosszú évszázadokon át lehetővé tette a hiánytársadalomban élő emberek számára azt, hogy súlyos inséges körülmények ellenére is értékekben gazdag, értelemmel s reménnyel teli életet éljenek”* (Nagyné, 2006, 112. o.). Ennek az időszaknak az eredménye a közösségek összeforrása, a közösségi érték megbecsülése, mert ezt teremtette meg az érvényesülés feltételeit.

Az egyén viselkedését a közösségben, cselekedeteit és döntéseit a mindennapi életben és távlatosan érdekei és azok viszonyrendszerei határozzák meg. Az *érdekek* és az értékek számos kutatás, tudományos vizsgálat tárgyát képezték az idők során. Abban minden kutató egyetért, hogy az értékek állandó mozgásban vannak, és a környezeti hatások következményeiként alakulnak. Az utóbbi évtized egyik kiváló összegzése e témakörben az érdek fogalmát a következőképpen értelmezte: *„Az érdek a szubjektum és mások intézmények által létrehozott olyan cselekvési lehetőségeinek a hálózata, amelyek a szubjektum számára a szükségletkielégítés eszközeit vagy pozitív feltételeit képezik, így amelyek a közvetlen szükségletkielégítés számára teremthetik meg a társadalmi javakat, s amelyeken belül a szubjektum saját cselekvési lehetőségeinek hozadéka – e cselekvési lehetőségek másokra gyakorolt várható hatásaitól eltekintve – pozitív”* (Farkas, 2005, 5. o.).

A klasszikus és a modern társadalomtudományi gondolkodók szép számmal foglalkoztak az érdek működésének értelmezésével. Adam Smith-től Marx Károlyon keresztül Max Weberig hosszan sorolhatnánk az érdek értelmezésének különféle interpretációit.

A modern szociológiaelmélet kiemelkedő képviselője, Coleman a tárgyi énből és a cselekvő énből kiindulva, az érdekre e két énnel az együttműködéseként tekint: *„Felfogása szerint az érdek egyrészt a tárgyi én kielégítésére irányul bizonyos események vagy erőforrások ellenőrzésének (befolyásolásának) a következménye révén. A cselekvő én*

számára viszont az érdekek, mint hajtóerők szolgálnak, és az adott események vagy erőforrások feletti ellenőrzés (befolyás) megszerzésére készítetik az egyént. A tárgyi én tehát a haszon maximalizálását igényli, a cselekvő én viszont megvalósítja a haszon maximalizálását” (Farkas, 2011, 7. o.).

Az együttműködés kifejezésnek több jelentése van: „1. együttműködés, közreműködés, összedolgozás, 2. segítség, támogatás, 3. szövetkezés. A kooperatív jelzőt a magyar nyelvben nehézkesen ragozható együttműködő szó helyett használjuk, amely jelentése: az a cselekvés, tény, hogy valaki, valami közösen összhangban tevékenykedik. Az együttműködés tehát egy csoport eredményesen végzett közös tevékenysége, amelynek eredményei a csoport tagjai számára megoldást és megelégedettséget jelentenek.

Egyes pszichológusok szerint az együttműködés pozitív függőséget jelent, amelyben az egyén az előnyöket keresi. Az együttműködés az emberi kapcsolatoknak az a formája, amikor az egyén arra törekszik, hogy az adott kapcsolatban a legnagyobb közös előnnyel járó helyzetet hozza létre. A felek általában pozitív, kölcsönös függésben vannak egymástól. A tanácsadói folyamatban rendkívül fontos, hogy a tanácsadó és a tanácskérő együttműködjön egymással, hiszen sikeres tanácsadás csak így képzelhető el. A tanácsadó ezen kívül más szervezetekkel, intézményekkel, azok képviselőivel (egészségügy, önkormányzat, non profit társaságok, munkáltatók, képzési központok, iskolák, egyetemek stb.) is együtt kell, hogy működjön” (Budavári-Takács, 2011).

A fenti definíciókból következik, hogy az egyének közti együttműködés az emberi élet alapvető igénye. Ennek feltétele azonban a működési szabályok elfogadása, ez teszi az együttműködést eredményessé. Ha az együttműködést a munkavégzés oldaláról közelítjük meg, akkor előnyök és hátrányok egyaránt megfogalmazhatóak (Gelei, 2004, 96. o.). A csapatmunka – mint az együttműködés egyik legaktívabb formája – gazdasági együttműködések szempontjából kiemelkedő fontosságú ismérve a saját identitás kialakításának a lehetősége, amelyet az adott tag méltón és büszkén képviselhet.

A *közösség* embercsoportot, lokalitást, közös érzést, alkotást, képességet, gazdálkodási formát, eszmét, gondolatokat, nemzetet, szokásokat, ügyet, teret egyaránt kifejezhet (Vercseg, 1993).

A társadalmi rendszerszemlélet fő teoretikusa, Talcott Parsons szerint a közösség „a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek

területi elhelyezkedésére és cselekvéseikre is.” Parsons társadalmi rendszernek tekint minden olyan társadalmi alakulatot, interakció rendszert, ahol a cselekvők meghatározott szituációban közös magatartásszabályok, normák, értékek által szabályozva lépnek egymással kapcsolatba (Parsons, 1960, 153. o.).

Tehát a közösség egy gyűjtőfogalom, amely egy embercsoport belső életének minden területére kiterjed. Vizsgálatunk szempontjából azt az alapsejtet jelenti, amely képes saját belső világának a megszervezésére, öntevékeny és részben önszabályozó. Ennek a szervezetnek az életútja a történelem során gazdag volt eseményekben, megélte a szélsőséges változatokat, az egyesüléstől a teljes széthullásig. Amíg a szocializmus a társadalmi jólétet az egyének közötti harmóniaként képzelte, addig a kapitalizmus a versenyt és a távolodást, ha nem is hirdette, de létrehozta számos közösségben (Vercseg, 1993).

3.5. A tapasztalat szerepe az egyén életvitelében

Az egyének életkörülményeit elemezve következtetéseket vonhatunk le a jelen megítéléséről, a jövőbe való kitekintéséről, a közösséggel való kapcsolatáról, valamint meg tudjuk ítélni hajlandóságának állapotát, amely a jelen történéseinek megélésétől függ.

A megkérdezettek pozitív elmozdulást tapasztaltak életkörülményeik alakulásában. Abban is mindenki egyetértett, hogy a kiegyensúlyozott vidéki életmód biztosításához lassítani kell az életvitelben, tudatosan kell megszervezni az életet és a hagyományokat újra kell értékelni. A válaszadók elégedettek azzal, amit életük munkája, lehetőségei során elértek.

Minden megkérdezett pozitívként élte meg az ez irányú külföldön szerzett tapasztalatait, viszont többségüknek az volt a véleménye, hogy csak azokat az ismereteket szabad átvenni, amelyek nem verik szét egy-egy vidéki település-közösség életvitelét, hanem inkább annak pozitív előmozdításában segítenek. Az interjúalanyaim egyike urbánus menekültnek nevezte magát, aki szerint a vidéki élet terápia a városi hajtás után. Véleménye szerint valószínű, hogy ez sokak számára új esélyt tudna jelenteni. Mert a vidéki turizmus is úgy alakult ki, hogy a megfáradt, mozgáshiányos városi emberek, családok vidéki életmódot követve épültek újra lelkiileg és szellemileg (Horváth, 2013, 36. o.). Megállapítottam, hogy az interjúalanyaim nem elégedetlenek és bíznak a térség jövőjében. Az egyik megkérdezett szerint az elmúlt időszak – és ebbe a gazdasági krízis óta eltelt időt értette – számára a család újraegyesítését jelentette. Szerinte az utódok

nevelése a jövő kulcsa, hisz csak a boldog ember tud boldog gyerekkort biztosítani utódainak. A megkérdezettek pozitívan tekintettek a térségben kialakítható lehetőségekre, gazdasági potenciálra, a társadalmi folyamatok fejlettségére.

A megkérdezettek többsége a közösségi együttműködések iránt érzett bizalmatlanság okának az erőforrások hiányát, valamint a meglévő források egyenlőtlen eloszlása miatt kialakult bizonytalansági állapotot hozta fel. Az egyik interjúalany véleménye szerint a rendszerváltozás előtti időszak rossz irányú és rossz alapokon nyugvó közösségi tevékenységeinek emléke negatív előítéletet alakított ki az emberekben a közösségi cselekedetekkel kapcsolatban. Egy másik vélemény szerint a vagyoni gyarapodás polarizálta a székely társadalmat, és minél jobban távolodik a két véglet egymástól, annál jobban romlik az együttműködési szándék. Ahogy romlik a társadalmi helyzet, úgy lesz egyre gyengébb az együttműködési készség. Egy másik megkérdezett szerint a források elégtelenségét az egyes vágyak irrealitása is okozza. Megfogalmazása szerint nagy lett a távolság a „vágyember” és a „cselekvő ember” között. Megállapítható, hogy az egyén életvitele jelentősen megváltozott. A vidéki közösségek korábban olyan, közelebbi vagy távolabbi ismeretségi körből érkező információforrásokat használtak, ahol az egyén szóban vagy írott formában tájékozódott az újdonságokról, hírekről, eseményekről. Ezek alapján hozták meg döntéseiket. Ma ezt a feladatot a médiatechnika látja el.

Erdély vidéki térségeiben az individualizmus a jellemző (Vincze, 2013, 38. o.), nem sajátossága az egyéni kezdeményezés, a felelősség és kockázatvállalás elismerése sem. A székelyföldi térségre talán leginkább az alábbi megfogalmazás illik: *„Székelyföldön egy sajátossága alakult ki az individualizmusnak és a kollektívizmusnak: a történelmi hagyományok, a politikai retorika, a kulturális azonosság eszméje érvényesül, az érzelmi hovatartozás a jellemző, de ugyanakkor a történelmi romantika összekapcsolódik az individualizmussal. Személyi kötődések, kliensi viszonyok vagy az erősebb jogán nyugvó kapcsolatok jellemzik a vidék társadalompolitikai helyzetét. Az egyén a gazdasági cselekvés alanya, de politikai, társadalmi vonatkozásban fontos a közösség is. Egyébként ez az állítás akár egész Kelet-Közép-Európára általánosítható”* (Musto, 2012, 211. o.).

Nem véletlenül mondhatta Széchenyi István 1821. július 17-i nagyenyedi látogatásakor, hogy „mert itt nem az a kérdés, hogy ki vesse el a jó, s hasznos magot, hanem, hogy el legyen vetve.”¹⁶ Az intellektus csaknem kétszáz év múltán is helyénvaló.

A kollektivizmust a kommunizmus fél évszázada lejáratva, már annak említése a közösségek heves ellenállását és szembeállítását eredményezi. Az egyének mégis kollektív tevékenységekben élik meg az erőteljesebb boldogságot, életelégedettséget, mert itt látják értékeiket gyarapodni. Ezeket az érzéseket elsősorban a szülőhelyen vagy annak közelében lehet megélni. Idegen környezetben a beilleszkedés anyagi feltételei valósulnak meg, az egyén zárkózottá válik, az anyagi gyarapodást az elmaradó pozitív közösségi életérzések kompenzálására fordítja. A modern társadalmak „nem eléggé közösségek”, nem fordítanak kellő figyelmet a gazdasági, anyagi szférán kívüli részterületekre, mint az öregség, szociálisan hátrányos helyzet, kisebbségek helyzete, stb. Az anyagi világ mellőzi a „szokás- és hagyományvilágot”, amely érzelmileg otthonossá teszi az életet (Hódi, 1997, 1. o.). A valamikori szórakozási lehetőségek is elsősorban közösségi formában voltak elérhetők, bizonyos életviteli megoldásokhoz is szükséges volt más személy bevonása. Ezt az elengedhetetlen segítséget, ezeket az együttműködéseket ma különböző szolgáltatásokként meg lehet vásárolni. Az emberek egy jelentős része életvitelszerűen magányos lett, ezt „támogatja” a digitális kommunikáció és világ jelenlegi fejlődési iránya. Véleményem szerint a bizalom megelőlegezéséhez valaki iránt vagy egy közösség irányába szükséges az élő kapcsolat.

3.6. Az egyén gondolkodásának hatása a közösségi értékítéletre

Az egyén közösségi gondolkodása változóban van. Minden interjúalanyom egyetértett abban, hogy jelenleg töréspont van a székely átlagember közösségről való gondolkodásában és abban, hogy várhatóan „most valami történi fog”. Egyik válaszadó szerint a székely ember felismerte az együttműködés szükségességét, de nem hisz a működőképességében, mert még élénken élnek a negatív tapasztalatok a szocializmus és a közelmúlt történelméből. Mindenki egyetértett abban, hogy a mobilitás adta lehetőségeknek köszönhetően a pozitív példák könnyebben megtapasztalhatók, de a változásokban önmagukat nemigen tudják elképzelni. A megkérdezettek mind egyetértettek abban is, hogy a jelenkori székely társadalom egyik meghatározó jellemzője a

---

¹⁶Gróf Széchenyi István 1921. július 16–17-i nagyenyedi látogatásának emlékére 1994. június 5-én állított tábla felirata

szokásokba való zárkózás, aminek az az oka, hogy a rendszerváltozás után százéves birtokrendszert, amortizálódott termelőeszközöket, konzervatív gazdálkodási hagyományokat és túlélési mintákat örököltek. Minden megkérdezett úgy vélte, hogy a vidéki önellátó modell erősítésében jelentős szerepet játszott a 2007-es gazdasági válság.

Minden interjúalanyom hiányolja azokat a gazdaság szervezési mintákat, amelyek a közösséget, nem pedig a közösség számára idegen érdekcsoportok gazdasági hasznát szolgálják. Megfogalmazták azt a követelményt, hogy a térség gazdasági és társadalmi modernizációját a jelenlegi modellek ellenében integrálni kell egy sajátos, ugyanakkor európai, versenyképes fejlesztési modellbe. Ennek előfeltételeit a székely közösségek a *közbirtokosság* intézményének létrehozásával teremtették meg.¹⁷

Egyedi véleményként fogalmazódott meg, hogy az európai uniós területalapú támogatások rossz hatással vannak a közösségépítésre, mert azok az egyéni háztartási és gazdálkodói megoldásokat pótolják. A támogatások hiányában nagyon sok esetben elindulhatott volna a közösségi megoldások keresése, a támogatások csak visszafogták a közös problémamegoldások lehetőségének a kibontakozását. Ugyanezen megkérdezett véleménye szerint Székelyföldön a középosztály több évtizedes leépülése zajlik, amelynek megállítására kellene összpontosítani. Egy társadalom tartópillére a középosztály, így ennek újjáépítésére van szükség, amelytől elvárható, hogy képes legyen közösségi együttműködésre is.

A jelen kor emberét a tömegkommunikációs csatornákon közölt információk, víziók, elképzelések irányítják, és ez alapján döntenek el, hogy mi az érték a közösségben. Az dönti el, hogy milyen irányba alakuljon a társadalom gondolkodása, akinek a kezében vannak az erőforrások, és aki a kommunikációs csatornákat birtokolja. Az értéket az emberek pénzhez kötik, és sokszor csak abban mérik. *„A pénz olyan, mint egy igen hatékony gyógyszer. Megfelelő adagolásban gyógyít, elégtelen adagolásban hatástalan, a*

---

¹⁷A közbirtokosság (latin nevén compossessoratus, románul composesorat) olyan közös, osztatlan birtoklási forma, amelynek a székely falvak szántó, rét, legelő, erdő és nádas területeivel való közös gazdálkodás volt a feladata. A közbirtokosságból származó nyereséget az egyes tag részesedése arányában adták ki. Jelentős közösségi feladatot látott el a korabeli székely falu életének szervezésében. Az 1948-as román erdős területek államosításakor a közbirtokosságok intézménye megszűnik, a területek a román állami erdőalapba kerülnek. Az 1989-es román rendszerváltozás utáni 1/2000. évi törvény lehetővé teszi az erdős területek fizikai formában való visszaszolgáltatását. Ennek a korántsem könnyű visszaszolgáltatási folyamatnak az eredménye 100-nál több közbirtokosság létrehozása, amelyek jelentős területekkel és vagyonnal rendelkeznek. Ezek jelentős területalapú támogatásokat kapnak uniós forrásból, amelynek ellentételezéseként aktív gazdasági tevékenységek kezdek elindulni az erdőkitermelés mellett. A közbirtokosságokkal rendelkező közösségek többségében a közösségi feladatot ellátó szerepük is jelentős. Megítélésük változó, azonban nagy lehetőségeik vannak a közösség szempontjából hasznos egyéb gazdasági és társadalmi feladat ellátására.

túlادagolása pedig veszélyes. Négy nemkívánatos hatása azonosítható: 1. minden beruházásnak vannak működtetési költségei, amelyet a kedvezményezett terhelik. A segély igényt gerjeszt további segélyekre. 2. A pénzügyi források beáramlása polarizál, növeli a szintkülönbséget a kedvezményezett és a nem kedvezményezett között, azaz a területi vagy társadalmi egyenlőtlenséget, így újabb hazai költségvetési kiadásokat tesz szükségessé a szintkülönbségek kiegyenlítésére. 3. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ahol elered a pénzeső ott gyorsan megtermékenyül a fogadókészség, az igénybevétel talaj is. (...) Vállalkozások, szervezetek, projektek csak azért születnek, mert forrásokra nyílik kilátás. (...) 4. A külső támogatási rendszerek hosszú távon befolyásolják a kedvezményezettek mentalitását és saját kezdeményező erejét. A segélyek és támogatások általában gyengítik egy társadalom vagy egy gazdasági rendszer önszabályozó és önfejlesztő képességét, bénítják a felelősség vállalást” (Musto, 2012, 42. o.).

Az örökölt értéket az emberek az alapján sorolják be értékkategóriákba, hogy fedeztek-e fel bennük olyan hasznosságot, amely hozzájárulhat boldogulásukhoz. Az érték megtartásában fontos tényező a közeli város magatartása, amely gyarapítja vagy elvonja a vidéki erőforrásokat. A megkérdezettek többnyire egyetértettek abban, hogy a székely társadalomjelentős része felismerte azt, hogy értéket csak közösségben lehet gyarapítani. Ebben egyre aktívabb szerepet vállalnak a fiatalok. A székelység a jelen pillanatban is nagy értékvagyonnal rendelkezik, amelyet az évszázadok során halmozott fel, Trianon után zárt kisközösségekben őrzött és ápolt. Az értékek kézműves része a rendszerváltás után nyugat-európai kerti díszkészletté alakult. Számos kereskedés virágzik a székely épített örökség bontott anyagának értékesítéséből. Kérdésként merül fel, hogy ez az élet más területeire is kiterjed-e?

Sajátosan alakult a munka értékének a megítélése is: egyes szakmák leértékelődtek, mások pedig irreálisan népszerűek lettek. A változó tényező a rövidtávon minél nagyobb anyagi hasznot és sikert hozó faktor lett, amely elsősorban az aktív piaci jelenlétből, az elsődleges információk hasznosításából, a szerencsére alapozott tevékenységek sikeréből származik. Ez a megállapítás az interjúalanyaim összegzett véleménye, akik szerint a sikerember képe leértékelt azokat a hétköznapi tevékenységeket, amelyek az élet mindennapi működését biztosítják, mint a fizikai munka, a közszolgálat, a szociális tevékenységek és a nevelés-oktatás. Egybehangzó vélemény az is, hogy ennek következménye az egyre nagyobb mértéket öltő elégedetlenség és kilátástalanság. A

társadalom egy része azért nem boldog, mert nem ismeri az elégedettség életérzését. Mirosław Putnek szerint az *„az elégedettség egyenlő a boldogsággal. Aki elégedett, az boldog is. Mit jelent elégedettnnek lenni? Azt jelenti, hogy elég az, ami van és amim van. Nem akarok többet az élettől, csak annyit, amennyit éppen ad vagy netalán elvesz. Az elégedettség hálát is jelent. Aki nem elégedett, az hálás sem tud lenni”* (M. Fehérvári, 2012).

A munka egy átlagos egyén napi életvitelének jelentős részét foglalja el, így annak milyensége meghatározza az illető személy életérzését, kedélyállapotát. Csíkszentmihályi Mihály szerint az emberek magas fokú örömet, intenzív boldogságélményt olyankor élnek át, amikor aktívak, amikor figyelmüket, pszichikai energiáikat egy kihívást jelentő feladat megoldására koncentrálnak. Szerinte nem attól válik egy tevékenység örömtelivé, amit a tevékenység során kapunk, hanem sokkal inkább attól, hogy mi magunk mit, milyen energiákat, figyelmet, elköteleződést adunk bele. Csíkszentmihályi Mihály, a „flow” elmélet megalkotója arra következtetésre jutott, hogy az átlagos nyugati, amerikai ember magasabb boldogságélményt él meg munka közben, mint szabadidős tevékenységei alatt. Csíkszentmihályi ezt a munka paradoxonának nevezi (Csíkszentmihályi, 2001, 15. o.). Ennek ismeretében fontos lenne úgy alakítani közösségeink életét, hogy munkájuk során minél gyakrabban érezzék örömet. Az öröm megélése stabilitást, következetes családtervezést, életvitel-választást eredményezhet a fiataljaink számára is. Ehhez a példát a család, illetve az a közvetlen közösség mutatja, amely választható egy személy számára. Ha ezek nem nyújtanak megelégedettséget, az egyén máshol fogja keresni élete során a boldogulást.

Csíkszentmihályi elképzelése szerint az emberek többségének egyszerű életcélja van: életben maradni, gyereket nemzeni, akik szintén életben maradnak – és ezt az egészet méltósággal és nyugalommal szeretnék tenni. Akik ezen túllépnek, azok vágyai egyre bővülnek, és azok teljesítése egyre növekvő anyagi fedezetet igényel. Ez folyamatosan növekvő paradoxon, ami azt sugallja, hogy az élet minőségének javítása megoldhatatlan feladat. *„Tulajdonképpen nincs semmi baj azzal a vágygal, hogy elérjük céljainkat, ha élvezzük az értük való küzdelmet. Probléma akkor keletkezik, amikor valaki annyira csak arra összpontosít, amit el akar érni, hogy elfelejti örömét lelteni a jelenben. Ezzel eljuttatja az esélyt arra, hogy elégedetlen legyen”* (Csíkszentmihályi, 2001, 15. o.).

Ahogy a negyedik században, 365–427 között élő Tao Jüan Ming kínai költő írta: „Józsánság és mérték vezet, sose vétkeznék ellene, mi az 'elég'-en túl vagy, nekem ingyért se kellene.” Vagyis az egykori kínai kultúra szerint az optimális közelebb van a minimumhoz, mint a maximumhoz, de a mi nyugati kultúránkban – sajnos – a maximumra való törekvés lett a hajtóerő, az elérendő cél.

3.7. Felelősségvállalás és alázat a közösségi cselekedetekben

Az interjúk alapján megállapítást nyert az a tény, hogy a székely emberek nem szeretnék önszántukból közösségi szervezetet létrehozni. Csak abban az esetben csatlakoznának egy ilyenhez, ha valaki azt már előtte kipróbálta, és megbízható rendszert dolgozott ki. A sikeres rendszer azonban lavinaszerű folyamatot indíthat el a székely közösségekben.

Az embereket csak csábítással lehet bevonni a közösségszervezési folyamatokba, amelynek első része az ismerkedés, tanulás és együttműködési készség kialakítása. A legfontosabb érv a kiszámíthatóság és az átláthatóság, még akkor is, ha a létrehozott szervezetet nem szakmai tudással vezetik. Válaszadóim szerint az emberek egy része ráeszmélt, hogy életminőséget nem lehet pénzzel vásárolni. Szerintük az emberek várják a kész közösségi rendszereket, amelybe meghívást kapnak, és akkor örömmel tesznek eleget közösségi szerepvállalásoknak. Létfontosságú a közösségi szervezetek létrehozásában és kiépítésében, hogy a kezdeményező megtegye az első lépést, egy részletesen kidolgozott szabályrendszer dolgozzon ki és teszteljen le.

3.8. Tapasztalatszerzés és tanulás az aktív közösségépítésben

Fontos a közösségi nevelés, ami alkalmassá teszi az egyéneket a közös problémamegoldásban való aktív részvételre. Az emberek nehezen teszik meg az első lépést, de utána már mindenki sokkal szolidárisabbnak érzi magát és lelki elégtételt érez. Az önkormányzatok szociális politikája nagyon sokat rontott a közösségek önkéntességi és közvállalási hozzáállásán, hisz ezeket a feladatokat a szociálisan hátrányos helyzetű családokra szűkítették. Például amíg korábban egy játszóteret a szülők újíttak fel és tartottak rendben, addig ma ez szociális program része, az ott lakó szülő ma nem érzi sajátjának a lakóhelyéhez közeli játszóteret és közterületet sem.

Az interjúalanyok mind egyetértettek abban, hogy egy közösségi szervezet létrehozásához először hasonló gondolkodású kiscsoportot kell verbuválni, amelynek létszáma nem haladja meg az öt főt. A megkérdezettek többsége először a résztvevők együttműködő közösséggé válásához szükséges összecsiszolással kezdené, és csak utána fogna gazdasági

tevékenységek közös végzésébe. Minden megkérdezett fontosnak tartotta a működési szabályok megfogalmazását és az arról szóló tájékoztatást. Megegyeztek a vélemények arról is, hogy az egyes kezdeményezések létrehozásakor elsősorban a fiatalabb személyek együttműködése lehet sikeresebb, de ebben mindenképp vegyenek részt az idősebb generáció tagjai is, akik bölcsességük és tapasztalataik felhasználásával konfliktuskezelési és gyakorlati megoldások átadására képesek. A megkérdezett alanyok közül csak egy személy vállalna kezdeményező szerepet, a többi várja a felkérést a közösségi leaderek részéről, akik nem lehetnek politikusok és nagyvállalkozók. Mindenki számára fontos volt a törődés és a bizalom beépítése egy fiatal közösségi szervezetbe, amely csak lassan és szigorú feltételek mellett bővíti tagságát.

Megfogalmazódott az is, hogy a közösségi szervezetek többsége akkor esik szét, amikor az első elért eredmények népszerűsítése után érkeznek az új jelentkezők, akik alapításkor szkeptikusak voltak a lehetséges eredmények tekintetében és utólag szeretnének csatlakozni. Ilyen esetben fontos lenne következetesen végigjáratni az új tagokat azokon a csatlakozási fokozatokon, amelyeken a kezdők átmentek alapításkor. Mert *„nem tudni, hogy mi a »jó érték« és mi a »nem jó érték«. Minden egyes személynek, szervezetnek saját értékei vannak, amit el kell fogadnunk, de a jó és hosszú távú együttműködés csak azonos értékeket képviselő emberek, szervezetek között jön létre. Az elfogadott értékeket viszont mindenkinek tisztelnie kell»* (Ambrus, 2013, 22. o.).

Sajnos a legtöbb esetben gazdasági megfontolások miatt ezek az utólagos részek kimaradnak, és a szervezetek taglétszáma megnövekszik. Ezt követően klikkesedik a közösség, majd a tagok jelentős része kiszáll, mert nem alakul ki a szervezet régi és új tagjai között az együttműködési harmónia. Ezt Világi Rudolf így fogalmazza meg a szervezeti kultúrával foglalkozva: *„a szervezetre jellemző gondolkodásmód, a szervezet tagjai által elfogadott gyakorlat, szokások, hagyományok, értékek, meggyőződések, hiedelmek rendszere, amelyet a szervezet egykori és jelenlegi tagjai alakítottak ki, és amit az újonnan belépőknek el kell sajátítani»* (Ambrus, 2013, 60. o.). Minden szervezet életében vannak tagsági mozgások, viszont fontos ezek belső életének a megszervezése, amely a tagokat köti a szervezethez. Itt emelném ki, hogy a közösségi szervezetek kialakításakor az egyént a családdal együtt kell kezelni. A családok – mint a társadalom alapsejtjei – könnyebben csatlakoznak szervezetekhez, vesznek részt eseményeken, mint

az egyén egyedül, viszont sokkal nehezebben lépnek ki a lényegesen nagyobb érintkezési pont miatt.

3.9. Kezdeményező, közösségi gondolkodású vezetőkre van szükség

Egy közösségi szervezet létrehozásához olyan aktív közösségi egyén kezdeményezésére van szükség, aki meg tudja fogalmazni a közösségi kezdeményezés célját, és aki mögé szívesen felsorakoznak emberek. Itt az erkölcsi és morális értékek a legfontosabbak, amelyek az egyes emberek számára követendő példák lehetnek. Olyan szervezeti kultúrát kell megfogalmazni, amely a követőkben érdeklődést tud kiváltani, és képesek azonosulni a szervezet értékeivel. A szervezeti kultúra fogalmának megalkotója, Edgar Shein szerint: *„Közös alapvetések mintázata, adott csoport fedezett fel, fejlesztett ki, megtanult megbirkózni a külső alkalmazkodás és a belső integráció problémáival, alapvetéseik jól működnek ahhoz, hogy érvényeseknek tekintsük őket, a csoport új tagjainak átadják őket, a probléma észlelésének, a róluk való gondolkodásnak és a velük való érzéseknek a helyes módját”* (Ternowsky in Ambrus, 2013, 60. o.). Olyan szervezeti szabályozást kell felállítani, amely teljesen átlátható, és az egyén ki tudja számolni vagy fel tudja mérni az előnyét, ha a szervezethez csatlakozik.

A megerősítéshez fontos a szervezeti tevékenységek részletes bemutatása és az utólagos kiértékelések, személyes vélemények közlése minél szélesebb társadalmi körben. Ennek következtében a bevont személyek társadalmi presztízse növekszik, míg az eseményekről szóló tájékoztatók népszerűsítik a közösségi szervezetet. Az egyik megkérdezett véleménye szerint fontos lenne rendet teremteni a múltbeli történések között, és a pozitív eredményeket bemutatni, a tapasztalatokat felhasználni az új együttműködések esetében. A közösségi együttműködések kialakításához elengedhetetlen a közelben levő város kapcsolata, amely a vidéki ember számára nagyon sok esetben meghatározza az életvitelét, tájékozottságát, szokásait.

Szükség van olyan közösségi vezetőkre, akik elfogadottak és képesek konfliktusos helyzetekben is átlátható közösségi tevékenység végzésére. Mert a vezetés az a *„képeség és akarat, amely egy közös célra sorakoztatja fel az embereket, és a jellem, amely bizalmat sugall”* (Ambrus, 2013, 60. o.). A válaszadók többsége úgy gondolja, hogy a vezetőnek nem kell feltétlenül a közösség belső emberének lenni. A fontos az, hogy a közösség vagy ismerje, vagy pedig a közösség számára könnyen befogadható legyen. Szükséges felkészülni arra, hogy az újszerű dolgoknak az emberek jelentős része ellenáll, és a

kezdeményezés komolyságának, sikerének megkérdőjelezésével, a potenciális tagok és támogatók szándékának lebeszélésével kioltja a kezdeti lelkesedést.

Elhangzott az a vélemény is, hogy egy közösségi szervezet vezetéséhez egy vezetőpárosra van szükség, akik a vezetési feladatokat megosztják. Egy fiatal, jó szervezőkészséggel felvértezett, dinamikus, gazdasági ismeretekkel rendelkező és egy idősebb, közösségi kapcsolati tőkével, konfliktuskezelési készséggel megáldott személyre van szükség, akik életvitele és magatartása követésre alkalmas. Sok ember számára fontos, hogy olyan közösségi csoportokhoz tartozzon, ahol vannak megmondó emberek. Ezeket a közösségi igényeket kell célszerűen fejleszteni. A megkérdezettek véleménye szerint egy közösség-szervezési folyamat elindításának első lépése a közösségi szervező készségfejlesztő képzése kell, hogy legyen. Az ilyen feladatokra jelentkezőket erre meg kell tanítani, gondolkodásukat ez irányba kell formálni. Mindenki egyetértett abban, hogy a kezdeményezőket támogatni kell, továbbá fontos az eredményekről szóló kommunikáció irányítása, szűrése annak érdekében, hogy szervezetet építeni lehessen. Jó, ha az első konfliktusokat szándékosan idézik elő, hogy a következmények szakszerű feldolgozásával fel lehessen készülni a későbbi komoly helyzetekre. A személyek kiválasztásánál fontos a közösségi munka irányába való elkötelezettség, amely nem jelent burkolt politikai karrierépítést, valamint vallja azokat a társadalmi normákat, amelyek meghatározóak egy adott közösség értékítéletében.

A napjainkban is zajló támogatási programok megítélése változatos volt, abban azonban minden megkérdezett egyetértett, hogy az emberek forrásvezéreltek lettek, másképp fogalmazva: a források fogalmazzák meg a célokat. A fontos azonban az lenne, hogy a helyi célok megvalósítására kellene forrásokat találni. Ez a fordított helyzet elferdítette a közösségi szervezetekről alkotott képet, mert bizonyos vezetők a forrásszerzés nevében az egyéni céljaikat próbálják megvalósítani.

A vidék fejlesztésére integrált intézkedésekre van szükség, amelyre a 2007–2013-as időszakban az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA), az Európai Szociális Alap (ESZA), a Kohéziós Alap és az Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA) biztosítottak forrásokat. A vidékfejlesztésben az alábbi elvárások voltak megfogalmazva: a gazdasági növekedéshez és a foglalkoztatottsághoz való hozzájárulás legyen jelentős a tevékenységek

diverzifikációja útján, biztosítson kikapcsolódási, pihenési lehetőséget az odalátogatók számára és korszerű szolgáltatások emeljék a vidéken élők életminőségét (Vincze, 2013, 48. o.). Ennek a költségvetési időszaknak az eredményessége a székelyföldi vidéken ellentmondásos, egyes vidéki települések elsősorban városias fejlődési irányokat követnek, s ez a település jellegzetességének megváltozását eredményezheti. A vidéki városok ezzel szemben lemaradtak ebben az időszakban, és a külvárosaik jelentősen vidéki életmódra rendezkedtek be.¹⁸

A 2014–2020-as költségvetési időszakban a Közös Agrárpolitika (KAP) módosítja a korábbi időszakokra előírt célokat és intézkedéseket, az Európa 2020 „intelligens, fenntartható és inkluzív” növekedést szeretne, amelynek célkitűzése a fenntartható élelmiszertermelés, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás és az éghajlatváltozás elleni fellépés. Fontos lett volna a támogatási rendszerek kialakításakor a „hal–horgászat” effektust alkalmazni, amelynek következtében az egyes támogatásokat nemcsak fogyasztási célokra, hanem aktív tevékenységek beindítására használták volna fel a támogatottak.¹⁹ Egy másik megfogalmazás szerint a városoknak együtt kellene működniük a vonzáskörzetükben levő kisebb településekkel, és vigyázniuk kellene a térség jellegzetességeire, amelyek erőforrásokat biztosítanak a város részére. A vidéki térségek egyoldalú és erőltetett urbanizálódása fel fogja számolni a vidéki életforma utánpótlási lehetőségeit. A vidék-város együttműködése jelenleg működésképtelennek látszik, aminek oka, hogy a városoknak nincsen stratégiai elképzelésük, hogy hová szeretnének fejlődni, csak ötletszerű fejlesztések zajlanak. Ennek következtében a vidéki ellátás drágább lett, mint a városi (ami a történelem során mindig fordítva volt), és a normális felfogás szerint a vidéki életvitelnek olcsóbbnak is kell lennie. Fontos lenne párbeszédet kezdeményezni az egyes települések vezetőivel olyan gazdasági együttműködések kialakítása érdekében, amelynek eredménye majd rendszerszerűvé fejleszthető.

---

¹⁸ A városperemek kis háztáji gazdaságok, állattenyésztő telepek, kertészetek és fűrészüzemek tömkelegének lettek a helyszínei. Ennek egyik oka az, hogy ezek a területek korábban vidéki települések voltak, amelyeket az egyes városok a fejlődésük során bekebeleztek. Az ezeken a településeken élők többsége esetében megmaradt a korábbi életvitel, viszont az 2007–2013-as időszakban városi területként voltak számon tartva.

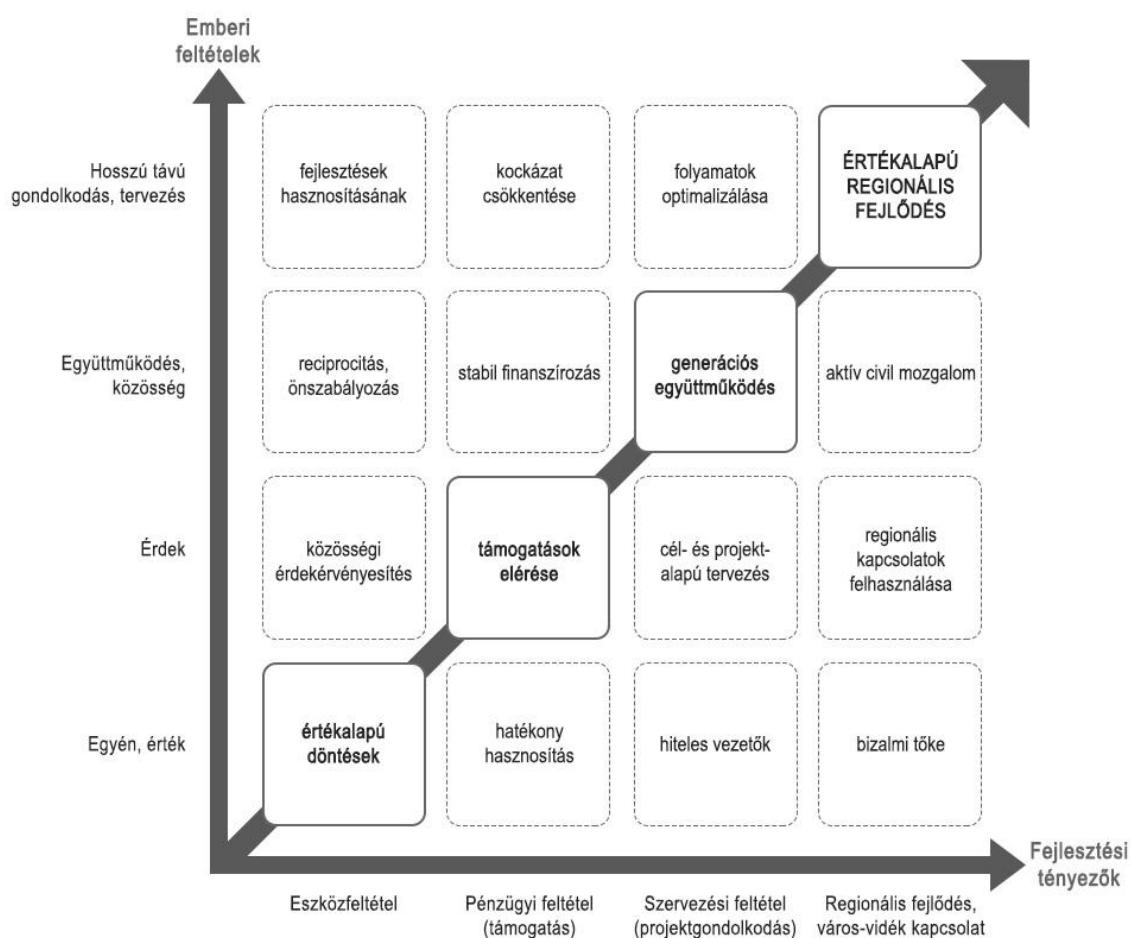
¹⁹ A szociális segélyben részesültek esetében konyhakert program, kézműves-tevékenység, köztéri önkéntesség megváltoztatta volna a támogatottak magatartását; a területi támogatások folyósítását ugyancsak a közösség számára végzett közösségi programba való aktív részvételhez kellett volna kötni. Természetesen összhangban az egyes támogatásokat finanszírozó politikák irányelveivel. Azonban megkérdőjelezhető az egyes politikák koherens harmóniája, mert az egyik csak az egyént támogatja, az ennek következményeként megjelenő individualistább magatartású személyek eredményével, a másik finanszírozás pedig ennek a negatív hatásait, a szolidaritást és társadalmi leszakadást kívánja támogatni.

3.10. Összegzés, következtetések

A közösségek kialakulása és harmonikus fejlődése egy komplex feltételrendszer egyidejű alakulásától függő időigényes folyamat. A jelen munka bevezetésében megfogalmazottak, valamint a tézis igazolást nyert az empirikus kutatás során.

A kutatás eredményeit rendszerezve és értékelve következtetésem az, hogy az értékalapú regionális fejlődés mindig az adott térség emberi feltételei és a rendelkezésre álló fejlesztési tényezők egyidejű alakulásának a függvénye (17. ábra).

17. ábra: Az értékalapú regionális fejlődés feltételrendszere

Forrás: saját szerkesztés, 2015

A közösségek életében létfontosságú a tagságot alkotó egyének értékrendje, kultúrája, neveltetése, mert ezek alapján fogalmazza meg érdekeit, és ezek indítanak el olyan cselekvési folyamatokat, amelyekhez anyagi és eszközmegoldásokat keres. A közösségi

megoldások elfogadása a benne résztvevők számára folyamatot jelent, nem pedig egy meghatározott momentumként értelmezendő.

Igazolódott az a tény, hogy azok az egyének hajlandóak együttműködni, akik neveltetése, szocializációja támogatta a közösségi értékrendet. Ezek az egyének hajlandóak bizalmat előlegezni, szabályokat elfogadni, alázattal kezelni az együttműködést kísérő lemondást. A közösségi együttműködéshez erre érett egyénekre van szükség, akik megértik és méltányolják az együttműködés előnyeit. A közösségi együttműködés alkalmatlan cselekvési forma közös problémák megoldására, ha a fenti feltételek egyidejűleg nem érvényesülnek. Azok a közösségek képesek együttműködésekre, amelyeknek tagjai aktív kapcsolatot tartanak fent egymással, életvitelükben támaszkodnak egymásra, és ezt a cselekvési formát nemcsak anyagi javaik gyarapodására alkalmazzák. Ez a megállapítás fordítva is igaz: azok a közösségek képesek gazdasági együttműködésekre, amelyeknek tagjai az élet más területén is aktív együttműködők.

Megállapíthatjuk, hogy közösségi kezdeményezések indításához kezdeményező személyre van szükség, aki a közösségi együttműködő rendszer kialakítására és működtetésére képes. A székely közösségek konzervatív magatartása és preventív gondolkodása nehézkessé teszi a régi-új megoldások alkalmazását. A székely települések különböző érdekcsoportjai felismerték a közösségi együttműködés előnyeit, de a múlt tapasztalatai nagyon élénken élnek még az egyénekben. A legtöbb csoport rendszerkövető szeretne lenni. Minden sikeres együttműködés kezdete egy kiscsoportos közös tevékenység továbbfejlődése és nem egy közös problémát megfogalmazó, amúgy heterogén csoport összeszokása. A bizalom kisugárzása a hosszú távú együttműködés alapfeltétele, amely csak az előre megfogalmazott szabályok elfogadásával és alkalmazásával érvényesíthető.

A megkérdezettek véleménye szerint a gazdasági társulások utáni közösségi igény reális, viszont hogy ebből a régió minél több térségére kiterjedő igény keletkezzen, két területen lenne fontos beavatkozni: az oktatás-nevelési programok ez irányú átalakítására, valamint a piacgazdasági kényszerek szülte gazdasági társulások szakmai tartalommal való feltöltésére lenne szükség.

A székely társadalom gazdasági megerősödéséhez jelentős mértékben hozzáadott értéket teremthetnek az újrapozícionált gazdasági társulások, amelyek a régi értékek mellett újszerű módszereket, a mai piaci feltételeknek megfelelő tudást és követelményeket

alkalmazva jelentősen hozzájárulhatnak a térség regionális fejlődéséhez. A régi-új szervezeti forma névváltoztatása jelentősen növelné a megelőlegezett bizalmat a székely közösség részéről.

A mélyinterjúk értékelésével a társulási hajlandóság regionális fejlődésének részletesebb vizsgálatához az alábbi tételek fogalmazhatóak meg:

1. A vidéki gazdasági társulások létrejötte és működése feltétele a regionális (falú–város kapcsolat) együttműködésnek;
2. Azok a gazdák, akik aktív tagjai a településen működő szervezeteknek, nagyobb valószínűséggel válnak egy gazdasági társulás tagjaivá;
3. A kölcsönzés mértéke egy közösségben mutatja a közösség együttműködő készségét;
4. Hiteles közösségi vezetőre, leaderekre van szükség, akik szövetkezetet tudnak működtetni;
5. A vissza nem térítendő támogatások erősítik a vidéki egyén szövetkezési szándékát;
6. A fiatal generáció számára a gazdasági társulás megélhetőségi lehetőséget tud biztosítani;
7. A generációs együttműködés feltételezi hosszú távon a sikeres gazdasági társulás meglétét;
8. A gazdasági együttműködésben való részvétel feltétele a partnerekbe vetett bizalom;
9. A gazdasági társulás szövetkezetként való megnevezése a vizsgált közösség elutasító magatartását váltja ki;
10. A vidék a várostól várja, hogy általa újabb gazdasági lehetőségek jelenjenek meg, amelyek hozzájárulnak a jobb megélhetéséhez.

E megállapítások további bizonyítására újabb felmérésekre volt szükség, a támogató vagy ellenző vélemények kérdőíves felmérése reális betekintést nyújtanak a vizsgált közösség gondolkodásába, és következtethetünk azokra a megoldásokra, amelyek pozitívan befolyásolhatják a regionális gazdaság fejlődését. Százfős mintán végeztem felmérést a közösségi szervezetek megnevezéseiről alkotott pozitív benyomásról. A kutatás Udvarhelyszék térségében véletlenszerű kiválasztással történt. A felmérés módszere a gyorskérdezés volt, amelynek részletesebb, tudományosabb kibontása további

kutatómunkát igényel. Az első vélemények azonban alkalmasak arra, hogy a mélyinterjúkból fakadó hipotézis vizsgálatát alátámassza (17. ábra).

Hipotézis elfogadása:

A szövetkezetek eredményes működéséhez összehangolt, regionálisan szervezett együttműködésre és irányításra van szükség hipotézist elfogadottnak tekintem az empirikus felmérés eredményei alapján.

4. A közösségszervezés szerepe a vidéki gazdasági társulások létrejöttében Székelyföldön

4.3. *Az empirikus adatgyűjtés feltételeinek a bemutatása*

Kutatásom tárgyát a közösségi együttműködések kialakulásának és működésének a regionális fejlődésre gyakorolt hatása képezi. A primer kutatásom során is arra próbálok választ kapni, hogy milyen mozgatóereje van regionális szinten a vidéki ember szövetkezésének. A meglévő gazdasági és humán erőforrások, valamint a logisztikai adottságok tükrében milyen társulási formák valósíthatók meg, melyek elősegítik egy adott régió gazdaságának fejlődését. Arra keresem a választ, hogy a modern társadalom embere milyen értékek mentén, milyen érdekektől vezérelve hajlandó olyan együttműködésekre, amelyek következtében értékei gyarapodnak és életminősége javul.

Mivel egy közösségi tevékenységben részt venni bizonyos áldozatokkal jár, arra keresem a választ, hogy a mai kor embere hajlandó-e lemondani bizonyos egyéni cselekvési szabadságról, hogy cserében közösségi előnyei gyarapodjanak.

A gazdasági-társadalmi környezet változása nagyon megváltoztatta az egyén napi életvitelét, átalakította kapcsolati hálóját, kommunikációs magatartását. Fontos lenne azt is megtudni, hogy a változások miként befolyásolták az együttműködési szándékot. A gazdaságtörténeti tapasztalatok alapján az a következtetés vonható le (Horváth, 2003; Hunyadi, 2007; Balaton, 2004; Egyed, 1981), hogy a székely közösségek fejlődésében az együttműködés jelentős társadalmi hasznot hozott. Az 1989-es rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi átrendeződés azonban nem egy átgondolt stratégia mentén zajlott, hanem egy politikai átrendeződés következménye volt (Horváth 2001, 2003; Kolumbán, 2001; Geréb, 2013). A rendszerváltás utáni román gazdasági-társadalmi átrendeződés alapja a 18/1991-as földtörvény és az államosított vagyon visszaszolgáltatását szolgáló, 112/1995, valamint a 165/2013-as törvények (Monitor Of., 279/1995; 1/1998; 278/2013). Ezek a rendelkezések érdekes helyzetet alakítottak ki Erdélyben és Székelyföldön azáltal, hogy az 1848-as román államosítás előtti gazdasági-társadalmi szerkezetre rendezték vissza bizonyos értelemben a vidéket. Itt megemlíthető a birtokszerkezet részleges visszaállítása, amely korábban a közösségek társadalmi viszonyrendszerét is meghatározta. Az 1945 előtti romániai magyar közösségek gyarapodása, sikere falusi környezetben

elsősorban a kiegyezés utáni szövetkezési folyamatok eredménye, következménye. Ez a folyamat, ha át is alakult az 1920-as trianoni szerződés után, nagymértékben támogatta a kisebbségben élő magyar közösségek mindennapi létét. Az 1945-1989 közti történések az együttműködés fejlesztésében voltak hivatottak fejleszteni, viszont egy individualista folyamatot indítottak el és az egyéni túlélési gondolkodást honosították meg a kelet-közép-európai országokban. Kérdésként merül fel, hogy az 1989 utáni visszarendeződésben mennyire maradt meg az együttműködés készsége a székely közösségekben. Jelent-e előnyt a múlt tapasztalata a 2007-es gazdasági világválság utáni kialakult gazdasági és társadalmi válság közösségi hatásának kezelésére? Milyen feltételeknek kellene érvényesülniük, hogy az emberek újra közösségekben gondolkodjanak problémáik megoldása során úgy, hogy elsősorban saját tudásukat és erőforrásaikat használják fel.

A közép-kelet-európai ember felfogásában a szövetkezet kettős mérce alá esik. Sokan, mint a közvetlen környezetükben a közelmúltban lezajló nagy közösségi kudarcot emlegetik, amelyhez jelentősen hozzájárult a szocialista rendszer közösségi átokfutása az erőszakos társulással és kihasználással. Másik gondolat viszont a történelmi tapasztalat a sikerről, a Hangya szövetkezetről, amelyek nyomait családi ereklyékként őrzött tagkönyvek és fényképalbumok őrzik. Ennek a pozitív emléknek az erősítése zajlik ugyancsak az egyének élettapasztalatában, amikor a külföldi munkavállalás során ráébrednek, hogy sikeres, egyre gyarapodó termelő-, feldolgozó-, értékesítő-, szolgáltató szövetkezetekben kapnak állást, mint a spanyol Almeira vagy az olasz Emilia Romagna régiók szövetkezetei (Corcoran & Wilson, 2010; Giagnocavo, 2012). A legtöbben nem értik, hogy ez hogyan lehetséges, miért működik egy nyugat-európai közösségben és egy volt szocialista országban a társadalom miért nem képes kitermelni egy ilyen jellegű összefogást.

Természetesen az első reakció az, hogy ott nem volt szocialista rendszer, amely kiégette volna a közösség tagjaiból az együttműködés csíráját és nem volt erőszakos államosítás, amely szétverte volna egy polgárosodott társadalmi réteg életvitelét a huszadik század közepén. A szövetkezet megítélése a történelem során is kettős volt: volt, aki hitt benne és dolgozott érte és volt, aki nem bízott az összefogásban és akarata ellenére is dolgozott. Az 1939-1960 közötti, a szövetkezetről szóló értekezésekben ugyanazon kérdéseket boncolgatják, amelyekre most újra keressük a választ: miért működik máshol és Közép-Kelet-Európában nem, pedig akkor még a szocialista rezsim erőszakos

tevékenysége el sem indult (Hegyi, 1939). A legtöbb írásból az olvasható ki, hogy annak ellenére, hogy a szövetkezet, mint társulási forma bekerült a társasági törvénybe, mindig hiányos volt mind a társadalom, mind a törvényalkotó részéről az igazi szövetkezeti szellem megalkotása. Hegyi Imre 1939-ben a következőket írja a szövetkezeti szellemről: *„A szövetkezés eszméje benn él minden nép lelkében, de ennek is, mint sok mindennek, sokszor láthattuk a megcsúfolását. A gazdasági életben a tiszta szövetkezeti eszme megvalósulása nemcsak a nép egy rétegének, hanem a nemzeti közösségnek javára lehet. Bátran mondhatjuk azt, hogy legtisztább a szövetkezeti eszme a mezőgazdaságban. Ha nézzük a külföldi példákat: Dániát, Lettországot stb., azt látjuk, hogy a földet művelő parasztság tiszta szövetkezeti szellemű gazdálkodása a nemzeti jólét záloga. (...) Hazánkban a kereskedelmi törvényben meghatározott kereskedelmi társaságok közé csak országgyűlési felszólalásra vették fel. Ezt a törvényt több törvény módosítja, de még ez idáig tiszta szövetkezeti szellemű szövetkezeti törvényt nem alkottak. A szövetkezeti üzletvezetés ezért hasonló a részvénytársaságok szellemének, mert a szövetkezet bár kapitalista, a kapitalista eszközeivel küzd a kapitalizmus ellen* (Hegyi, 1939).” Az idézetből egyértelműen kiderül, hogy bő 70 évvel korábban elődeink ugyancsak figyelemmel követték az európai sikertörténeteket és közösségeink sikertelenebb együttműködéséért elsősorban a közösségi vezetőket, másodsorban pedig a közösségi egyént tették felelőssé. Ez számos kérdést vet fel a kutatóban: vajon a törvénykezés nem értette, hogy ez milyen gazdasági fejlődést indítana el, vagy már 1939-ben a nagyvállalati lobbizás elérte, hogy a társulási előny ne érvényesüljön kellően a társadalomban, vagy pedig egyén szintjén volt információ- és tudáshiány? Számos kutató megegyezik abban, hogy több tényező befolyása érvényesült egyszerre, amelyek meghatározták a mindenkor magyar szövetkezeti tevékenység sikerességét (Hunyadi, 2007; Balaton, 2006; Balázsi, 1998).

A szövetkezetek – mint lehetséges szervezeti formák a vidék világának újjászervezésére – alapításának gondolata sokszor a döntéshozók asztalára került (Somai, 2003; Nagyné-Orlovits, 2007; Géro, 2009), azonban senkinek sem sikerült modellszerű újszövetkezeti mozgalmat (Somai, 2003) elindítania.

Felmérésem célja a gazdasági és humán erőforrások feltérképezése különféle településeken, valamint annak vizsgálata, hogy milyen attitűddel, érték- és normarendszerrel rendelkeznek azok a gazdák, akik potenciális tagjai lehetnek egy újabb társulásnak. A székelyföldi ember jelenlegi társulási szokásainak megismerése érdekében

egy feltáró kvalitatív kutatást végeztem mélyinterjú formájában. Félig strukturált interjút alkalmazva a térség formális és informális véleményformálójától azt szerettem volna megtudni, hogy a kutatási témám felépítése érdekében milyen tényezőket kell figyelembe venni és a saját környezetük ismeretében milyen szempontokat helyeznének előtérbe. A mélyinterjút Udvarhelyszék térségében végeztem négy személy megkérdezésével, akik egymástól legalább 20 km távolságra élnek, ezáltal biztosítva egy regionális lefedettséget. A lekérdezések időszaka: 2014. április 10. – május 20. A mélyinterjú vezérfonalát egy előre megállapított kérdéssorozat adta, ez alapján kialakítható volt egy feldolgozási struktúra, amely alapján egy kiértékelést készítettem (Babbie, 2001; Malhotra, 2009).

4.4. Az empirikus felmérés során vizsgált alhipotézisek (AL-H)

A félig strukturált mélyinterjú feldolgozása nyomán levonható következtetések alapján az alábbi alhipotéziseket állítottam fel, amelyeket szükségesnek véltem igazolni vagy elvetni:

AL-H1: A vidéki társulások létrejötte és működése feltétele a regionális együttműködésnek;

AL-H2: Azok a gazdák, akik aktív tagjai a településen működő szervezeteknek, nagyobb valószínűséggel válnak egy-egy gazdasági társulás tagjaivá;

AL-H3: A kölcsönzés mértéke egy közösségben mutatja a közösség együttműködő készségét;

AL-H4: Hiteles közösségi vezetőre, leaderekre van szükség, akik szövetkezetet tudnak működtetni;

AL-H5: A vissza nem térítendő támogatások elősegítik a vidéki egyén szövetkezési szándékát;

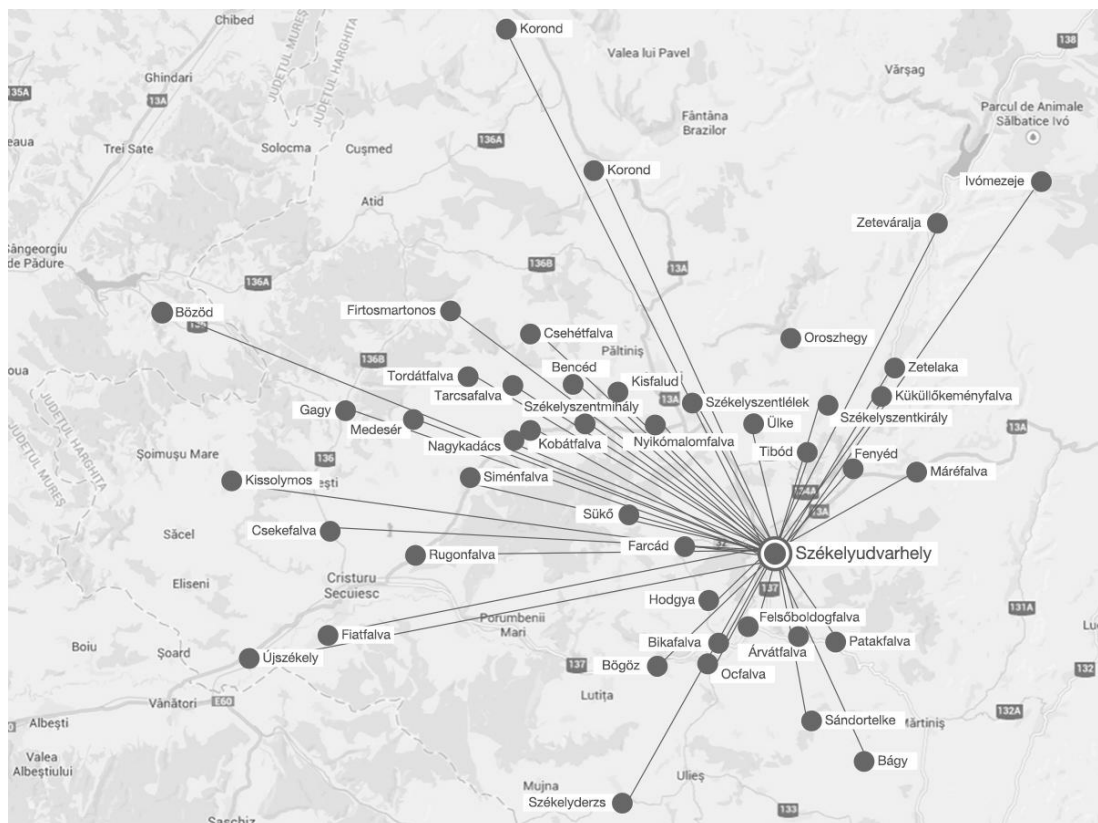
AL-H6: A gazdasági társulás szövetkezetként való megnevezése a vizsgált közösség elutasító magatartását váltja ki.

AL-H7: A generációs együttműködés feltételezi hosszú távon a sikeres gazdasági társulás meglétét.

A megfogalmazott hipotézisek igazolására, adott esetben elvetésére, egy felmérést végeztem a vizsgálati területnek jelölt Udvarhelyszék térségében, ahol kérdőív segítségével 250 fő társulási elvárásait, elképzeléseit mértem fel. A nem véletlenszerű mintavételi

technikák közül az önkényes mintavételi eljárást választottam (Malhotra, 2009), amelyet szelekciós kritériumok alapján kiválasztott véletlenszerű kiválasztással kérdeztem le. Ezek a kiválasztási kritériumok a következők: vidéki lakóhely, 18. életévét betöltött korcsoport. A felmérés időszaka 2014. augusztus 1. és szeptember 15. volt. A régió vidéki településeiből 46 falut választottam, a kiválasztás szempontja a település nagysága, községen belüli adminisztratív szerepe és a település gazdaságszerkezeti jellege volt. A kérdőív témaköre jelentős mértékben igényelte egy minél nagyobb bizalmi légkör kialakítását, ennek érdekében a kérdezőbiztos személye kulcskérdés volt az egyes települések lakóinak lekérdezésénél. Ennek következtében egyes települések kisebb vagy nagyobb számú megkérdezett alannal vesznek részt a mintában. A kérdezőbiztosok száma 10 fő, a kiválasztásuk feltétele az volt, hogy egy adott térség ismeretségi körébe tartozzanak. Ezzel azt a feltételezésemet támasztottam alá, hogy a székely falusi egyén megkérdezése sokkal könnyebben megvalósítható számára ismerős kérdezőbiztoson keresztül. A lekérdezést próbakérdezés előzte meg, amelynek következtetéseit beépítettem a végleges kérdőívbe.

18. ábra: A kérdőíves felmérés során érintett udvarhelyszéki települések

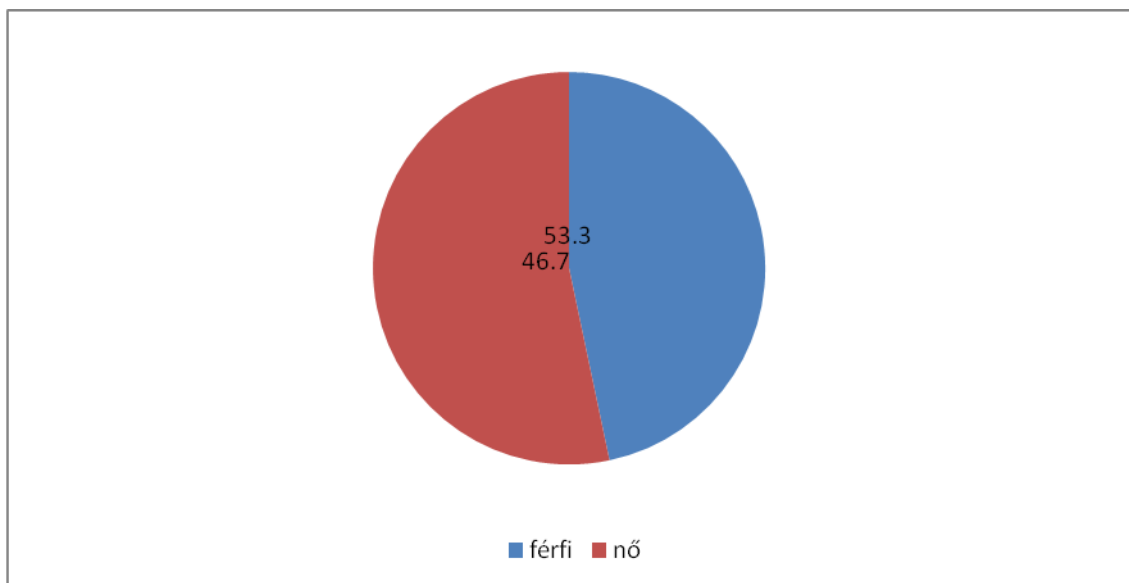

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A munka típusa problémafeltáró felmérés, amelynek célja azoknak feltételek és tényezőknek a beazonosítása, amelyek bizonyos képletben eredményt tudnak produkálni közösségi szervezetek beindítására. A felmérés nem reprezentatív kutatás, amely Udvarhelyszék vidéki lakosságára érvényes eredményekkel szolgálna. A vizsgált változók esetében kapott összefüggések illetve eltérések kutatásánál megjelenő gyengébb szignifikancia szintet ($p=0,07$, eltérve a szakemberek által elfogadott $p \leq 0,05$ -ös szignifikancia szinttől) is elfogadom a kapott eredmények magyarázata érdekében, mert a főhipotézisem alátámasztásához olyan információt szolgáltatnak, amelyeket felhasználhatok a következtetések és a jövőbeli projektek megfogalmazása során. Az eredmények csak a felmérésben részt vevő 250 fő közösségeire érvényesek. Viszont az eredményekből megállapíthatóak azok a trendek és regionális állapotok, amelyek a jelen kutatási munka hipotéziseinek igazolására, adott esetben elvetésére elengedőek. A kérdőíves felmérésre fordítható anyagi fedezet behatárolta a 250 fős lekérdezhető keret nagyságát.

4.5. Az empirikus adatgyűjtés során vizsgált minta bemutatása

19. ábra: A megkérdezettek nem szerinti megoszlása

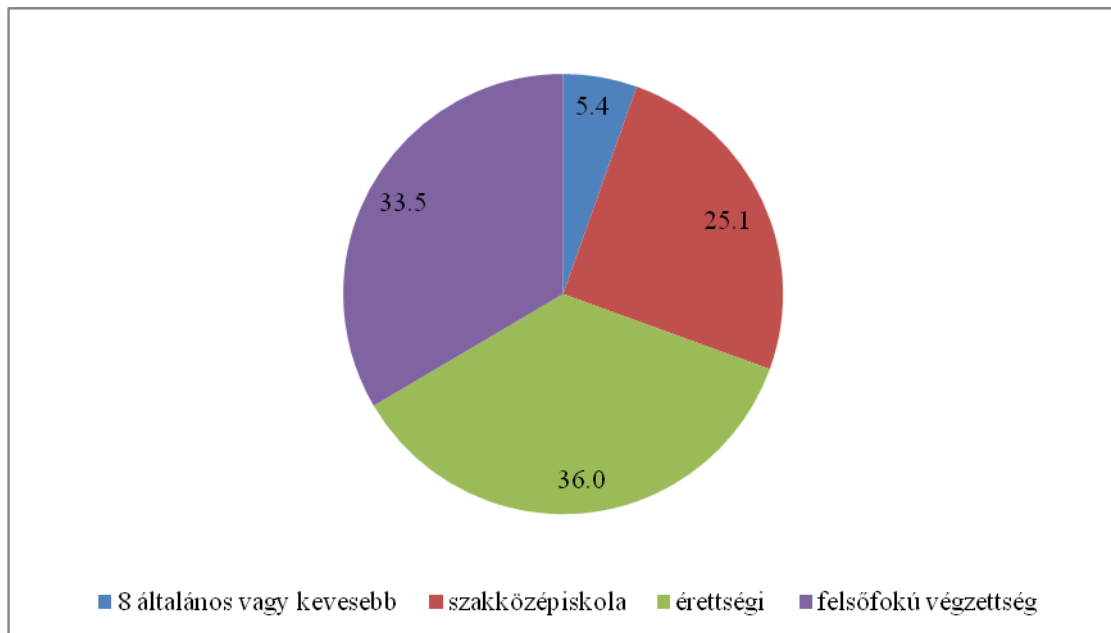

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek megoszlása a nemet mint ismérvet figyelembe véve megállapítható, hogy az alanyok 53,3 százaléka nő és a fennmaradó 46,7 százaléka férfi. Az ismerv kiválasztása a jelen felmérés eredményeiben fontos képet adhat a családok ez irányú

véleményéről. Továbbá fontos lehet a későbbi tervezés során, hogy az együttműködési készség inkább női vagy férfi oldalon markánsabb.

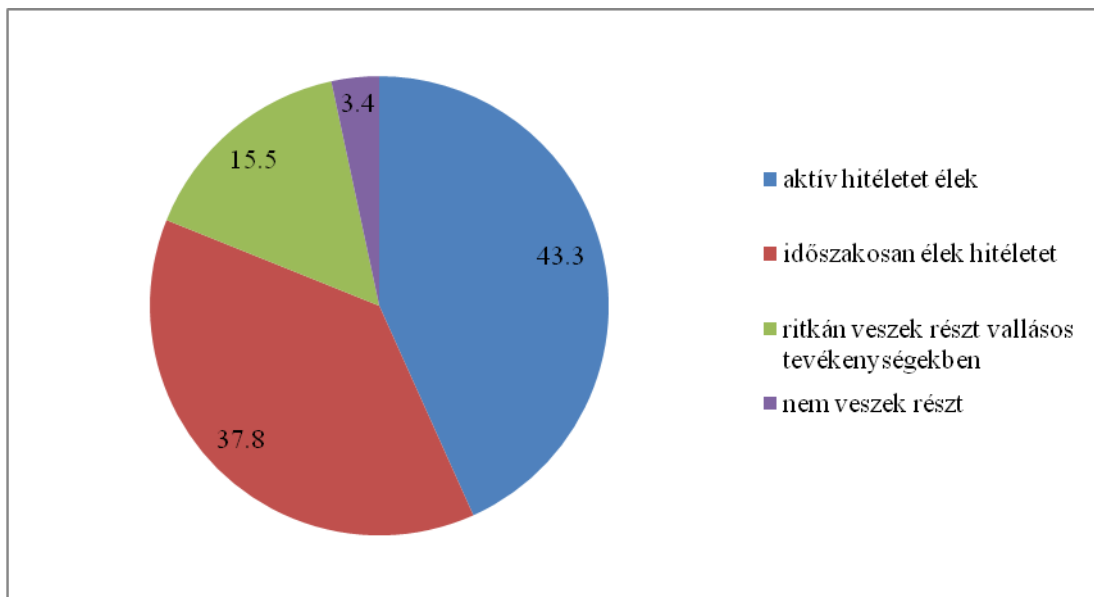
20. ábra: A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettség szerinti eloszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A felmérés egyik fontos beazonosító kérdése a megkérdezettek végzettség szerinti megoszlása, mert ez alapján lényegesen eltérő magatartások alakulhatnak ki a gazdasági együttműködésekkel illetően. A megkérdezettek legnagyobb részaránya az érettségizettek közül került ki akik 36,0 százalékban vesznek részt a mintában, őket az egyetemest végzettek követik 33,5 százalékkal, valamint a szakközépiskolai végzettségűek 25,1 százalékkal. A legkisebb részarányal a 8 osztálynál kevesebb végzettséggel rendelkező vesznek részt, mintegy 5,4 százalékkal.

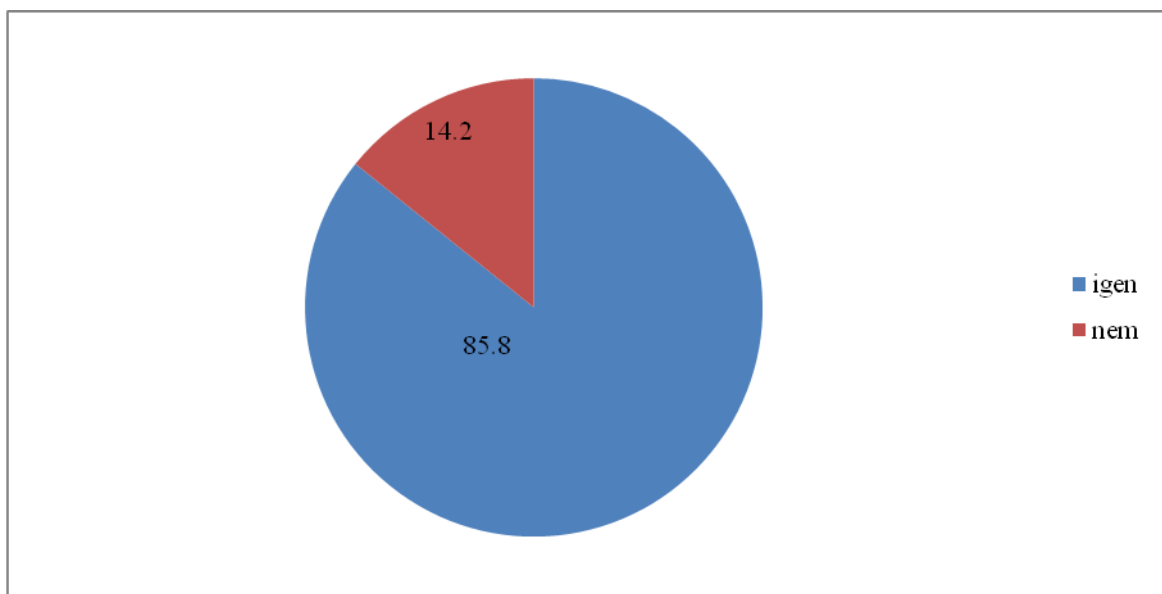
21. ábra: A megkérdezettek vallásos életvitele szerinti megoszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek 43,3 százaléka aktív hitéletet él, míg a 37,8 százaléka csak időszakosan él hitéletet. Tehát kijelenthető, hogy a megkérdezettek abszolút többsége hitgyakorló, így értékrendi kérdésekben ennek megfelelően értékelhetőek a felmérés eredményei, következtetései.

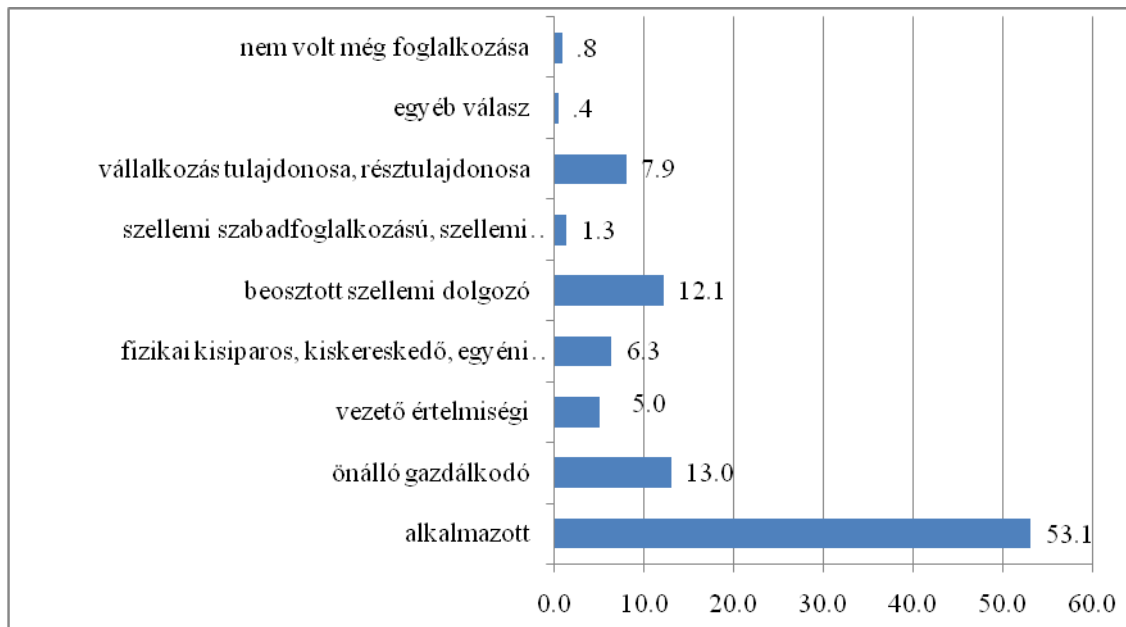
22. ábra: A megkérdezettek munkaviszony szerinti megoszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek abszolút többsége munkaviszonnyal rendelkezett a megkérdezés pillanatában. A felmérésben lényeges eltérést mutathat a két csoport véleménye a gazdasági társulásokról mint lehetőségről.

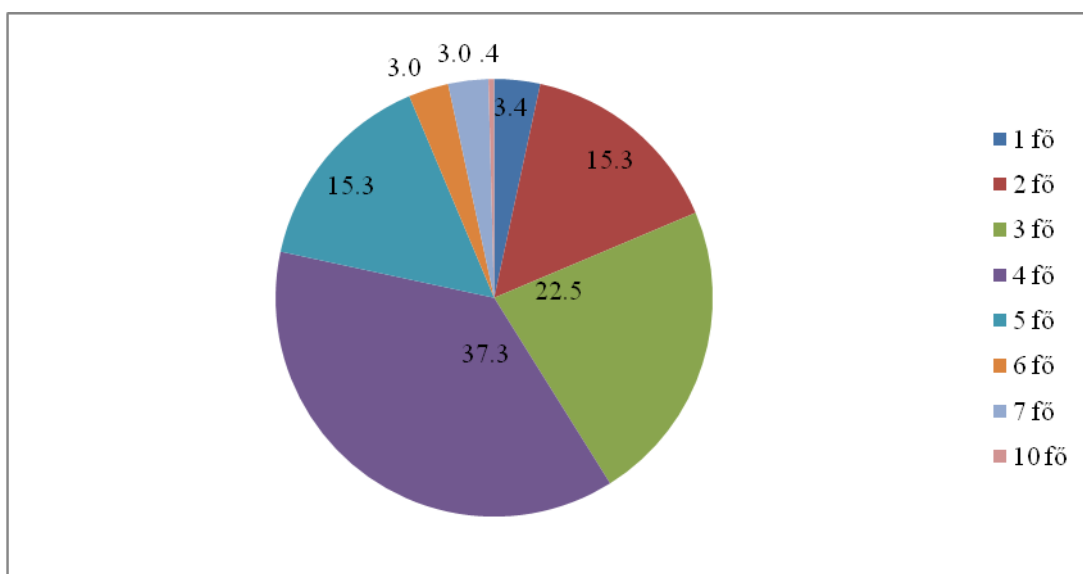
23. ábra: A megkérdezettek foglalkozás, beosztás szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek 53,1 százaléka alkalmazotti státusban dolgozott, 13,0 százaléka önálló gazdálkodó és 6,3 százaléka viszont kisiparos, kiskereskedő és egyéni vállalkozó.

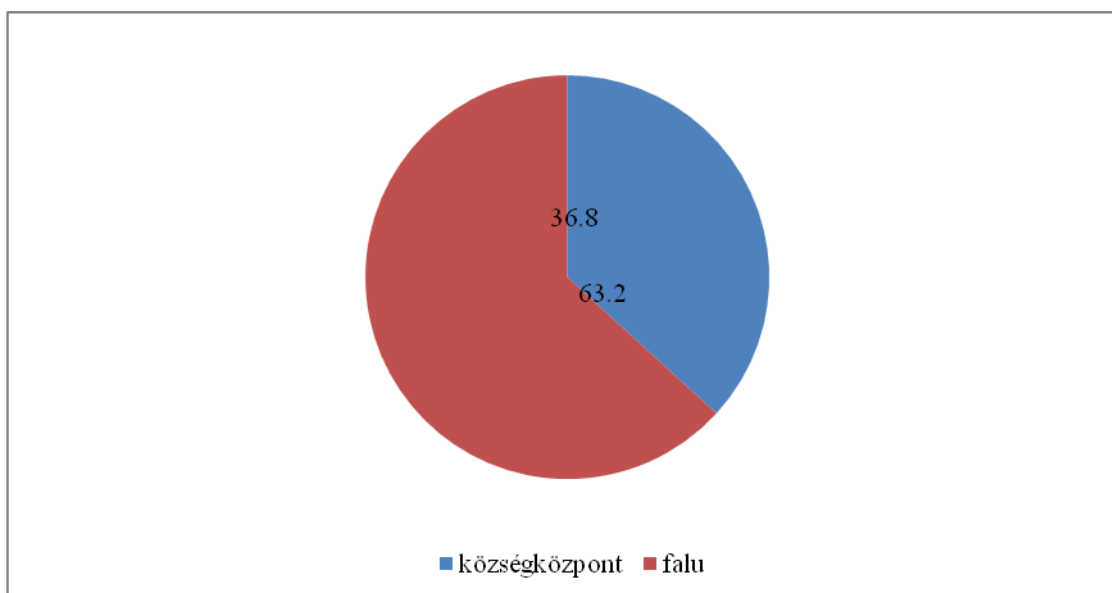
24. ábra: A megkérdezettek háztartásainak létszám szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A mintában résztvevők 37,3 százaléka 4 fős háztartásokban él, 22,5 százaléka 3 fős háztartásokban, míg a 2 és 5 fős háztartások egyaránt 15,3 százalékos részarányban képviseltetnek a mintában. A legnagyobb létszámként megadott 10 fős háztartás volt.

25. ábra: A megkérdezettek lakhely szerinti eloszlása (%)

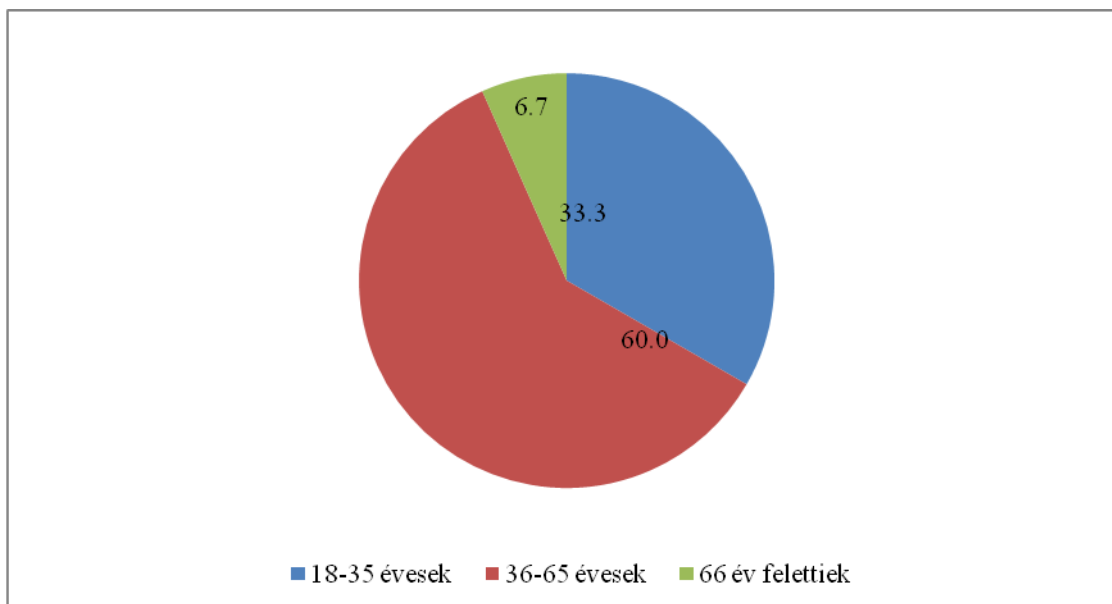

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek lakhely szerinti megoszlása a következő: 63,2 százaléka községközponti település, a fennmaradó 36,8 százaléka viszont tagfaluban él. A felmérés szempontjából

lényeges eltérések várhatóak a lakhely szerinti viszony alapján ugyanis a községközpont várhatóan nagyobb kommunikációs ellátással, jobb gazdasági kapcsolatokkal, több pénzügyi forrással rendelkezik, mint a tagfalu.

26. ábra: A megkérdezettek korcsoport szerinti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek kor szerinti megoszlása a következő: a 36-65 évesek korcsoportja a legnagyobb: 60,0 százalékos részarányban képviselteti magát a mintában, őket követi a 33,3 százalékkal a 18-35 évesek korcsoportja, a legkisebb részarányban a 66 év feletti vannak jelen: 6,7 százalékos.

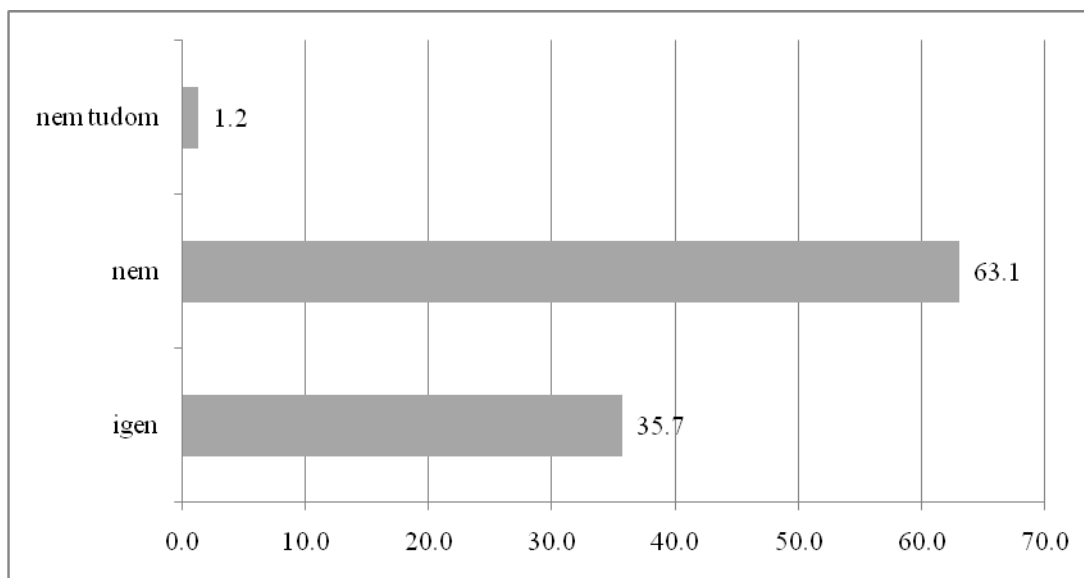
4.6. A megfogalmazott alhipotézisek vizsgálata és értékelése

AL-H1: A vidéki társulások létrejötte és működése feltétele a regionális együttműködésnek

A fenti alhipotézis igazolását egy vidék-város kapcsolat ismeretét feltételező kérdéssel mértem fel, és pedig a városi értékesítési tapasztalattal való rendelkezés tényét mértem fel, ugyanis azt feltételeztem, hogy azok az emberek, akik vidéki életvitel mellett városon értékesítik a munkájuk eredményéből származó felesleget, nagyobb valószínűséggel szeretnének részt venni egy gazdasági társulásban, mint akik nem rendelkeznek ilyen tapasztalatokkal. A kérésre adott válaszok eredményét összevetettem a megkérdezettek végzettség szerinti megoszlásával.

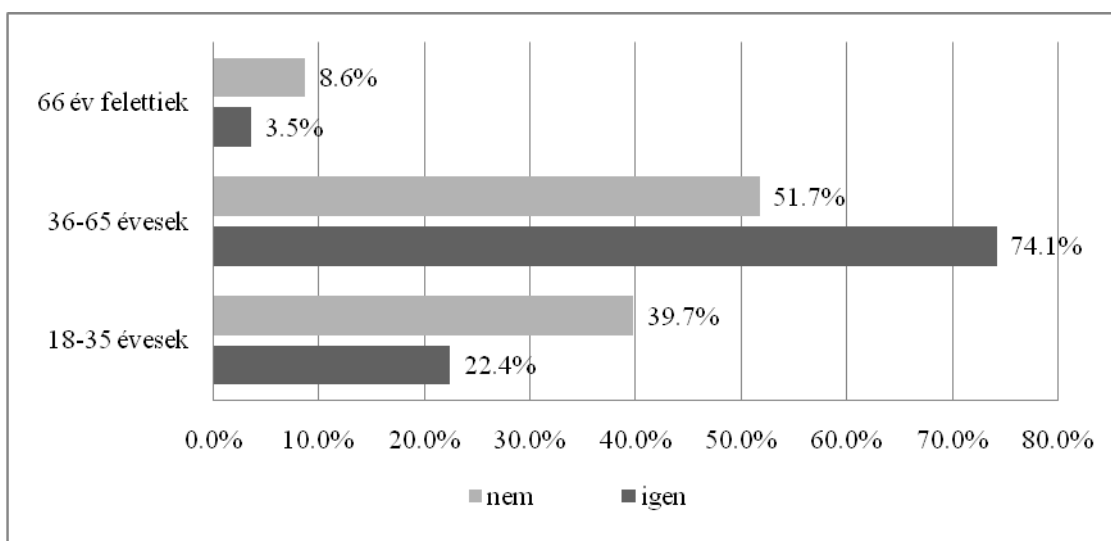
27. ábra: Értékesített-e személyesen terméket vagy szolgáltatást a közeli városban?

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A megkérdezettek 36 százaléka esetében láthatjuk, hogy próbálkozott termékeinek eladásával, míg 63,0 százalék csak saját magának termel. Ez az eredmény annak a ténynek is a következménye, hogy a vidéki lakosság jelentős része, csak saját ellátása érdekében állít mezőgazdasági terméket, a felesleget a közvetlen környezetében értékesíti vagy cseréli el számára fontos termékekre és szolgáltatásokra. Abban az esetben, ha a piaci értékesítési tapasztalatot összevetjük a megkérdezettek korcsoportos megoszlásával, megállapítható – 92 százalékos valószínűség mellett –, hogy a 36-65 évesek csoportja rendelkezik a legnagyobb piaci tapasztalattal az igennel válaszolók közül. Ezen középkorosztály tagjai jelen pillanatban családfenntartók, ők a legaktívabbak a bevételtermelésben. A városi értékesítésben tapasztalattal nem rendelkezők körében a 18-35 évesek korcsoportja közel 40 százalékkal, a 36-65 évesek 52 százalékkal vesznek részt. Ebből a korcsoportos megoszlásból következtethető, hogy ha a közeljövőben a fiatal generáció nem szerez értékesítési tapasztalatot, akkor generációváltáskor lényegesen kevesebb egyénnek lesz értékesítési tapasztalata, mint korábban. Az adott települések stratégiai tervezésében fontos diagnózis eleme lehet, hogy elvesz a közösség egy adott készsége.

28. ábra: Értékesítési tapasztalat korcsoportos megoszlás szerint

Forrás: saját szerkesztés, 2014

Egy hármás keresztvizsgálat során elemeztem, hogy az értékesítési tapasztalat és a legmagasabb iskolai végzettség milyen hatással van a társulási hajlandóságra. A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy nem hajlandók társulni a piaci tapasztalatokkal rendelkezők közül többségében azok, akik szakközépiskolai végzettséggel (37,5%) és érettségivel rendelkeznek (50%). Akik nem értékesítettek személyesen terméket vagy szolgáltatást a város lakói számára, a megkérdezettek végzettség szerinti megoszlása megváltozik az egyetemet végzettek esetében 12,5 százalékról 30,6 százalékra. Ez azzal magyarázható, hogy a magasabb végzettség magasabb kapcsolatteremtő és piac-felismerési képességgel jár, azonban ez nem feltételezi a társulási szándék meglétét.

A városi értékesítési tapasztalatokkal rendelkezők és nem rendelkezők esetében egyaránt a gazdasági együttműködési hajlandóság az iskolai végzettség függvénye. Az értékesítési tapasztalattal rendelkező megkérdezettek esetében a gazdasági társulási hajlandóság a szakiskolai végzettséggel rendelkezők esetében 23,5 százalék, az érettségizetteké 36,8 százalék, a felsőfokú végzettségűek esetében ez az érték közel 31,0 százalék. Az értékesítési tapasztalattal nem rendelkezők esetében azonban a társulási kezdeményezési szándék a legmagasabb a felsőfokúak esetében, 37,5 százalék. Megállapítható az a tény, hogy a társulási hajlandóság növekszik az iskolai végzettség növekedésével, amelyet pozitívan erősítenek a városi értékesítési tapasztalatok. Az alacsony végzettségűek esetében, annak ellenére, hogy sok esetben léteznek értékesítési tapasztalatok, ezek nem befolyásolják a társulási hajlandóságot.

**14. táblázat: Értékesítési tapasztalattal rendelkezők
hajlandóságvizsgálata iskolai végzettség szerint**

Hajlandó lenne-e részt venni valamilyen gazdasági együttműködésben?			A megkérdezett legmagasabb végzettsége				Összesen
			8 ált.	szakközép.	érettségi	felsőfokú	
nem	Értékesített-e Ön személyesen terméket vagy szolgáltatást a közeli városban?	igen	0	6	8	2	16
			0,0%	37,5%	50,0%	12,5%	100,0%
		nem	5	6	14	11	36
			13,9%	16,7%	38,9%	30,6%	100,0%
		nem tudom	0	1	0	0	1
			0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Összesen		5	13	22	13	53
			9,4%	24,5%	41,5%	24,5%	100,0%
igen	Értékesített-e Ön személyesen terméket vagy szolgáltatást a közeli városban?	igen	6	16	25	21	68
			8,8%	23,5%	36,8%	30,9%	100,0%
		nem	1	30	39	42	112
			0,9%	26,8%	34,8%	37,5%	100,0%
		nem tudom	0	1	0	1	2
			0,0%	50,0%	0,0%	50,0%	100,0%
	Összesen		7	47	64	64	182
			3,8%	25,8%	35,2%	35,2%	100,0%

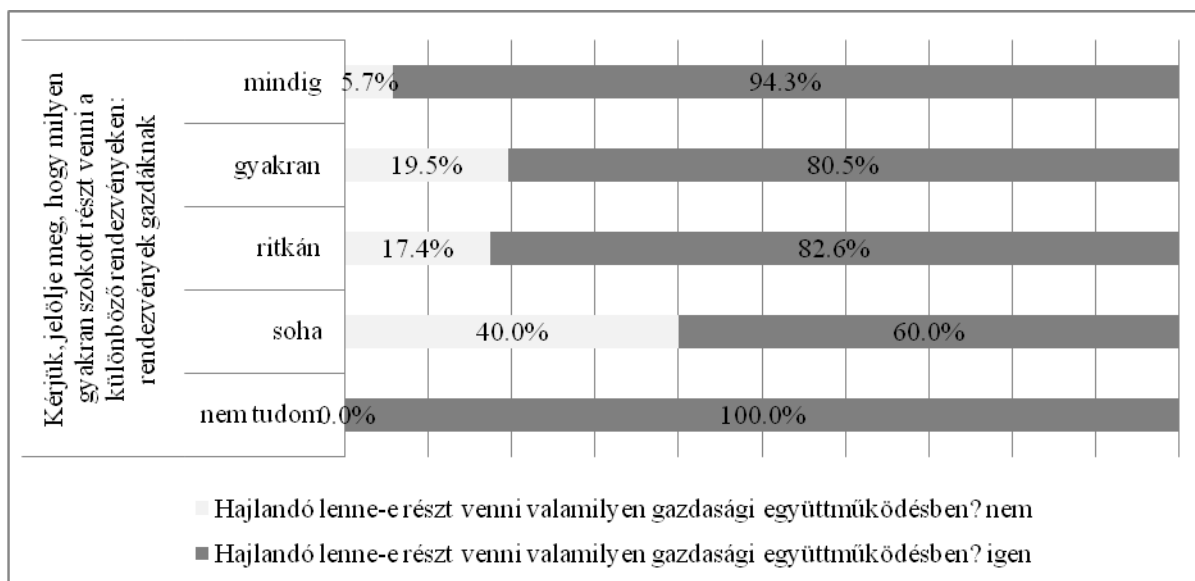
Forrás: saját szerkesztés, 2014

Az AL-H1 alhipotézist elfogadom, ugyanis 0,07 szignifikancia szint mellett állítható, hogy a vidék-város kapcsolata összefogásra sarkallja a városi kapcsolatokat aktívan fenntartó vidékieket. A keresztvizsgálat alapján bebizonyosodott, hogy a legjobb kezdeményezőképesseggel a vidéki felsőfokú végzettek rendelkeznek. Az eredmény viszont csak a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

AL-H2: Azok a gazdák, akik aktív tagjai a településen működő szervezeteknek, nagyobb valószínűséggel válnak egy-egy gazdasági társulás tagjaivá

Az alhipotézis igazolására megvizsgáltam, hogy a település aktív-inaktív tagjai hogyan viszonyulnak a gazdasági társulás kérdéséhez. Abból a feltevésből indultam ki, hogy azok a gazdák, akik már részt vettek különböző rendezvényeken, tehát aktív tagjai a közösségüknek, inkább hajlandóak egy gazdasági társulás tagjává válni. A gazdasági együttműködések létrehozásában egyik meghatározó szerepet betöltő tevékenység a gazdáknak tartott szakmai rendezvények. Megvizsgáltam, hogy van-e összefüggés a különböző kulturális, vallási, sport-, illetve gyermekrendezvényeken való részvétel és a társulási hajlandóság között.

29. ábra: Gazdáknak szervezett rendezvények és a hajlandóság egy gazdasági társulásban való részvételre

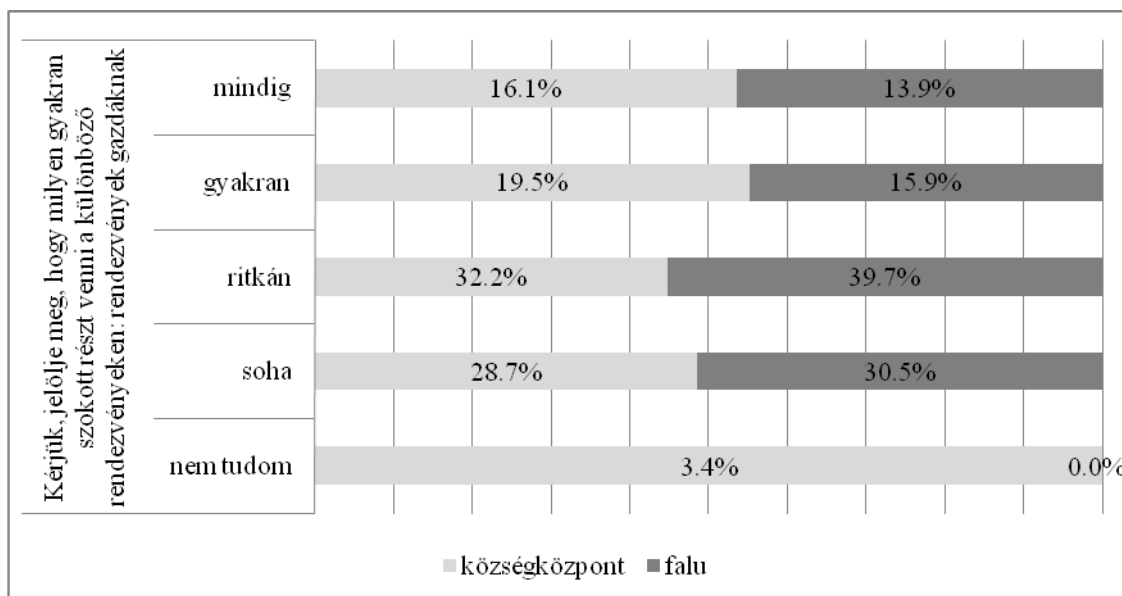

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A fenti (29.) ábrán megjelent adatok szerint több mint 99 százalékos biztonsággal állíthatjuk, beigazolódott a feltevésünk: azok a gazdák, akik inkább részt vesznek olyan rendezvényeken, amelyeket nekik szerveztek, hajlamosabbak egy-egy gazdasági társulás tagjává válni. Azon egyének közül, akik azt válaszolták, hogy *soha* nem vesznek részt gazdatalálkozókon, 40 százalék nem venne részt gazdasági társulásban, amíg a *ritkán* és *gyakran* válaszadók kevesebb, mint 20 százaléka válaszolta ugyanezt. A *mindig* választ adók esetében a távolmaradás a gazdasági társulástól 6 százalék alatti.

A lakhely típusát tekintve is megvizsgáltuk az eltéréseket, hogy egy átfogóbb képet szerezzünk a problémáról. Eltérések jelennek meg a gazdáknak tartott rendezvényeken való részvételt tekintve: a községközpontból többen jelezték a mintába került gazdák közül, hogy gyakrabban vagy mindig elmennek az ilyen típusú rendezvényekre (36%), míg a tagfalusi gazdák esetében ez az arány csak 30 százalék körüli. Az adminisztrációs központokhoz tartozó falvakon lakó gazdák esetében magasabb a rendezvényektől való távolmaradás (31%). Ez egy teljesen új problémát vet fel: a rendezvényekről való távolmaradás oka az érdektelenség vagy pedig a gazdarendezvények gyakoriságának a hiánya, adott esetében a színvonala.

30. ábra: Gazdáknak szervezett rendezvények a megkérdezettek lakóhelyének típusától függően

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A községek esetében 32 fő, a falvak esetében 45 fő azt mondta, hogy mindig vagy gyakran részt vesznek a gazdarendezvényeken az ők társulási hajlandósága 90,0 százalék feletti. A falvakban kapott válaszok alapján elmondhatom, hogy azoknak a gazdáknak közel 40 százaléka, akik soha nem vesznek részt ilyen típusú rendezvényeken, nem is hajlandóak gazdasági társulásokban tagokká válni (30. ábra).

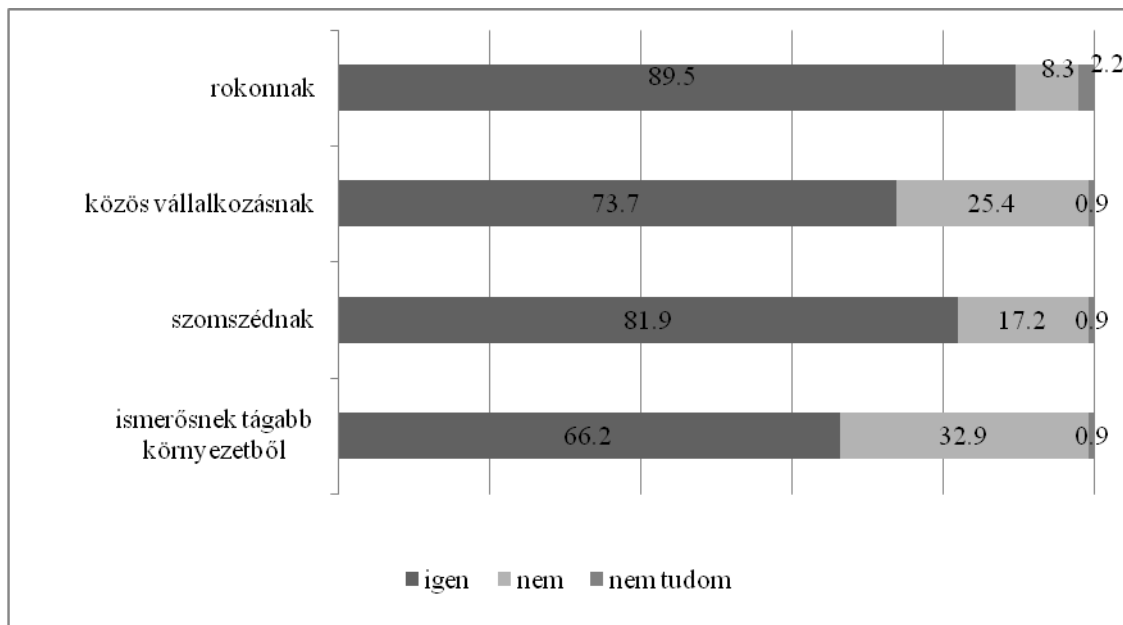
A AL-H2 alhipotézist elfogadom, ugyanis a 0,01 szignifikancia szint mellett bebizonyosodott, hogy az aktív közösségi életet élő gazdák társulási hajlandósága a legmagasabb, főleg a gazdáknak tartott szakmai rendezvényeken való részvételt illetően. Továbbá a keresztvizsgálat alapján bebizonyosodott, hogy nincsen lényeges eltérés a községközpont és a tagfalu lakóinak társulási hajlandósága között. Az eredmény a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

AL-H3: A kölcsönzés mértéke egy közösségben mutatja a közösség együttműködő készségét

Feltételezésem szerint azok a gazdák, akik szívesen kölcsönadják felszereléseiket, könnyebben válnak egy-egy gazdasági együttműködés részeseivé. A kölcsönzési hajlandóságot a rokonok, szomszédok, távoli ismerősök és egy adott közös vállalkozás, mint lehetséges kedvezményezettek megjelölésén keresztül mértem. Az alábbi ábrán (31.

ábra) figyelhetőek meg a kapott eredmények, miszerint a megkérdezett gazdák szívesen kölcsönadják felszereléseiket, főleg rokonnak (90%), szomszédnak (82%), akárcsak egy közös vállalkozásnak is (74%). A tágabb környezetben lévő ismerősöknek már kevesebben kölcsönöznének (66%).

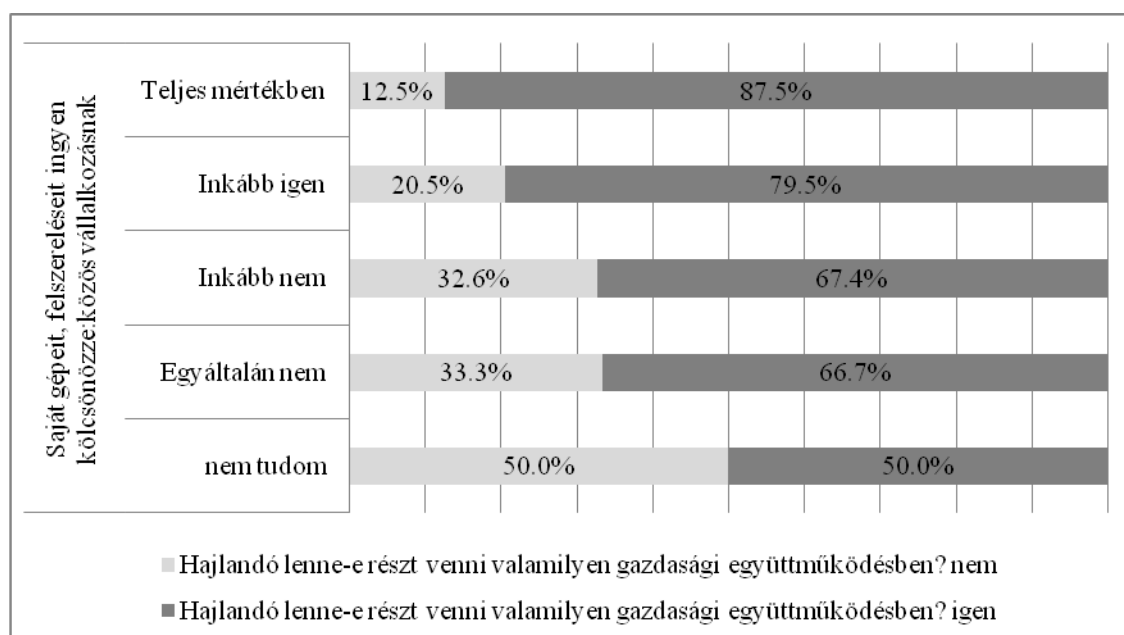
31. ábra: Kölcsönzési hajlandóság vizsgálata a megkérdezettek körében

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A jelen hipotézis igazolása érdekében a közös vállalkozással szembeni kölcsönzési hajlandóságot tartottam fő szempontnak. Egy alacsonyabb, de mégis meglévő 93,0 százalékos szignifikancia szint mellett állíthatom, hogy szinte 88,0 százaléka azoknak, akik teljes mértékben egyetértenek a felszerelések kölcsönadásával, hajlandóak lennének tagokká válni egy gazdasági társulásban, akárcsak a többi kategória esetében.

32. ábra: A felszerelés kölcsönzése egy közös vállalkozásnak és a társulási hajlandóság kapcsolata

Forrás: saját szerkesztés, 2014

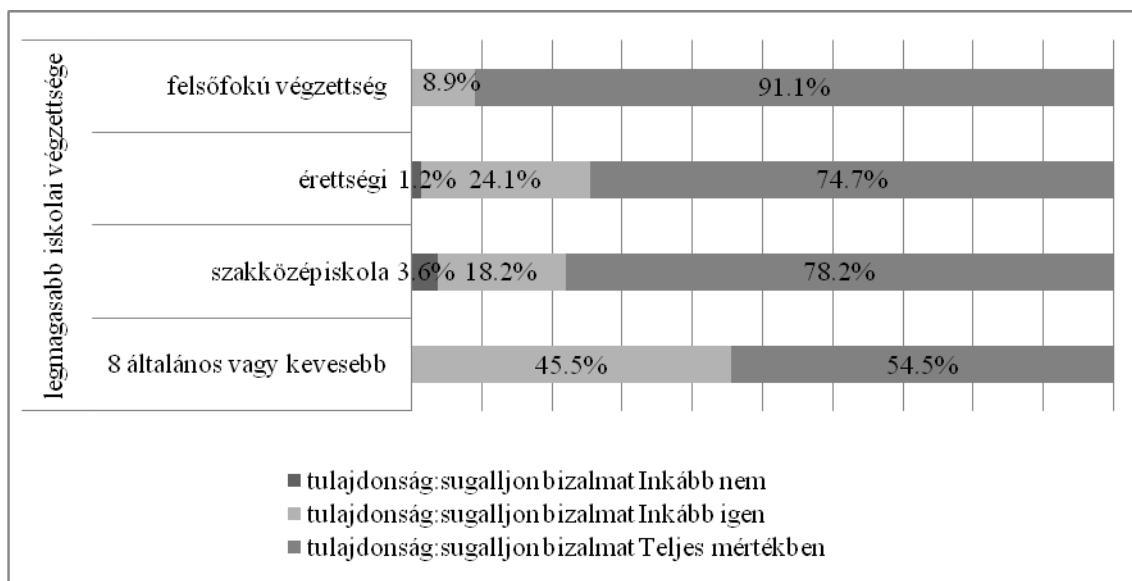
A AL-H3 alhipotézist elfogadom, igaz, alacsony, 0,07 szignifikancia szint mellett, amely csak egy laza kapcsolatot feltételez, miszerint a kölcsönzési hajlandóság és a társulási hajlandóság között összefüggés van. Azok a személyek, akik szívesen kölcsönadnák ingyen gépeiket, gazdasági felszereléseiket egy közös vállalkozásnak, hajlandóak lennének tagokká is válni egy társulás esetén. Az eredmény a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

AL-H4: Hiteles közösségi vezetőre, leaderekre van szükség, akik szövetkezetet tudnak működtetni

Jelen alhipotézis igazolására a megkérdezettek vezetőkkel kapcsolatos elvárásait vizsgáltam meg, amelyet elvárnának egy jövőbeli közösségi vállalat élén levő személytől, amelyben önmaguk is részt vesznek. A vezetői kvalitások milyenségét kellett a válaszadóknak értékelniük: legyenek vezetői tapasztalatai, jó piaci kapcsolatai, vallja a közösség értékrendjét, legyenek vezetői készségei, sugalljon bizalmat, legyen számon kérhető. A legmagasabb értéket a *sugalljon bizalmat és vallja a közösség értékrendjét* válaszlehetőségek kapták (33. ábra).

A „sugalljon bizalmat” vezetői elvárással összevetettem az iskolai végzettséget, ahol nagy eltéréseket találtam a válaszokat tekintve. Több mint 99 százalékos biztonsággal állíthatom, hogy a felsőfokú végzettek több mint 91,0 százaléka szerint bizalmat kell sugallnia egy vezetőnek, amellyel egyetértenek a többi iskolai végzettségűek is, azonban jóval alacsonyabb arányban.

33. ábra: A vezető sugalljon bizalmat – vezetői elvárás válasz korcsoportos megoszlása

Forrás: saját szerkesztés, 2014

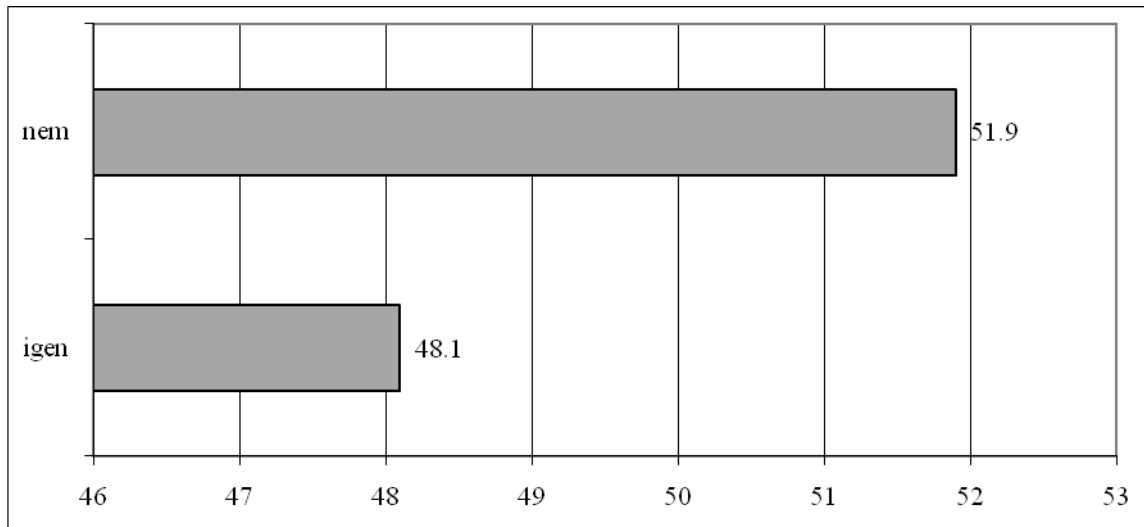
A H4 hipotézist elfogadom, 0,01 szignifikancia szint mellett állítható, hogy a közösségeknek jó vezetőkre van szüksége, akik a közösség értékrendjét kell, hogy képviseljék és bizalmat kell sugallaniuk. Az eredmény a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

AL-H5: A vissza nem térítendő támogatások elősegítik a vidéki egyén szövetkezési szándékát

A kérdőívemben kitértem a vissza nem térítendő támogatásokról alkotott vélemények feltérképezésére is. Feltételezésem szerint azok a gazdák, akik ilyenfajta támogatásokban részesültek, hajlandóbbak az együttműködésre. A válaszok alapján a megkérdezettek több mint fele, azaz 52,0 százaléka nem részesült még semmilyen állami támogatásban (34. ábra).

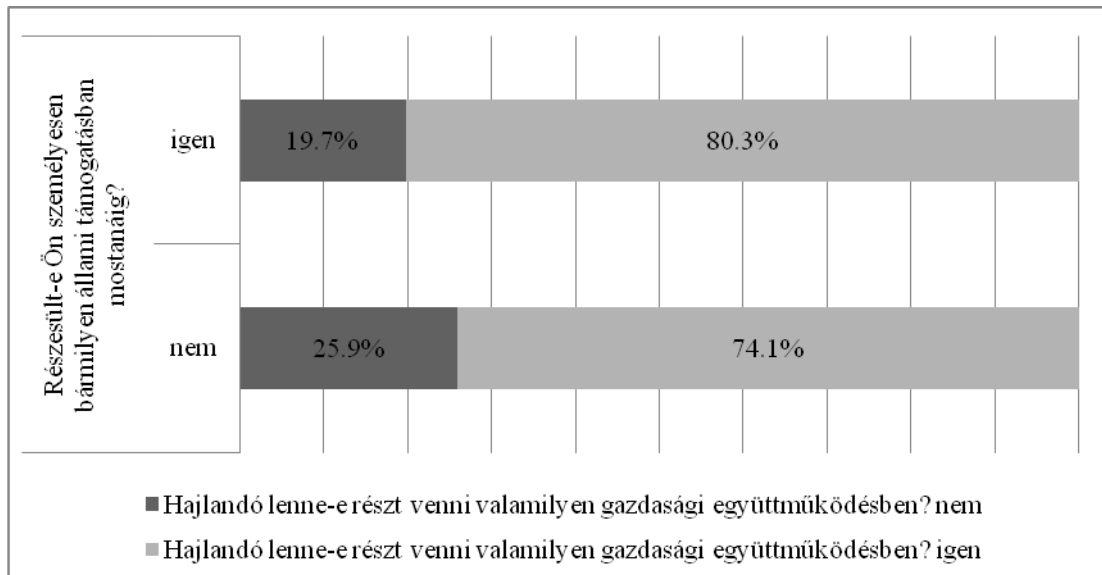
34. ábra: A megkérdezettek állami támogatásban részesültség szerinti megoszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A feltételezésem csupán 93,0 százalékos biztonsági szint mellett igazolódott, 80,0 százaléka azoknak, akik részesültek már támogatásban válaszolta azt, hogy hajlandó részt venni, és 74,0 százaléka azoknak, akik nem kaptak még támogatást, válaszolta ugyanezt.

35. ábra: A megkérdezettek anyagi támogatottsága és a társulási hajlandósága közötti kapcsolat

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A AL-H5 alhipotézist elfogadom, 0,07 szignifikancia szint mellett kimondható, hogy a támogatások pozitív hatással vannak a közösségi gazdasági szervezetek kialakulására.

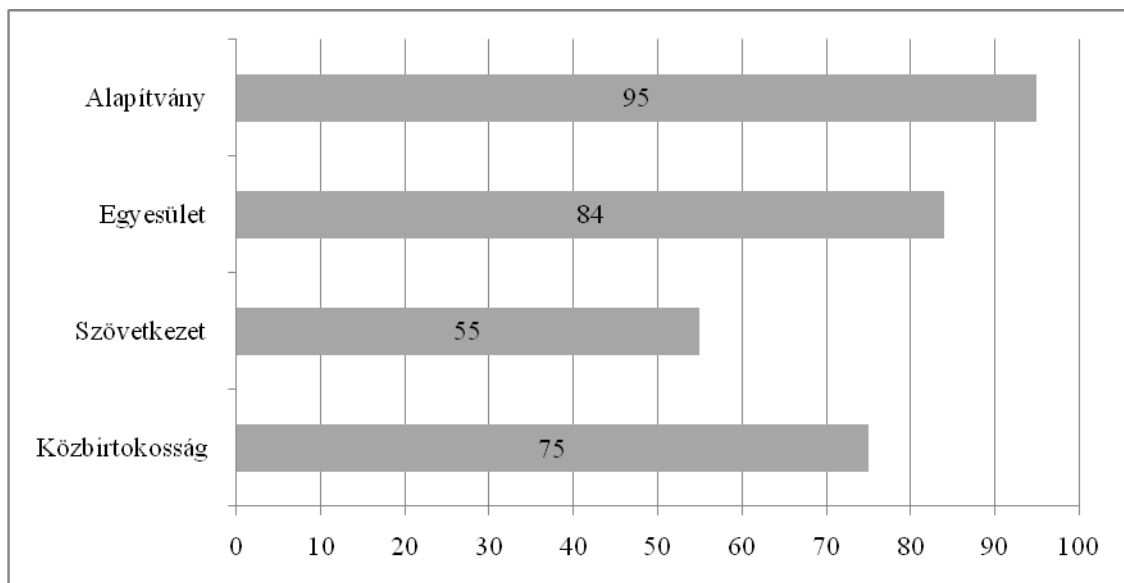
Fontos azt a tényt azonban megállapítani, hogy a hipotézis beigazolódása ellenére alacsony a támogatások közvetlen hatása a közösségi kezdeményezésekre. A jelen eredmény a megkérdezettek csoportjára érvényes.

AL-H6: A gazdasági társulás szövetkezetként való megnevezése a vizsgált közösség elutasító magatartását váltja ki

A kérdőíves kutatás eredményeinek alátámasztása érdekében más felméréseket is végeztem, többek között 100 fő megkérdezésével egyet a közösségi szervezetek megnevezéseiről alkotott benyomásról. A kutatás Udvarhelyszék térségében véletlenszerű kiválasztással történt. A felmérés módszere a gyorskérdés volt, amelynek részletesebb, tudományosabb kibontása további kutatómunkát igényel. Jelen felmérés azonban alkalmas arra, hogy a mélyinterjúk eredményeként megszületendő hipotézis vizsgálatát alátámassza.

A 36. ábra szemléletesen mutatja a székelyföldi megkérdezettek egyes közösségi szervezetekről alkotott véleményét.

36. ábra: A szövetkezet mint gazdasági együttműködési forma megítélése Székelyföldön

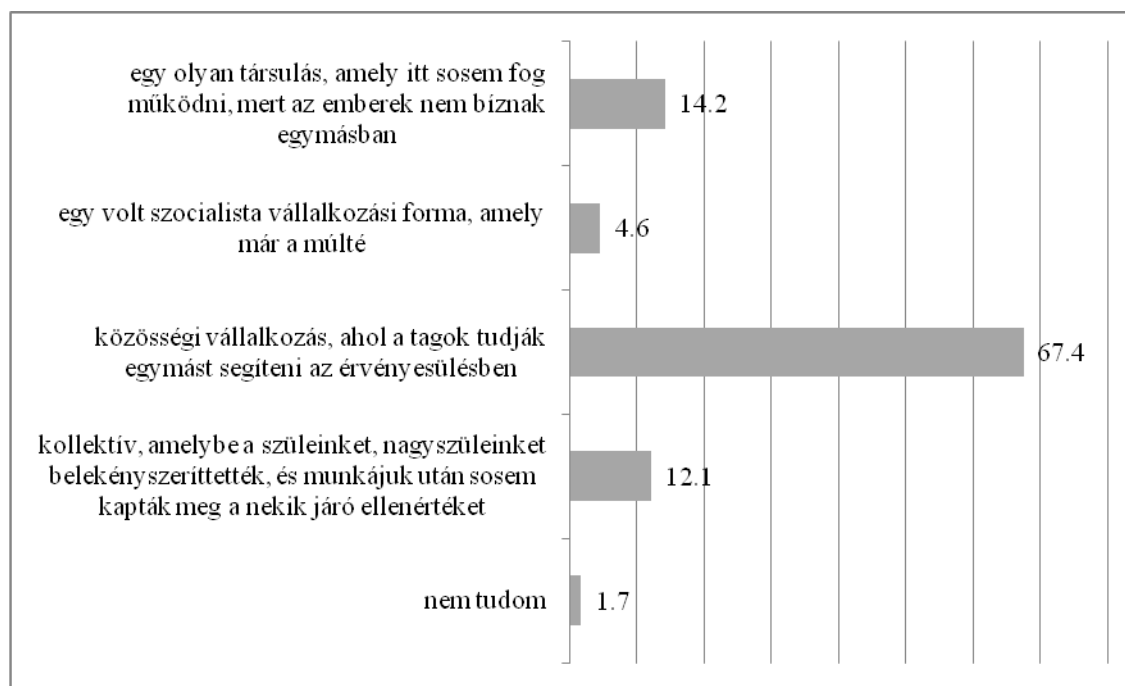
Forrás: saját szerkesztés, 2015

A felmérésbe a szövetkezet szó mellé az alapítvány, egyesület és a közbirtokosság megnevezések kerültek bele. A 100-as pontértékből az *alapítvány* kifejezés gyűjtötte be a legtöbbet, amely véleményem szerint elsősorban a karitatív és egyben értékőrző jellege miatt lényegesen kevesebbszer kerül konfliktusos helyzetbe, mint a társai. Az *egyesület* a

második legnépszerűbb szervezeti formaként lett megjelölve, ezt a formát a kisközösségek leggyakrabban a saját közösségükre érvényes nonprofit-jellegű tevékenységeikhez jogi keretet adó szervezetként használják. A *közbirtokosság* a harmadik helyen végzett, szerintem a gazdasági tevékenységekből származó eredményeknek köszönhető (és egyben róható fel) ez az érték.²⁰ A *szövetkezet* a jelen felmérésben a legkisebb minősítést kapta, ennek oka a múlt negatív tapasztalata mellett a megkérdezettek informálatlansága.

A H6 hipotézis igazolása érdekében arra kértem a megkérdezetteket, hogy válasszák ki megadott válaszlehetőségek közül, hogy mi a szövetkezet meghatározása, vagy adott esetben mit értenek szövetkezet kifejezés alatt (37. ábra).

37. ábra: A szövetkezet kifejezés általános értelmezése a megkérdezettek részéről (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A válaszadók 67,0 százaléka szerint a szövetkezet „közösségi vállalkozás, ahol a tagok egymás tudják segíteni az érvényesülésben”, ennek értelmében a vizsgált közösség többségében ismeri és közösségi szervezetnek titulálja a szövetkezetet. A második legnagyobb értéket (14,2 %) az „egy olyan társulás, amely itt sosem fog működni, mert az emberek nem bíznak egymásban” meghatározás kapta, amely már a sikertelen szervezeti

²⁰Az erdélyi közbirtokosságok több ezer hektár erdős, legelő területet kaptak vissza a román tulajdon-visszaszolgáltatási folyamatban, azonban a közösségek többsége egyelőre képtelen a hatékony üzemszervezési vezetését biztosítani a szervezetnek és ez állandó konfliktusforrás az egyes településeken.

képet mutatja. Az ezt az értelmezést választók esetében kitűnik, hogy mint gazdaságszervezeti forma működése legnagyobb akadályának az emberek egymás iránti bizalmatlanságát tartják. A gazdaságtörténeti múlt negatív élményeit mutatja 12,1 százalékkal a harmadik válaszkategória, amely a szövetkezetet úgy nevezi meg, mint egy „kollektív”,²¹ amelybe a szüleinket, nagyszüleinket belekényszerítették, és a munkájuk után sosem kapták meg a nekik járó ellenértéket”. A legkisebb értéket az „egy volt szocialista vállalkozási forma, amely már a múlté” válaszopció kapta (4,6%). Tehát a válaszadók mintegy 5,0 százaléka állítja azt, hogy ez a szervezeti forma már a múlté. A fentiek tükrében elmondható, hogy a szövetkezet a megkérdezettek többsége számára ismert szervezeti forma, a hozzá való viszonyulás azonban inkább emocionális, mint racionális alapon határozható meg.

A továbbiakban megvizsgáltam, hogy a megkérdezettek között – demográfiai ismérvek alapján (korcsoport, iskolai végzettség, lakóhelytípus) – milyen eltérések vannak a kérdéshez való viszonyulás tekintetében (15. táblázat).

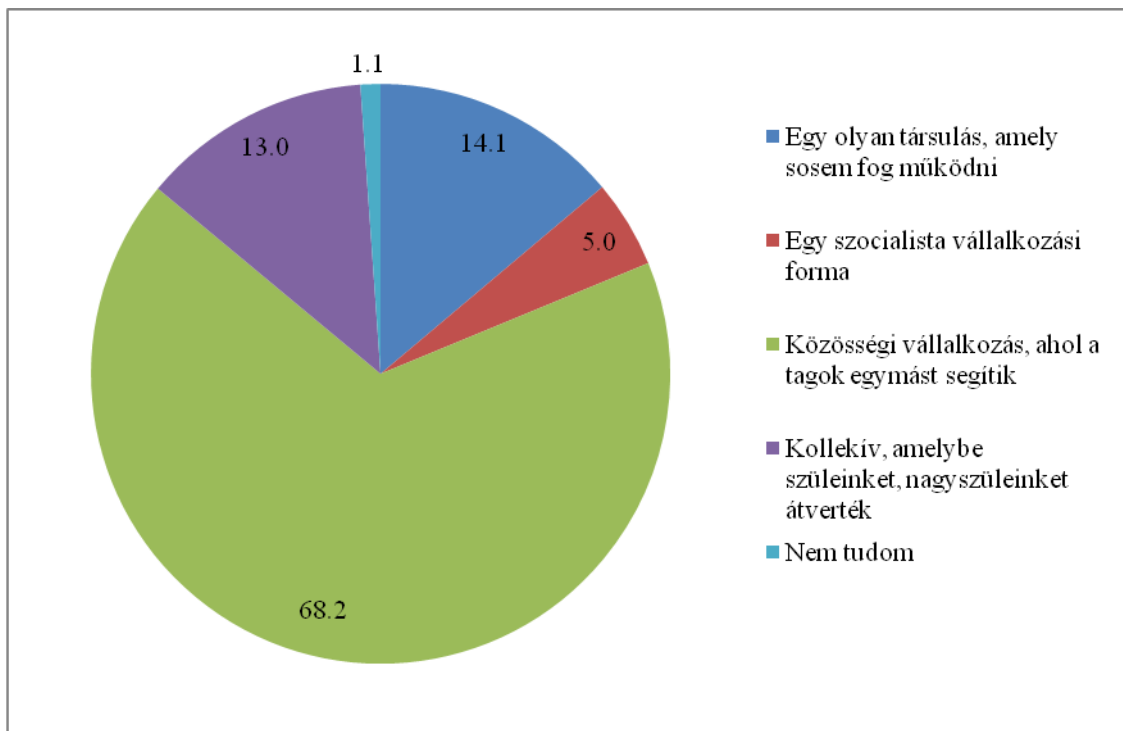
15. táblázat: A szövetkezet kifejezés értelmezése korcsoportok szerint megoszlása és eltérése az átlagtól (%)

	18-35	36-65	65 felett	átlag
Egy olyan társulás, amely itt sosem fog működni, mert az emberek nem bíznak egymásban	16,2	13,5	12,5	14,1
Egy volt szocialista vállalkozási forma, amely már a múlté	6,3	4,3	4,3	5,0
Közösségi vállalkozás, ahol a tagok egymást segítik az érvényesülésben	58,8	70,9	75,0	68,2
Kollektív, amelyben szüleinket, nagyszüleinket átverték, és munkájuk után sosem kapták meg a nekik járó ellenértéket	17,4	9,2	12,5	13,0
Nem tudom	1,3	2,1	0	1,1
	100	100	104,3	

Forrás: saját feldolgozás és szerkesztés, 2015

²¹Kollektív – kolhoz – kollektíva

38. ábra: A szövetkezet szó értelmezésének átlag szerinti megoszlása (%)

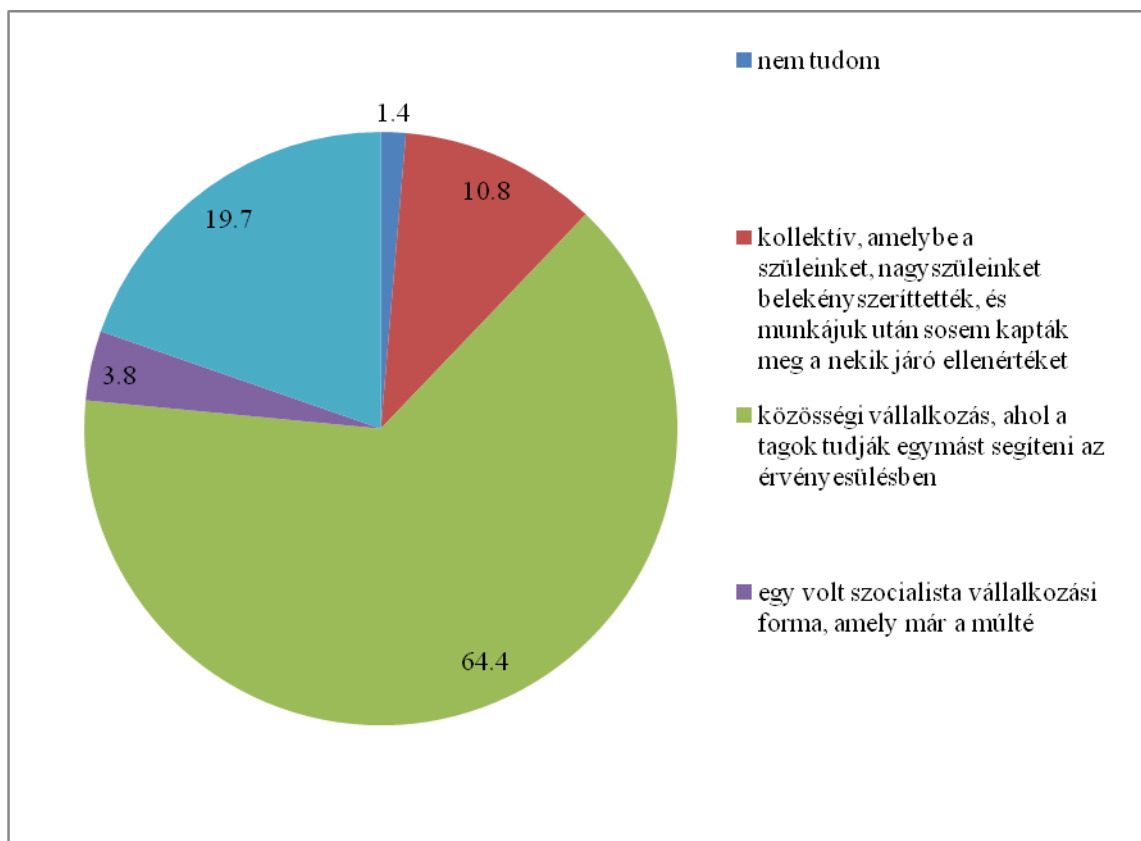

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A 15. táblázat értékei szerint megállapítható, hogy a fiatalok tartalmi ismerete rossz a szövetkezetéről, mert az átlagnál jóval nagyobb arányban gondolnak arra, hogy ez a gazdaságszervezeti forma sose fog működni, egy szocialista találmány, amivel a szüleiket, nagyszüleiket becsapták. A 68,2 százalékos átlaghoz képest a 35-65 év közötti korcsoport 70,9 százalék, a 65 év felettiak viszont 75,0 százalékos arányban mondták azt, hogy egy közösségi vállalkozási forma, amely az egyén segítségére lehet.

A 66 év felettiak véleményalkotása meglepő, hisz ez az a generáció, aki megérte, vagy adott esetben megérhette a múlt rendszer erőszakos formáját is. A 38. ábra értékei alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek 68,2 százaléka mondta azt, hogy a szövetkezet egy közösségi vállalkozás, amely vélemény kialakításában a 36-65 év közötti korcsoport, illetve a 66 év felettiak részaránya képvisel magasabb értéket a 18-35 évesekhez képest. A második legnagyobb értéket 14,1 százalékkal az „egy olyan társulás, amely itt sosem fog működni, mert az emberek nem bíznak egymásba” válasz kapta, amely az emberek közötti bizalmatlanságot jelöli meg elsődleges okként a társulás sikertelenségében. Ebben a válaszkategóriában az átlaghoz képesti eltérés a 18-35 év közötti korcsoport esetében volt: 16,1 százalékból mondták ezt a 14,1 százalékos átlaghoz képest.

39. ábra: A szövetkezet kifejezés értelmezése a megkérdezettek végzettsége szerint a válaszok átlagában (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A 39. ábra azt mutatja, hogy az egyes válaszok hogyan oszlanak meg végzettség szerint. 64,4 százalék szerint a szövetkezetet, mint „közösségi vállalkozás, ahol a tagok tudják egymást segíteni az érvényesülésben” válasz képviseli, amelyben a legnagyobb részesedéssel az egyetemmet végzett válaszadók vannak jelen.

Összességében megállapítható, hogy a legbizalmatlanabbak az alacsony végzettségűek, a pozitív hozzáállás pedig nem feltétlenül végzettség kérdése. Ez utóbbi egy külön kutatási témát vet fel: a közösségi értékek, a családi nevelés, az iskolázottság mennyiben járul hozzá a közösségi bizalom és az együttműködési szándék kialakulásához?

Az AL-H6 alhipotézist csak fenntartásokkal tudom elfogadni, ugyanis a szövetkezet mint társulási forma negatív megítélése mellett – amely feltételezésünk tárgya – találkozunk annak elég nagyarányú pozitív megítélésével is. A demográfiai jellemzők alapján létrehozott keresztábrák vizsgálatok szerint azonban bebizonyosodott, hogy nagy különbségek mutatkoznak a megkérdezettek között – például a 66 év feletti

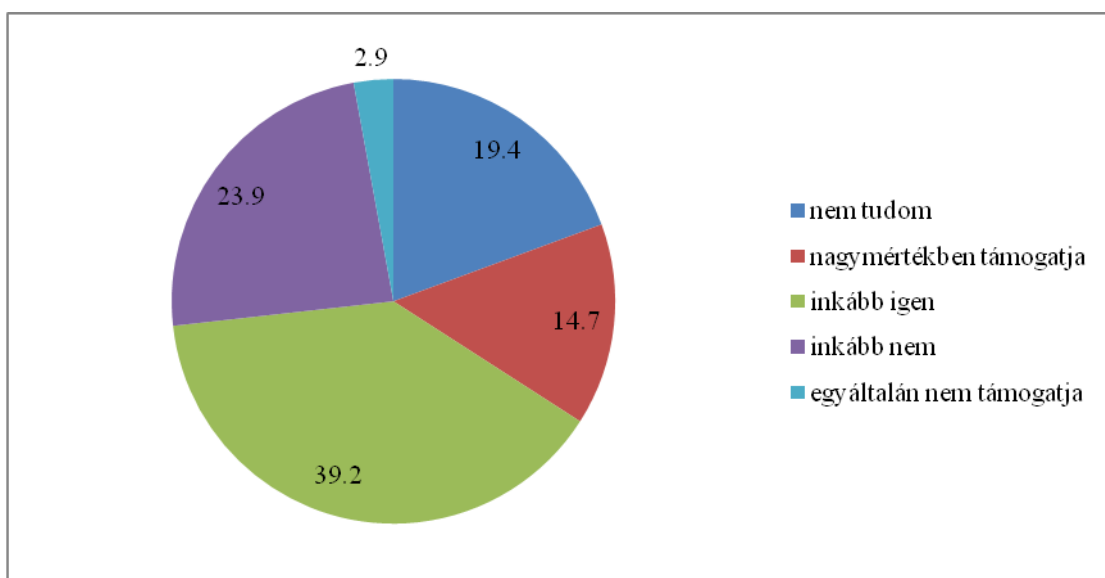
leginkább tisztában azzal, miről is szól a szövetkezet. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők azok, akikre számítani lehet leginkább a kérdésben, mindezt figyelembe kell vennünk a hipotézisünk elfogadásában. Az eredmény viszont csak a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

AL-H7 A generációs együttműködés feltételezi hosszú távon a sikeres gazdasági társulás meglétét

Az alhipotézis igazolása érdekében rákérdeztem arra is, hogyan vélekednek a fiatalok a saját településükön való maradásról, boldogulásról. Feltételeztem, hogy amennyiben a megkérdezettek úgy gondolják, hogy a település vezetősége részéről elég támogatást kapnak, akkor inkább pozitívan közelítik meg a problémát, s inkább úgy vélekednek, hogy több lehetőségük van a fiataloknak is.

A „*település vezetősége milyen mértékben támogatja a gazdák közti együttműködéseket*” kérdésre adott válaszok és „*a fiatalok jelentős része úgysem fog itthon maradni*” megállapításra adott válaszok alapján elmondható, hogy azok a válaszadók, akik úgy gondolják, hogy a vezetőségtől támogatást kapnak, optimistábbak, mint akik nem érzik támogatottnak magukat.

40. ábra: A vezetőség támogatása és a fiatalok úgysem maradnak itthon választípusok átlagában (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A vezetőség támogatása és a fiatalok úgysem fognak itthon maradni állítások közötti kapcsolatokban kapott válaszok átlagainak a megoszlása két csoportba osztható. A „nagymértékben támogatja” és az „inkább igen” válaszkategóriák képviselnek 14,7, illetve 39,2 százalékot, akik optimisták a fiatalok itthon maradása kapcsán. A másik véleménycsoport az „inkább nem” és „egyáltalán nem támogatja” válaszok 23,9, illetve 19,4%-ban nem annyira derülátóak a fiatalok itthon maradásával kapcsolatosan (40. ábra).

16. táblázat: A fiatalokat partnerként kell kezelni válaszok korcsoportos megoszlása (%)

		korcsoport			Átlag
		18-35 évesek	36-65 évesek	66 év feletti	
A fiatalokat partnerként kell kezelni, így lehet stabil együttműködések kialakítani	Nem tudom	2,5	0,0	0,0	0,8
	Egyáltalán nem	1,3	1,5	0,0	0,9
	Inkább nem	5,0	3,8	0,0	2,9
	Inkább igen	43,7	37,9	18,8	33,5
	Teljes mértékben	47,5	56,8	81,2	61,8
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

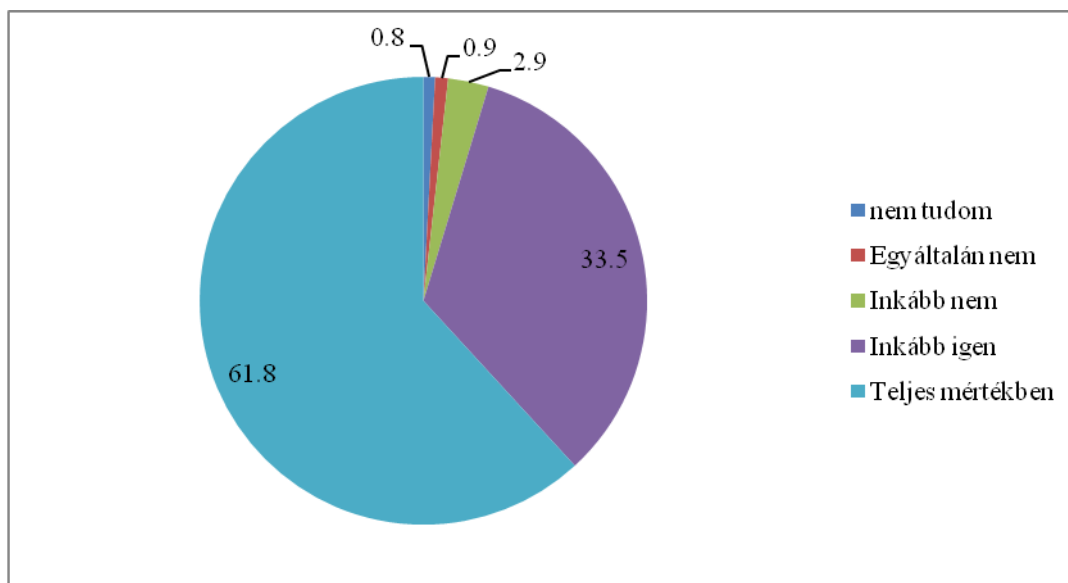
Forrás: saját feldolgozás és szerkesztés (2015)

A továbbiakban megvizsgáltam a megkérdezettek véleményét a fiatalokkal kapcsolatos együttműködési elképzeléseikről, hogy fontosnak tartják-e a velük való együttműködést. A 16. táblázat a megkérdezettek válaszait mutatja be korcsoportos megoszlásban.

A fiatalokat partnerként kell kezelni feltevésre adott válaszok korcsoportos megoszlása esetében megállapítható, hogy a fiatalokkal való kapcsolattartás igényét a legjobban a 66 év feletti érzik, akik a „teljes mértékben” válaszkategória esetében az átlag 61,8 százalék mellett 81, 2 százalékban képviselték az együttműködés szükségességét (16. táblázat). Ez az arány a korcsoport korának csökkenésével egyre alacsonyabb, hisz az „inkább nem” válasz esetében a 18-35 éves kategória lényegesen eltér az 5 százalékaival a válaszkategória átlagától, ami 2,9%.

41. ábra: A fiatalokat partnerként kell kezelni kérdésről alkotott vélemény korcsoportos megoszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2014

A fiatalok partnerként való kezelésére adott válaszok a korcsoportos megoszlás átlagában egyértelmű választ ad az együttműködés szükségességére, hisz 61,8 százalékban „teljes mértékben”, 33,5 százalékban pedig „inkább igen” válaszokat kaptunk, mindez abszolút többségben igazolja a szándékot. A kételkedők részaránya elenyésző, ezek elsősorban a fiatal generáció tagjai közül kerülnek ki (17. táblázat). A fiatalokkal való együttműködési szándék részletesebb elemzése érdekében azt is megkérdeztem, hogy mennyire tartják fontosnak a fiatalok befolyásolását a jövőtervezésükkel kapcsolatosan.

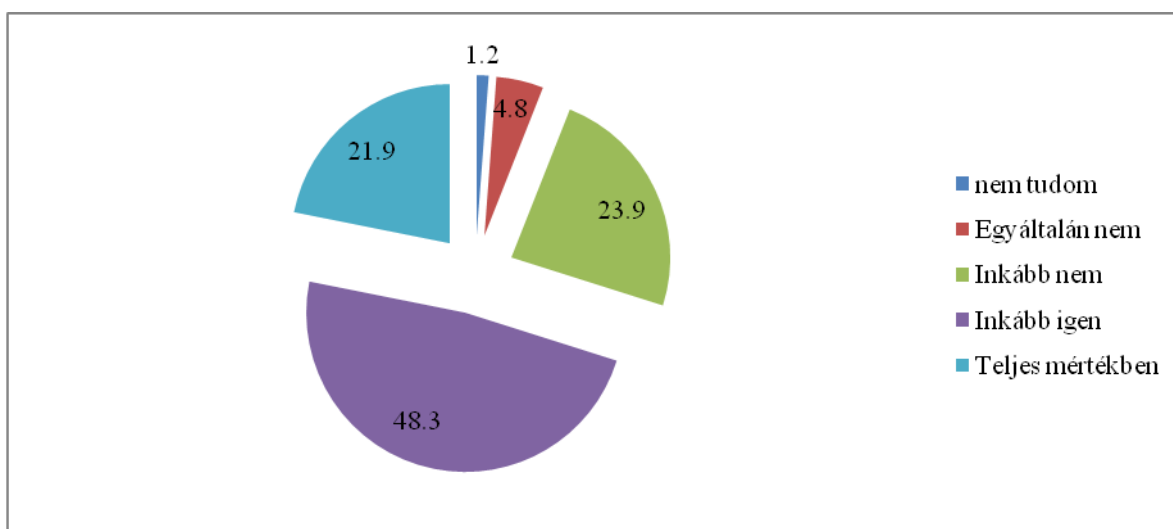
17. táblázat: A fiatalokat nem kell befolyásolni kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlása (%)

		Korcsoport			átlag
		18-35 évesek	36-65 évesek	66 év felettiek	
A fiatalokat nem kell befolyásolni, majd ők eldöntik, hogy mit szeretnének felnőttként	Nem tudom	1,3	2,3	0,0	1,2
	Egyáltalán nem	9,0	5,4	0,0	4,8
	Inkább nem	25,6	24,6	21,4	23,9
	Inkább igen	35,9	44,6	64,3	48,3
	Teljes mértékben	28,2	23,1	14,3	21,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	

Forrás: saját feldolgozás és szerkesztés (2015)

A „teljes mértékben” válaszkategória esetében a 21,9 százalékos átlaghoz képest legnagyobb eltérést a 18-35 éves korcsoport álláspontjában találunk – 28,2 százalékban értenek egyet abban a kérdésben, hogy a fiatalokat nem kell befolyásolni, viszont a 66 év felettiek 14,3 százalékban értenek teljes mértékben egyet ezzel az állásponttal. Az „inkább nem” és az „egyáltalán nem” válaszok esetében a 18-35 éves korcsoport által adott válaszok haladják meg a válaszkategória átlagát. Megállapítható az a tény, hogy többségében a fiatalok azok, akik azt vallják, hogy őket nem kell befolyásolni.

42. ábra: A fiatalokat nem kell befolyásolni kérdésre adott korcsoportos válaszok átlagának megoszlása (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2015

A *fiatalokat nem kell befolyásolni* kérdésben adott válaszok korcsoportos megoszlásának átlagát mutatja be a 42. ábra, amelyből az a következtetés vonható le a kapott válaszok alapján, hogy a fiatalokat befolyásolni kell, viszont az is megállapítható, hogy a legnagyobb értéket az „inkább igen” kategória kapta, amely elbizonytalanodást jelez megítélésem szerint. A következő kérdésben arra kerestem a választ, hogy mi a véleménye a megkérdezett sokaságnak abban a tekintetben, hogy a fiatalokat mennyire kell bevonni a családok és vállalatok életébe, hogy magukénak érezzék az adott szervezeteknek, közösségeknek a sorsát (18. táblázat).

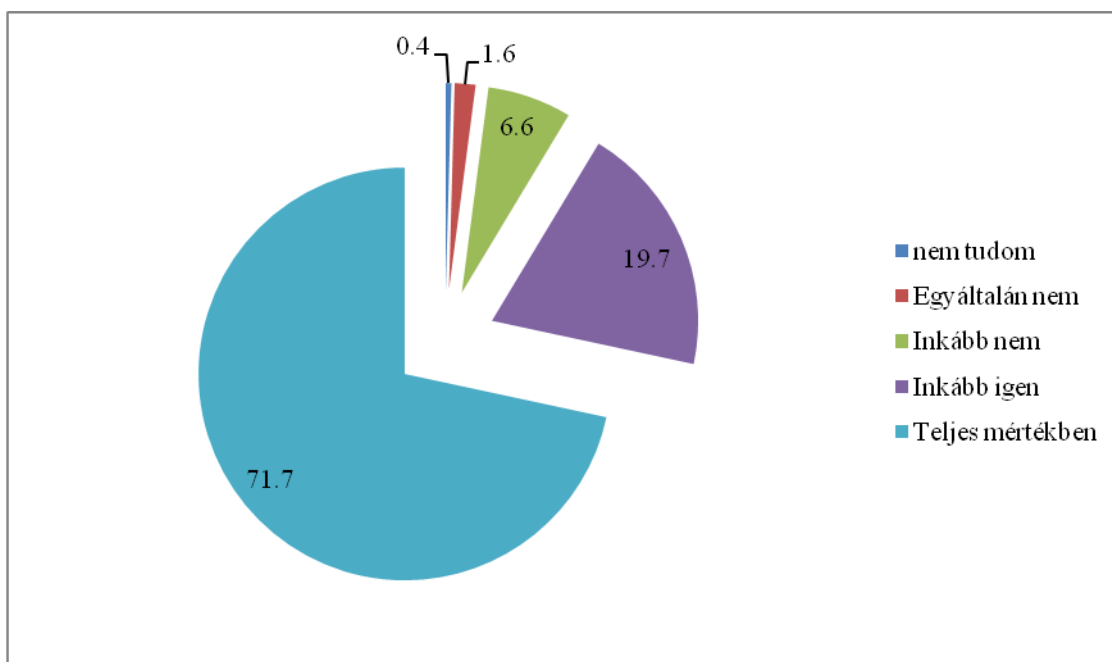
18. táblázat: A fiatalokat be kell vonni a családi és szakmai munkák végzésébe kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlása (%)

		Korcsoport			Átlag
		18-35 évesek	36-65 évesek	66 év feletti	
A fiatalokat be kell vonni a családi és szakmai munkák végzésébe, mert így saját maguk alakítják a sorsukat	Nem tudom	1,3	0,0	0,0	0,4
	Egyáltalán nem	1,3	3,6	0,0	1,6
	Inkább nem	10,1	2,8	6,7	6,6
	Inkább igen	31,6	20,9	6,7	19,7
	Teljes mértékben	55,7	72,7	86,6	71,7
Összesen		100,0	100,0	100,0	

Forrás: saját szerkesztés és feldolgozás, (2015)

A fiatalok aktív szerepéről szóló kérdésében adott válaszok korcsoportos megoszlása az előző, a fiatalokról szóló kérdésben adott válaszokhoz hasonlóan a fiatal és az idősebb generáció közötti véleménykülönbséget mutatja. A fiatalokat be kell vonni „teljes mértékben” válaszkategória esetében a 71,7 százalékos átlagnál a 18-35 évesek csoportja 55,7 százalékban választja ezt a válaszkategóriát, míg a 66 év feletti 86,6 százalékban egyértelműen ezen az állásponton vannak. A 36-65 éves korcsoport is átlagon felül elfogadja, hogy a fiatalokat be kell vonni a szakmai és családi munkák végzésébe.

43. ábra: A fiatalokat be kell vonni a családi és szakmai együttműködésekbe kérdésre adott válaszok korcsoportos megoszlás átlagában (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2015

Összeségében megállapítható, hogy minden korcsoport többségében azon a véleményen volt, hogy együtt kell működni. Ezen vélemény összetételében az idősebb generáció lényegesebb nagyobb részarányban vesz részt (43. ábra). Megállapítható az a tény is, hogy a fiatalok többsége is az együttműködést támogatja.

Az AL-H7 alhipotézis vizsgálatakor olyan kérdések merülnek fel, amelyek átfogják az egész kutatásunkat. A kérdést körüljárva arra a következtetésre jutottam, hogy teljes mértékben nem jelenthetem ki, hogy a sikeres gazdasági társulás megléte kizárólag a generációk közti együttműködés eredménye. Azonban jól látható a kapott adatokból, hogy korcsoportonként, iskolai végzettség szerint azon a véleményen vannak a leginkább, hogy a fiatalokat partnerként kell kezelni, valamint ha támogatás érkezik a helyi vezetőség részéről, csak pozitívan hat a fiatalok itthon maradására. Tehát a hipotézisem nem vetem el. Az eredmény viszont csak a megkérdezett sokaság tagjaira érvényes.

4.7. A székely vidéki közösségek csoportjai az együttműködés különböző szintjein

Adatredukciós módszer segítségével sikerült 5 faktort alkotni (79,4%-os megalapozottság mellett) a településen meglévő együttműködés, az együttműködést akadályozó tényezők, valamint a gazdasági társulásban való részvételi hajlandóság mentén. Egymástól jól elkülönülő faktorokat hoztam létre, melyek által kisebb csoportokba tudom beazonosítani a megkérdezett személyeket a kérdőívre adott válaszok tekintetében. Célom volt úgy redukálni le a változókat, hogy azok meghatározzák az adott faktort, illetve az ahhoz tartozó személyeket.

19. táblázat: A székely közösségek az együttműködés különböző szintjein

Ssz.	Csoport neve	Változók, amelyek alkotják a faktort
I.	„Aktívan közösségi” vidékiek csoportja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Együttműködés van a köztisztaság és a közútépítés és -javítás terén 2. Együttműködés van a gazdálkodás terén 3. Kölcsönözne ingyen gépet a közös vállalkozásnak 4. Értékesített már saját terméket piacon
II.	„Bizalmatlan vidékiek” csoportja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Az együttműködés akadálya az egymás iránt érzett bizalomhiány, illetve a vezetők iránti bizalmatlanság 2. Kölcsönözne ingyen gépet szomszédnak
III.	„Katasztrófa közösségek” csoportja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Együttműködés van természeti csapások esetén 2. Az együttműködés akadálya a felszerelés hiánya
VI.	„Várákózó vidékiek” csoportja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Van tudomása arról, hogy létezik együttműködés a gazdák között 2. Hajlandó társulni egy gazdasági együttműködésben 3. Az együttműködés akadálya az információhiány
V.	„Értékesítésben érdekelt közösségek” csoportja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hajlandó társulni egy gazdasági együttműködésben 2. Értékesített már saját terméket piacon

Forrás: saját szerkesztés, 2015

Az értékelés alapján megállapítható, hogy a székely közösségek együttműködési készsége viszonylag jó, de fontos kiemelni, hogy intenzitása nagyon változó. A legintenzívebb együttműködésben érdekelt az „Aktív közösségek” csoportja, amelynek tagjai az élet több területén is el tudnak képzelni együttműködést, a másik véglet a „Katasztrófa közösségek”, akik természeti katasztrófa esetére tartalékolják a másokkal való

együttműködések. Az együttműködés pozitív tengelyén következnek a „*Várakozó vidékiek*”, akik pozitív példákra, megerősítésre várnak, hogy aktivizálják magukat, a másik oldalon viszont a „*Bizalmatlan vidékiek*”, akiknek az emberi kapcsolatokban lenne szükségük megerősítésre. Teljesen egyedi az „*Értékesítésben érdekelt vidékiek*” csoportja, amelynek tagjai termékeik, szolgáltatásaik eladásáig hajlandóak lennének társulni.

4.8. A kérdőíves felmérés alhipotéziseinek igazolása után megfogalmazható következtetések

A vidéki közösségek a településükhöz közeli várostól vezető szerepet, törődést, kapcsolatot és piaci lehetőséget várnak el. A települések közötti kapcsolatokat tudatosabban kellene felépíteni és ez mind a két fél fejlődését erősítené.

A vidéki egyén aktivizálásra van szükség, hogy az egyén felismerje, méltányolja és a cselekvő magatartásba kerüljön a közösségi cselekedetekben. A modern kommunikációs eszközök kiegészíthetik, de nem helyettesíthetik a közösségek kapcsolatépítésében fontos személyes találkozásokat. A különböző közösségépítő tevékenységek támogatják a vidéki egyén társulási szándékát, fontos az informális kapcsolatok napi szinten való ápolása, az oktatás, a kulturális, sport- és egyházi tevékenységek ez irányú megerősítése. Fontos lépés lenne a vidéki értelmiség aktív szerepének felértékelése a közösségépítésben.

A kezdeményezést a közösségek olyan vezetőktől várják el, akik bizalmat sugallnak és vallják a közösség értékrendjét, ezek kinevelése prioritást kell, hogy élvezzen a közösségi feladatokban. Jelen pillanatban a kivárás a jellemző, mindenki egy követhető példára, egy vezérre vár.

Az anyagi támogatások hozzájárulnak a vidék gyarapodásához, de közvetlenül nem járulnak hozzá a közösségi kezdeményezések kialakulásához; fontos lenne a támogatások rendszerének felülvizsgálata közösségi szinten.

A vidéki közösségek összetétele mozaikszerű, az egyes kezdeményezésekre az egyéneket magatartás és hozzáállás szinten kell bevonni, nem pedig település szinten csoportosítani. A felmérés során kiderült, hogy a megkérdezettek a közösségi részvételüket bizonyos elvárásokhoz kötik. Az egyes csoportok azonban abban hasonlítanak, hogy katasztrófa esetén számíthatnak egymásra, viszont a nem „veszélyelvű” együttműködésekről a

vélemények megoszlanak. A legnagyobb csoportot a *kivárok* és a *közösségi pénzből kezdeményezők* csoportja alkotja. A kezdeményezők nagyon kevesen vannak és ennek következtében cselekedeteikkel a többség ellenállását, adott esetben ellenséges magatartását váltják ki.

Vincze Mária a székely közösségi gondolkodásról így vall: *„Szövetkezeteket kell létrehozni. (...) Erdélyben nagy számban jelentek meg kiadványok, amelyek a régi 'dicső szövetkezeti múltat' idézik, sőt a jelenlegi nyugat-európai szövetkezetekről is olvashatnak az érdeklődők, csak épp a jelenben létrehozható erdélyi szövetkezetek céljait, működési mechanizmusát nem járják alaposan körül a szerzők. Tény, hogy a 2014–2020-as időszakban nagyobb hangsúlyt fektetnek az együttműködésre, tehát elvileg lesz pénz rá, csak hogy követhető, elszámolható eredményeket kellene felmutatni a támogatások lehívásához. Tisztázni kellene, hogy mi az, amit kívülről kellene elvárni, és mi az, ami a gazdálkodók, a vidéken élők felelőssége, márpedig a szövetkezés ilyen feladat. A gazdasági vonatkozások mellett fontos befolyásoló a vidéki lakosság mentalitása. Közismert a kockázatkezelés felülre, kívülre hárítása, a nagyfokú bizalomhiány, ami az együttműködési hajlam alacsony szintjét is eredményezi, a piacgazdaság normáinak részleges elutasítása, stb”* (Vincze, 2013, 40. o.).

Szükséges olyan pilot-közösségi projektek kialakítása és az elért eredmények népszerűsítése, amely társulási hullámot indít el a székely Ennek a mozgalomnak megfelelő környezeti háttértámogatója a 2015 uniós tejpiaci kvótamegszüntetés és a multinacionális cégek vidéki terjeszkedése. A vidéki közösségeknek szükségszerű megérteniük, hogy a helyi gazdaság a helyi közösségek hatékony együttműködésétől és munkájuk eredményességétől függ.

A regionális gazdaság stratégiai fejlődésének fontos eleme a felnövekvő generáció jövőképeinek alakítása, az ez irányú nevelés és a szakképzés. Ez azonban nem képzelhető el a családok és közösségek aktív hozzájárulása nélkül, amelynek során az ifjúság tapasztal és olyan mintát lát, amely vonzóvá teszi számára a vidéki életet.

A kérdőíves felmérés során bebizonyosodott továbbá, hogy a szövetkezet kifejezés a megkérdezettek számára ismert, egy gazdasági társulási formát jelent, viszont túlságosan is sok „bizalmi” és „kudarctapasztalat” van ráragasztva ahhoz, hogy a bizakodók is kezdeményezőkké váljanak. Elmondható, hogy a kudarc és a negatív tapasztalatok mellett

a székelyföldi egyén tájékozatlansága is jelentős hátrány a szövetkezeti mozgalom kialakulásában. Azonban ez a bizalmatlanság és kommunikációs hiányosság a székely közösségek életének más területeit is jellemzi, kialakulásáért jelentősen felelős a részben szabályok, részben felelősség nélküli makrokörnyezet, amely befolyásolása alatt áll. Ez a hatás a székely közösségek minden területét elérte, és különböző mértékben befolyásolta, átalakította. Ennek következtében lényegesen romlott a székely közösségek problémamegoldó képessége. Az átlag egyén szabálykövető magatartása továbbra is megmaradt.²² A közép-kelet-európai térségben a helyi közösségek újjáélesztésében nem voltak érdekelték a centrális államszerkezettel működő nemzeti kormányok. Ennek következtében egy visszás helyzet alakult ki: a korábban nyersanyaggal rendelkező, demográfiai utánpótlás-képességű, adott esetben részben önellátó vidék a huszonegyedik század első évtizedeiben eltartottá, kiöregedetté vált, a munkaképes lakosság elvándorolt. Az elvándoroltak lényeges részaránya nem boldogul az új hazában sem, elsősorban a nagyvárosok perifériájának lakosságszámát növeli. Nem boldogul, ennek ellenére nem tér haza.

A „szuperurbanizáció” világát éljük, amely lényegesen megváltoztatja a város-falu viszonyrendszerét (Simai, 2014). Az új megavárosok legfontosabb ismérvei között megemlíthető a hatalmas lakosságszám, valamint a városok tagolódása civilizált város és gettósodott periféria részekre, amelyekben ma világszinten közel 800 millió ember él és létszámuk folyamatosan növekszik (Simai, 2014). Kérdésként fogalmazható meg, hogy a „deruralizációnak” nevezett folyamat milyen szinten érte el a Székelyföldet és a térség még milyen regionális fejlődési tartalékokkal rendelkezik, hogy minél jobban lelassítsa a fent említett globális folyamatokat. Egy térség társadalmi és gazdasági erejét az ott élő, közösséget alkotó emberek minősége adja – minél jobb ezen emberek problémamegoldó képessége, annál kevésbé vannak kitéve a külső kényszereknek. Mire van szüksége a székely vidéki közösségeknek ahhoz, hogy gyarapodjanak? Elsősorban bizalomra és együttműködésre. Ennek a szervezeti formáit kell kellően megválasztani. A szervezet kialakulása fontosabb kell, hogy legyen, mint a közösségi szervezet neve által sugallt benyomás. A kiértékelés során megállapítható az a tény, hogy megkérdezettek jelentős része a szövetkezetet, mint közösségi szervezeti formát ismeri és elfogadja. Azonban

---

²² A székelyföldi településekről elvándorló egyének (elsősorban a fiatalabb korosztály) inkább olyan országokban keresték a boldogulást, a letelepedési-munkavállalási lehetőséget, ahol viszonylag magas szabálykövető kultúrák dominálnak, lásd: Németország, Ausztria, Svájc, Egyesült Királyság stb.

megállapítható az is, hogy a közösségek ez irányú elfogadását és aktív magatartását mintaszervezetek létrehozásával lehet kiváltani. Ezek tanuló közösségi szervezetek kell, hogy legyenek, amelyek újraindítják az egyes településeken a közösségi gondolkodást. A székely falvak közösségeinek társadalmi és gazdasági gondolkodása lényegesen megváltozott, az egyének közötti napi találkozások és együttműködések megváltoztak, és nem ismerős a reciprocitás fogalma sem (Szabó, 2014). A felmérésből kiderül, hogy nem is a közösségi szervezet működőképessége, versenyképessége, humántőke-igénye a legproblémásabb terület, hanem a tag és a szervezet közötti kapcsolat milyensége, alakulása (Szabó, 2011). Kikövetkeztethető a jelen eredménykiértékelésből, hogy a székely közösségeknek új belső mintaközösségek kialakulására van szükségük, hogy megújulhassanak.

A generációs összefogás és az ilyen alapú gazdasági társulások létrejötte és azok működése számos társadalomtudományi kutatás tárgya, illetve olyan projektek, programok alapja, amely a hagyományos székely falvak szociális és gazdasági fellendítésére irányul.

A felmérés kiértékelése során kiderült, hogy a gazdasági együttműködés nem kizárólag a generációs együttműködés feltétele, azonban az egyes válaszkategóriák egyértelműen arra engednek következtetni, hogy csakis a generációs együttműködés biztosítja a közösségi szervezetek életképes jövőjét. A 66 év felettiek véleménye egyértelműen alátámasztja megállapításomat, hisz abszolút többségben a fiatalokkal való partnerségre törekednének és véleményük szerint be kell vonni őket a családi és szakmai együttműködésekbe. Egy önálló kutatás lehetne a fiatalok ez irányú magatartása, hogy miként élik meg a generációk közti különbségeket az életmód-alakításhoz szükséges gazdasági hátterek választásában. Az idősebb generáció ugyanakkor többségében egyetért azzal, hogy a fiatalokat nem kell befolyásolni. A fiatalabb generáció kisebb arányban, de többségében egyetért a generációs együttműködésekkel, viszont az őket érintő kérdésekben a válaszok sok esetben megosztottak az elfogadó és a tagadó válaszlehetőségek között. Azt a következtetést vontam le ebből, hogy a fiatalok jó része bizonytalan a jövőjét illetően és meg nem döntötte el, hogy hol szeretne életteret kialakítani magának. Ebben végzettségtől függetlenül minden 18-36 év közötti megkérdezett többnyire hasonló részarányban egyetért. Az idősebb generáció tagjainak jó részében nem tudatosul, hogy saját életvitele kritikus megítélésével negatív példaképet állít a fiatal generáció tagjai többsége számára. Erről a jelen felmérésben csak részinformációkat szereztem, viszont számos gyakorlati

tapasztalatom, valamint több, fiatalokról szóló kutatásban olvasott véleményezések alapján megfogalmazom ezt a következtetésem (Kiss-Batizan, 2014). A kutatók megegyeznek abban, hogy a fiatalokat aktívan foglalkoztatják a „*valahol lenni*” és „*valahová tartozni*” kérdések, amelyekre helyi közösségeink nem nyújtanak kihívásszerű és egyértelmű válaszokat (Kiss-Batizan, 2014). A következtetésem csak a felmérés sokaságára hozott érvényes eredményeket, azonban így is megfogalmazható az a vélemény, hogy településeinken újra kell szervezni a folyamatokat, amelyek következtében életképesebb közösségek jönnek létre. Az életképes közösségi szervezetek, amelyekben a tagok gazdasági előnyökre is szert tehetnek, ugyanakkor a „*valahová tartozás*” érzését is megélhetik, hozzájárulhatnak az új közösségek kialakulásához.

Meglátásom szerint ehhez a közösségeken belül integrált együttműködésre van szükség, amelyben részt vesz az illető közösség minden meghatározó szereplője. A jelen munka tézisének értékeléseként elmondható, hogy a szövetkezeti forma a megkérdezettek túlnyomó többségénél túlesett a negatív megítélés időszakán, a legtöbb társulásban érdekelt egyént a közösségi együttműködések „*hogyan*” része érdekli. Mivel a bizalom megerősödése létfontosságú ahhoz, hogy közösségeink fejlődjenek, véleményem szerint csak az egyszerű szövetkezeti formák bejegyzése és működtetése javasolt a székely közösségi vállalkozások elindításához. A szövetkezetek modernebb, adott esetben rugalmasabb szervezeti formái csak a nagyobb kockázati és konfliktustapasztalattal rendelkező közösségek esetében javasoltak (Kispál-Vitai, 2006). A nem megfelelő szövetkezeti forma és közösségi vállalatvezetési készséggel nem rendelkező vezetőség választása a közösségi szervezetek korai halálát eredményezik.

Hipotézis elfogadása:

A jelenlegi intézményi és vállalati rendszer mellett a kohézió erősítését szolgáló szervezeti forma a szövetkezet lehet hipotézist a felmérés alhipotézisei nyomán levonható következtetések alapján elfogadom.

5. A magyar és a román szövetkezeti rendszerek

fejlődésének összehasonlítása a kezdetektől 1945-ig

5.3. 5.1. *A szövetkezeti mozgalom fogadóképességének társadalmi-gazdasági helyzete a román és magyar közösségekben a XIX. század közepén*

Székelyföld jövőképek megalkotásában minden témában kutató egyetértett abban, hogy az értékek, hagyományok megőrzése mellett a térség gazdasági megerősítésére van szükség, amely hosszú távon biztosítja az itt élők boldogulását, gyarapodását. Ez viszont bonyolult kérdés, mert a térség nem rendelkezik adminisztratív egységgel²³ és a területfejlesztési stratégiákban mind a történelem során, mind a jelenben perifériaként kezelték. Ennek ellensúlyozására a történelem során mindig saját maguk döntöttek sorsuk alakulásáról, önszerveződő közösségekben éltek és sajátos autonómia jellemezte közigazgatásukat (Egyed, 1975; Egyed, 2006; Horváth, 2003; Horváth, 2001; Kolumbán, 2001). Évszázados helytállásuk, kiváltságaik megőrzése, kötelességtudatuk példaértékű, azonban a periféria jelleg nem segíti a térség elsősorban falusi közösségekben élő társadalmát, hogy gyarapodjon és a katonai szolgálatra berendezkedett, nagy utódkibocsátású közösséget egy jövőorientált társadalommá szervezze (Egyed, 2006; Kánya, 2003; Geréb, 2013).

A katonai kötelezettség nemcsak a szülőföldjük megvédése esetében volt feladat, hanem a különböző uralkodóházak érdekeinek megvédéséért különböző katonai akciókban is részt vettek. Ennek a kötelezettségnek a kiegyezéskori felszámolása tulajdonképpen a közösség öntudatát rombolta le, szerepét kicsinyítette (Kozári, 2006). A térség demográfiai kibocsátása ennek következtében exponenciálisan megnőtt, a kivándorlók által választott célországok között ott találjuk Ó-Romániát, és az Osztrák-Magyar Monarchia nyugati területei mellett az Egyesült Államokat is (Egyed, 2006, Balaton, 2006).

A székely társadalom jelentős része a vidéki környezetben a katonai szerep megváltozása után gyakorlatilag gazdasági kilátástalanságba kerül, a fiatal generációk egy része számára

---

²³Az 1969-es adminisztratív átalakítás után a történelmi Székelyföld több megye területére oszlott szét: Hargita, Maros, Kovászna, Kolozs, Fehér, Buzău, Neamț és Brassó.

már nem biztosított a jövő a szülőföldön. Ez azonban annak is a következménye, hogy a periféria jelleg miatt a XIX. században megindult modernizációs folyamatok nem érnek el a térségbe. Ez a tény azonban igaz Közép-Kelet-Európa szinte minden vidéki térségére, ezt a térség kormányai felismerik és intézkedéseket fogantatnak az orvoslásra.

Tanulmányoztam azon kutató és publikáló szerzők munkáját, akik a XIX. század második felében Székelyföld gazdasági és társadalmi helyzetét részletesen elemezték (Enyedi, 1975, Enyedi, 2006, Hunyadi, 2007, Balaton, 2006, Horváth at all, 2003). Ha megállapításait összevetjük Románia 2007-2013 és 2014-2020 uniós költségvetési időszakra elkészített Regionális Társadalom és Gazdasági Diagnózis által megfogalmazott problémaköreivel, akkor számos hasonlóság állapítható meg, többek között: a vidéki közösségek gazdasági elmaradottsága, a közösségek jövőorientált magatartásának szükségessége. A XIX. század nagy revelációja a vidéki térségek gazdasági megerősítésében a szövetkezeti rendszer kialakítása volt, amely Székelyföldön is jelentős eredményeket ért el (Balaton, 2006, Somai, 2003, Balázs, 1995)

A téma aktualitása és az eddig szerzett tapasztalataim alapján a gazdasági együttműködések regionális hatását kutatom, célom megismerni azt a feltétel- és eszközrendszert, amely működőképessé teszi ezeket a huszonegyedik században.

Annak érdekében, hogy érdemben hozzá tudjunk szólni a témához, szükséges a szövetkezet gazdaságtörténeti áttekintése, hisz a tapasztalati előnyök segíthetnek a jelenben előre lépni. Székelyföld közigazgatási helyzetének lényeges változása szükségessé teszi, hogy az új közigazgatási tér gazdaságtörténeti tapasztalatait is elemezzük. Jelen munka a román és a magyar²⁴ szövetkezeti rendszer kialakulását hasonlítja össze és fogalmazza meg azokat a lényegi különbségeket, amelyek az egyes rendszerek fejlődésében eredményeket vagy elmaradásokat okoztak.

A román és a magyar szövetkezeti mozgalmak összehasonlítása kihívás egy kutató számára, mert az elmúlt 150 évben a vizsgált térségek közigazgatási, politikai-társadalmi fejlődésének sajátosságai lényegesen meghatározták a gazdasági társulási folyamatot. A vizsgált időszak mindkét nemzet esetében különböző átmeneti adminisztratív megoldásokkal, politikai és háborús konfliktusokkal terhelt. Emiatt bizonyos időszakokra

---

²⁴ A magyar szövetkezet alatt a munka során az országos sajátosságok mellett az erdélyi és a székely helyzet bemutatására, ahol az egyes megállapításra létezik regionális sajátosság.

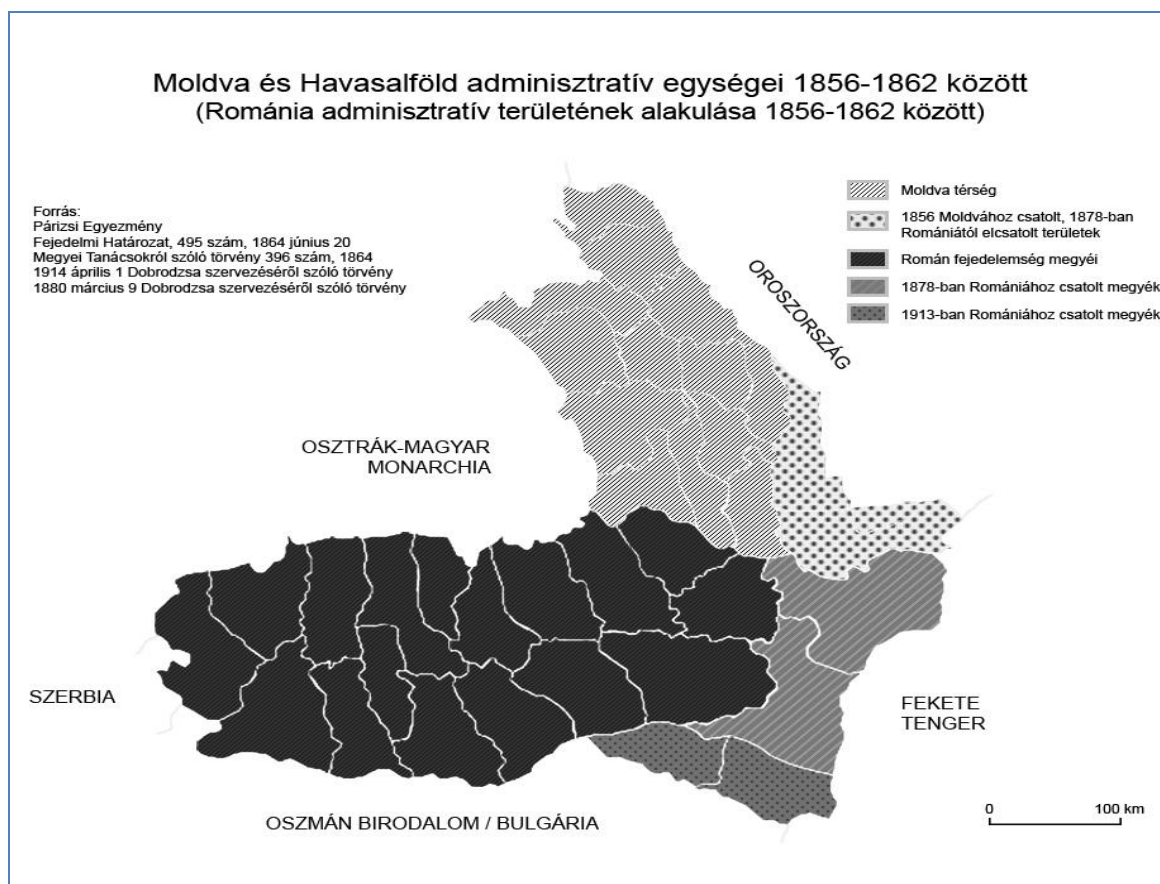
nem vagy csak hiányosan állnak rendelkezésre a kutatás alapkérdéseivel kapcsolatos nyilvántartások és feljegyzések.

A XIX. század második felében a román és osztrák-magyar politikai kontextus a szövetkezők kialakulásának pillanatában sajátos volt, annyiban volt hasonló, hogy folyamatos változásokat eredményezett. Míg a románoknál a politikai környezet önálló ország létrehozását eredményezte 1859-ben, addig a magyarság sorsát az 1867. évi kiegyezés alakította (Kozari, 2005). A két politikai esemény mindkét fél számára hozott előnyöket és jelentős nehézségeket is.

E fejezetben a Román Királyság gazdaságpolitikai fejlődését elemzem, a szövetkezési mozgalmán keresztül, míg a magyar szövetkezeti mozgalom esetében az erdélyi részt veszem górcső alá. Az erdélyi szövetkezés nem választható el az országos változásoktól, hisz a budapesti kezdeményezések továbbterjednek vidéki térségekbe. Az erdélyi magyar szövetkezeti bemutatásnál kitérek a székelyföldi folyamatok bemutatására is. Székelyföld a magyar szövetkezők vidéki fejlődésének sajátos esete, számos egyedi megoldással találkozunk a periférikus térségben (Hunyadi, 2007). A szövetkezeti mozgalom kialakulásának feltételei az 1848–49-es forradalmak időszakában a közép-kelet-európai térségben is kialakultak, jelen voltak azok a politikai-társadalmi-gazdasági igények, amelyek modernizációs nyomást idéztek elő, a népesség életminőségének javítását célozták meg. A nehézséget a nemzetiség számára – beleértve az erdélyi magyarságot is – az osztrák birodalomtól való függőség jelentette, ami ugyanakkor előnyére is szolgált, hiszen része volt egy nagy gazdasági potenciálnak, amely erőforrásokat és gyorsabb társadalmi felzárkózást jelentett bizonyos területeken.

Az 1859-ben létrejött új román állam a nagy birodalmak (Orosz Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia) ütköző zónájában megszenvette az önállósodás minden nehézségét (44. ábra). A két gazdaságilag fejletlen fejedelemségből elmaradott állam született. Az egységes, hatékony államapparátus segítségével kiépítendő modern Románia ideája fontos motiváló tényező volt.

44. ábra: Románia adminisztratív területének alakulása 1856-1862 között

Forrás: saját szerkesztés (Zarã, 2011 alapján), 2014

Alexandru Ioan Cuza fejedelem indította el, azokat a modernizációs folyamatokat, amelyek az új ország alapjait megszilárdították. A többi nemzethez hasonlóan a román társadalomban a közösségi életnek fontos szerepe volt, az egyének a reciprocitás alapján segítették egymást, egyesítették erejüket, tudásukat a közös ügy megoldása, a közös cél megvalósítása érdekében. A formáját ennek az együttműködésnek kalának, pásztorközösségeknek, egyházi és polgári közösségeknek nevezték. Az egyének közösségeikben sajátos társadalmi és gazdasági életet folytattak, amelynek jellegzetességét számos tényező befolyásolta, mint a kialakult hagyományok és a kulturális sokszínűség, a táji jellegzetességek a gazdálkodásban, az emberek különbözőségei, a köztük kialakult kapcsolatok sajátossága, az egyes települések szerkezete. A társadalmi és gazdasági folyamatok térben zajlanak (Lengyel, Rechnitzer, 2009), ezek azoknak a komplex tevékenységeknek az eredményei, amelyeket az egyének a mindennapok során kifejtenek létük és boldogulásuk érdekében. A közösség térhez kötött viselkedéséből kirajzolható az egyének életének térbeli dimenziója (Lengyel, Rechnitzer, 2009), ez a közösség által

belakott régió. Ezen életterek sajátos megjelenési formái a helyek, települések régiók, országok, ország csoportok. „*A regionális tudomány, mint tudományterület, társadalmi problémákkal foglalkozik, feltáró és elemző vizsgálataiban a problémák súlypontja a régió, vagy olyan térbeli dimenziókkal rendelkező elemzési egység, amelyre értékelő eljárások, módszerek számos kombinációját alkalmazhatjuk* (Lengyel, Rechnitzer, 2009, 20. o.)”

Fontos elemezni az összehasonlított térségek településszerkezetét, amelyből megállapíthatóak azok a folyamatok, amelyek a gazdasági társulások kialakulásához vezettek. A szövetkezés kialakulásának körülményeit vizsgálva mindenképp a falu mint társulási helyszín kerül előtérbe, hisz a közösség alapegységét jelentette a feudalizmusban (Egyed, 1981). Korai formájában nemcsak a területi együttélés formáját jelentette, hanem „*települési forma, gazdasági szervezet, társadalmi képlet és jogi közösség*” volt (Egyed, 1981, 10. o.). A feudális társadalmi rendszerben működő falu a közösségek első szövetkezésének is tekinthető. A Kárpát-medencében meglévő és sajátosan fejlődő települések jellemzői már a 18. században kialakultak és a jelenben is érvényesek. Az egyik legjellemzőbb településszerkezeti vonás a szélsőséges településméret. Ennek megfelelően Erdélyben megmaradt a középkorias településsűrűség (Beluszky, 1999).

20. táblázat: Erdélyi falvak típusai 1848 előtt

Terület	Feudális falu		Szabad falu		Vegyes falu		Összesen	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Erdélyi vármegyék	1300	88,3	47	3,2	125	8,5	1472	100,0
Partium	293	72,2	9	2,2	104	25,6	406	100,0
Székelyföld	53	12,2	61	14,0	321	73,4	435	100,0
Szász székek	41	15,1	228	84,1	2	0,7	271	100,0
Fogaras	15	23,1	16	24,6	34	52,3	65	100,0
Erdély	1702	64,2	361	13,6	586	22,1	2649	100,0

Forrás: Egyed Ákos, 1981, 18. o.

Az erdélyi vármegyék és a Partium esetében a feudális falak abszolút többséget képviselnek 88,3, illetve 72,2 százalékban, a szabad falvak aránya mindkét területen elenyésző (20. táblázat). A szabad falak aránya lényegesen eltérő a szász székek esetében, ahol a települések 84,1 százaléka szabad falu volt. A társadalmilag vegyes települések a Székelyföld (73,4%) és Fogaras (52,3%) területén helyezkedtek el. Székelyföldön és a szász székek területén nagyon kis részben feudalizálódtak: a székely települések esetében

53, a szász székek esetében 41 falu működött tiszta feudális feltételek között (Egyed, 1981, 18. o.).

Az erdélyi jobbágyságszűntetése 1848-ban (amelynek proklamációja Kolozsváron, a május 29-én zajló országgyűlésen történt) gyakorlatilag a feudális korszak végét jelentette. A felszabadított jobbágyságot földterülethez juttatták, amely gyakorlatilag állami kárpótlás segítségével felszabadított terület volt (Egyed, 1981).

21. táblázat: Az 1848-ban felszabadított területek megoszlása Erdélyben (kataszteri holdban)

Terület	Telkek száma	Kat. holdban	Egy telek átlaga
Erdély és Fogaras	100 538	1 037 898	10,3
Partium	26 088	228 042	8,7
Székelyföld	2 584	24 778	9,6
Szász székek	18 815	148 403	7,9
Kincstári területek	16 159	47 332	2,9
Összesen	164 184	1 486 453	9,1

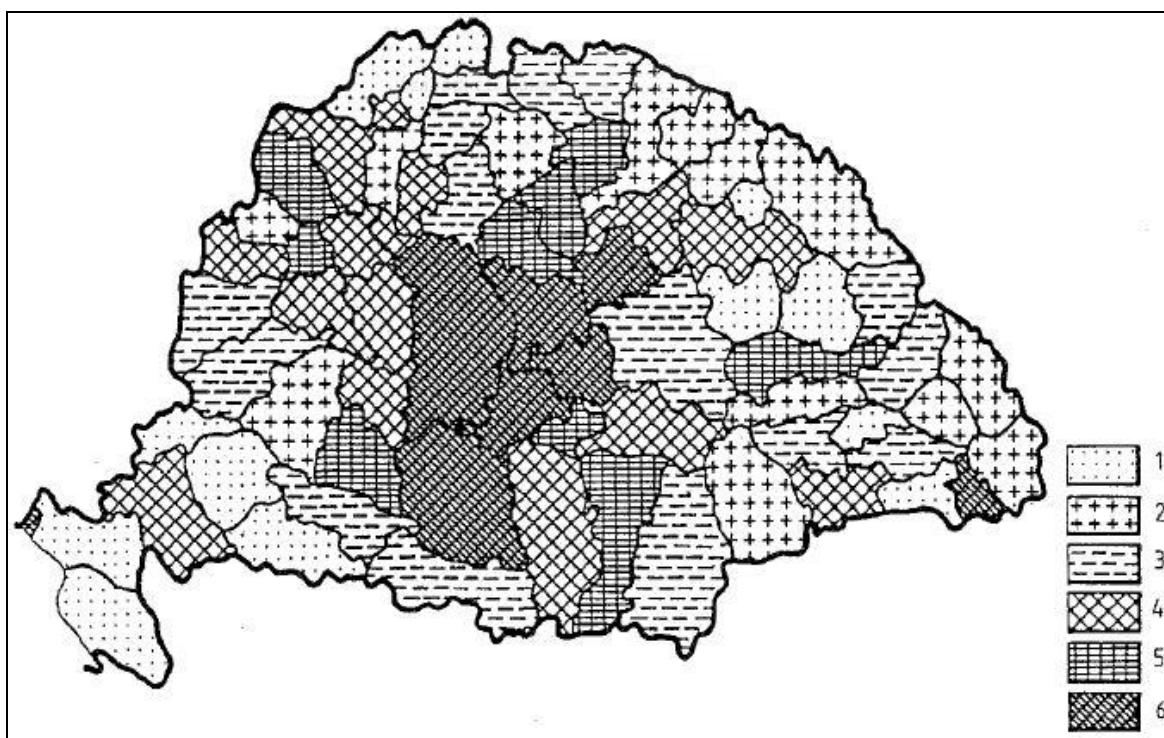
Forrás: saját szerkesztés, 2014 (Egyed, 1981, 96. o.)

Josef Grimm 1863-ban összesítette a felszabadított területeket, munkája a kor legrészletesebb statisztikája ebben a témában, azonban számos kutató egyetért abban, hogy a valós számok lényegesen mások (Egyed, 1981). Ennek a tanulmánynak nem célja az igazi tényállás kutatása, hanem egy gazdaságtörténeti helyzet bemutatása, amely a társulás irányába vezetett. A Grimm-féle statisztika tükrében, Erdélyben és Fogarasban a felszabadított telkek száma 100.538 darab volt és az átlag területnagyság 10,3 kataszteri hold. A Partiumban 26.088 telek vált szabaddá, az átlag teleknagyság itt 8,7 kataszteri hold volt. A sajátos jogokkal és életformával rendelkező Székelyföldön a felszabadított telkek száma 2584, az átlagtelek nagysága 9,6 kataszteri hold. A kincstári területek az 1848-as forradalom előtti Habsburg-ellenes magatartású földbirtokos elkobzott vagyonát jelentik, amelyet ugyancsak felszabadítottak és parasztok rendelkezésére bocsátottak (21. táblázat).

A XIX. század közepén elindult társadalmi és gazdasági folyamatok visszafordíthatatlanok, annak ellenére, hogy a kiegyezés előtti időszakban az osztrák vezetés a visszarendeződés mellett döntött (Egyed, 1981). Az elindult változás azonban nem indít el olyan gazdaságfejlesztési struktúraváltást, ami az egyes régiók életében lényeges változást idézett volna elő.

45. ábra: Városiasodás mértéke Magyarországon 1900-ban

Forrás: Beluszky, 1999, 157.o.

Városok lakosságszáma a vármegyék összes lakosságszámából: 1=0,0-7,0%; 2=7,1-12,0; 3=12,1-16,0; 4=16,1-20,0; 5=20,1-30,0; 6=30,1 és több

A jelen tanulmány által vizsgált terület esetében a huszadik század elejéig nem alakulnak a városiasodást elősegítő folyamatok, így Erdély esetében továbbra a létfenntartó gazdasági ágazatok a dominánsak. Erdélyen belül Székelyföldön egy árutermelés kezdetén álló agrárrégió városhálózata van kialakulóban (Beluszky, 1999, 157. o.). Székelyföld esetében a lakosság kevesebb mint 12 százaléka lakott városokban, ennek aránya romlott a keleti székely területek irányába (45. ábra). Ennek oka a természetföldrajzi adottságok mellett a közlekedési infrastruktúra fejlesztésének kezdetleges állapota, a termelőeszközök fejlesztéséhez szükséges tőke- és tudáshiány.

Székelyföld településszerkezetét vizsgálva a városi lakosság részaránya nagyon alacsony az összlakosság arányához képest, a térségben kialakult városi központok lakosságszáma elenyésző vidéki lakosság arányaihoz képest.

Az egyes települések közötti nagy földrajzi távolságok nagyban hozzájárultak az egy-egy városközpont kialakulásához, ezek a „lőháton bejárható” távolságra jöttek létre, ami

mintegy 50-60 km jelentett²⁵ (Kánya, 2003). A régiónak adminisztratív központja nem volt, kiemelkedő szerepet kapott Székelyudvarhely, mert ott lakott a lakott a székely főkapitány, ott volt a legfőbb törvényszék és ott volt a főesperesség (Kánya, 2003). A másik központi szerepkörrel kitűnő város Marosvásárhely volt, amely ugyancsak főesperesség és rendelkezik egy, már 1385-ben említett ferences kolostorral (Pál, 2003). Királyok, vajdák találkozóhelye, Nagy Lajos király négyszer is tartózkodott a városban (Pál, 2003). Több székely gyűlést tartottak itt, valamint 37 diétát, és itt választották meg II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé (Pál, 2003).

46. ábra: Székelyföld adminisztratív állapota 1910-ben

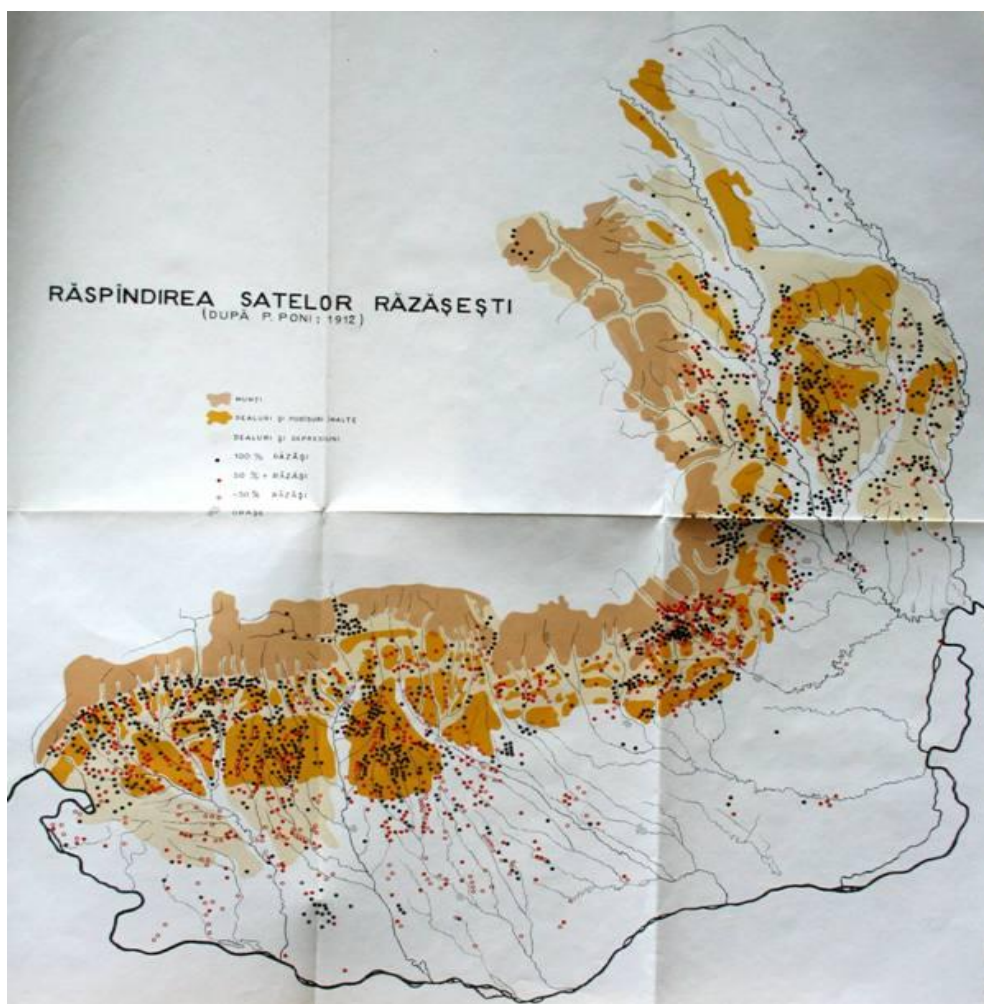

Forrás: Elekes Tibor, Pánya Tibor számítógépes szerkesztése, 2010

²⁵A városok közül Marosvásárhely van 100 km-re legközelebbi városi szomszédjától, külön fejlődése Székelyföld többi részéhez viszonyítva 2014-ben is érezhető. Nagysága ellenére sosem tudott regionális vezető szerepet betölteni.

A román településstruktúra lényegesen sokan változott az elmúlt 150 év során, amelynek több okát is volt, többek között a vizsgált terület adminisztratív területének a változása, az egyes infrastruktúrafejlesztés kihatásai, a két világháború, valamint azok a közigazgatási rendelkezések, amelyek lényegesen megváltoztatták Ó-Románia lakói többségének a földhasználati jogát (Barbu, 1996). A kutatásom során elért legrégebbi ó-romániai térkép, amely az első szabad paraszti falvak elhelyezkedését mutatja be (Stahl, 1998) egy 1921-es alkotás, Petru Poni²⁶ kémikus-geológus munkája alapján. A térkép szerint a román falvak elsősorban a Kárpátok déli és keleti lejtőin helyezkednek el, amelyet Szubkárpátoknak is nevezünk. A térképen figyelmet szántak a teljesen szabad és részben szabad falvak feltüntetésének is (47. ábra).

47. ábra: Szabad parasztfalvak elhelyezkedése Ó-Romániában 1921-ben

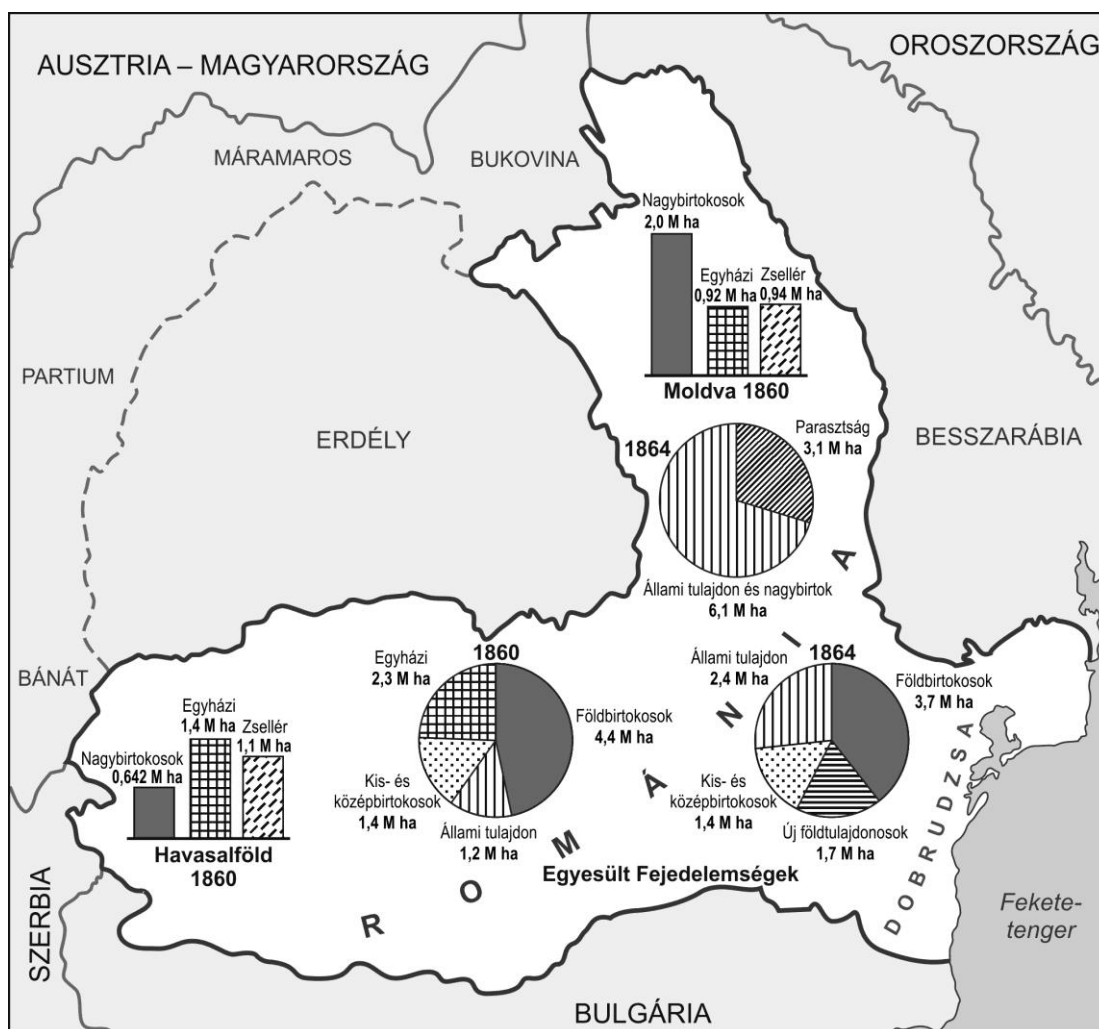
Forrás: Stahl, 1998

²⁶Petru Poni (1841-1925) román kémikus, fizikus, geológus, politikus, polgármester, a Román Akadémia tagja (Stahl, 1998)

A falvak elhelyezkedése összeköthető meglévő természeti erőforrásokkal, mint a Kárpátok termékeny külső pereme, valamint az egyes folyóvizek által behatárolt völgyek, valamint árterületei. Ezekben a falvakban már bizonyos értelemben ismerős volt a közösségi vagyonhasználat, a településeket az idősek grémiuma vezette (Stahl, 1998).

Az Ó-Románia megalakulása óta többször egymás váltó földreformok következtében a birtokszerkezet a következő képet mutatta a XIX. század végén (48. ábra).

48. ábra: A birtokszerkezet alakulása Ó-Romániában a XIX. század végén

Forrás: saját szerkesztés Botezán L. (1961) alapján, 2015

A román fejedelemségek 1859-es egyesülése után az új államalapítással együtt járó összes problémakör megoldását az új állam vezetőitől várták el a közösségek (Barbu, 1996; Stan, 1984). Az egyik sarkalatos kérdés az 1848-as forradalom során követelt földreform kérdése

volt, amelyre már nagyon megérett mind a moldvai, mind a havasalföldi fejedelemségben élő vidéki lakosság. Ez a kérdés azért vált időszerűvé, mert az új ország élére került gazdaságpolitikai gondolkodók felismerték az a tény, hogy a fejlesztéshez erős közösségekre van szükség, és ehhez a lakosság anyagi helyzetét erősíteni kell. Az 1860–1864 között hozott politikai döntések következtében 3 fontos földreformról beszélhetünk, melynek következtében a román parasztság földterülethez jutott és a román görögkeleti egyház vagyonának jelentős részét államosították (48. ábra).²⁷

5.4. A román és az erdélyi magyar szövetkezeti gondolkodás a kezdetektől a XIX. század végéig

A szövetkezet kifejezést első alkalommal dr. Matekovics Sándor jogász és közgazdász használta az 1872. februári iparkongresszuson, ahol kiemelte, hogy a *„céhrendszer felszámolása után az iparszabadság viszonyai között a kézműipar számára a szövetkezés nyújtja mindazokat az előnyöket, amellyel a nagyipar rendelkezik”* (Gyenis, 1994, 10. o.). Mind a román fejedelemségben, mind Osztrák-Magyar Monarchia magyar területein a szövetkezeti mozgalom különböző társadalmi és gazdasági feltételek közepette alakult ki, a kezdeményezést viszont mindkét nemzet esetében francia minták ihlették.

Costache Bălcescu közgazdász és politikus a szövetkezésre utaló első publikációja Párizsban jelent meg 1845-ben, amelynek címe: *Megőrzési és kölcsönzési ház létrehozásának terve* (Proiect pentru o casă de păstrare și împrumutare) volt. Ezt tekinthetjük az első olyan közösségi kezdeményezésnek, amelynek célja egy hitel- és takarékpénztár létrehozása volt a román fejedelemségek területén. A tervhez az ötletet a francia Adolphe Blanqui műve, a *Precis elementaire d' économie politique* (Stanciu-Bălcescu, 1935) adta, amely 1926-ban jelent meg Párizsban. Costache Bălcescu elképzelése nem valósult meg. Az 1848-as forradalom leverése után több társával külföldre menekül, majd 1857-ben hazatér Romániába, de korábbi tervét nem valósította meg, noha testvére, Nicolae Bălcescu sokat biztatta korábban (Barbu, 1996).

Az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom fontos pillére az 1851-ben Besztercén létrehozott hitelszövetkezet Besztercei Takaré- és Kisegítő Egylet néven. Ezt követően

---

²⁷A három nagyobb rendelkezés közül az első az egyházi vagyon államosítása, második a pénzügyi reform, a harmadik az agárreform. A három reformnak lényeges hatása volt a frissen alakult új állam életére, azonban voltak szervezetek amelyek ellenálltak, sőt ellentámadásba kezdtek – ez Alexandru Ioan Cuza fejedelem hatalma meggyengüléséhez és reformer Mihail Kogălniceanu kormányának a bukásához vezetett (Stan, 1984).

Kolozsváron megalakul a Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár, amelynek alapszabálya hitelszövetkezeti alapelveket is tartalmaz (Gyenis, 1994, 7-8. o.). A magyar fogyasztási szövetkezetek elődjeiként alakult meg 1863-ban a Pest-budai Fogyasztási Egylet, 1866-ban a Nagydisznódi Fogyasztási Egylet, valamint 1867-ben a Nagyszebeni Fogyasztási Egylet és az Első Pécsi Konzum Egylet (Gyenis, 1994). A XIX. század második felében az erdélyi magyar gazdasági élet szervezésében jelentős szerepet vállalt az 1854-ben létrejött Erdélyi Gazdasági Egyesület, ennek keretében 1885-ben megalakul az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE). A magyar szövetkezeti mozgalomban kiemelkedő Károlyi Sándor gróf munkássága, akinek aktivitása meghatározó volt a kiegyezéskori magyar és ezen belül az erdélyi magyar társadalom számára. Kezdeményezésére 1879-ben a székesfehérvári gazdakongresszuson bizottságot hoztak létre, amely Desewffy Aurél gróf vezetésével Németországba utazott a szövetkezeti mozgalom intézményszerű megszervezésének tanulmányozására (Hunyadi, 2007, 51. o.). 1885-ben Budapesten tartják a Nemzetközi Agrárkongresszust, amelynek főszervezője Károlyi Sándor gróf volt. A gyakorlati szervezőmunka 1886-ban vette kezdetét, amikor a Pest Megyei Gazdasági Egyesület Károlyi Sándort választották elnökkel (Hunyadi, 2007, 52. o.).

A román oldalon Ion Ionescu de la Brad közgazdász, mezőgazdász a szerzője annak az előterjesztésnek, amely egy vidéki hitelező hálózat létrehozását javasolja. A gondolatok a Román Földműves (Tăranul Român) lap hasábjain jelentek meg, és az első hitelszövetkezeti hálózatot alapozták meg. Ugyancsak Ion Ionescu de la Brad a szerzője a *Társadalmi hitel* című munkának, amely Jászvárosban jelent meg 1876-ban (Enciclopedia Română, 1930, 562. o.). A szerző rámutatott arra, hogy a földterülettel megajándékozott parasztság a föld rabja lett, és képtelen segítség, összefogás nélkül boldogulni. A gazdasági társulások alapelveit azonban először a köztisztviselők léptették érvénybe, először gazdasági társulások, majd szövetkezetek formájában (Joachim, 1915, 70.o.). 1885-ben a Román Vasutak 76 köztisztviselője Brăilán gazdasági hitel- és kölcsönös segítségnyújtási egyesületet hozott létre Testvériség (Înfrățirea) néven, 5130 lej tőkével. Ennek mintájára több hasonló egyesület jött létre az országban.

Az első fogyasztási szövetkezet létrehozása Ó-Romániában Petru S. Stelian nevéhez fűződik, aki 1873-ban több neves korabeli személyiség jelenlétében bejelentette Bukarestben a Concordia nevű fogyasztási társaság megalapítását, amelynek célja, hogy áruval lássa el a belépő tagokat (Diaconovich, 1898). Az alapszabály szerint 100 ezer lej

volt az alaptőke, amely 5000 részvénynek felelt meg, egy részvény névértéke 20 lej volt. A nyereség megoszlását a következőképpen tervezték: 10% részvény utáni osztalék, 30% tartalékalap, 60% a tagok között szétosztandó fogyasztási jegy. A budapesti szövetkezeti kezdeményezés legkitartóbb erdélyi partnere Gidófalvi István közjegyző volt, aki egymaga 400 erdélyi szövetkezet megszervezésében játszott aktív szerepet. Az ő indítványára hagyta jóvá az Erdélyi Gazdasági Egylet az önálló erdélyi szövetkezeti központ létrehozását. A regionális központ mellett szervezéshatékonysági szempontok szóltak, mint a kölcsönös konzultáció és ellenőrzés, közös szolgáltatások előnyeinek kihasználása. A kezdeményezés nem nyert intézményesített formát, azonban 1898-ban az évi XXIII. tc. alapján megalakul az Országos Központi Hitelszövetkezet (a továbbiakban OKH), amelynek 1904-ben Marosvásárhelyen a Földművelésügyi Minisztérium nyitott egy kirendeltséget (Hunyadi, 2007, 55. o.). Az OKH regionális hálózatot hozott létre.

Az erdélyi szövetkezeti mozgalom magyar, szász, majd később román szövetkezeti tevékenységeket ölel fel. Az egyes részmozgalmak hatással voltak az erdélyi szövetkezeti fejlődésre. Határozottan állíthatjuk ugyanakkor, hogy alapvetően a szászok szövetkezeti mozgalma határozta meg a térség szövetkezeti gondolkodását. A nemzeti szövetkezeti mozgalmakat karizmatikus személyiségek indították el. A hitelszövetkezetek erdélyi kialakulásának és terjeszkedésének központjai a szász városok voltak, amelyek életében korábban is meghatározó tényező volt a közösségek anyagi biztonsága. Az 1850 után létrejövő Brassói Kereskedelmi és Iparkamara ülésein például állandótémát jelentettek a hitelviszonyok. Nagyszebenben kétszeres fedezet mellett sem lehetett takarékpénztári kölcsönhöz jutni, habár 1850-ben az Osztrák Nemzeti Bank brassói kirendeltséget nyitott, igaz, a helyi pénzügyi problémák megoldásához rugalmatlanul viszonyult (Egry, 2005). A szászok gyorsan reagáltak a Schulze-Delitzsch-i hitelszövetkezeti modell telepítésére, ami az intenzív szász-osztrák kapcsolatnak, a közös nyelvhasználat adta hosszú gyors együttműködési lehetőségeknek tulajdonítható.

1898-ban Budapesten Károlyi Sándor kezdeményezésére jött létre a Hangya Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Központ, amely gazdasági szempontokat figyelembe véve fontosnak tartotta, hogy az egész ország területén szövetkezetek alakuljanak nemzetiségre való tekintet nélkül (Hunyadi, 2007). A Hangya létrehozásának célja az volt, hogy vidéken szövetkezeteket létesítsen, és ezek tevékenységét koordinálja. Létrehozásuk fordított folyamatot mutat: amíg a hitelszövetkezetek esetében először az egyes egységek

jöttek létre, és utána az országos központ, addig a fogyasztási szövetkezetek esetében először megalakult a központ, majd ennek támogatásával a térségi alakulatok. A Hangya fogyasztási szövetkezetnek nemcsak vidéki ellátási szerepe volt jelentős, hanem termelő egységein keresztül a vidéki értéktöbbletet is növelte. A szervezet a gyakorlatias megoldása, életszerűsége következtében világméretű szervezetté nőtte ki magát (Hunyadi, 2007, 55. o.). A Hangya tagszervezetek száma 1918-ra 2140-re emelkedett, és összesen 658.000 tagot számlált (Gyenis, 1988, 59. o.).

Romániában 1887-ben megjelent az első Kereskedelmi Kódex, amely a fogyasztási szövetkezetet olyan kereskedelmi társaságnak tüntette fel, amelynek változó tőkéje van, ami a tagok belépésével növekedik, a kilépésével csökken, a maximális érték nem haladhatja meg a 200 ezer lejt és minden tagnak csak egy szavazati joga van, a tulajdonolt részvények értékétől függetlenül. A Kereskedelmi Kódex számos olyan rendelkezést tartalmazott, amely megkönnyítette a szövetkezetek létrehozását, mint például a tőkerészlet törlesztésének a nagysága és üteme, valamint a ki- és belépés korlátainak laza feltételrendszere, illetékek kifizetése alóli felmentés szövetkezés létrehozása, felszámolása és új ügyfelek felvétele esetén. 1890-ig az új rendelkezés következtében számos fogyasztási szövetkezet jött létre a városokban, elsősorban Bukarestben, ellenben vidéken egy sem. Vidéki környezetben azonban egyre népszerűbbek lettek a hitelszövetkezetek és a népi bankok (Barbu, 1996).

A Károlyi Sándoréhoz hasonló román szövetkezeti gondolkodás kiemelkedő vezéregyénisége Spiru Haret (1815-1912) volt, aki a nemzeti-liberális politikai szárny képviselőjeként bank létrehozásáról szóló törvénytervezetet terjesztett elő, amelyet 1899-ben a román vezetés jóvá is hagyott (Schifirnet, 2011). Az ő tevékenységének köszönhető annak a népoktató mozgalomnak az elindulása, amely az embereket a közös megoldások keresése irányába indította el, és ennek következményeként jöttek létre a fogyasztási szövetkezetek, a zsellértanácsok stb. Spiru Haret népoktató volt, végzettsége szerint matematikus, akinek a nevéhez kapcsolódik a román oktatási rendszer első nagy reformja is.

**22. táblázat: A földbirtokok megoszlása gazdasági típusokként
Magyarországon 1895-ben**

Megnevezés	A gazdaságok		A gazdaságok területe			
			Összes terület		Ebből szántóföld	
	összesen	%	Kataszteri	%	Kataszteri	%
Törpegazdaságok						
1 kataszteri hold alatt	526 949	23.6	232 011	0.6	968 892	0.5
1-5 kataszteri hold	716 769	30.0	1 923 157	5.2	1 273 448	6.3
Kisgazdaságok						
5-10 kataszteri hold	458 535	19.2	3 317 079	9.0	2 273 960	11.2
10-20 kataszteri hold	385 381	16.1	5 396 130	14.0	3 677 270	18.1
20-50 kataszteri hold	205 181	8.6	6 012 080	16.3	4 092 390	20.2
50-100 kataszteri hold	36 032	1.5	2 411 657	6.6	1 632 351	8.1
Középgazdaságok						
100-200 kataszteri hold	10 275	0.4	1 403 452	3.8	905 736	4.5
200-500 kataszteri hold	6 448	0.3	2 021 432	5.5	1 177 463	5.8
500-1000 kataszteri hold	3 144	0.1	2 238 905	6.1	1 179 275	5.8
Nagygazdaságok						
1000 kataszteri hold						
Gazdaságok összesen	2 388 482	100.0	36 857 283	100.0	20 270 220	100.0

Megjegyzés: 1 hold = 0,5755 ha

Forrás: Saját szerkesztés Dömsödi, 2002 alapján, 2014

A birtokszerkezet megoszlása 1895-ben a következő volt: a törpegazdaságok a gazdaságok számának 53,6%-át jelentették, viszont a területek 5,8%-át birtokolták; az egy gazdaságra jutó átlagterület 0,99 hektár; a kisgazdaságok a gazdaságok számának 45,4%-át adták, a területek 46,4%-át birtokolták; egy kisgazdaságra jutó átlagterület nagysága 9 hektár volt. Az 1896-os Román Királyi Pénzügyi Statisztika nyilvántartása alapján a kisparaszti gazdaságokra jutó átlagterület nagysága 3,3 hektár, amely ugyancsak képtelen ellátni egy családot, adott esetben egy háztartást (22. táblázat). A fenti nyilvántartás szerint 408.502 személy nem rendelkezett semmilyen földterülettel, és elsősorban a kisbirtok szerkezetű családok környezetében éltek túlélő életmódot.

A két ország birtokszerkezeti használatát összehasonlítva általánosan megállapítható, hogy a paraszti tömegek kevés földterülettel rendelkeztek, két sajátosság ugyanakkor kiemelhető: magyar részekén egyre markánsabb a kis- és közepes gazdaságok szerepe, amelyek fejlődőképesek, román területeken viszont az figyelhető meg, hogy az egyesülést követő földtörvények eredményeképpen átlagosan nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságok alakultak ki, mint Magyarországon. Az egymást követő földosztások azonban nem eredményezték egyértelműen a tömegek vagyoni gyarapodását, mert a föld önmagában nem oldotta meg a szociális kérdéseket.

23. táblázat: A földszerkezet megoszlása a Román Királyságban 1896-ban

Adófizető	%	Területi kategória	Összterület	%
62 832	6,8	0-0,5	26 426	0,8
81 039	8,8	0,5-1,0	72 757	2,3
147 900	16,0	1,0-2,0	237 029	7,5
131 630	14,4	2,0-3,0	337 000	10,6
172 446	18,7	3,0-4,0	631 960	20,0
148 717	16,2	4,0-5,0	711 033	22,5
131 145	14,2	5,0-7,0	743 486	23,6
45 230	4,9	7,0-10,0	303 950	9,6
920 939	100,0	0,10	3 153 641	100,00

Forrás: Saját szerkesztés Barbu, 1996 alapján, 2014

Spiru Haret nagy szerepet szánt az írástudatlanság felszámolásának. Az 1899-es népszámlás adatai szerint az analfabéták aránya városi környezetben 78%, falvakban pedig 84%-os volt (Schifirnet, 2011). Ilyen körülmények között képtelenség lett volna bármilyen képzés elindítása. Spiru Haret igazi népszónok volt, akinek nevéhez köthető a modern román közösség megjelenése is. 1897-ben hozta létre az Albina nevű folyóiratot, amelynek célja a vidéki olvasókörok kialakítása volt. A magyar állam szerepe meghatározó volt az országos szövetkezeti rendszerek kiépülésében. A Gazdák Biztosító Szövetkezete, Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, Magyar Gazdák Vásárcsarnok-ellátó Szövetkezete adminisztratív központjaikat Budapesten hozták létre. A jelentős állami befolyás ellentételezéseként gróf Károlyi Sándor 1895-ben létrehozta a Magyar Gazdaszövetséget (Hunyadi, 2007).

Spiru Haret szerint „*egy ország különösen gazdagabb lesz az által, ha az állami tulajdon több ember kezében van. Semmi nem kelti jobban a benyomást a nyomorról, mint amikor egy pár nagyon gazdag ember uralkodik szegény tömegeken* (Barbu, 1996).” Ez a gazdaság-társadalmi helyzetkép jellemezte Romániát a századfordulón.

A parasztság helyzete 1905-ben tarthatatlanná válik, a hatalmas adókat, földbérleteket képtelenek voltak fizetni. A föld nélküli, nyomorban élő, elnyomott társadalmi réteg hasztalan kérte azt a földet, amelyen dolgozott, vagy kedvezőbb földbérleti törvényeket óhajtott. 1907-ben parasztfelkelés robbant ki. Ennek oka az élelem- és földhiány, a teljes létbizonytalanság, de legfőképp a falusi ember kizsákmányolt helyzete volt. Spiru Haret joggal hit abban, hogy az országnak bőven van annyi termőföldje, hogy virágzó mezőgazdasága lehessen, versenybe tudjon állni a külföldivel. A fő probléma az volt, hogyan biztosítsák a parasztoknak, hogy a földjeiket jövedelmezően műveljék meg. Haret szerint a parasztoknak földet kell vásárolniuk, és ehhez hitelt kell nyújtani. Aki nem tud, vagy nem akar földet vásárolni, közösségekbe társulhat, és bérelheti a földet. Mindezek kivitelezésére szükség van vidéki bankok alapítására. A Nemzeti Liberális Párt (PNL) már 1897-ben megfogalmazta ezt (Barbu, 1996). 1898-ban Spiru Haret miniszter lett, és védelmébe vette a vidékiek egyesületbe való szervezkedésének ügyét, ő maga vállalta fel azok szervezését és vezetését. Tanárember lévén, tudatában volt annak, hogy a pedagógusok testesítik azt az erőt, amellyel népszerűsíteni tudja a mozgalmat az egész országban. Több példát is találunk a pedagógusok aktív tevékenységére.

1898 őszén Radulescu tanítót Bezdead községben (Dâmbovița megye) először feljelentik, mert létrehozta a Malu de Rasuna nevű vidéki bankot. Az ügyet kivizsgálják, és büntetés helyett kitüntetik, sőt tette példaértékűvé válik az országban. Dumitrescu Bumbestit azzal a feladattal nevezték ki tanfelügyelővé Mehedinți megyébe 1899-ben, hogy népszerűsítse a vidéki bankok létrehozását ebben a térségben. Az Albina és a Gazeta Țăranilor lapokban egyre többet írtak a falvak életéről, a társulásokról, a kulturális életről. 1899-ben 20 vidéki bank létesült. 1900. június 1-3. között Bukarestben a Tanítók Kongresszusán – amelyen 1200 pedagógus vett részt – először hangzott el, hogy a vidéki pedagógusoknak milyen nagy szerepük volt a falusi élet fellendítésében (Barbu, 1996).

5.5. A szövetkezeti mozgalom fejlődése Erdélyben és a Román Királyságban a XX. század elején

1901–1902-ben számottevően megnőtt a román vidéki bankok száma. 1901. április 1. és december 1. között 168 vidéki bank jött létre, míg 1891-1901 között 88. 1902. szeptember elsejéig a bankok száma 700-ra emelkedett, a tagok száma 59.844, a tőke 4.250.600 lej lett (Barbu, 1996). A bankoknak köszönhetően a parasztok kifizették tartozásaikat, állatokat és földeket vásároltak. A vidékiek hitelt vettek fel 12%-os kamattal, és példaértékűen visszafizették (Barbu, 1996). 1902 szeptemberében Gh. D. Bumbesti elkészítette a Vidéki Bankok Évkönyvének a második kiadását. Ebben az időben a 700 bank két csoportra oszlik: az egyik a Kereskedelmi Kódex alapján létrehozott bankok csoportja, a másik – a létrehozók közti megállapodás szerint – a bíróság által láttamozott alapszabályok alapján működő bankok köre. Mircea V. Pienescu szerint a hareti szövetkezetek és vidéki bankok mozgalma kezdeti fázisban van még, és szükség van egy speciális törvényre, amely szerint igazi szövetkezetekké szerveződhetnek (Pienescu, 1933, 51. o.).

Spiru Haret és munkatársai már 1902 nyarán hozzáfogtak a román vidéki bankok és szövetkezetek működéséről szóló törvény kidolgozásának. A hitelszövetkezet törvénye Emil Costinescu pénzügyminisztersége alatt nyert végleges formát. A kormány 1903. március 12-én a parlament elé terjesztette a törvénytervezetet (Legea bancilor populare satesti si a Casei lor centrale), amelyet 1903. március 28-án meg is szavaznak (Monitorul Oficial, 1903, 288. szám). A törvény szabályozta a vidéki bankok létrehozását, törvényes bejegyzését és működését. A bankalapítás kerületi bíróságon kezdődött, ahol hitelesítették a társulás alapító okiratát, majd ezt a bankok működését ellenőrző és irányító intézmény, a Román Népi Bankok Központi Pénztára jóváhagyott. A bejegyzés ingyenes volt.

A Népi Bankok Központi Pénztárát 1906-ban feljogosították arra, hogy a vidéki szövetkezeteket is ellenőrizze. Az 1909-ben megjelent törvény-kiegészítésben megjelentek a városi kismesterségek szövetkezetei is. A korábbi Román Királyság idején virágzott a szövetkezeti élet, de az első világháború félbeszakította a fejlődés útját. Az 1916-1918 közötti időszak a szövetkezetek aranykorszaka volt Romániában (Barbu, 1996).

A Nemzeti Liberális Párt képviselői szorgalmazták az állam beavatkozását a szövetkezetek és népi bankok életébe. Ennek érdekében szólal fel I. G. Duca a Népi Bankok első és második kongresszusán, majd 1904-ben a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének

kongresszusán, Budapesten. Ezen a kongresszuson több mint ezer küldött vett részt, nagyrészt az állam iránt érzett bizalmatlanságot hangsúlyozta. A Központi Pénztárat azzal vádolják, hogy a népi bankok vagyonát az államigazgatásnak juttatja. Az állami hatóságok jelenléte akadályozta a szövetkezetek fejlődését. I. G. Duca szerint az állam csak irányító, ellenőrző szerepet kíván vállalni a szövetkezetek életében, s ez nem befolyásolja a népi bankok autonómiáját, mert ezeket saját vezetőtanácsuk irányítja, alaptörvényük és a hatályos törvények alapján.

A magyar szövetkezeti területen a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének 1904. évi budapesti kongresszusa seregszemle is volt. „A magyarországi szövetkezetek száma 4350 volt, minden tízezer lakosra 2,3 szövetkezet jutott, Németországban pedig 9,2 falusi szövetkezet és 6,2 hitelszövetkezet. Az erdélyi szászok szövetkezeti hálózata sűrű volt, tízezer szász lakosra 8 hitelszövetkezet esett. Az OKP tagszövetkezetek száma az első üléstől után 1899-ben 712 volt, 1908-ban 2096-ra, 1915-ben pedig 2441-re emelkedett, a szövetkezeti tagok száma, az 1899.évi 141 623 személyről, 1908-ra 551 514 főre, 1915-re pedig 661 232 főre emelkedett. 1918-ban az OKP kötelékében 2474 hitelszövetkezet működött 6632 községben, 698 754 taggal (Hunyadi, 2007, A harmincesztendő OKH, 61. o.)”

24. táblázat: A magyar értelmiség szerepvállalása a szövetkezetek vezetőségében

Állás	Földműves	%	Lelkész	%	Tanító	%	Egyéb foglalkozás
Igazgatótanácsi tag	11 502	70,6	792	64,7	872	39,9	3 159
Felügyelőbizottsági tag	4 503	27,6	286	23,3	485	22,2	2 115
Könyvelő	293	1,8	147	12,0	829	37,9	638
Összesen	16 298	100,0	1 225	100,0	2 186	100,0	5 912

Forrás: Az OKH és köteléki szövetkezetei. Jelentés az 1898: XXIII. tc. alapján alakult Országos Központi Hitelszövetkezet és az ahhoz csatlakozott szövetkezetek tíz éves működéséről. Budapest, Pátria, 1909

A magyar fogyasztási szövetkezetek a kezdetekben csak a lakosság legfontosabb szükségleteinek kielégítésére törekednek, majd a mozgalom kiszélesedésével a fogyasztási cikkek mellett vetőmagok, gazdasági gépek, műtrágya, papíráru árusítását is elkezdik. A szövetkezetek rövid idő alatt a lakosság többsége számára hasznos megoldási eszközrendszerre válnak, amelyek vezetőségében a helyi értelmiség vállal aktív szerepet. A lelkészek és tanítók szerepvállalása fontos volt a szövetkezetek irányításában (24. táblázat), a

képzettség és adott esetben a közösségeken belüli tekintélyelv garancia az intézmények erkölcsös működtetésére.

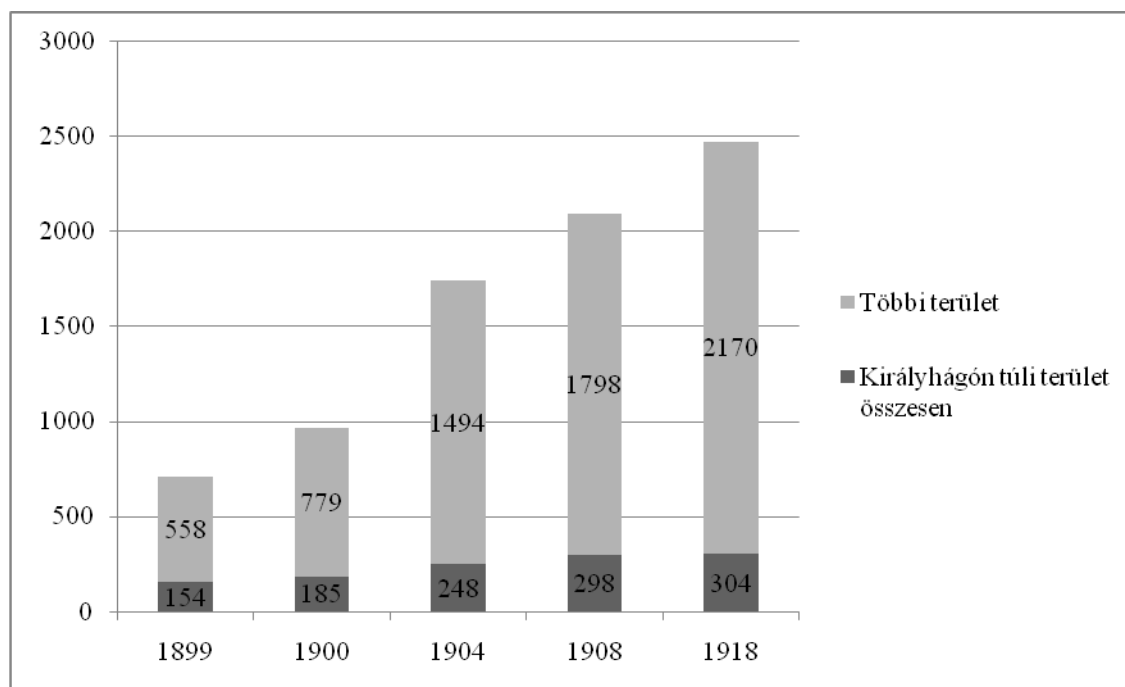
**25. táblázat: Az OKH szervezetek számának alakulása Erdélyben
1899-1918 között**

	1899	%	1900	%	1904	%	1908	%	1918	%
Alsó-Fehér	3	1,9	4	2,2	4	1,6	8	2,7	6	2,0
Beszterce-Naszód	2	1,3	2	1,1	3	1,2	6	2,0	7	2,3
Brassó	2	1,3	1	0,5	4	1,6	6	2,0	6	2,0
Csik	7	4,5	10	5,4	16	6,5	19	6,4	25	8,2
Fogaras	0	0,0	1	0,5	3	1,2	3	1,0	5	1,6
Háromszék	8	5,2	13	7,0	26	10,5	28	9,4	29	9,5
Hunyad	5	3,2	10	5,4	17	6,9	18	6,0	23	7,6
Kis-Küküllő	14	9,1	17	9,2	17	6,9	18	6,0	15	4,9
Kolozs	29	18,8	31	16,8	41	16,5	51	17,1	54	17,8
Maros-Torda	31	20,1	34	18,4	40	16,1	50	16,8	39	12,8
Nagy-Küküllő	3	1,9	6	3,2	7	2,8	10	3,4	9	3,0
Szeben	0	0,0	1	0,5	2	0,8	2	0,7	2	0,7
Szolnok-Doboka	13	8,4	14	7,6	17	6,9	21	7,0	24	7,9
Torda-Aranyos	16	10,4	17	9,2	20	8,1	21	7,0	21	6,9
Udvarhely	21	13,6	24	13,0	31	12,5	37	12,4	39	12,8
Királyhágón túli terület összesen	154	100,0	185	100,0	248	100,0	298	100,0	304	100,0

Forrás: A szervezetek helyzete különböző országokban. A magyar Szent Korona országaiban fennálló szervezetek jegyzéke. Budapest, 1904

Az 25. táblázatban a történelmi Erdély területén található szervezetek számának alakulását mutatjuk be, ami töretlenül növekszik 1908-ig, viszont a világháború kitörését követően stagnált vagy visszaesett. Növekedés csak a székelyföldi megyékre mutatható ki. Udvarhelyszék, Csík és Háromszék esetében megállapítható, hogy a szervezetek a 1908-as szint felett vészelték át az I. világháborút.

49. ábra: A Királyhágón túli területek OKH szervezetek arányának változása 1899-1918 között

Forrás: Saját szerkesztés, 2014 (Hunyadi, 2007, 65. o. alapján)

A század első évei markáns gazdaságfejlesztési elképzeléseket és mozgósításokat jelentettek a Székelyföldön. Mondhatni, a régió legnagyobb szabású fejlesztési programja valósul meg, amelynek eredményei vitathatatlanok, de kiteljesedését megakadályozza az I. világháború és a geopolitikai viszonyok megváltozása. E nagyszabású fejlesztési mozgalom a Székely Akció nevet viseli, amelyet egy gondosan felépített tusnádi Székely Kongresszus előzött meg 1902-ben (Balaton, 2004). A Székely Kongresszus után falusi gazdakörök jöttek létre, amelyek a községek földműves lakosságát tömörítették. A Magyar Gazdaszövetség 1904. évi nagygyűlésén határozta el a falusi gazdaszövetségek és gazdakörök országos hálózatának kialakítását.

26. táblázat: Gazdakörök számának alakulása 1904-1911 között

Gazdakörök száma									
Megye	Községek száma	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
Maros-Torda	204	9	12	9	28	n. a.	115	n. a.	130
Udvarhely	134	47	47	75	91	111	113	111	121
Csík	61	n. a.	10	12	18	n. a.	30	30	36
Háromszék	104	n. a.	11	22	30	n. a.	62	68	91
Torda-Aranyos		n. a.	4	13	13	n. a.	20	n. a.	27
Brassó		n. a.	n. a.	n. a.	6	6	7	7	7
Kis-Küküllő		n. a.	8	5	20	n. a.	36	n. a.	38
Alsó-Fehér		n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	20	n. a.	23
Kolozs		n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	41	n. a.	57
Szilágy		n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	23	n. a.	29
Összesen		92	92	136	206	307	460	516	552

Forrás: Saját szerkesztés Balaton (2004, 206. o.) alapján

Négy év alatt a gazdakörök száma félezerre, tagjaik száma félmillióra emelkedett, később az egész országot behálózták. Székelyföldön a földművelésügyi miniszteri kirendeltség kezd a gazdakörök szervezésébe. A tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy megbízható és értelmes, vezetési karizmával rendelkező emberek hiányában a gazdasági akció kivitelezhetetlen volt.

Székelyföldön a gazdakör-alakításban Udvarhely megye járt az élen, 1904-re számuk már 47 volt (26. táblázat). A megye tanítókara aktivitásának köszönhetően Udvarhely megye a későbbiekben is megtartotta vezető helyét. Az Udvarhely megyei gazdakörök száma 1905-ben a Székely Akció működési körébe bevont területek gazdaköreinek több mint felét, 51%-át jelentette. A gazdakörökben egyesített székely falusi társadalom jelentette a Székely Akció alapját, a falusi lakosok voltak a faktorai a gazdasági tudás terjesztésének, az összetartozási érzet tudatosításának, a vagyoni és szellemi javak megvédésének és céltudatos gyarapításának, valamint az önsegítésre való szervezkedésnek a leghathatósabb eszközei. A kormányzati akció egyik legsikeresebb eredményei közé a gazdakörök megszervezése tartozott (Balaton, 2006).

27. táblázat: A hitelszövetkezetek forgalmi adatainak alakulása 1913-ban

	Marosvásárhelyi kirendeltség				Kolozsvári kirendeltség			
	szövetkezetek száma	érintett községek	tagok száma	üzletrészek értéke	szövetkezetek száma	érintett községek	tagok száma	üzletrészek értéke
Csík	25	52	7329	534 700				
Háromszék	32	113	9838	729 600				
Maros-Torda	44	156	8604	675 200				
Udvarhely	40	116	9085	589 550				
Kis-Küküllő	17	40	2836	241 600				
Kolozs					58	191	16450	1 385 340
Alsó-Fehér					8	95	2262	182 000
Szilágy								
Torda-Aranyos					20	80	6173	470 050
Brassó	8	12	2209	155 450				
Szolnok-Doboka					24	165	9602	847 850
Hunyad					23	327	11826	750 400
Összesen	166	489	39901	2 926 100	133	858	46314	3 635 640

Forrás: Saját szerkesztés Balaton (2006, 210. o.) alapján

A Magyar Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltsége nagy fontosságot tulajdonított a szövetkezeti mozgalomnak és külön költségvetési keretben támogatta a székelyföldi szövetkezetek létrehozását és elindítását. Székelyföld kedvezőtlen értékesítési lehetőségei miatt azt javasolja, hogy az értékesítő szövetkezetek a vasúti szállításban díjkedvezményben részesüljenek (Balaton, 2006). A székely tejszövetkezetek létrehozását a kongresszus mezőgazdasági szakosztálya a tejgazdaság fejlődésének előmozdítása érdekében javasolta. A Székely Akció elindulása előtt az Országos Központi Hitelszövetkezet Székelyföldön szövetkezeti akciót indított, ennek eredményeképpen 1898-1901 között 50 szövetkezet alakult. A kirendeltség felállításakor, 1902-ben néhány önálló fogyasztási szövetkezet és 126 hitelszövetkezet működött a térségben (Balaton, 2006).

Székelyföld nem marad el az országos átlagtól a hitelszövetkezetek számát tekintve. 1911-ben Maros-Torda megye településeinek 68%-ában, Csík 84%-ában, Háromszék 90%-ában és Udvarhely 91%-ában működtek ilyen szervezetek. A szövetkezetek száma 1909 után csökkent ugyan Maros-Tordában, de az üzletrészek számában gyarapodás volt tapasztalható (27. táblázat). Az üzletrészek értéke Torda-Aranyos és Alsó-Fehér megyékben csökken (Balaton, 2006).

„A fogyasztási szövetkezetek a lakosság saját kezdeményezéséből jöttek létre, mert Székelyföldön az infrastrukturális nehézségek miatt nehéz volt beszerezni a megélhetés szükségleteit” (Balaton, 2006).

28. táblázat: A fogyasztói szövetkezetek helyzete 1913-ban

megye	szövetkezetek száma			szövetkezetek száma		
		üzletrészek száma			üzletrészek száma	
			évi forgalom			évi forgalom
	Marosvásárhelyi kirendeltség			Kolozsvári kirendeltség		
	1913 nyara			1913 nyara		
Csík	18	6 161,0	676 049,1			
Háromszék	29	8 279,0	1 101,0	1	224,0	12 528,6
Maros-Torda	57	12 492,0	1 074,0			
Udvarhely	40	11 156,0	1 155,0			
Kis-Küküllő	2	481,0	32 663,2			
Kolozs				21	5 360,0	967 771,7
Alsó-Fehér				5	1 808,0	274 023,0
Szilágy						
Torda-				10	2 167,0	331 052,4
Brassó	8	2 459,0	239 229,4			
Szolnok-				6	2 136,0	157 155,1
Hunyad						
Összesen	154	41 028,0	4 279,0 581,7	43	11 695,0	1 742,0 530,8

Forrás: saját szerkesztés, 2014 (Balaton, 2006, 212. o.)

„A fogyasztási szövetkezetek száma folyamatosan nőtt: 1902-ben 2 működött 300 üzletrésszel és 18 020 K forgalommal, 1904-ben már 23, 1905 végéig pedig 44 alakult: fele Udvarhely megyében, egynegyede Maros-Tordában és néhány szövetkezet az egyéb székely megyékben. A Csík megyei szövetkezetek azonban csak 1906-tól bonyolítottak le forgalmat. 1906 végére a szövetkezetek száma 61-re, az üzletrészek száma 16 029-re, az évi forgalom 1 309 113 K-ra emelkedett. 1906-ban a Hangya igazgatója a székelyföldi fogyasztási szövetkezetek részére külön raktárat hozott létre Nagyenyeden, amely felügyelte és irányította a szövetkezeteket” (Balaton, 2006, 212. o.).

Ameddig a román szövetkezetek nem képezték a politikai küzdelmek tárgyát – a XX. század első két évtizede –, a fenntartók bizonyos mértékig elfogadták az állam beavatkozását. Romániában erre nagy szükség volt. A nyugati országokkal ellentétben, a mezőgazdasági problémákra itt még nem sikerült megfelelő megoldást találni, ezért a parasztságot mély

gazdasági-kulturális elmaradottság jellemezte. Az állam nem lehetett közömbös a szövetkezetekkel szemben, hiszen hiányzott a szükséges tőke, hiányzott a képzett vezetőréteg, az oktatás és a szövetkezetek elveinek módszeres terjesztése. Az I. világháborúig a szövetkezeti mozgalom – a bankokkal a középpontban – dinamikus tevékenységi ágazatnak bizonyul. A Vidéki Bankok Évkönyvében (Anuarul băncilor populare) található beszámolókból az derül ki, hogy a vidéki bankok és a szövetkezetek a legjobb éveiket zárták ebben az időszakban. Pozitív előrelépés a népi bankok életében csak két évvel az 1903-as törvény életbe léptetése után észlelhető. Az 1905-ös évkönyv előszavában I. G. Duca írja, hogy 1849 népi hitelszövetkezet létezik, és „a jövő felé bizalommal tekinthetünk”. Ez a periódus a bankok és pénzügyi alapok, valamint az odaítélt hitelek számbeli növekedésének időszaka.

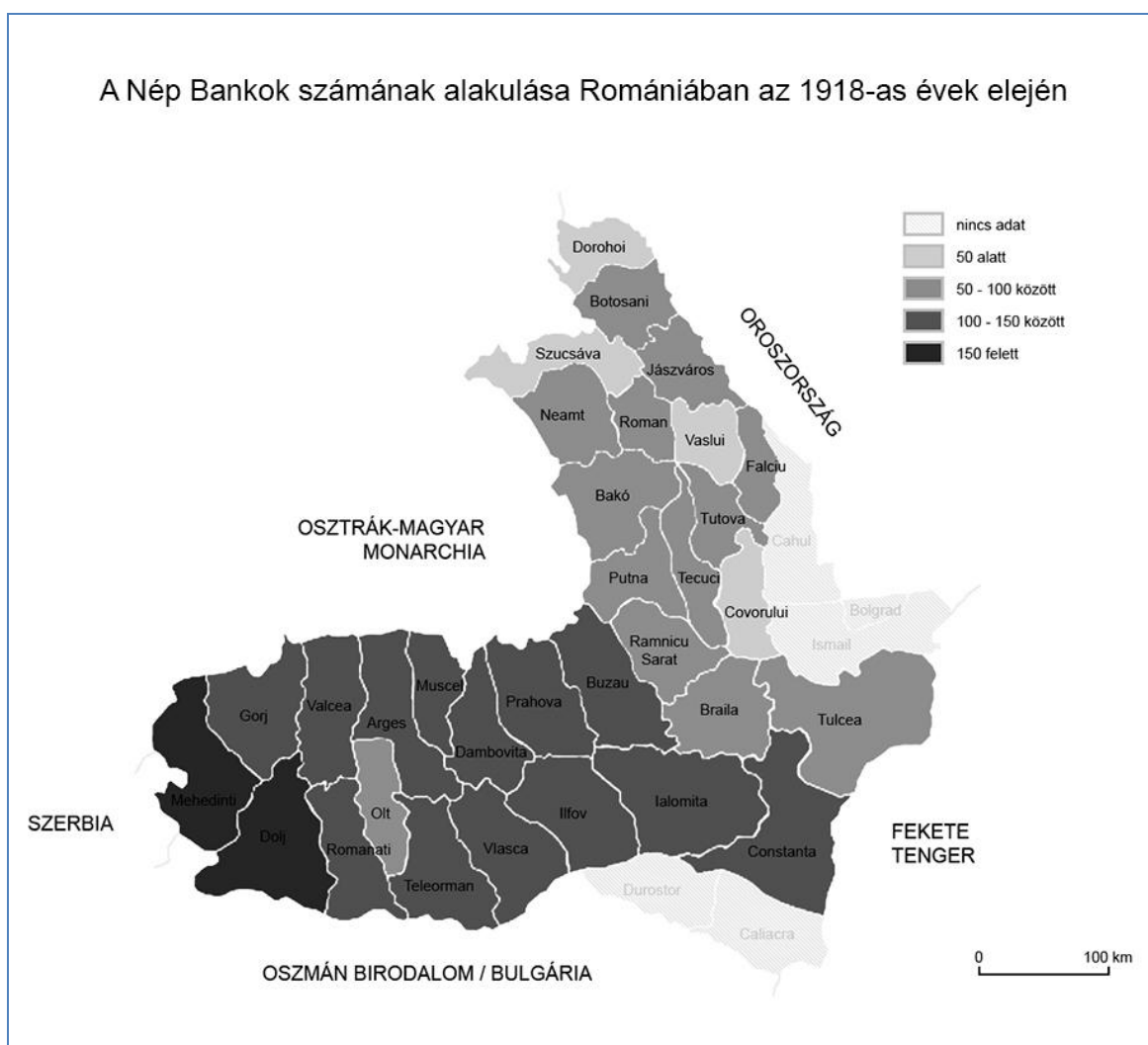
**29. táblázat: A román népi bankok számának és tagságának alakulása
1902-1918 között**

Évek	Népi bankok		Tagok		
	darab	növekedés %	fő	növekedés %	banki átlag
1902	710	63,9	59 845	65,7	84
1903	1027	44,6	81 646	36,4	79
1904	1625	58,2	121 785	49,2	75
1905	1849	13,8	198 411	62,9	107
1908	2410	8,4	346 707	17,4	144
1909	2543	5,5	402 938	16,3	158
1910	2656	4,4	454 187	12,7	171
1911	2755	3,7	510 118	12,3	185
1912	2862	3,9	563 270	10,4	197
1913	2901	1,4	583 632	3,6	201
1914	2933	1,1	599 672	2,7	203
1918	2965	1,09	641 359	7,0	216

Forrás: Saját fordítás Barbu (1996) munkája alapján, 2014

A 29. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy 1902 és 1904 között jött létre a legtöbb népi bank, tehát a bankok törvényének életbe léptetése előtt és után. A későbbi években a szövetkezetek élenjáróinak már nem a bankok számának növelése volt a célja, hanem a meglévők megerősítése gazdasági és pénzügyi szempontból. Míg egyesek megtudták erősíteni pozíciójukat, addig mások felszámolódtak (50. ábra).

50. ábra: A népi bankok száma 1918-ban

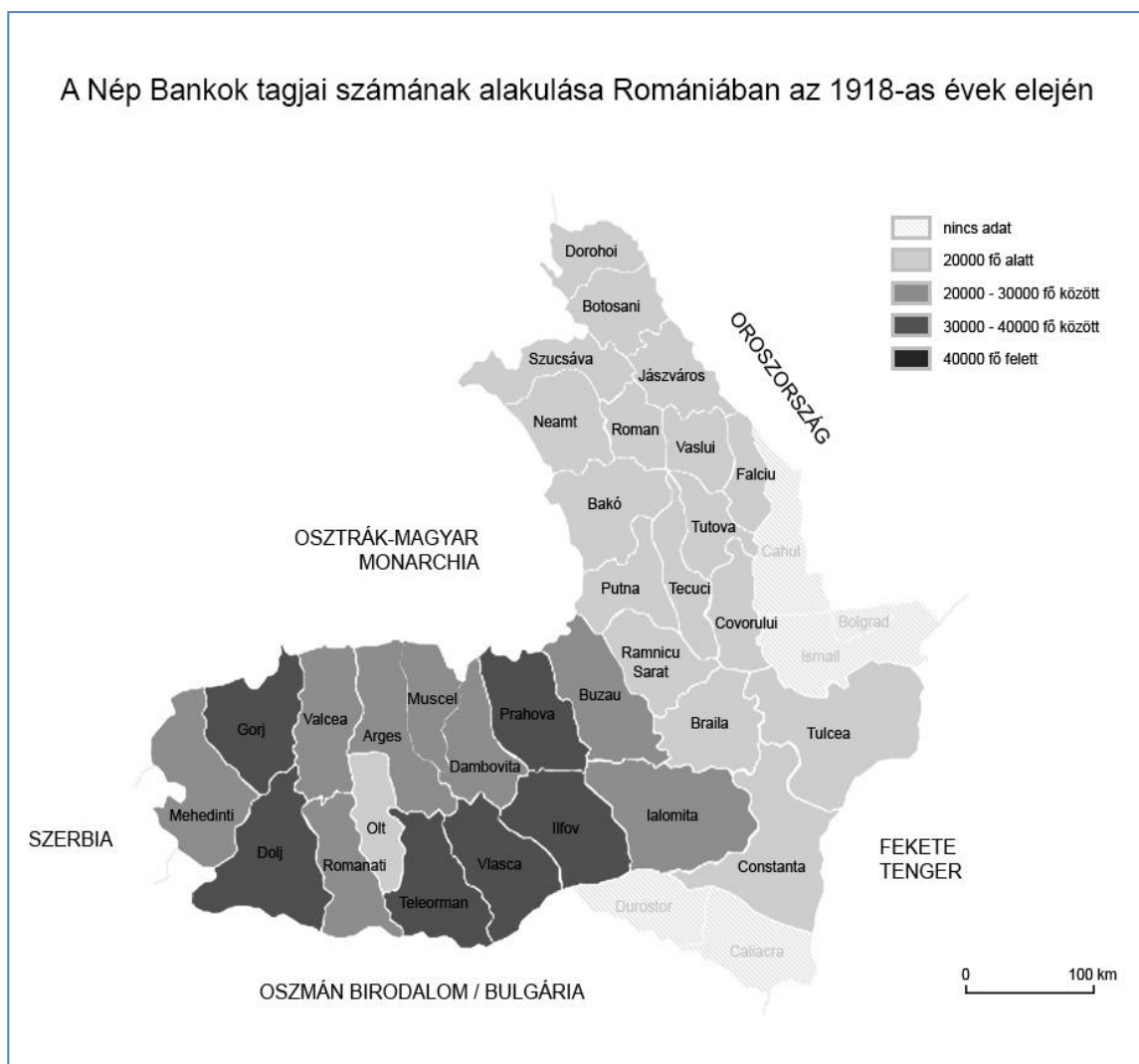

Forrás: Saját szerkesztés (Zară, 2011, Barbu, 2000 alapján), 2014

A legtöbb bank Havasalföldön található, utána következik Moldva, Olténia és Dobrudzsa. Tizennégy megyében 100-nál is több bank volt. Első helyen van Mehedinți 178, majd Dolj 161 és Arges 144 következik, a legkevesebb pedig Suceava megyében található 41 bank volt. A legtöbb tagot számláló megye évekig Dolj volt – 47.443 családfő. 1918-ban 641.359 tagja van a népi banknak, amely ugyanannyi családot jelentett, kb. 32,5%-át a Román Királyság területein levőknek. A tagok társadalmi hovatartozása szerint a domináns helyet a mezőgazdasági kistermelők foglalták el (kb. 90%) (Barbu, 1996).

A román népi bankok tagjainak száma az 1900-as évek elején megosztott képet mutat a volt történelmi fejedelemségek megyéiben. Amíg Havasalföld megyéi népesebb táborot tudhattak magukénak (Dolj megye 47.443 fő), a legelmaradottabb Olt megye (16.130 fő). A volt moldvai fejedelemség nehezebben zárkózott fel, ennek oka a térség földrajzi elhelyezkedése, a nagyobb távolságok a települések között, valamint a mélyebb társadalmi-gazdasági elmaradottság. Az egy bankra jutó átlag tagszám eltérő képet mutat, itt vezető helyen Covurlui megye van, 300 fő feletti átlag tagszámmal. Moldvában említésre méltó továbbá Szucsáva, Jászváros és Tecuci megyék tagjainak megoszlása. A havasalföldi megyék közül továbbra is Dolj megye volt vezető helyen, ahol nemcsak a bankok száma volt kimagasló, hanem a létrehozó, adott esetben a később csatlakozott tagok száma is.

51. ábra: A népi bankok tagjainak száma 1918-ban

Forrás: Saját szerkesztés (Zară, 2011; Barbu, 2000 alapján), 2014

**30. táblázat: A hitelek megoszlása szakmák szerint 1907-1910 között
Romániában**

Szakmák	1907		1910	
	tagok száma	%	tagok száma	%
Földművesek	269 375	91,2	412 533	90,8
Kereskedők	5835	2,0	8 281	1,8
Mesterek	5241	1,8	9 546	2,1
Funkcionáriusok	6 83	2,3	-	-
Tulajdonosok	1630	0,5	-	-
Papok	3034	1,0	3 767	0,8
Tanítók	3427	1,2	4 684	1,0
Más	-	-	2 386	0,5
Összesen	295 325	100,00	454 184	100,00

Forrás: Saját feldolgozás Barbu (1996) alapján, 2014

A népi bankok habár kiváltságos helyzetben vannak, csökken a részvényük a szövetkezetekhez képest. D. S. Nenitescu a népi bank első kongresszusán nyilatkozta, hogy „*azok a bankok, amelyek félre tudnak tenni a tartalékalapba, számítva a szűkebb időkre, a tartozásaikat is ki tudják fizetni – egy jó tartalékalap a jó gazdálkodás és igazgatás jele*” (Barbu, 1996, 56. o.). Az éves mérleget elemezve megállapíthatjuk, hogy a tartalékalap évről évre folyamatosan nő.

Egy hitelintézmény sikere a pénzpiacon az ügyfelek bizalmában rejlik. A népi bankok népszerűek voltak, főleg a mezőgazdasági kistermelők körében. Az első világhégés előtt személyes hitelintézményekként működtek, amelyek meg tudtak felelni a legtöbb lakos igényeinek, saját pénzforrásból ki tudták elégíteni őket, nem kellett külső pénzalapokhoz nyúlniuk. Tevékenységük nem csupán a hitelezési műveletekre korlátozódott, jótékonyági alapokat is hoztak létre, amelyekből szegény diákokat támogattak és iskolákat építettek.

A vizsgált időszakban (1908-1918) a szövetkezeti mozgalom és a népi bankok nem fejlődtek olyan ütemben a városban, mint a falusi környezetben. A szövetkezeteknek nagyon jelentéktelen szerepük volt a városok gazdasági-társadalmi életében. Ez azzal magyarázható, hogy az első világháborúig a városi élet csak kiadással járt, ezért a lakosság nem tartotta fontosnak a társulásokat.

31. táblázat: Tartalék alap alakulása a román népi bankoknál 1906-1909 között

Évek	Tartalékalap - lej	Növekedés %	Évek	Tartalékalap - lej	növekedés %
1906	792 614	-	1911	5 409 000	9,8
1907	1 262 418	59,3	1912	6 249 000	15,6
1908	3 204 138	153,8	1913	7 925 815	26,8
1909	4 105 219	28,1	1914	9 875 524	24,6
1909	4 924 919	20,0	1918	16 387 093	65,9

Forrás: Saját feldolgozás Barbu (1996) alapján, 2014

Annak ellenére, hogy nagyon sokan nélkülöztek, mégsem tömörültek egyesületekbe, nem próbáltak önerőből felemelkedni, mert hiányzott a vállalkozói szellem, a képzett társadalmi réteg. Könnyebb volt a létfenntartás érdekében politikai harcokba keveredni, és így jutni minimális anyagi támogatáshoz az állami költségvetésből. A Központi Pénztár célja az volt, hogy megerősítse a meglévő bankokat, növelje azok pénzügyi forrásait. A balkáni háborúk kitörése és a gazdasági válság megnehezítette a Kézműves Bankok mozgalmát. A nehézségek ellenére 1914 végére a 46 bank 971.416 lej alaptőkével rendelkezett, amely 4663 befektetőé volt (Barbu, 1996, 160-166. o.). A Román Kézművesek Központi Háza szigorúan megfigyelte és ellenőrizte a bankokat, hogy ne kerüljenek a nagyobb befektetők kezébe, így kiszorították a lehetséges visszaéléseket.

A Kézműves Bankokba a társadalmi hierarchia legkülönbözőbb szintjeiről fektettek be, itt megtaláljuk mind a vállalkozót, mind az egyszerű munkásembert is (32. táblázat).

32. táblázat: A román kézműves bankok befektetői 1914-ben

Kategória és a tagok száma		%	Tőke értéke lejben	%
Vállalkozók	1938	53,3	450 681,3	68,4
Dolgozók	1126	30,9	123 144,9	19,5
Munkások	575	15,8	80 060,4	12,1
Összesen	3639	100,0	658 886,4	100,00

Forrás: Saját feldolgozás Barbu (1996) alapján, 2014

A táblázat adatai szerint a Kézműves Bankok tőkéjének nagy része a vállalatvezetők tulajdonában volt, akik tulajdonképpen többségben is voltak a befektetők között. Ez azzal magyarázható, hogy ezek az emberek jóval több gazdasági ismerettel, jobb anyagi háttérrel rendelkeztek, tehát kedvezően ki tudták használni a felkínált lehetőségeket. A befektető mesteremberek és munkások száma rendkívül alacsony volt az összlétszámhoz képest.

A bankok mellett – főleg vidéken – virágoznak a különböző egyéni és társas mozgalmak, amelyeket a hitelszövetkezetek támogatnak, így egyesek kisebb vállalkozókká, műhelyvezetőkké, ill. kiskereskedőkké válhatnak. Segítségükkel a szövetkezeteknek más ágazatai is megjelentek: a fogyasztási szövetkezetek és a haszonbérleti társulások. A román haszonbérleti (zsellér) társulások olyan mezőgazdasági közösségek, amelyek célja, az hogy a bérbe vett földeket megműveljék, és a terményeiket értékesítsék (Barbu, 1996). E társulások földeket szereztek, amelyeken a munkát szövetkezeti elvek alapján szervezték meg, de egyénileg végezték el. Maguk a földbirtokosok is meggyőződtek arról, hogy előnyösebb így dolgoztatni, és megpróbálják meggyőzni a parasztokat, hogy adják bérbe a földjeiket. Az 1910-es statisztikai adatok azt mutatják, hogy 4-5 év alatt a földtársulások nagyon eredményesen működtek (Buletin statistic, 1910, 424. o.). 1903-ban csak 8 társulás működött, 1918-ban ezek száma eléri a 496-ot, 82.295 társult taggal, akik 406.664 hektár földet használtak. Erre a földterületre 17.200 millió lej bérleti díjat fizettek (Grigoriu, 1942, 26-27. o.).

Mivel jól képzett mezőgazdászok irányították és szervezték meg a munkát – akiket a népi bankok és a Központi Pénztár küldött –, ezek a társulások érdekes fejezetet jelentenek Románia agrártörténelmében. Modern farmként működtek, az ésszerű termelésre tanították a parasztokat, hogy hogyan lehet jobb, minőségi terményt előállítani, fajállatokat tartani és nyereségesen gazdálkodni. Mindez változásokat hozott az elmaradott falvak életében. A haszonbérleti társulások sikeresen hatottak a szövetkezetek életére (Buletin Statistic, 1910, 516. o.).

A hitel- és termelőszövetkezetekkel ellentétben a román fogyasztási szövetkezetek a XX. század első két évtizedében jelentéktelen fejlődést mutattak (Ionescu-Sisesti, 1914, 179. o.). Vidéken a társadalmi-gazdasági feltételek nem voltak kedvezőek a fogyasztási szövetkezetek fejlődéséhez, ugyanis a falun élők anyagi lehetőségei korlátozottabbak voltak, mint a városiaké.

A megtermelt mezőgazdasági termékek saját szükségleteket elégítették ki, nagyon kevés jutott a piacra, így kevés volt a pénzjövedelem is. A paraszti családok önellátók voltak, megtermelték a szükséges élelmet és előállították az életvitelükhöz szükséges alapanyagokat – ruházat, táplálék, munkaeszközök stb. A falvakon nagyon hiányzott az értelmiség, amely megszervezhette volna a munkát, a fogyasztói üzletek tevékenységét, a

fogyasztói társadalom fejlődésének vidéken ez volt a legnagyobb akadálya. A hangsúlyt arra fektették, hogy az élelmiszerboltoknak beszerezzék és értékesítsék az áruikat, mindez nagyon kicsi forgalmat jelentett, és nem volt nyereséges. Nem is állandósult a forgalom, mint a városi üzletekben. A falusi igény is teljesen más volt, mint a városi. Itt alapvető cikkekre, sóra, lámpaolajra, mezőgazdasági és háztartási eszközökre, minőségi vetőmagra stb. volt szükség. A piaci versengés miatt a városi kereskedők ellenségesen viszonyultak a fogyasztói szövetkezetekkel szemben, mondván, azok káros hatással vannak a kereskedelmi ágazatokra. A termelői és hitelszövetkezeteket viszont támogatják, nem láttak konkurenciát bennük.

A kereskedők félelmei azonban alaptalanok voltak, hiszen a fogyasztási szövetkezetek Romániában, ebben az időszakban nem jelentettek számukra komoly versenytársat. Szaporodtak és fejlődtek ugyan, de korántsem olyan ütemben, mint a népi bankok. A falvakon levő üzletek nagyon alacsony pénzügyi erőforrást jelentettek, a falusi népi bankokkal összehasonlítva jelentéktelen alaptőkével rendelkeztek, ami 1912-ben 70-szer kevesebb volt, mint a hitelszövetkezeteké. Egy fogyasztási szövetkezet átlagos tőkéje 6109 lej, míg egy népi banké akár a 34.615 lej is elérte (Anuarul Statistic, 1912, 192-195. o.). 1907–1912 között a hitelre vásárolt áruk száma két és félszeresére nőtt. Marin Panait meg is jegyzi, hogy a *„fogyasztói céllal adott hitel a legrosszabb hitelforma, mert csődbe viszi az üzletet”* (Panait, 1939, 4. o.). A helyzet javítása érdekében több szövetkezeti képviselő emelte, Ion Raducanu például azt javasolta, hogy fizetési eszköznek fogadják el a „természetbeni fizetséget” is. Az ötlet sikeres volt, hiszen a paraszttársadalom másként fizetéképtelen. Ezt a módszert már 1906-ban alkalmazták Bicz községben (Neamt megye), sőt a statútumba is belefoglalták, hogy a tagok törleszthettek termékben, a piacra bocsátható termékmennyiségük értéke $\frac{3}{4}$ részének felhasználásával.

5.6. A magyar kisebbségi szövetkezetek helyzete Romániában a két világháború között

Annak érdekében, hogy az erdélyi magyar szövetkezetek helyzetét megértsük a két világháború közötti időszakban, szükséges áttekintenünk röviden a gazdasági és társadalmi helyzetüket az első világháború befejezése pillanatában.

Az elemzett térségbe a szövetkezeti gondolkodás a kor szellemének megfelelően a dualizmus idején került be, azonban a nagy területi távolságok miatt elég nehézkesen indul be a szövetkezeti mozgalom, főleg a peremtérségekben, mint például a Székelyföld. A szövetkezés egy új társadalom-gazdasági szervezési formát jelentett a vidékek életében, az erdélyi magyar vidék társadalma jelentősen fejlődik, növekedik a vidék lakosságának életminősége. A székelyföldi térség felzárkóztatására Székely Akció fejlesztési program indult (Balaton, 2004), amelynek konkrét eredményei a világháború idejére jelentkeznek. Az 1918 előtti időszak gazdaságtörténeti vizsgálatakor arra következtetésre jutottam, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia megértette, hogy a birodalom nagysága és a benne lakó nemzetek sokszínűsége megkövetel egy olyan gazdaság-társadalmi átszervezést, amelynek eredménye gazdaságilag prosperáló közösségek, amelyek részben autonómok. Valószínű, hogy ha ezek az átalakulási folyamatok gyorsabbak lettek volna és az egyes kormányok megértették volna, hogy a birodalom federalizációjára van szükség, akkor a térség politikai átszervezése a XX. században másképp alakulhatott volna. Az 1921-es trianoni szerződés után kialakuló új államszerkezetek átrendezik a vizsgált területek politikai-adminisztratív besorolását, így az erdélyi megyék román adminisztráció alá kerülnek.

Az erdélyi szövetkezetek jelentős része követi a maga önszerveződő útját, a román szövetkezeti rendszer képtelen a működését bekapcsolni a régi román szövetkezetek rendszerébe. Az 1922-es statisztika egyszerűen csak számba veszi a meglévő szervezeteket, a nemzetiségi alapon szervezteket kisebbséginek²⁸ nevezi. A világháború utódállamainak (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) kormányzatai a többségi szövetkezeteket felhasználták az állam „nemzeti” gazdaságának stabilizálása érdekében (Hunyadi, 2007). Az új államok gazdasági nacionalizmusa folyamatosan gyengítette a kisebbségek gazdasági erejét. Az erdélyi magyar kisebbség számára ebben az időszakban felértékelődött a kisebbségi szövetkezeti érdekvédelem (Hunyadi, 2007). A Romániához csatolt területeken, ami Erdélyt, Máramarost, Körösvidéket és Bánságot jelenti 1918 és

---

²⁸ Minoritar – kisebbségi

1920 között, a magyar szövetkezetek széthullásának lehetünk a tanúi, 702 OKH tagszövetkezet közül 403, a 641 fogyasztási szövetkezet közül csak 433 marad működőképes (Hunyadi, 2007). Az egyesítés nehézkesen megy, az új területek számos megyéjében nem készülnek el időben a mérlegek, így nem kerülnek bele a román országos statisztikába.

A Román Királyság fogyasztási szövetkezetei vidéki és városi fejlődésének 1923-as állapotát a 33. táblázat tükrözi:

33. táblázat: A fogyasztási szövetkezetek alakulása a Román Királyságban 1923-1928 között

Év	Régió	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Tagok átlaga egy egységre
1923	Ókirályság	1433	134 822	94
	Erdély	401	56 334	140
	Besszarábia	421	23 171	55
	Bukovina	54	12 026	222
Összesen	Románia	2309	226 353	98
1928	Ókirályság	1465	147 825	101
	Erdély	354	46 109	130
	Besszarábia	337	36 887	109
	Bukovina	98	14 136	144
Összesen	Románia	2254	244 957	109

Forrás: Saját fordítás (Barbu, 2000, 234. o.), 2014

Az 1923–1928-as időszakban országos szinten csökkent a szövetkezetek száma, viszont a tagság folyamatosan növekedett, főként az Román Királysági szövetkezetekben, ahol 1928-ra több mint 13.000 fővel nőtt (Barbu, 2000). Minden tartomány gyarapodott, kivételt képez ez alól Erdély, ahol 1928-ra közel 50 szövetkezet szűnik meg és a tagok száma is közel 10.000 fővel lesz kevesebb. 1928-ban Romániának 2.254 fogyasztási szövetkezete volt, amely 249.957 tagot számlált, ez átlagosan 109 főt jelentett egy szervezetre. A nagy taglétszám azonban nem feltétlenül jelentett nagy tőkét is. A szövetkezetek tőkeellátottságát mutatja be az 6. ábra, amelyből kitűnik, hogy 1928 végén a szász és a dobрудzsai szövetkezetek tőkeellátottsága a legmagasabb. A székely megyék a második szinten foglalnak helyet, elfogadható tőkeellátottságot mutatva. A legmagasabb egy főre jutó tőkével Konstanca megye (3889 lej/fő) rendelkezett, a legkisebbel viszont Szucsáva megye (225 lej/fő). A romániai Hangya Unióhoz csatlakozott magyar és a

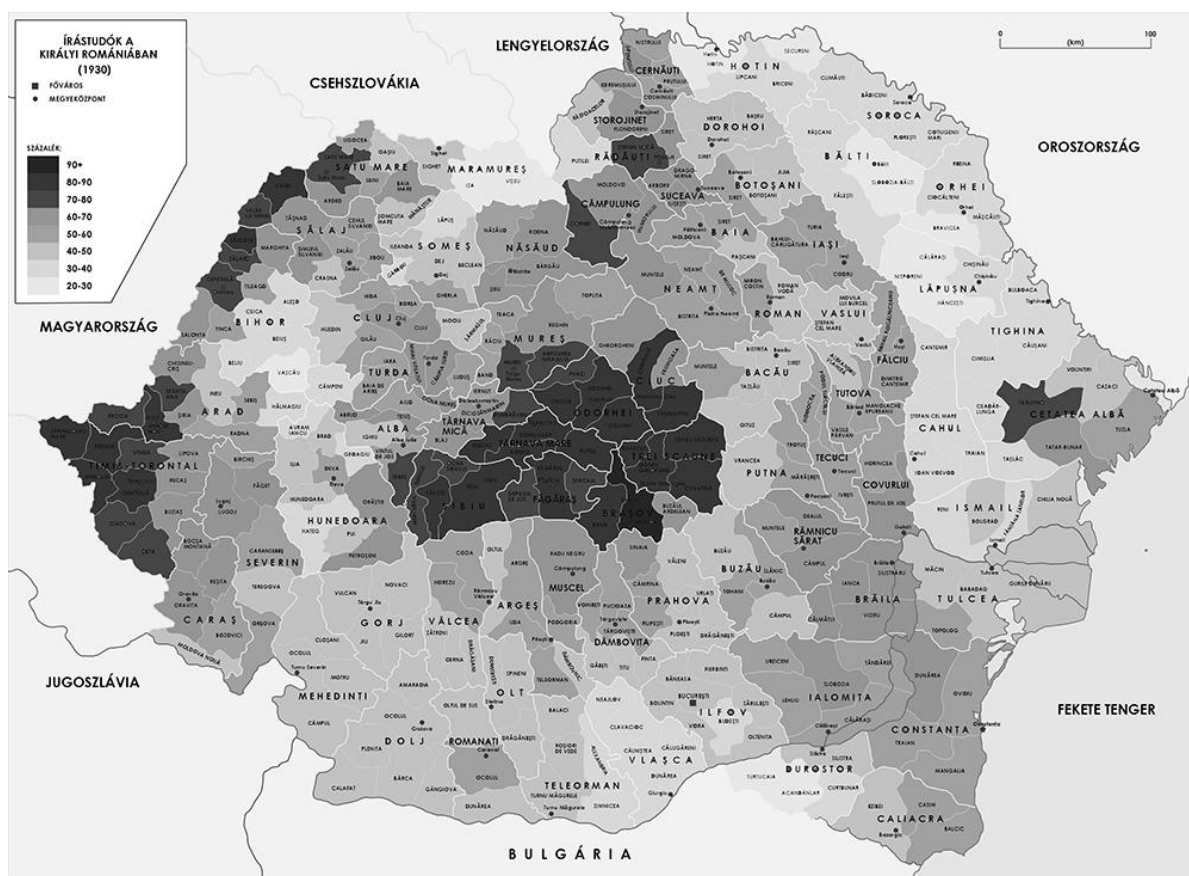
szebeni Raiffeisen Föderációhoz csatlakozott szász fogyasztási és takarékszövetkezetek helyzete 1929-ben az 34. táblázat adatai szerint alakul:

34. táblázat: A romániai magyar fogyasztási és takarékszövetkezetek száma 1929-ben

Romániai magyar fogyasztási és takarékszövetkezetek							
Megye	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Átlag	Megye	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Átlag
Fehér	5	1460	290	Torda	18	4145	230
Bihar	71	21 498	303	Arad	17	4948	291
Brassó	6	1179	197	Krassó	5	1574	315
Csík	16	4262	266	Hunyad	4	883	221
Kolozs	23	5141	224	Temes	7	1842	263
Fogaras	2	202	101	Összesen	397	98 276	248
Maros	44	7456	169	Szász fogyasztási és takarékszövetkezetek			
Naszód	5	819	164	Megye	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Átlag
Udvarhely	53	11 912	225				
Szilágy	30	7432	248	Fogaras	7	566	81
Szatmár	18	5860	326	Maros	1	167	167
Szeben	1	182	182	Naszód	13	1066	82
Szamos	10	2964	296	Szeben	14	2034	145
Nagy-Küküllő	8	1959	245	Nagy-Küküllő	23	1589	69
Kis-Küküllő	8	2111	264	Kis-Küküllő	11	1137	103
Háromszék	46	10 627	231	Összesen	69	6553	95

Forrás: Saját feldolgozás (Barbu, 2000), 2014

52. ábra: Íráskészség helyzete Romániában 1930-ban

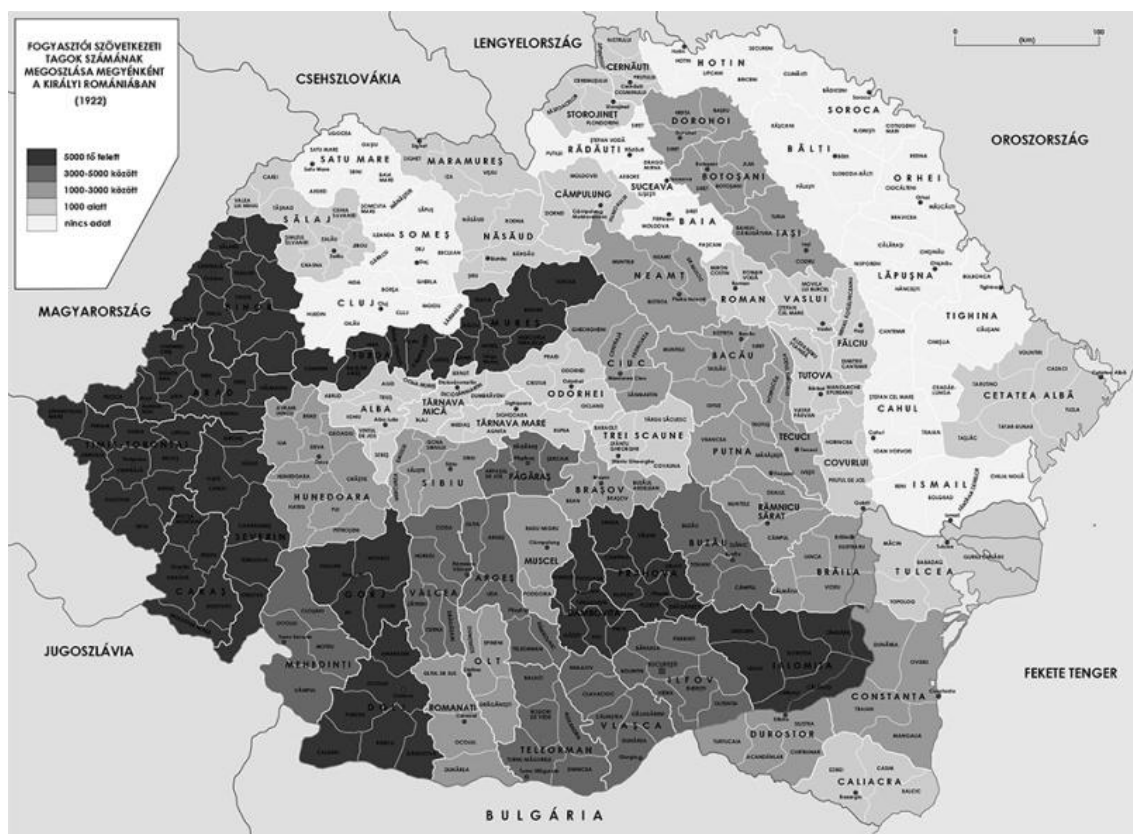
Forrás: D. Gusti (1939): Román szociológia (Sociologie Românească). Károly Herceg Királyi Kulturális Alapítvány Szociális Szolgálat, Román Szociológiai Kutatási Intézet, Bukarest, 6. oldal

Megállapítható, hogy a legnagyobb magyar nemzetiségű takaré- és fogyasztási szövetkezet Udvarhely megyében volt, ahol 53 szövetkezet és működött 11.912 taggal (Barbu, 2000). Utolsó helyen Fogaras megye szerepelt 2 szövetkezeti egységgel, amely mindössze 202 tagot számlált. A szászok fogyasztási szövetkezetei közül Nagy-Küküllő megye 23 szövetkezettel, valamint Szeben megye 14 szövetkezettel szerepel.

A román királyi megrendelésre készült felmérés alapján az írástudás nagyon eltérő képet mutat a különböző történelmi régiókban (53. ábra), amelynek oka az évek során eltérő politikai rendszerek következetes vagy következtelen ez irányú tevékenysége, valamint azok a kulturális különbségek, amelyek az egyes régiók lakóit jellemzik. Erdély területén a székelyföldi, illetve szászvidéki területek lakói rendelkeznek magasabb írástudási készséggel – ez az egyik közvetlen eredménye azoknak a szabadságjogoknak, amelyeket ez a két közösség évszázadokon keresztül kisebb-nagyobb megszakításokkal

gyakorolhatott. A vizsgált területek szövetkezeti fejlődésének fontos kulcskérdése a közösségek oktatása, tudásának gyarapítása, mert csak a tudatos egyén ismeri fel a közösségi szerveződés fontosságát, valamint az írás-olvasási készség alapfeltétel az egyre növekvő gazdasági tevékenység adatainak a rögzítésére, feldolgozására.

53. ábra: Fogyasztói szövetkezeti tagok számának megoszlása megyénként Romániában (1922)

Forrás: Saját szerkesztés, 2014, Barbu (2000) munkája alapján

Mind a román, mind a magyar részen megállapítható, hogy az állam és az értelmiség aktív szerepvállalása nélkül sokkal nehezebben születtek volna meg a szövetkezés feltételei. Mindkét esetben egy felülről jövő kezdeményezésről beszélhetünk, amely a nyugat-európai szövetkezeti rendszerekben elképzelhetetlen lett volna. Azóta is nagy kérdés, hogy mi az állam szerepe az egyes nemzetek szövetkezeti mozgalmában, hol kezdődik és hol ér véget a koordináló és jótékony szerepvállalása.

Az 1930-as évek elején a népi bankok számának és tagságának a legjelentősebb régiója a román Ókirályság, és ezen belül pedig Bukarest és vonzáskörzete (Barbu, 2000). 1935-re Ialomița megyének van a legtöbb népi bankja (214) és itt a legnagyobb tagság (66.199 fő).

Ellenkező oldalon Udvarhely megye áll, mind a bankok, mind a tagság számával. Megállapítható Erdély szövetkezeti fejlődésének megtorpanása, amelyet a bányászati bankok ellensúlyoznak. Továbbá kiemelhető Bukarest térségének ez irányú fejlődése, amely az egyre jobban erősödő centralizációs politika eredményének tudható be. A tőkenövekedés főként a városi környezet gazdasági fejlődésének köszönhető (Barbu, 2000). 1938-ban megalakul a román Nemzeti Szövetkezeti Intézet, amely felszámolja Szövetkezetek Központi Bankját – ezzel kezdetét veszi egy nagyon erős állami beavatkozás a szövetkezetek életébe. Ez az időszak 1944-ig tart. Az állam szerepének a megerősödésével országos központosított rendszer kiépítése volt a cél, kiveszik a helyi közösségek kezéből az irányítás lehetőségét.²⁹

---

²⁹ „1942-ben a 456-808-as román belügyminisztériumi rendelet értelmében egy község polgármestere nem vehet részt a helyi szövetkezet vezetőségében, 'csak' az adminisztratív feladatokat láthatja el.” Paul-Emanoil Barbu (2000): *A román fogyasztási és hitelszövetkezetek történetéből, II. kötet (Din istoria cooperatiei de consum si de credit din România, volumul. II .).* Scrisul Românesc, Krajova, 416. oldal

5.7. A román és a magyar szövetkezeti történelem tanulmányozása nyomán megfogalmazható következtetések

A román és az erdélyi szövetkezeti rendszerének elindulása a XIX. század második felében, az 1848–49-es forradalom által elindított gazdaság-társadalmi változási kényszer eredménye. Az erőforrásokkal való jobb gazdálkodást, valamint a kölcsönös anyagi támogatást mindkét nemzet felhasználta a történelem során (pásztorközösségek, céhek), viszont ennek országosan szervezett intézményrendszere a XIX. század utolsó éveire épül ki mind Erdélyben, mind Romániában. Megállapítható, hogy az önálló Román Királyság létrejötte nagyobb szabadságot biztosított az ország belső gazdasági és társadalmi viszonyainak az átalakítására, mint Erdély életében az osztrák-magyar kiegyezés. Amíg a románságnak csak a belső, saját fejlődésellenes arisztokráciája ellenállását kellett legyőznie, addig az erdélyi magyarságnak az osztrák udvar mellett az erősödő Budapest-központúsággal is meg kellett birkóznia. További, fejlődést akadályozó tényezőként említhető a magyar arisztokrácia jelentős részének magatartása, amely lassította a kor szellemének megfelelő fejlődés ütemét. Székelyföld gazdasági-társadalmi fejlődése Erdély többi részéhez képest lényegesen lassúbb, ennek következménye a lakosság nagyszámú elvándorlása a Román Királyságba, valamint az Amerikai Egyesült Államokba. A Székely Akció jelenti azt a széles, elsősorban gazdaságfejlesztési programsorozatot, amely az elmaradottságot meg kívánta változtatni.

A szövetkezeti gondolkodás népszerűsítésében mind a Román Királyságban, mind az Osztrák-Magyar Monarchiában lényeges szerepet játszottak a kormányok, mert felismerték benne a lehetőséget a szegény tömegek életmódjának a megváltoztatására. A kormányok tudatában voltak annak, hogy a kisközösségek számára elfogadható és működtethető szervezetté csak az általános tudásszint emelése által válhat. Ezért széleskörű népiskolai programok indulnak. Különösen a Román Királyság tett nagy erőfeszítéseket az írástudatlanság felszámolására.

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az egyes román kezdeményezések sokkal energikusabbak, sok esetben következetesebbek voltak, mint Erdélyben, vagy ezen belül Székelyföldön. Az utóbbiak esetében csak a budapesti döntések következményeinek hullámai jelenthettek változási kényszereket. Mindkét vizsgált területen jelentős befolyása volt a szászok szövetkezeti mozgalmának, amely jócskán a térség általános fejlődése előtt járt. Jól ismert, hogy az erdélyi szászok életvitele mind a románok, mind az erdélyi

magyarok számára példaértékű volt, sőt napjainkban is érezhető. A szövetkezeti mozgalom mindkét vizsgált célterületen felülről jövő kezdeményezésként indult, a városi szövetkezési kezdeményezések eredményei szivárognak be a falusi térségekbe. A városok szerepe tehát meghatározó volt a szövetkezeti mozgalom fejlődésében, akár a hitelszövetkezetek tőkésítését, akár a fogyasztási szövetkezetek taglétszámának növekedését vizsgáljuk. A magyar szövetkezeti mozgalom fontos korszakjellemű eredménye a nemzetiségi alapon való szerveződés lehetősége, amely az ország területén élő számos kisebbség számára biztosította a nemzeti kultúra fejlődésének lehetőségét.

Az I. világháború törést jelent a szövetkezeti mozgalom fejlődésében, a vizsgált területek területi-adminisztratív szerkezete megváltozik, az eddig sajátos fejlődés mellett működő szövetkezeti rendszerek összekeverednek. A trianoni döntés után éveken keresztül a szövetkezeti rendszerek követik a maguk sajátos életvitelét, ennek oka a jól kiépült belső közösségi működési forma. Fontos megjegyezni, hogy a román adminisztráció is nehezen épül ki, hogy az új területeket is átfogja. A kiépülés után román gazdaságpolitikusok átvehetőnek és továbbvihetőnek tartják az erdélyi szövetkezeti modellt, amelynek pozitív eredményét megtapasztalták az 1918 előtti kisebbségi román szövetkezeti mozgalom során.

Ennek tudható be, hogy a trianoni döntés után az erdélyi magyar szövetkezetek bizonyos része növekedést tud produkálni mind a tagságlétszám, mind a gazdasági volumen esetében. A második világháború előtt, a román politikai szemléletváltás következtében, a román állam lényegesen beavatkozik a szövetkezetek életébe, megváltoztatva és magához ragadva azokat a döntési jogokat, amelyek korábban életképessé tették azt a társadalmi-gazdasági szervezetet, amit szövetkezetnek nevezünk.

Hipotézis elfogadása:

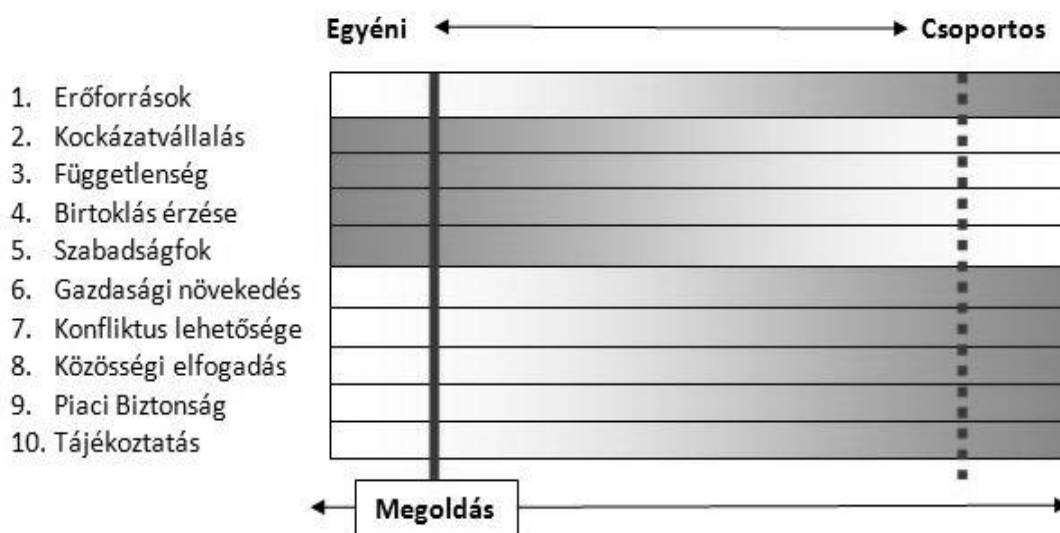
A regionális gazdasági együttműködések létrehozásához szükségeszerű felhasználni azokat a gazdaságtörténeti tapasztalatokat, amelyek előnyként jelentek meg a román és a magyar szövetkezeti rendszerek kialakításában és fejlődésében hipotézist a kutatási munka eredményei alapján elfogadottnak tekintem.

6. A szövetkezeti gondolkodás aktualitása és regionális fejlesztési tapasztalatai Európában

6.3. A tudatos fogyasztás alakulásának hatása a közösségi gondolkodásra

Az átlagember a problémái megszüntetésére, a cselekvő személyek számát tekintve, két eltérő megoldás közül választhat: egyéni és a csoportos változatok valamelyikét veheti igénybe. Az egyes módok közötti lényeges eltérést a megoldási folyamatot befolyásoló tényezők fajsúlyának a változása, a folyamat során szerzett előnyök milyensége, valamint a kedvezményezett közösség érvényesülésének a lehetősége jelenti. Az 54. ábra (saját szerkesztés, 2015) szemléletesen mutatja, hogy az egyéni és csoportos megoldások során milyen intenzitással változik 10 kiemelt tényező. A sötét szín az adott tényező intenzívebb hozzájárulását, míg a fehér az alacsonyabb intenzitást mutatja.

54. ábra: Az egyéni és csoportos megoldásokat befolyásoló tényezők változása

Forrás: Saját szerkesztés, 2015

Az egyéni megoldások nagyobb szabadságfokot, függetlenséget biztosítanak, magas birtoklásérzetet és konfliktusmentességet nyújtanak a benne cselekvőknek, viszont ezért cserébe magas kockázatvállalást és erőforrás-igénybevételt kérnek cserébe. A csoportos

megoldások esetén romlik a szabadságfoka a megoldásoknak, az egyéneknek alkalmazkodniuk kell a szabályrendszerhez, normához, amely azért működik, hogy minimalizálja a konfliktusok lehetőségét, egy hatékony erőforrás és kockázatvállalás mellett. A csoportos, illetve egyéni fogyasztások folyamatosan fejlődtek a történelem során, amelyeknek koronként más-más társadalomgazdasági funkciója volt. A fogyasztói társadalom kialakulása kezdetén a termelés azokkal az eszközökkel látta el az egyéneket, amelyek felhasználásával a közösséghez való tartozás biztosított volt (Hofmeister, 2008). A posztmodern társadalom tökéletesre alakította az adott megoldásokat egy adott életmód megélésére, előtérbe került az egyén, aki elsősorban személyiségének fejlesztésére, a saját élményeinek a gyarapítására, egyéni álmainak és vágyainak beteljesedésére alakítja a világot. A közösséget felváltja a szubkultúra, amely egy adott viselkedést és életmód-kialakítást sugall a követőjének, azonban azok az értékek, amelyek az egyéni élethez tartoznak, teljesen megváltoznak, és ennek következtében egy bizonyos trendet követnek, amely folyamatosan formálja, vagy adott esetben befolyásolja az azt követőket (Hofmeister, 2008; Veres-Szilágyi, Töröcsik, 2006).

A fogyasztói magatartás³⁰ kialakulása során egy külön multidiszciplináris tudományág jön névre marketing néven, amelynek a szerepe a potenciális fogyasztó gondolkodásmódjának és cselekvéseinek a megfigyelése, befolyásolása, cselekvésre ösztönzése. A marketing³¹ eszközrendszere folyamatosan bővül, így az adott individuumra eső befolyásoló muníció mennyisége és hatóanyag egyre növekedik (Fojtik-Veres, 2012). Az egyik eszközrendszere a modern kommunikációs technológia, amely az egyént a való világ mellett egy virtuális világban is mozgatja. A lokális és a globális fogalmak értelmezése teljesen megváltozik, az egyén mentális tere teljesen átalakul, amíg életvitele feladatorientált részét a fizikai világból származó megoldásokkal és eszközökkel oldja meg, addig az információellátását, szórakozását, kapcsolatteremtését és nagyon sok esetben a munkakapcsolatait a virtuális térben oldja meg, amelyet kibertérnek³² nevezünk. A virtuális világ egyik kiemelkedő eredményeként beszélünk a hálózatokról, amelyek mint virtuális ismereti hálók jönnek létre és lecsökkentik a távolság hatását (Jakobi-Lengyel,

---

³⁰ „A fogyasztói magatartás az embereknek azon viselkedése, amely javak és szolgáltatások vásárlásában, használatában és a vásárlás tervezésében jut kifejezésre. A fogyasztói magatartás tehát a javak megszerzése/vásárlása/elfogadása és használata során történő olyan megnyilvánulások, tevékenységek (pl. értékelés, választás) összessége, amelyekkel a véső cél a fogyasztói elégedettség elérése (Veres-Szilágyi, 2007, 33. o.)”

³¹ „A marketing definíciója – Kotler”

³² Kibertér: digitális interakciók által létrehozott önálló, sajátos tér, amely azonban nem teljesen független világunk fizikai-térbeli sajátosságától (Hayes, 1997; Wellman, 2001 in Jakobi - Lengyel, 2014).

2014). A virtuális világ szerepének értékelése nagyon sok közösségben megosztott, viszont mindenki számára létezése és hasznossága evidencia. A virtuális világ megélése az egyén számára azt jelenti, hogy arányosan kivonul a fizikai világból, ami az elő kapcsolatok leépüléséhez vezethet (Jakobi-Lengyel, 2014). A virtuális világ legnagyobb hatása az egyén életmódjára a közösségi hálókön keresztül valósul meg, ahol a felhasználók láthatóvá teszik társadalmi kapcsolatrendszerüket (Jakobi-Lengyel, 2014). „*A közösségi hálók az emberek közti kommunikáció kiegészítő formái, mégpedig azok között, akik már korábban a valódi világban is ismerték egymást... Meglátásunk szerint az online közösségi hálók a valódi világ hálózatainak torzult, módosított változata* (Jakobi-Lengyel, 2014, 44-45. o.).” Az emberi kapcsolatok tartalma a fizikai világban megváltozik, átalakul formális kapcsolattá. Ez a folyamat a tartós személyi kapcsolatok minőségi romlásához vezethet. Az egyén virtuális hálózatának nagysága összefügg az illető személy lakóhelyének mértékével, vagyis egyenes arányban növekedik a távolsággal (Jakobi-Lengyel, 2014). A rendelkezésre álló kutatások alapján joggal feltételezhetem, hogy ki minél nagyobb településen él, annál nagyobb a valószínűsége, hogy távolságtartó lesz. Természetesen ez egy külön kutatás hipotézise lehetne, amelynek kutatására jelen munkában nincs lehetőség. Az azonban megállapítható, hogy egy szuperurbanizációs időszakot élünk (Simai, 2014), amikor az ember többsége városi környezetben él vagy szeretné elképzelni az életét. A korábbi feltételezésemet kiegészíti, hogy az emberek virtuális életterének növekedése a fizikai világban az együttműködési készséget nagy valószínűséggel rontani fogja.³³

A tudatos fogyasztó profiljának a letisztulása, a környezettudatos világkép kialakulása, a 2007-es világválság társadalmi-gazdasági hatásai átalakították a modern fogyasztó értékítéletét, előtérbe került a szociálisan érzékeny attitűd, ahogy az egyén viselkedik az egyes döntések meghozatalánál (Issard, 2011). A szociálisan érzékeny fogyasztó magatartásának megfelelően a marketing is át kellett rendezze az eszköztárát és így jelent meg a 4F³⁴, amely előtérbe helyezi újra a közösségi létforma előnyét az egyénnel szemben. Ennek a magatartásnak a megélésére a fogyasztónak – akiből potenciális vevő lehet – szervezeti formát és lehetőséget kell biztosítani. A lehetőséget úgy a fizikai, mint a virtuális világ biztosítani tudja, vagy úgy is fogalmazhatok, hogy most áll

---

³³ A megvárososok kialakulásával felszámolódik sok országban a vidéki szegénység, viszont az összes korábbi társadalomszociológiai probléma hatványozottan jelentkezik a városi perifériákon. A városi perifériákon világszerte 800 millió ember élt, ez a lakosságszám 2040-re előrejelzések szerint elérheti a kétmilliárdot (Simai, 2014, 33. o.).

³⁴ Social Marketing Mix elemei: Fans, Friends, Family, Followers (Issard, 2011)

igazán minden rendelkezésre, miután a 2007-es világválság előtti, kényelemre épülő fogyasztó világa erre épült (Kandikó, 2009, Fojtik-Veres, 2012)³⁵. A közösséghez való tartozás ennek következtében nemcsak egy társadalmi berendezkedési forma, hanem az egyén anyagi biztonságának is az eszközszerkezete lett. Erre a szemléletre való áttérés azonban a fogyasztók többségének nehézkes, sőt egyesekből elutasító magatartást vált ki. A meghatározó viselkedési formát a többség viselkedése fogja meghatározni.

6.4. A székely közösségi gazdaság lehetséges szervezeti formái

Az 1996-ban útjára indított Rurális Térségek Európai Chartája tervezési intézményként monitorizálja az Európai Unió vidékének fejlődését, amelynek célja, hogy életképes vidéke legyen az egyre dinamikusabban fejlődő európai városoknak. Mert az ésszerűen fejlesztett városok kiegyensúlyozott vidékkel rendelkeznek³⁶ (Erdei, 1971), az egyoldalúan fejlesztett urbánus központok folyamatosan „leélik” a vidéküket. Székelyföld esetében is fontos megtalálni az egyensúlyt a vidék-város kapcsolatrendszerében, mert így alakítható ki egy olyan regionális cselekvési program, amely hosszú távon az ott élő közösségek számára biztosítani tudja a fejlődést. Székelyföld egyik legjelentősebb potenciálja maga a székely ember, aki életformájával és kapcsolatrendszerével belakja térséget. A székely életforma elsősorban a védekező mechanizmusokra épülő eszközszerkezeteket alkalmazza, amelyeket a történelem során számos alkalommal nagy hatékonysággal alkalmazott hasznosan krízishelyzetekben. Ennek eredménye egy közel százévnnyi kisebbségi létben történő túlélés során is egy kompakt együttélő közösség, amely gyarapodni is képes. Ennek a magatartásnak nagyon sok szakértő felrótta a legnagyobb gyengeségét: nem volt fogékony az új iránt (Egyed, 2006, 1981; Somai, 2004). Az 1989-es politikai-társadalmi váltás után kialakult káosz felszámolására a székely közösségekben kialakult az igény az évszázados biztonságot adó rendszabályozásra, valamint az öncselekvő szerveződésekre, amelyekben a közösségek anyagi szempontból is törődnek a tagok boldogulásával³⁷. Ezen szerveződések

---

³⁵ 4C – a marketingben a következő: fogyasztói értéket (Customer value), minimális költséget (Costs), a hozzájárulás kényelmét (Convenience), interaktív párbeszédet az eladó és a vevő között (Communication) (forrás: Kandikó, 2009)

³⁶ „Vidéke ugyanis a városnak van. Mégpedig minden olyan városnak, amely szolgáltat valamit a környezetében élőknek – a vidéknek! –, és amellyel a „rurális térség” javakat cserél... Azaz a vidéknek városa van, ahol meghatározott igényeket kielégíthet, szellemi és anyagi „árucserét” folytathat, a városnak pedig vidéke (térsége) van, ahol ismerik, ahol otthonos. A város és a körülötte lévő falvak össze- és egybetartozása, a szűkebb pátria az, ami ebben a gondolatmenetben megfogalmazást nyer (Hekliné, 2002, 18-19. o.).”

³⁷ Az 1902-es Székely Kongresszus és üzenete a mának a szövetségek ügyében című leírásában Somai József a következőket írja: „Száz év után a Székely Kongresszus elemzésére az akkor és a mai jelenségek analógiái köteleznek, mert épp olyan prioritása lett ma az erdélyi magyarságnak az elmaradott gazdasági

előnye, hogy a döntéseket a közösségek hozzák meg a saját gazdasági érdekeik szerint. A gazdasági szerveződések, amelyek Székelyföld történetében a legnagyobb mértékben hozzájárultak a regionális gazdaság fejlődéséhez, a *közbirtokosságok* és a *szövetkezetek* voltak.

A közbirtokosságok olyan jogi szerveződések, amelyek „valamely község határában bizonyos és rendesen nagyobb kiterjedésű ingatlanokra vonatkozólag közös tulajdon, közös birtoklási, illetve haszonvételi jog illet meg. Az ilyen birtokok összessége határozza meg a közbirtokosságot (Compossessoratus). A közösen használt ingatlanok rendszerint erdők és legelőkben állnak (Csiby, 1939)” Az 1989-es visszaszolgáltatási folyamatban a székelyföldi közbirtokosság vagyona jelentős arányban visszakerült a tulajdonukba és a jelen pillanatban a területalapú támogatások jelentős kedvezményezettjei. A tevékenységüket tekintve az eredeti rendeltetések szerint működnek és nem sikerült közösségi gazdasági szervezetté avanzsálni.

A másik szervezeti forma, a szövetkezet nagyobb sikereket ért a székely közösségek fejlődésében, azonban a szocialista rendszer lényegesen jobban megtépázta ezt – nemcsak vagyoniilag tette tönkre, hanem a tagok hitét sikerült erőteljesen megcsorbítani. Amíg a közbirtokosságok esetében a dicső múlt és a szocialista időszak alatti megvonások emelik a szervezeti név fényét és sugároznak egy lehetőséget, addig a szövetkezetek esetében a bolsevik mintára szervezett kötelező szövetkeztetés eseményei rossz emlékként maradtak meg sokak számára. A forma miatt a tartalom is értelmetlenné vált. A 2007-es gazdasági válság a székely közösségeket is rosszul érintette, azonban ahol az egyének intenzívebb közösségi életet éltek, a tagok könnyebben átérték az adott gazdasági megszorításokat. A család, rokonság, ismeretségi közösségek, közösségi normák egyértelmű kapaszkodók voltak ebben az időszakban.

6.5. A szövetkezet fogalma, értelmezése

A szövetkezés összefogást jelent, kölcsönös támogatást, adott esetben segítséget, a benne részt vevőnek, akinek egy adott pillanatban támogatásra van szüksége. Egyes nemzetek, kultúrák „szerencsésebbek” voltak, bele nevelték a tagjaikba az összefogást, mások pedig

---

helyzetből való kilábalás, a vagyon védelem, a mezőgazdaság kiemelése az elmaradottságból, a közbirtokosság védelme, tagosítások, források teremtése az eszközök beszerzésére, a társulások és a szövetkezeti mozgalom újraindítása, a hitelrendszer kialakítása, akárcsak a XX. század elején (Somai, 2004, 207-208. o.).”

kevésbe. A történelem során számos esetben bebizonyosodott, hogy az összefogás, koalíció mindig sikeres volt, viszont a legtöbb esetben egy külső kényszer kellett hozzá, hogy létrejöjjön, ilyenek, mint háborús konfliktusok megoldása, természeti katasztrófák, gazdasági világválságok. A nagy problémákat az emberiség mindig összefogással oldotta meg, és legtöbb esetben sikerélményt nyújtott a résztvevőknek.

„A szövetkezeti mozgalom elválaszthatatlanul összeforrott a falu gazdasági és kulturális életével, mivel a szövetkezeti szervezkedés kiépítése nélkül a falu fejlesztés gyakorlati megvalósítása is akadályokba ütközött volna. Éppen ezért szorgalmazták minden eszközzel és módozattal a kisebb gazdasági erők tömörítését, mivel csakis a szövetkezeti szervezkedés által volt elérhető az, hogy a kisgazda olcsóbban tudjon termelni, több jövedelemhez jusson, s ily módon szellemi és erkölcsi nívóját is emelhesse. Így a szövetkezetek olyan erőforrásokat nyitottak meg, amelyek addig elérhetetlenek voltak az egyes kisgazdákra nézve (Géró, 2009, 6. o.).” A szövetkezet születésének az 1844-es, Owen általi Rochdale-i szövetkezetek alapelvének megfogalmazását tekintik. Úgy is lehet fogalmazni, hogy *„... a szövetkezeti mozgalom a kapitalista fejlődés szülötte. A tőke koncentrációja, és centralizációja a kisgazdasági egységek kíméletlen elnyomása a nagyobbak által, mintegy védekezésképpen ennek a folyamatnak a fékezésére, a kisüzem versenyképesebbé tételére, a szociális bajok orvoslására hívták életre a szövetkezeteket (Gyimesi 1990 in Géro, 2009).”* A szövetkezeti mozgalom gazdasági szervezkedés, ahol az *„önsegély, a kölcsönös segítség és az altruizmus elveit fejezte ki a kapitalista gazdasági törvényeinek könyörtelen érvényesülése ellenében (Erdei, 1977, 117. o.)”* Annak ellenére, hogy a szövetkezet a kapitalizmus ellenében jött létre, mégsem úgy fejlődött tovább, hanem felhasználta annak eszközrendszerét közösségi gazdasági érdekkörök képviselőjére és gyarapítására (Erdei, 1977).

Széchenyi István 1830-ban megjelent Hitel c. munkájában a jövő intézményeként beszél a szövetkezetekről. A nem sokkal később megjelenő kereskedelmi törvény (az 1875. évi XXXVII) elsőként foglalja magába a szövetkezet fogalmának törvényi definiálását: *„Szövetkezeteknek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaságot tekintik, amely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelése mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján előmozdítására alakult (Szövetkezés, 2010, 20. o).”*

A szövetkezet jelentését nagyon sokan boncolgatták, ennek következtében a lehető legváltozatosabb meghatározások születtek:

Erdei Ferenc (1979) szerint: *„A szövetkezet háztartások és egyéni-családi gazdaságok olyan közös vállalata, melytagjainak a munkájára, vagy a tagok háztartási szükségleteire, illetőleg a gazdaságokban folyó termelésre épül, és a közös üzemben a tagok gazdasági tevékenységének kollektív kereskedelmi vagy termelési szervezetét valósítja meg azon az alapon, hogy a szövetkezeti vállalat eredményében munkájuk, tulajdonrészük, illetőleg a közös üzem igénybevétele arányában részesednek.* (Erdei, 1979 in Nagyné-Orlovits, 2007).” Az Országos Szövetkezeti Tanács (OSZT) Választmányának 2003. évi álláspontja szerint: *„A szövetkezet a szövetkezés szabadsága és az önsegély elvének megfelelően létrehozott közösség, amelyben a tagok önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteiket és törekvéseiket személyes közreműködésük és vagyoni hozzájárulásuk által, demokratikus önkormányzat keretében, a tagok érdekeit szolgáló alap- és vállalkozási tevékenységet folytatva valósítsák meg. A szövetkezet jogi személy* (Nagyné-Orlovits, 2007).

A szövetkezet fogalmának talán a legkomplexxebb, és mindmáig érvényes meghatározását, Bíró Ferenc professzor adta meg, mely szerint a szövetkezet olyan autonóm gazdasági és társadalmi (mozgalmi) szervezet, elsősorban természetes személyek személyi- és vagyoni társulása, mely nem kizárólag tőke-értékesülésre és profitmaximalizálásra törekszik, hanem a szövetkezeti tagság sokoldalú, gazdasági és nem gazdasági szükségleteinek a kielégítésére, érdekeinek szolgálatára hivatott. Keretében a tulajdonosi funkciók gyakorlása viszonylag azonos érdekű, nyitott közösségek, önkéntes és esélyegyenlőségen alapuló együttműködése alapján valósul meg. (Nagyné-Orlovits, 2007, 32. o.).

A Grundtik (1844) püspök által létrehozott dán keresztyén-szociális szövetkezetfejlesztő mozgalom értelmezése szerint: *„A dán szövetkezet olyan társulás, melyben több gazdaság valamely gazdálkodási műveletet közös üzemben végez vagy végeztet el, úgy azonban, hogy a gazdaságokat egyébként független különállásukban meghagyja. A szövetkezet a tagok tevékenységét előmozdító szerveződés, valójában egy kisvállalkozói beszállító rendszer. A szövetkezeti vállalkozás mindig üzemszervezési vagy piaci előnyök megszerzéséért folyik, a tagok önálló vállalkozásának, vállalkozási sikerességének előmozdítása érdekében. A szövetkezet tartalma marketing értelemben éppen ezért maga a vállalkozás. A szövetkezet azért a vállalkozásért jön létre, amely tevékenységét illetően a tagok önálló gazdálkodásától elkülönült gazdasági egység, ugyanakkor annak elválaszthatatlan részét,*

mintegy továbbfolytatását jelenti. Tekintettel arra, hogy a szövetkezet egyben az azonos érdekű tagok csoportosulása, melynek közvetlen irányításába személy szerint az egyes tagok nem kapcsolódnak bele, ezért tulajdonosi jogaikat közvetett módon, választott testületeik által gyakorolják (Szeremley, 2010)."

A szövetkezet magyar meghonosítójának, gróf Károlyi Sándornak véleménye szerint a szövetkezet egy működőképes forma a „haszonszerzésre túlságosan koncentráló kapitalizmus és a haszonszerzésre képtelen szocializmus között (Szövetkezés, 2010, 22. o.)". Ezek szerint egy ideális gazdasági és társadalmi környezetben ma is életképes forma, abban az esetben, ha a benne tevékenykedő tagok alkalmasak az együttműködésre, munkálkodásukat a szolidaritás jellemzi; gazdasági feladatok mellett társadalmi céljaik tekintetében is közös álláspontot alakítanak ki.

A szövetkezet fogalmának újkori definiálására különféle változatok az SZNSZ (Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége) manchesteri 1995-ös kongresszusán születtek:

a, „A szövetkezetek meghatározott feladatok elvégzésére létesülő önkéntes társulások, céljuk a tagok tevékenységének előmozdítása, anyagi helyzetük javítása. Ügyvitelüket tekintve közel állnak a gazdasági társulásokhoz (vállalatokhoz), személyi oldalukat tekintve viszont a személyi egyesülésekhez; lényegükben gazdasági egyesülések.

b, A szövetkezetek nemcsak tulajdoni kategória, nemcsak üzemi kategória és nem is valami külön, sajátos „gazdaság-társadalmi rendszer”, hanem mindig valamely adott társadalom egyik gazdaság-társadalmi egysége. A szövetkezet társadalmi tartalma függvénye az adott gazdasági rendnek, gazdasági környezetnek.

c, A szövetkezés genezisében a szülőpár egyike az öntevékenységet, a szolidaritást, a tisztességes munkát testesíti meg, s tőle eredeztethetők a mozgalom máig ható nemes eszméi; a másik mögött (részvénytársaságok keretében) a felhalmozódó, a tőkét képző, s bátran befektető vállalkozók sorakoznak. Egymásra találásuk gyümölcse a szövetkezet (Szövetkezés, 2010, 38. o.)."

A 2006. évi magyar X. törvény a következő megfogalmazást használja:

„A szövetkezet olyan személyek önkéntese létrehozott társulása, aki egy közös tulajdonban lévő és demokratikusan irányított vállalkozás révén kívánnak közös gazdasági, társadalmi és kulturális igényeiknek, valamint törekvéseinek eleget tenni."

A magyar szövetkezetet szabályozó törvénykezés³⁸ bevezette a szociális szövetkezet fogalmát, amelynek tartalma a következő:

„A szociális szövetkezet a 7.§-ban foglaltaknak megfelelő olyan szövetkezet,

a./ amelynek célja munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése;

b./ amely iskolaszövetkezetként működik.

A szociális szövetkezetnek a nevében viselnie kell a szociális szövetkezet megnevezést, illetve – iskolaszövetkezet esetében – az iskolaszövetkezet megnevezést.”

K. Liefman szerint: *„A szövetkezetek egyesülések, amelyek tagjaik háztartásának, vagy gazdaságának előmozdítását, illetőleg kiegészítését célozzák, közös gazdaságon keresztül.”*

Ihrig Károly (1937) szerint a szövetkezet alatt: *„Olyan társulatot értünk, melyben több gazdaság valamely gazdálkodási mozzanatot közös üzemben végez, vagy végeztet el, úgy azonban, hogy a gazdaságokat egyébként független különállásukban meghagyja.”* Szerinte a szövetkezeteknek erős *„kaméleon gazdasági természete”* van, így jellemezhető a legjobban az a tény, hogy az önérdeken alapuló gazdálkodás szükségleti, illetve nyereségelvű gazdálkodás lehet. *„Ihrig egyértelműen leszögezi, hogy fogalom szövetkezeti részén a (azaz a tag és a szövetkezet között) a nyereségelv fel van függesztve, s ebből logikailag következik...”* *„hogy szerepét a forgalom irányításában és a termelés-szervezésben valaminek át kell venni és ez csak a másik: a szükségleti elv lehet (Szabó G., 2013, 212. o.)”.*

A nyereség nem a szövetkezet, hanem a tag szintjén jelentkezik, például piacszerzés vagy jövedelemnövekedés formájában (Szabó G., 2013, 212. o.). Ezek szerint a szövetkezet képes a gazdasági és közösségi érdekeket összehozni. Szabó G. szerint a szövetkezetek többsége a forgalmuk jelentős részét piaci gazdálkodásokba beágyazódva bonyolítják le. A szövetkezet kifelé, más piaci résztvevőkkel szemben mint profitorientált vállalkozás viselkedik, de befelé, a tagokkal szemben azonban elkötelezett, a tag és a szövetkezet között ún. látens³⁹ piac létezik, legalábbis a klasszikus szövetkezeti modell esetében.

Véleményem szerint az utóbbi, nehezen átlátható összefüggés miatt folyik állandó vita, hogy a szövetkezet for-profit vagy non-profit vállalkozás-e, ami persze az adózás szempontjából sem mellékes (Szabó G, 2013, 213. o.). Ihrig 1937-es megfogalmazása a

³⁸2006. évi X. törvény a szövetkezetekről (Törvény, 2006)

³⁹látens piac: lappangó, rejtett piac (a szerző megjegyzése)

jelenben is aktuális, sokan a megmentő gazdaságszervezési formának vélik a 2007-es gazdasági válság után, hiszen az egyetlen, amely egy közösség számára védelmet tud nyújtani a negatív gazdasági jelenségekkel szemben (Petrescu, 2013). Petrescu szerint a szövetkezetet működése során egy gazdaság-társadalmi dualitás jellemzi és a tagok között kialakuló kapcsolati tőke a szervezet hajtóműve.

V. I. Lenin szerint: a szövetkezet közös vonása minden társadalmi formációban az, hogy „kollektív vállalat”.

Az amerikai szövetkezetelméleti definíció (Barton 1989): „*A szövetkezet olyan tagi tulajdonú üzleti vállalkozás, amelyet a tagok irányítanak, és a hasznát a szövetkezettel való üzleti aktivitás arányában osztják el* (Géró, 2009, 20. o.)”.

A modellszövetkezet fogalmát az útkeresésre szorító kényszerek szülték meg, szükség volt egy rugalmas, piaci viszonyokhoz alkalmazkodó változat kidolgozására, amely kellően túlélőképes változó makrogazdasági környezetben. Ennek egy meghatározása lehet az alábbi: „*a modellszövetkezet egy adott tevékenység végezésének a legkorszerűbb, leghatékonyabb működési kerete, a régi szövetkezeti formák megújult önálló változata* (Szövetkezés, 2010, 40. o.)”. A szövetkezeti rend együtt alakul a társadalmi-gazdasági környezettel, tehát kimondható, hogy állandó szövetkezeti modell nincs. Minden esetben egy speciális megoldást jelent egy sajátos környezeti állapotra, amikor a létrehozóknak egyedi céljaik vannak, azonban a legtöbb esetben „*korlátozott válaszok a tőke túlhatalma diktálta piaci versenybe* (Szövetkezés, 2010, 41. o.)”.

Egy másik sajátos megfogalmazás szerint a szövetkezetek „*olyan üzleti szervezetek, amelyek a velük tranzakciókat bonyolító egyének-általában a dolgozók vagy a vevők, de néha a szállítók- tulajdonában vannak, és amelyekre különleges jogszabályok vonatkoznak*. (Milgrom, Henry, 1988 in Milgrom-Roberts, 2005, 732. o.)”. Eszerint a szövetkezeti tagságot az egy tag – egy szavazat elv adja meg, vagy a lebonyolított tranzakciók száma határozza meg. Sok szövetkezet esetében elvárás, hogy csak a tagokkal folytathatnak üzletet, az Egyesült Államokban csak akkor minősül egy szervezet szövetkezetnek, ha a tranzakciók legalább a felét a tagokkal bonyolítja (Milgrom, Roberts, 2005).

6.6. A szövetkezetek csoportosítása

A szövetkezeteket lehet csoportosítani a jellegük vagy a tagsági viszony tartalma szerint (Nagyné-Orlovits, 2007):

- „a jelleg szerint lehetnek:
  1. *hitelszövetkezetek,*
  2. *kereskedelmi szövetkezetek (fogyasztási, beszerző, értékesítő, szolgáltató),*
  3. *termelési szövetkezetek (termelőszövetkezet vagy a termelők szövetkezete).*
- *a tagsági viszony szerint lehetnek:*
  - a. *termelő-, munka- vagy munkásszövetkezet az, ahol a tagsági viszony teljes mértékben vagy csak egy bizonyos mértékben egy munkavállalói viszonynak felel meg; a szervezet célja az, hogy a tagságnak munkát, valamint a munkából származó jövedelmet biztosítson;*
  - b. *fogyasztói vagy fogyasztási szövetkezetek, célja a tagok bizonyos fogyasztási szükségletének minél előnyösebb kielégítése, itt a tagsági viszony és a fogyasztási viszony csak ritkán fonódik össze;*
  - c. *egyéni árutermelők, vállalkozók szövetkezetei azok a főleg kereskedelmi, pénzügyi és egyéb termeléssel összefüggő szolgáltatások nyújtására irányuló szövetkezetek, amelyekben kisebb termelők, vagy vállalkozók tömörülnek, akik az elsősorban alkalmazottakat foglalkoztató szövetkezeteket azért veszik igénybe, hogy egyéni gazdaságukat, vállalkozásukat eredményesebbé tegyék”* (Nagyné-Orlovits, 2007, 6-7. o.).

A tagok szerint a szövetkezetek lehetnek:

- elsődleges (first tier) szövetkezetek – magánszemélyek hozzák létre,
- másodlagos (second tier) szövetkezetek – magánszemélyek és jogi személyek társulásai,

Újgenerációs szövetkezetek (Petrescu, 2013):

1. Szociális szövetkezetek

Ez a szövetkezeti forma ideális szervezeti környezetet biztosít a szociális szolgáltatások fogyasztói és a szolgáltatók számára. Elsősorban olyan szociális szolgáltatásokat nyújtanak, amelyeket piaci viszonyok mellett az arra rászorulóknak képtelenek lennének megfizetni. Az állam aktív részvétele miatt egy hibrid szövetkezeti formának nevezik, mert sajátosan alkalmazza a hagyományos szövetkezeti elveket.

2. Multi-stakeholders szövetkezetek

Lényege a különböző társadalmi rétegekből, közösségekből érkező egyének és szervezetek együttműködése. Részt vehetnek benne mint fogyasztók, munkavállalók, beruházók, közösségek vagy helyi önkormányzatok. Ezzel a formával sokkal könnyebben lehet megoldani helyi gazdaságfejlesztési, szociális és közegészségügyi kérdéseket, a munkanélküliség felszámolását stb. Ezek a szövetkezetek gazdasági tevékenységeket végeznek jól meghatározott szociális célok teljesítése érdekében.

Az új szövetkezeti modellek kialakulását több tényező együttes hatása következményének tudhatjuk be, amelyek kialakították azokat az új formákat, amelyek a legjobban megfelelnek a jelen kor adott társadalomgazdasági elvárásának (Kispál-Vitai, 2006). A Chaddad-Cook szerzőpáros a kiemelt változó tényezőnek a tökéletlen szerződések meglétét és a tulajdonjogok befolyásoló szerepét választotta (Chaddad-Cook, 2003 in Kispál-Vitai, 2006). A végeredmény öt új szövetkezeti modell megalkotása, amelyek lényegesebben rugalmasan képesek operálni piacgazdasági tőkeigényes helyzetekben is. Ezek a modellek a következők (Kispál-Vitai, 2006, 73-74. o.):

1. *Korlátozott befektetői szövetkezetek.* A szövetkezet tőkeigényét a tagok adják össze, amelyre egy tőketerv készül. A tagok egymás közt üzletelhetnek a részekkel, kifelé nem. Ilyen szövetkezeti forma alapján működik Amerikában a Dairy Farmers of America.
2. *Tagi befektetői szövetkezetek.* A tőke bevonására részjegyeket bocsátanak ki, amellyel nem lehet kereskedni, és a reziduális haszonból bónuszt számolnak, mintha részvények lennének. Ennek célja, hogy mobilizálja a tagok befektetői szándékát, hogy a szokásos üzleti aktivitásuk mellett befektessenek. Ilyen szövetkezet a holland Campania Melkunie.
3. *Újgenerációs szövetkezetek.* Az előző modellekhez képest ebben a modellben lehet kereskedni a részjegyekkel, ennek következtében egy nagyon befektetés-ösztönző szövetkezeti forma. Ilyen típusok American Cristal Sugar és a North American Bison. A tulajdonjog ez esetben is a tagság kezében van.
4. *Szövetkezet, amelynek befektetői tulajdonú társaság van a tulajdonában (a külső tőke nincs a szövetkezetben).* Ebben a modellben a tulajdonjog nem a kizárólag a tagságra korlátozódik, de a külső tőke egy jogilag különálló vállalkozásé. A szövetkezetnek így lesz egy stratégiai szövetségese, amelyet saját maga hozott létre vagy kívülről vont be társnak.

5. *Szövetkezetek, amelynek befektetői tulajdonú társaság van a tulajdonában (a külső tőke a szövetkezetben van).* A szövetkezet a részjegyek mellett részvényeket bocsát ki, de nem válik befektetői társasággá ebben az esetben sem. Az ilyen részvény lehet elsőbbségi részvény, szavazási joggal nem felruházott részvény és részvételi értékpapír. (Kispál-Vitai, 2006, 73-74.o.)

6.7. A szövetkezet kialakulásának története

A szövetkezet kialakulása fontos eseményekhez, az ezeket az eseményeket elindító és szervező kiemelkedő személyekhez köthetőek. A szövetkezeti eszme nagyon sok országban, számos közösségben hasonló időben alakult ki. Az alábbi táblázat (35. táblázat) összefoglalja az egyes nemzetek szövetkezeti mérföldköveit:

35. táblázat: Az európai szövetkezeti történet fontosabb állomásai

Ország	Fontos időpont, esemény, kiemelkedő személyiség
Nagy-Britannia	1844 – William King megalapítja a Rochdale-i szövetkezetet 28 takácscsal és lefektetik azokat az alapelveket, amelyek meghatározzák a nemzetközi szövetkezetek fejlődését és működését. 1895 – létrehozzák Londonban az International Cooperative Alliance-t (ICA) 1934 – Londonban megszervezik az első Nemzetközi Szövetkezeti Konferenciát, székhelye London, majd 1992-től Genf
Németország	1862 – Victor Aimé Huber și Schulze-Delitzsch létrehozzák az első hitelszövetkezetet Anhausenben, majd 1877-ben a Raiffeisen-típusú Vidéki Szövetkezetek Német Föderációját.
Spanyolország	1840 – a barcelonai szövők létrehozzák az első szindikátust, melynek neve Asociación de Tejedores, párhuzamosan jön létre a provident típusú társaság, az Asociación Mutua de Tejedores, amelyet 1842-ben Compañia Fabril de Tejedores-re neveznek át.
Olaszország	1853 – létrehozzák az első fogyasztási szövetkezetet Magazzino di Providenza di Torino névvel, annak érdekében, hogy meg tudják védeni az alkalmazottak vásárlókéességét.
Franciaország	1834 – Párizsban Jean-Phillippe Buchez létrehozza az első szövetkezetet, amelynek a neve Association Chretienne des Bijoutiers en Doré.
Magyarország	1870-gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére elindul a szövetkezeti mozgalom. 1875-ben megjelenik az első szövetkezeteket szabályozó, XXXVII. számú törvény, amely lehetővé teszi fogyasztói és hitelszövetkezet alakulását. 1886-ban Nagyszebenben 8 szász szövetkezet csatlakozásával megalakul a Raiffeisen-típusú Szövetkezetek Szövetsége. 1898-ban létrejön a Hangya Szövetkezet, teljes nevén a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, amely a legnagyobb magyar tagszámmal rendelkező szövetkezet volt. 1934-ben az SZNSZ munkálatain az országot Balogh Elemér képviseli. 1947-ben az államosítás idején állami felügyelet alá terelik a Hangya-tagokat, kialakítva a orosz-szovjet mintára működő kolhozokat.
Románia	1873-ban Bukarestben létrehozzák a Concodriát, az első román fogyasztási szövetkezetet. Fontos személyiségek: Costache Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad, Spiru Haret. 1895-ben Romániát Dimitrie C. Butculescu képviseli a nemzetközi ACI létrehozásán. 1951-ben létrehozzák az UCECOM-ot, az Országos Kisipari Szövetkezetek Szövetségeként.

Forrás: Saját összeállítás, 2014, felhasználva a Sorin Cache és társai, 2010, 14-15. o.; Hangyaszo.hu

6.8. Szövetkezeti elvek és értékek

Értékek: „A szövetkezetek az önsegély, az egyéni felelősség, a demokrácia, az egyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás elvein alapulnak. Az alapítók hagyományát követve, a szövetkezeti tagok hisznek a becsületesség, a nyíltság és a társadalmi felelősség etikai értékeiben és a másokért való törődésben” (SZNSZ 1995). Megfogalmazza a közösségben élő egyén számára a méltányos életvitelhez szükséges feltételeket, amelyek lehetővé teszik egy közösség egészséges fejlődését. A szövetkezeteket szabályozó elvek mindig a létrehozók életfeltételeit, életkörülményeit leginkább befolyásoló tényezőket vették figyelembe, természetesen vannak olyanok, amelyek az idők folyamán továbbra is megmaradtak alapvetőnek, de viszont vannak olyan korabeli alapelvek, amelyek 100 évvel később már más tartalmat kaptak. Ezek az elvek bizonyos társadalmi-gazdasági konjunktúrákban iránytűként szolgáltak a létrejövő szövetkezeteknek, hogy működőképesek legyenek. Határokat szabtak, célokat, normákat segítettek megfogalmazni, sokak szerint ezek olyan parancsok, amelyeket követni kell. Az elvek nem parancsok, hanem olyan javasolt szabályok, amelyek korábbi tényeken alapulnak. Olyan környezetben, ahol nagyon mély társadalmi feszültségek közepette jön létre a szövetkezet, javasolt a parancsszerű betartás.

A rochdale-i alapelvek a következő voltak (Nagyné és Orlovits, 2007):

1. „Demokratikus testületi vezetés: az „egy tag – egy szavazat” és a „mindenki választhat – mindenki választható” elvek alapján.
2. A szövetkezeti tagok szabad és önkéntes be- és kilépésének, a „nyitott tagságnak” az elve.
3. Az „önsegély” elve: a szövetkezeti tagok részjegyeket jegyeznek, és kölcsönt adnak a szövetkezetnek, valamint a szövetkezeti tagság aktív közreműködésével támogatja a szövetkezetet.
4. Korlátozott mértékű kamatfizetés a tagoktól kölcsönvett tőke és korlátozott mértékű osztalék a részjegyek után. Ezek mértékét az alapszabály, illetve a Közgyűlés állapítja meg.
5. A képződött jövedelem egy részéből a tagoknak visszatérítés jár közreműködésük arányában.
6. Készpénzért történő vásárlás és készpénzért történő eladás.
7. Az eladásra kerülő áruk kifogástalan minőségét a szövetkezet szavatolja.
8. A szövetkezet állandóan gondoskodik tagjai neveléséről és továbbképzéséről.

9. A szövetkezet megőrzi elméletben és gyakorlatban politikai és vallási semlegességét.
10. A szövetkezeti érdekeket (a tagság érdekeit) egyeztetni kell a közérdekkel.
11. A szövetkezet vagyonának (a szövetkezet megszűnése esetén) „érdek nélküli átháramlása”: ezt a vagyont nem lehet felosztani és csak szövetkezetfejlesztési célokra (új szövetkezet alapítása, vagy egy már meglévő szövetkezet fejlesztése) lehet felhasználni.
12. Mindent meg kell tenni, hogy a világgazdasági és szociális szervezetek szövetkezetté alakuljanak át.

A szövetkezeti alapszabályok emellett meghatározták az „árbevétel” és a „jövedelem” felosztásának sorrendjét is.

1. Mindenekelőtt biztosítani kellett az igazgatási és a működési költségek fedezetét és a felhasznált eszközök pótlását.
2. Ki kellett fizetni az „idegen” (kölesönvett) tőkék részleteit és kamatát.
3. El kellett számolni az árukészletek indokolt értékvesztését.
4. Ki kellett fizetni a tagok által kölcsönvett tőkék kamatait, valamint a tagok részjegyeinek osztalékát.
5. Gyarapítani kellett a fel nem osztható szövetkezeti vagyont, alapot kellett biztosítani a szövetkezet fejlesztésére és bővítésére.
6. Alapokat kellett képezni a tagok szociális megsegítésére, kulturális képzésére és szakmai továbbképzésére.
7. Végül a „maradékból” kellett kifizetni a „vásárlási visszatérítést” a vásárlások (fogyasztási szövetkezetnél) értékének arányában. (Nagyné-Orlovits, 2007, 23. o.)”

Az SZMSZ manchesteri kongresszusa az alábbi hivatalos alapértékeket fogalmazta meg (Géró, 2009):

- önkéntesség nyitott tagság,
- demokratikus ellenőrzés (egy tag – egy szavazat),
- legfeljebb szigorúan korlátozott kamat a részjegytőke után,
- a szükséges tételek levonása után a felesleg a szövetkezettel való üzleti forgalom arányában osztható szét,
- oktatás, nevelés szükségessége,
- helyi, országos és nemzetközi együttműködés ösztönzése,
- közösségi felelősség.

6.9. A kooperáció, együttműködés meghatározása

Vállalatok közötti egyezményen alapul a kooperáció, amely nem feltétlenül jelent szerződést, hanem a felek között rendszeresen megismétlődő tranzakciók sorát. A kooperáció két vagy több partner között közös, koordinált erőfeszítések során, az erőforrások mozgósításával, az érdekeik kölcsönös figyelembe vételével alakul ki, amely a résztvevők kölcsönös előnyét szolgálja. A partnerek egyéni, illetve közös céljaikat a kooperáció során úgy valósítják meg, hogy tisztában vannak kölcsönös függőségükkel, és eszerint végzik tevékenységüket. A vállalati tevékenységek koordinálását az együttműködő partnerek jogi önállóságuk megtartása mellett valósítják meg.

36. táblázat: A kooperáció értelmezése több szerző szerint

Szerző	Definíció
Högborg (1977)	A kooperáció explicit, hosszú távú egyezmény két vagy több cég között, amelyek tulajdoni szempontból függetlenek egymástól.
Ring és Van de Ven (1992)	A kooperatív kapcsolatok ugyanazon vállalattal gyakorolt közös erőfeszítések ismétlődő, szerződés-alapú tranzakciók idioszinkretikus eszközök kiépítésére.
Varadarajan és Rajaratnam (1986)	A kooperáció két vagy több gazdasági egység részvétele és/vagy erőforrások mozgósítása, hogy a közös lehetőségre építve profitnövekedést, vagy más célok realizálását érjék el, a résztvevők kölcsönös előnyét szolgálva.
Sternés Reve (1980)	A kooperáció során a tagok együttműködnek és együtt dolgoznak, hogy egyéni céljaikat elérjék.
Anderson és Narus (1990)	A partnerek (disztribútor és termelő) kölcsönös figyelembe vétele és annak megértése, hogy mindegyik vállalat sikere a partneren is múlik, így az egyes cégek konzekvensen úgy cselekednek, hogy koordinált erőfeszítéseket tesznek a fogyasztói igények piacon való közös kielégítése céljából.
Anderson és Narus (1991)	A partneri kapcsolat olyan folyamat, amelyben a vevő és az eladó vállalat erős és átfogó szociális, gazdasági és műszaki kötelezettségeket alakít ki azzal a szándékkal, hogy csökkentsék a költségeket és/vagy növeljék a hozzáadott értéket, miközben kölcsönös előnyöket érnek el.
Andaleeb (1995)	A kooperáció partnerek közös, egyeztetett tevékenysége, hogy egyéni és/vagy közös célokat érjenek el.
Srirametal (1992)	Az együttműködő cserekapcsolatban a kereskedő felek hosszú távon, egyirányban, kooperatív erőfeszítéseket tesznek, hogy egyéni és közös céljaikat elérjék. Az együttműködő felek tudatában vannak kölcsönös függőségüknek és megosztják információikat egymással, közösen tervezik a jövőt, és igyekeznek konstruktív konfliktuskezelési módszereket alkalmazni.
Mohr és Spekman (1994)	Partneri kapcsolat az a szándékolt stratégiai fontosságú kapcsolat két független vállalat között, amelyek közös célokkal rendelkeznek, kölcsönös előnyökre törekednek és erős kölcsönös függőség alakul ki közöttük.

Forrás: Agárdy, 2004, 7. o.

A közgazdaságtanban, illetve később a menedzsmentelméletben, de a marketing-szakirodalomban is a kooperáció mint vállalati stratégia gyakran választott kutatási téma. Nagyon sokféle elnevezés használatos a szakirodalomban, így pl. kooperáció, vállalatközi kapcsolatok, hálózat, stratégiai szövetség, vertikális marketingrendszerek stb. amelyek egyenkénti definiálásáról is megoszlanak a vélemények. A definíciók különböző elméleti irányzatok mellett való elköteleződést tükröznek, azonban közös elemük, hogy vállalatközi egyezményen alapulnak, amely nem feltétlenül szerződést, inkább rendszeresen ismétlődő tranzakciókat jelentenek. A kooperáció az érdekek kölcsönös figyelembe vételével, közös erőfeszítések során az erőforrások mozgósításával tulajdonilag független partnerek között jön létre. A vállalati tevékenységek koordinálását és hozzáadását a kooperációs partnerek jogi önállóságának megtartása mellett valósítják meg (Agárdy, 2004).

A kooperáció legelmélyültebb szintje az integráció (Géró, 2009), azonban amíg a kooperációban az abban érdekeltek nem mondanak le szervezeti önállóságukról, addig az integráció egy bizonyos mértékű vagy teljes lemondását jelenti a szervezet önállóságának.

A kooperációk lehetnek (Géró, 2009):

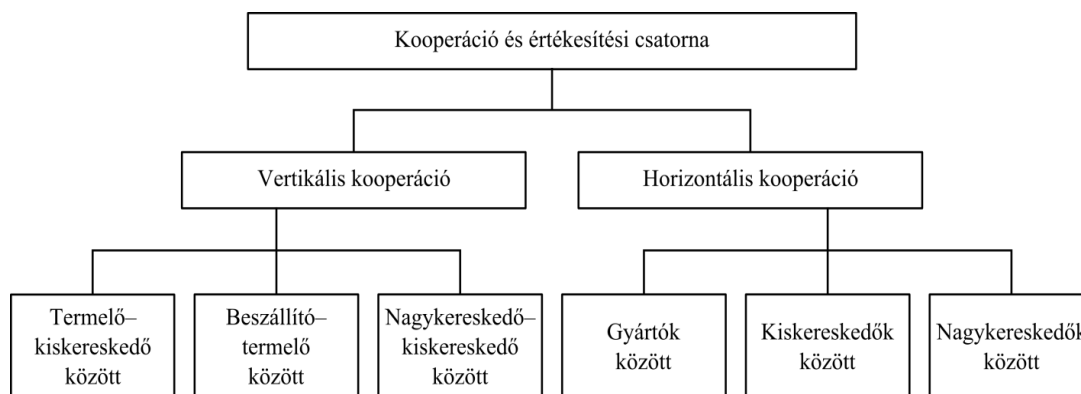
„A horizontális kooperáció vagy integráció szerint létrehozott másodlagos szövetkezeteket azonos tevékenységek (termékek, szolgáltatások, üzemek stb.) összehangolására szervezik. A gazdasági, piaci pozícióbeli, illetve versenyképességi előnyt ebben az esetben a nagyobb szérianagyságú termelés, nagyobb volumenű beszerzés, vagy pl. tőkeegyesítés révén érik el.

A vertikális kooperáció vagy integráció lényege az, hogy az ennek alapján létrehozott másodlagos szövetkezeti szervezetben egymástól eltérő, de egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymást követő és egymásra épülő gazdasági tevékenységeket hangolnak össze, vagy egyesítenek.

A regionális kooperáción vagy integráción alapuló másod- vagy harmadlagos szövetkezetek területhez (településcsoporthoz, megyéhez, tájegységhez, régióhoz, országcsoporthoz stb.) kötöttek, s ebben a régióban bizonyos monopóliumot is élvezhetnek (Géró, 2009, 29. o.).”

A kooperáció formái közül a vertikális kooperáció a gyakrabban alkalmazott, így sokkal nagyobb szakirodalom foglalkozik vele. Természetesen ez az összefogási forma inkább a „nagyobbak” műfaja.

37. táblázat: Kooperációs kapcsolatok az értékesítési csatornában

Forrás: Agárdy, 2004, 13. oldal

A horizontális kooperációk esetén sokkal nagyobb esélyük van a kisebbeknek az egyes együttműködésekbe belekerülni. Viszont azt is fontos megjegyezni, hogy az egyes szereplők az együttműködést adott esetben versenypozícióból kell, hogy kiépítsék és elfogadják. A vertikális integrációk szereplői pedig már korábban is ügyfelek voltak az értékesítési csatorna valamelyik szintjén.

6.10. Sikeres szövetkezeti modellek Európában

Az európai kontinenst joggal nevezik a szövetkezet bölcsőjének, hisz a szövetkezeti gondolkodás megszületése mellett itt vált sikeressé több változatban ez az együttműködési forma. A szocialista rendszer sikertelensége egy rossz beidegződést alakított ki a kelet-közép-európai egyén felfogásában, azonban Európa többi részén büszkeség szövetkezeti tagnak lenni vagy a szövetkezeti részesedés örököse lenni. A sikertörténet egyes példái útmutatóul szolgálhatnak a saját közösségi gazdasági szervezetünk kialakításában. Természetesen nem egy meglévő szövetkezeti típust kell átvenni, hanem annak a formának a legsikeresebb elemeit kell beemelni egy jövőbeni rendszer kialakításába. A következőkben európai szövetkezeti példákat mutatok be, amelyek a jelenben is sikeresen működnek. Megismerésük hozzájárulhat a székely szövetkezeti mozgalom újraindításához.

6.11. Skandináv szövetkezési sajátosságok

Az európai szövetkezési mozgalom két kiemelkedő országa Dánia és Hollandia, ahol a gazdasági együttműködésnek magas kultúrája van és ennek következtében kimagasló eredménye is. Az önkéntesség és az alulszerveződés volt az a két közösségi érték, amelyre a szövetkezeti mozgalom épül mindkét országban (Szabó. G, 2011; Szeremley, 2013), amelyhez aktívan hozzájárultak a közösségi szervezetek mint gazdaszövetségek, a falusi papság, földbirtokos nemesség. A civilszervezetek együttműködő szerepe a szövetkezetekkel ma is jelentős. A szövetkezeti tagok családi méretű gazdaságokban tevékenykednek, az együttműködés a legtöbb esetben egy-egy tevékenység végzésére hivatott, amely a tagok vagy számára beszerzési, feldolgozási vagy értékesítési feladat lehet (Szabó G., 2011). A dán és holland szövetkezés egyik sajátossága, hogy nem jellemző a közösen termelő szövetkezetek jelenléte, ennek következtében az egységes alapanyagtermelés megvalósításához nagy fegyelem szükséges, ami záloga az egységes minőségnek (Szeremley, 2013). Ehhez a fegyelemhez azonban hozzájárulnak azok a specifikus szabályozások, amelyek a vidéki életmódot jelentősen támogatják⁴⁰. A szövetkezetek másik jellegzetessége az államtól való teljes függetlenség, vagyis a piacon mint vállalat vesz részt és folyamatosan megméretkezik a versenykörnyezetben. Ez azonban a legtöbb európai ország szövetkezeteiről nem mondható el, ugyanis nagyon sok esetben kifejezetten szociális problémát szeretnének megoldani, így a szervezet élettartama meghatározott időtartamú lesz. Ez az időtartam a legtöbb esetben egybeesik az állami finanszírozás időtartamával.

A dán és a holland szövetkezésről elmondható, hogy adott helyzetben adott probléma „előmozdítására” alkalmazzák a közösségi szervezetet. Feladatának megfelelően ezt a szervezeti formát előmozdító szövetkezetnek nevezik, amelynek két formája létezik: „*piaci ellensúlyozó szövetkezet – countervailing power co-operative model*” és a „*vállalkozói szövetkezet – entrepreneurial co-operative model*” (Szabó G., 2007, 350. o.). Minden ország szabályozása nagyon egyszerű, nem túlszabályozott, így a tagok mozgási

---

⁴⁰ „Az 1945 után is többször módosított földtörvény szerint Dániában csak az lehet farmlajdonos, aki a tanyáján lakik, letette a megfelelő vizsgákat, amelyek nemcsak mezőgazdasági, hanem üzemvezetési, számítógépes és egyéb ismeretekből állnak. A gazda a tanyától legfeljebb tizenöt kilométer távolságra fekvő földterületet veheti tulajdonba. A harminc hektár feletti földterület birtoklásához minimum kétéves, nappali képzéssel és bentlakással megszerezhető szakképzés – úgynevezett zöldbizonyítvány – vagy szakirányú egyetemi-főiskolai oklevél és igazolt szakmai gyakorlat szükséges. A földtulajdon felső határa százhuszonöt hektár. A dán gazdálkodó – vagy amiként ők nevezik magukat: a dán paraszt – mindig a saját érdekeit, képességeit, földjének lehetőségeit, épületeit, eszközeit szem előtt tartva hozza meg döntéseit (Szeremley, 2013).”

lehetősége nagy. A legfontosabb szervezeti szabály minden esetben az adott szövetkezet alapszabálya (Szabó G., 2011).

A magyar közösségi gazdaság tervezői mindig aktív figyelemmel követték a skandináv modellek fejlődését és számos elemét próbálták beépíteni a hazai rendszerbe, kiugró eredmények nélkül (Szabó G., 2011). A Nikolai Frederik Severin Grundtvig püspök nevével fémjelzett főiskolai mozgalom teremtette meg a közgondolkodási keretet az 1860-as évektől, a legfontosabb erénye az volt, hogy a dán gazda saját életvitelében gyarapodhatott és ugyanakkor egy vertikálisan integrált szövetség részese lehetett, amely versenyképes lett európai piacokon (Szabó G., 2011). A dán szövetkezeti gondolkodás egyik fontos alapköve a tagok lojalitása a szövetkezet irányában, amely a szervezet részéről is elvárt a tagok irányába. *„A tej- és vágóhídi szövetkezetek tagjai teljes termelésüket kötelesek átadni és a szövetkezet is köteles azt átvenni. A baromfi és a tojás esetében ezzel szemben nincsen átvételi kötelezettség, a kapcsolat alapja az értékesítési szerződés. A többi termék esetében (szarvasmarha-értékesítés, termelőeszköz vásárlás) nincsenek a tagoknak formai kötelezettségei, de lojalitásukra számítanak a szövetkezetek* (Szabó G., 2011, 160. o.).”

A holland szövetkezetek a dánokéhoz hasonlóan a kisközgazdasági jövedelmének növelése érdekében jöttek létre mezőgazdasági és kertészeti ágazatokban (Szabó G., 2011). Ezekben az ágazatokban elsősorban a tej, zöldség, virág, cukorrépa és a burgonyakeményítő képviseli a jelentősebb részarányt. Jellemző az erős specializáció, a gazdák csak egy-két terméket termelnek, egyéb szükségleteiket a piacról elégítik ki (Szabó G., 2011). Ennek következtében egy holland farmer vagy kertész egyszerre több szövetkezetnek is a tagja lehet. A holland szövetkezeti érdekek képviseletére 1934-ben jött létre a Holland Szövetkezeti Tanács (Szabó G., 2011, 166. o.), amelynek célja a tagok közötti kommunikáció erősítése és az érdekképviselet országos és nemzetközi szinten. A holland szövetkezeti sajátosságok között fontos megemlíteni az ellátó típusú szövetkezeteket, amelyek a takarmányok, a műtrágya és a vegyszerek elosztásában képviselnek fontos részarányt. Ugyancsak sajátosak a könyvelő és a mesterséges termékenyítéssel foglalkozó szövetkezetek. A holland szövetkezetek rugalmasan fejlődtek a szolgáltató ágazatokban, kiszolgálva a holland gazda elvárásait, akinek feladata a legmagasabb minőség mellett a megfelelő mennyiség előállítása.

6.12. Olaszország – az Emilia Romagna régió szövetkezetei

Olaszország világvezetőként 800.000 személyt foglalkoztat a szövetkezeti szektorban. Az Emilia Romagna térségben több mint 7500 szövetkezet működik, melyek a munkaerő 10 százalékát foglalkoztatják egy olyan régióban, melyben Európa szinten a legalacsonyabb a munkanélküliség. Annak ellenére, hogy a második világháború végén Európa egyik legszegényebb régiói közé tartozott, most a világ egyik legvirágzóbb területeinek egyike. Az egy főre eső GDP 25 százalékkal magasabb, mint az olaszországi átlag, valamint 36 százalékkal magasabb az EU átlagánál. A 2,2 százalékos éves növekedési arány is szintén irigylésre méltó. 2006-ban a munkanélküliségi arány 3 százalékos volt, szemben az olaszországi 8,4% százalékkal. A térségben található cégek kisméretűek. Minden kilenc férfire, nőre és gyerekre jut egy vállalkozás a régió 420.000 vállalkozásából. A lakosság több mint fele szövetkezeti tag (Corcoran-Wilson, 2010).

A társadalmi szolgáltatásokat nyújtó szociális szövetkezetek a munkás szövetkezetek leggyakoribb típusai, melyeknek létrehozására azért volt szükség, mert az állam által nyújtott egészségügyi szolgáltatások minősége elégedetlenséget eredményezett. A szociális szövetkezetek sokkal hatékonyabbak, rugalmasabbak, mint az állami szolgáltatások, vagy akár a magánkézben levő szolgáltatások. A szociális szövetkezetek érdekessége, hogy a profit nincs visszaosztva a tagoknak, hanem újból befektetik a szövetkezetbe. A munkás szövetkezetek viszont még több munkahelyet teremtenek a következő területeken: vendéglátás, építkezés, étkeztetés, szállítás, karbantartás és feldolgozás. Míg az adót újból befektetik a szövetkezetbe, addig az olasz szövetkezetek mentesülnek az adózás alól. Ezt a befektetett összeget egy láthatatlan tartalékban helyezik el, mely tartalékok segítenek, ha a szövetkezet tőkehiánnyal küzdene. A szövetkezeti tagok úgy tekintenek a láthatatlan tartalékra, mint egy többszörös generációs foglalkoztatási garanciára. A likviditáson kívül a láthatatlan tartalék tőkeforrást jelent a szövetkezet fejlesztésénél. Abban az esetben, ha a szövetkezet eladására kerülne sor, a láthatatlan tartalékhoz a tagoknak nincs hozzáférési lehetőségük, ezt az összeget egy másik szövetkezetnek adományozzák (Corcoran-Wilson, 2010).

A szövetkezetek az olasz kormány regionális gazdasági fejlesztési ügynökségeitől kapnak segítséget különböző területeken, mint: kutatás és fejlesztés, oktatás és képzés, munkahelyi biztonság, technológia-transzfer, marketing és elosztás és export. Ezek olyan szolgáltatások, melyeket a kisvállalkozások nem tudnának maguknak megengedni. Az

ügynökségek célja olyan vállalkozói csoportok létrehozása, melyek méretgazdaságosak. A rendelkezésre álló adókedvezményeken kívül az állam még számtalan más úton is támogatja a szövetkezetek tőkésítését. 1985-ben az olasz kormány egy szövetkezeti alapot hozott létre, mely segít munkásszövetkezeteket létrehozni. Az alapot fel lehetett használni olyan magáncégek munkásszövetkezetekké való átalakítására, melyek csődöt jelentettek, vagy tulajdonosaik nyugdíjba vonultak. A Basevi Törvény kötelezővé tette a szövetkezetek számára, hogy federációkhoz csatlakozzanak, melyek értékes tagsági szolgáltatásokat nyújtanak az adózás, könyvelés, törvénykezés, pénzügy és továbbképzés területén. Olaszországban a legszembetűnőbb sikertényezők a különböző típusú támogatások, a technikai támogatás, a speciális segítség magáncégek munkásszövetkezetekké való átalakítására, a kötelezővé tett federációs felépítés, másodsorban a kötelezővé tett láthatatlan tartalékok (Corcoran-Wilson, 2010).

6.13. Spanyolország – a Mondragon szövetkezeti gondolkodás

Olaszországhoz hasonlóan a spanyol alkotmány is ösztönzi a szövetkezeti modellt. 18.000-re becsülik a munkásszövetkezetek számát, melyek 300.000 munkahelyet jelentenek. Míg 1956-ban a Mondragon Szövetkezeti Társaság 25 munkással indult, addig 2009-ben 92.773 munkást tartott számon. Ez a szám Spanyolország szinten a szövetkezeti szektorban a munkások 15 százalékát teszi ki. Az eladások 33 milliárd euróra rúgtak, ami az össz eladásoknak a 25 százalékát teszik ki. Mondragon szövetkezet a legnagyobb üzleti csoport a baszk régióban, és mind az eladásokban, mind a munkások számában a hetedik legnagyobb vállalkozás Spanyolország szinten (Corcoran-Wilson, 2010). Ahhoz, hogy megértsük a Mondragon szövetkezeti mozgalmat, fontos végigtekinteni hosszú történelmét is. Az első szövetkezetek 1842-ben jelentek meg, majd az 1860-as években iparimunkás- és farmermozgalommá vált. Visszautasítva mind a kapitalizmus, mind a kommunizmus kizsákmányolását és autoriterségét, a szövetkezetre mint egy harmadik megoldásra tekintettek, amely egy humánusabb munkamódszer, demokratikusan vezetett és munkások által birtokolt munkahelyet jelentett. A polgárháború alatt a munkásszövetkezetek növekedését megakadályozták, de a demokratikus kontroll ideája túlélte ezt az időszakot, főleg a baszk régióban. 1943-ban Arizmendi Mondragonban elindított egy technikai képzési iskolát, mely tantárgyai közé beolvasztotta a társadalmi igazságosság és a demokrácia ideáit. Mondragon célja nemcsak vállalkozói, hanem a társadalmi siker

megvalósítása is. Mondragonnak négy fő gazdasági ágazata van: pénzügy, ipar, kiskereskedelem és tudás. 2009-ben saját bankjának, a Caja Laboral Popular-nak 16,8 milliárd eurós hitelkintlévősége volt, és megválasztották Spanyolország legjobb ügyfélszolgálatot teljesítő pénzügyi intézményének (Corcoran-Wilson, 2010).

A Mondragon-rendszer alapító atyja, Father Jose Maria Arizmendiarieta azt látta, hogy a munkásszövetkezetek nem tudják teljes kapacitásukat kihasználni megfelelő mennyiségű tőke hiányában. Ezen felismerés következtében hozták létre a Caja-t, amely lehetővé tette, hogy a Mondragon felhasználhassa a profitot már meglévő szövetkezetek bővítésére, valamint újabb szövetkezetek létrehozására. Így a Caja képes folyósítani a szükséges tőkét, ami általában a legnagyobb nehézsége a munkásszövetkezeteknek. Már a kezdetektől a Mondragon a profitot újra befektette a munkásszövetkezetekbe. A profitból 30-50 százalék között a szövetkezet láthatatlan tartalékába kerül. 10%-ot oktatásra, egészségre és közösségi célokra adományoztak, amire törvény által kötelezve van a Mondragon. A profit fennmaradó része az egyes tagok számlájára megy (nyugdíjba vonulásig nem lehet hozzáférni), a ledolgozott órák számától függően. Egy másik módszer, amelyet a Mondragon használ a likvid tőke generálására, a Lagun Aron keresztül történik, amely a hozzájuk tartozó biztosítás és társadalmi biztonság szolgáltatás. Az első munkásszövetkezetek indításakor a spanyol kormány megkövetelte, hogy a munkások önálló vállalkozók legyenek, így nem részesülhettek semmilyen biztosításban. Erre válaszként született meg a Mondragon saját biztosítás és társadalmi biztonság szolgáltatása (Corcoran-Wilson, 2010). A Mondragon-ágazat eladásai 2008-ban 6,5 milliárd euróra rúgtak, és 40.822 munkást foglalkoztatott. 1,8 milliárd euró tartós fogyasztási cikk eladásából, 2 milliárd ipari komponensekből, 1,3 milliárd az építkezésekből, míg 1,2 milliárd euró termelési eszközök eladásából származik. 2008-ban 73 termelési üzeme létezett Spanyolországon kívül, amelyből 13 Kínában (Corcoran-Wilson, 2010).

A Mondragon kiskereskedelem ágazata az Eroski Csoport. A kiskereskedési eladások értéke 2008-ban a 2400 supermarketben és a 115 hipermarketben 9,1 milliárd euró volt. Ez Mondragon egyik leggyorsabban növekvő szektora.

A Mondragon tudásösszetevője technológiai központokat foglal magába, melyek kiadásai 2008-ban 51 millió euróra rúgtak és 748 munkást foglalkoztattak. Mondragon egyetemének 2008-ban 3707 diákja volt. Ezekhez csatlakozik a számos oktatási és képzési

központ a Mondragon alkalmazottai számára (Corcoran-Wilson, 2010). Soha nem kapott a kormánytól direkt pénzügyi támogatást, mivel ellentétben az olasz szövetkezetekkel, soha nem volt képes együttműködni más spanyol szövetkezetekkel, egyesületekkel, de az idők során kedvezményes adózásban részesült. Hogy a forrásokat a szövetkezetek között hatékonyan fel lehessen használni, az olyan szolgáltatások, mint könyvelés, reklámozás, humánerőforrás-adminisztráció és kutatás, megoszlottak a szövetkezeti csoportok között. Mindez azért, hogy jelentős költséghatékonyságot érjenek el.

Központosított felépítése segítette a Mondragont, hogy gyorsan válaszoljon a nagymértékben globalizált gazdaság elvárásainak. Az 1991-es átalakítási folyamatok is nagymértékben azért mentek végbe, hogy a Mondragon versenyképes maradjon. Az ipari szektor csoportosítása lehetővé tette a szövetkezetek számára, hogy kihasználják a méretgazdaság előnyeit, megosszák a technológiát, kutatást és fejlesztést, valamint a menedzsment szaktudást. A Mondragon által vallott értékek hatással voltak a bérekre is. Magas profitjuk lévén megtehetette volna, hogy magasabb bérekkel dolgozzon, de az alapítók jobbnak látták, ha a bérek megszabása a közösségben adott bérekéhez igazodik. Ennek a döntésnek kettős oka volt: egyfelől az egyenlőség fenntartása a közösségen belül, másfelől lehetővé tették ezáltal, hogy a Mondragon a többlettel új szövetkezetek indításában és fejlesztésében vehessen részt (Corcoran-Wilson, 2010). A Mondragonnak sikerült hűséget generálni a munkahelyen belül, és a felmérések azt mutatják, a munkások motiváltak. Motiváltak a becsületes jövedelem és juttatások által, valamint motiválja őket a munkahelyi biztonság is. Ami még ennél is fontosabb: az erős hit a szövetkezetben. A Mondragont a közösség is támogatja, mivel a rendszer biztosítja a közösségben a stabil munkahelyeket egy olyan régióban, melyben magas a munkanélküliség.

6.14. Franciaországi szövetkezetek sajátosságai

Franciaországban a munkásszövetkezeteket SCOP-nak hívják, ami a Societe cooperative et participative összevont alakja. A francia munkásszövetkezetek mozgalma a 19. század első felére vezethető vissza. Egy 1791-es törvény betiltott minden fajta munkásszövetkezést (Corcoran-Wilson, 2010). 1878-ig az állam támadta a SCOP-okat, majd támogatóvá vált. Így tudott az 1885-ös év 40 szövetkezete 736-ra szaporodni 1980-ra, majd 40.685-re 2009-re.

A SCOP-ban a munkások kell, hogy birtokolják a tőke 51, a szavazatok 65 százalékát. Ez egyfajta nyitottságot mutat a külső tőke irányába, de csak addig, amíg a tagok megtartják a többségi kontrollt. A SCOP-ok azért ilyen sikeresek, mert van stabil tőkéjük. A többletet kiosztják: 15 százaléka megy a láthatatlan tartalékba, 25 százaléka az összes alkalmazottnak, beleértve a tagokat is, míg a fennmaradó összeg a tagoknak. A SCOP-mozgalomnak sikerült magát ellássa finanszírozási eszközökkel és technikai segítséggel. A hivatalos elismerés egyik alapfeltétele hogy a SCOP kell tudja finanszírozni a munkásszövetkezeti mozgalmat. Szlogenje: Egy SCOP soha nincs egyedül. Minden régióban van egy támogatási hálózat, amely segíti a munkásszövetkezetek alapítását és fejlesztését.

A SCOP vállalkozáshálózata magába foglal egy nemzeti szinten a SCOP-ot képviselő szervet és 12 regionális szakszervezetet, melyek a SCOP napi fejlesztésével foglalkoznak, valamint képviselik regionális és helyi szinten azt. Ugyanakkor három szakfederáció képviseli a tagokat a hivatali ügyintéзések során, különböző területeken: gazdasági, technikai, jogi. Ahhoz, hogy a szövetkezetek folytathassák tevékenységüket és részesüljenek az adókedvezményekben, minden SCOP alá kell vesse magát egy periodikus átvilágításnak, hogy kiderüljön, a szövetkezet úgy működik-e, ahogyan kellene. Ezek az átvilágítások arra is szolgálnak, hogy azonosíthatassák azokat a módokat, ahogyan a szövetkezet fejlődhet különböző területeken (Corcoran-Wilson, 2010). Manapság a mozgalom szigorú feltételek között működik, mert a munkahelyek megtartásának terhe kényszerítő erő, ugyanakkor innovatív is kell, hogy legyen, mert csak úgy maradhat meg, ha az új helyzetekhez új technikákat dolgoz ki.

6.15. Almeria mezőgazdasági szövetkezeti modell

Almeria Spanyolország fő gyümölcs- és zöldségtermesztő régiója, a nemzeti össztermesztés 50%-át képviselve, ugyanakkor Európa legnagyobb zöldségtermesztő szövetkezete (Giagnocavo, 2012). Évente 40.000 embert foglalkoztat. Viszonylag rövid idő alatt e régió lakói a szegénységből eljutottak egy nemzetközileg fókuszált gazdaságig. Mindez egy brutális és minden hatékonyságot mellőző diktátor ideje alatt történt. Ami szokatlan az Almeira modellel kapcsolatban az, ahogyan egy specializált mezőgazdaságra alapuló szektorra nőtte ki magát úgy, hogy a technológiai fejlettség mellett megtartotta kistermesztői és szövetkezeti mivoltát. Mindez a fenntartható technológián alapszik,

melyet a szövetkezeti szektor finanszíroz. Európa szinten vezető a nem kémiai, biológiai termés ellenőrzésében. A szövetkezeti szektor szoros intézményi kapcsolatban áll az egyetemmel, valamint más kutatási központokkal. Ezek a kapcsolatok fontos újításokat eredményeztek. A klaszter finanszírozását tekintve az almeriai mezőgazdasági és hitelszövetkezetek szorosan összefüggenek. Ami az értékesítést illeti, 1977-ben megalakult a Coexphal termelők szervezetének egyesülete, amely a termékek piacra kerüléséért felelős. A Coexphal megjelenése egységes fellépést biztosított a gazdáknak.

Az almerai szövetkezeti mezőgazdasági szektor tevékenységét helyi közgazdászok négy stádiumra osztották.

Az első stádium az 1960-1970 közötti időszak. Ezt a periódust egy olyan időszak előzte meg, melyben 200.000 spanyol halt meg éhezés következtében, a rendelkezésre álló jövedelem 40 százalékkal kevesebb volt, mint az akkori Olaszországban, és 50 százalékkal kevesebb, mint a nemzeti átlag. Az Almeria régió elmaradt az infrastrukturális fejlesztések terén, így a lakosság egy része emigrált. Az 1959-es Stabilizációs Terv egy kissé könnyített a térség gazdasági elzártágán, és elindult a külföldi befektetés (Giagnocavo, 2012).

Miután Almeria térségében közel 30.000 hektár területet nemzeti érdekelttségű zónává nyilvánítottak, a technológiai újítások radikálisan átalakították a régiót. A terméketlen földdel, sós talajvízzel, kegyetlen szelekkel küszködő gazdák a technológiai újításnak köszönhetően létrehozták az első kezdetleges zöldházakat. A technológiai újítás abban állt, hogy az elterített réteg műtrágyára egy réteg homokot terítettek, hogy megvédjék a gyökereket a kiszáradástól és kiszűrjék a sót. A műanyag megjelenésével egy átlátszó műanyag lapot feszítettek ki az ágyások fölé, melyeket fa oszlopok tartottak. Az áramosító terv, melyet a kormány 1961-ben vezetett be, hatékonyabb vízpumpák beszerelését tette lehetővé.

Az 1975 utáni időszak Spanyolországban a demokráciába való átmenet periódusa. Ezt Franco halála tette lehetővé. Az egyértelmű javulás a politikai szabadságok terén nem hozott magával egyértelmű gazdasági fejlődést. A munkanélküliség magas volt, a befektetéseknek nem volt meg a kultúrája. A földterületek ára felszökött, a talajvizek kihasználása a tengervíz beszivárgásához vezetett, a vegyszerek a földben kezdtek felgyülni, az erózió ugyanúgy probléma volt, mint a hulladék. A termelés csökkent, míg az elektromos energia ára felszökött. A kínálat megelőzte a keresletet, mivel Spanyolország

más területei is megnövelték a termelést. Az elsődleges mezőgazdaság helyet adott az intenzív mezőgazdaságnak. Az innováció nemcsak azt tette lehetővé, hogy a termelésben növekedés álljon be, hanem azt is, hogy Almeria termékei két hónappal korábban kerüljenek a piacra, ami kulcsfontosságú lépés volt, tekintve más országokbeli versenytársak jelenlétét a spanyol piacon. A szövetkezeti mozgalom szintén hozzájárult a gazdák mentalitásának az átalakításához, felismerték, hogy most már ők is részesei a piacra juttatási folyamatnak (Giagnocavo, 2012).

Az 1990–2000 közti időszak újra kihívások elé állította az almeriai mezőgazdasági szektort. Ennek a periódusnak a legfőbb vívmánya a parasztok mezőgazdasági vállalkozókká való átalakítása volt. A szövetkezeti szektor menedzsmentképzési tanfolyamokat biztosított a mezőgazdasági szövetkezeti tanácsoknak, speciális tanfolyamokat szerveztek és pályázatokban nyújtottak segítséget. 2000 óta a mezőgazdasági támogatás és a szolgáltatásipar fejlődése szektoron belüli diverzifikációnak adott helyet, valamint megalakult a Helyi Termelési Rendszer vagy klaszter. Az Almeria szövetkezetek központi intézményi szerepet töltöttek be, és létrehoztak egy polgári társadalmat egy olyan lakosságból, amelyet nemcsak egy gazdaságilag és politikailag elnyomó rezsim tett érzékennyé, de a helyi éghajlati és földrajzi körülmények is. A szövetkezetek azáltal váltak sikeressé, hogy az alábbi stratégiákat követték: pénzügyileg és társadalmilag elkötelezték magukat egy sérülékeny közösség mellett, bátorították a különböző szövetkezetek létrehozását, az egyéni gazdasági kockázatot átalakították közösségi kockázattá, a parasztot pedig gazdasági vállalkozóvá, menedzsmenti és pénzügyi támogatást nyújtva (Giagnocavo, 2012).

Sikere ellenére az Almeria modell sem problémamentes. Jelenleg a szektor árkrízissel küszködik és hiányzik a piaci erő. Újra átalakításokra van szükség, de a fentebb említett elköteleződésben megtalálható a megoldás a szektorral szemben fellépő fenyegetésekre.

6.16. Következtetések

A szövetkezeti mozgalom a történelem során mindig egy társadalmi feladat megoldására volt hivatott, amelynek eredményességét mindig kételkedve fogadták azok, akik az állam gazdaságtámogató szerepét protekcionista eszközként tartják számon. A szövetkezeti gondolkodást támogató politikák viszont egyértelműen sikeres gazdaságfejlesztési

modellként említik a közösségi szervezeti formát, amely csoportok, települések életminőségét javították és adott esetben jövőképet vázoltak az adott közösségeknek.

Megállapítást nyert számomra az a tény, hogy a jelenlegi gazdasági-társadalmi fejlődés az egyént újra a közösség tagjaként definiálja, amelyben az úgy éli meg a személyes vágyait, hogy közben azon munkálkodik, hogy másnak előnyöket teremtsen. Ez a társadalmi érzékenység mobilizálja a vevők, adott esetben a fogyasztók jelentős részét, hogy tudatos életmódot folytassanak (Fojtik-Veres, 2012). A közösségen belüli belső fogyasztási magatartás egységesülése alakítja a közösségről kialakult imázst, gazdasági szervezetek életére átültetve ez a belső marketing⁴¹, ami az adott szervezet megítélését tudja lényegesen erősíteni lokális és regionális társadalmi színtereken. Ha a gazdasági szervezetet szövetkezetnek nevezzük, akkor a tudatos tagok magatartása adja a szervezet legnagyobb és folyamatos kisugárzását, amely egy adott társadalmi elismerést hozhat. Mert ha „*elégedett alkalmazottak nélkül nincs elégedett vevő*” (George 1977, 91. o. in Fojtik-Veres, 2012, 159. o.), akkor a szövetkezeti tag esetében – aki többségében „*lukratív*” tagja az adott gazdasági társaságnak – megállapítható az alkalmazotti státusz.

A vizsgált nyugat-európai szövetkezetek esetében vannak olyan alapelemek, amelyek hozzásegítették azokat a sikerhez. Az első ilyen közös elem a tőke, amely valamilyen formában – hitel vagy pályázat – a szövetkezetek rendelkezésére áll, és legtöbbször krízishelyzeteket hivatott orvosolni. Sok esetben az állam részéről adókedvezmények vagy támogatások is segítik a szövetkezeteket. A régiók mindegyike támogató technikai segítséggel látja el a szövetkezeteket az indulásnál. A tanulmányozott szövetkezetek rendelkeznek egy láthatatlan tartalékkal azon kívül, hogy a maradék profit a dolgozók között szétosztásra kerül. Ezen felül, ahogyan az Európai Közösség Bizottsága is leszögezi, a szövetkezetek elvei szerint ezek a tartalékok nem kerülhetnek kiosztásra még abban az esetben sem, ha a szövetkezeteket felszámolják (Corcoran-Wilson, 2010; Giagnocavo, 2012). Újabb közös elemként a federáció struktúráját lehet kiemelni, amely segíti, támogatja, egyengeti, oktatja a munkásszövetkezeteket. Megemlíthető a jelentős koncentráció is az iparágakban, amely lehetővé teszi az ipari szektorcsoportosulásokat és a méretgazdaságot, elősegíti az iparspecifikus szaktudást. A szolidaritáció és a szövetkezetek közötti együttműködés is nagyon fontos. Az a tény, hogy a

---

⁴¹ A belső marketing koncepciója szerint a személyzet a szolgáltatóvállalat elsődleges piaca (Sasser-Arbeit 1976, 61. o. in Fojtik-Veres, 2012, 159. o.) A belső marketing funkciójának célja a személyzet motiváltságnak és vevőtudatosságának elérése (Grönroos, 1980, 16-17. o. in Fojtik-Veres, 159. o.)

munkásszövetkezeti szektorok a tanulmányozott régiókban ilyen nagyokká tudtak nőni, lehetővé tette, hogy mind a kormány, mind a nagyközönség, mind más szövetkezeti mozgalmak komolyan vegyék őket (Corcoran-Wilson, 2010; Giagnocavo, 2012).

Ezekon a közös elemeken kívül még más egyedi elemek is megfigyelhetők a különböző régiók sikerében. Franciaországban ez az elem egy hatékony rendszer, amelyet azért fejlesztettek ki, hogy azokat a vállalkozásokat, ahol a tulajdonosok visszavonulnak, átalakítsák SCOP-okká, hozzájárulva így a szövetkezeti szektor bővítéséhez. Mondragon sikertényezője a képzésekre és oktatásra való összpontosítás, csakúgy mint Almeriában, ahol felismerték a parasztok mezőgazdasági vállalkozókká való átalakításának fontosságát. Olaszországban a rugalmas hálózati megközelítés szolgálta megfelelően a mozgalmat. Az olasz, spanyol és francia munkásszövetkezeti mozgalmak inspirálóak, reményre adnak okot, ugyanakkor példát nyújtanak a követésre. Már maga a mozgalmak mérete, a szövetkezetek összefonódása, a kormányok támogatása, az újítások, a gazdasági válság alatti rugalmasságuk is inspirálóan hatnak. Szintén inspiráló az a tény, hogy sikerük alapja az olyan értékek, mint az együttműködés, összetartás, társadalmi felelősségtudat (Corcoran-Wilson, 2010; Giagnocavo, 2012). A nyugat-európai sikeres szövetkezetek követendő példa a mikroszintű kezdeményezéseknek, amelyek makroszintű eredményeket érnek el és válnak jelentős regionális, illetve országos szereplőkké.

Hipotézis elfogadása:

A korszerű szövetkezeti formák alkalmazása területfejlesztő erőnek tekinthető, az általános szövetkezési elvek érvényesítése a különböző vidékfejlesztési programokhoz igazítandóak hipotézist a kutatási eredmények alapján elfogadom.

172

közösségi kezdeményezéseket is, amelyek 2014-ben az alapítás szempontjából előrehaladott állapotban voltak és a létrehozásuk adminisztratív folyamata elindult. Ezek számomra azért fontosak, mert helyszínük vizsgálatánál beigazolódott az tény, hogy a sikeres közösségi együttműködések létrejötte regionálisan egy gazdaságszervezési folyamatot fog elindítani.

A térképen feltüntetett közösségi gazdaságot folytató szervezetek közül a legrégebbi és a legnagyobb területet lefedő hálózat a Merkúr-Szuper üzletláncot egyesítő Székelyföldi Üzletlánc, amelyet egy székelyudvarhelyi vállalkozó működtet azzal az üzletpolitikával, hogy a helyi termékek minél előnyösebb feltételek közötti piacra juttatása biztosítja a helyi kereskedők megmaradását is. Ennek az üzletpolitikának köszönhetően nagyon sok helyi termelőnek, feldolgozónak lehetősége nyílt termékei értékesítésére. A Székelyföldi Üzletlánc Székelyföld legjelentősebb városaiban jelen van, így a régió legnagyobb helyi érdekeltségű kereskedelmi hálózata.

A bemutatott közösségi szervezetek másik sikeres modellje a Székelygyümölcs program, amelynek szervezeti formája egy előmozdító szövetkezet mintájára létrejött közösségi konyha, ahol a tagok versenyképes gyümölcskészítményeket készíthetnek. A közösségi vállalkozást norvég minta alapján hozták létre, célja egy sikeres közösségi modell pilotprojektjének kialakítása Székelyföldön, amely a későbbiekben nemcsak regionálisan, hanem országosan is bevezethető.

A harmadik bemutatott közösségi együttműködés egy kényszerből létrehozott mezőgazdasági szövetkezet, amelynek sikerességét a létrehozó tagok egy részének kitartása, helyzetfelismerő képessége mentett meg a csődtől, és ma sikeres gazdasági szereplő.

Az egyes közösségi vállalkozások kialakulásának körülményei és működésének ismerete szükséges ahhoz, hogy megértsük a közösségi jelleg sajátosságait az egyes típusoknál.

7.1. A Székelyföldi Üzletlánc közösségi gazdasági modellje a Góbé kereskedelmi márka üzleti lehetőségeinek a felhasználásával

A Székelyföldi Üzletláncot a székelyudvarhelyi Elan-Trió Kft. hozta létre, miután üzleti hálózata lefedte a történelmi Székelyföld legjelentősebb városait. A kereskedelmi társaság 1993-ban jött létre, első tevékenysége nagybani kereskedelem volt, amely azóta lényegesen átalakult és szakszerű logisztikai háttérrel ellátott kereskedelmi hálózattá nőtte ki magát. Az első kiskereskedelmi pontot 1999-ben hozta létre Szuper megnevezéssel, amelyet egy helyi volt kiskereskedelmi egység helyszínén és nevével indított el. Az üzlet fejlődése látványos volt, így a következő időszakban több hasonló üzletet hoztak létre hasonló névvel, a cél a zsúfolt lakótelepek ellátása. Az üzletfelületek nagysága 1000-1600 négyzetméter volt. 2006-ban felismerve, hogy a nagy üzletházaké a jövő, megnyitották a Merkúr áruházat.

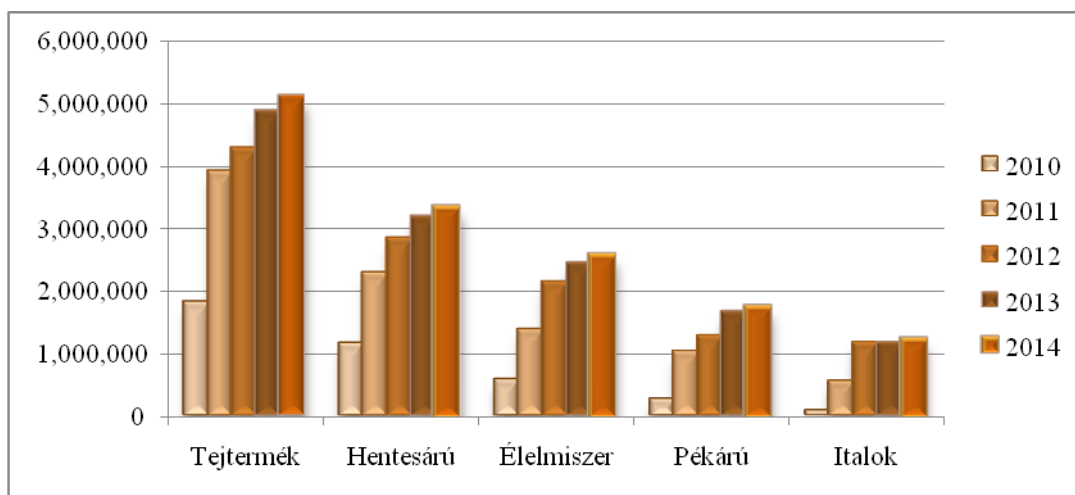
A Merkúr nevet a hajdani patinás székelyudvarhelyi áruháztól kölcsönözték, ezzel is tovább éltetve egy olyan hagyományt, amely meghatározó volt Székelyudvarhely és környéke életében. Az áruház modern hangulatú, új és merész színekkel. 3,5 millió eurós befektetés volt kezdetben, közel 4600 négyzetméter nagyságú területen, amely mostanra ismét bővült, és továbbra is folyamatosan bővül. Jelenleg összesen 5800 négyzetméter nagyságú, amelyből az élelmiszerészleg egymaga 1500 négyzetméter. A Merkúr áruház közel 45 partnercéggel együtt várja vásárlóit, akik kedvükre válogathatnak a színes áru kínálatból. Olyan hazailag és nemzetközileg is elismert cégek béreltek helyet termékeiknek, mint a Leonardo, House of Art, Domo, Basic, Alcott, Martha May, Cactus Clone, Nichi, Román Kereskedelmi Bank, Mondex, de megtalálhatók ugyanígy az ajándékok, könyvek, játékok, gyermekruházatok, édességkereskedés, drogéria, ékszer- és méteráru üzletek is.

Felbuzdulva a Merkúr áruház székelyudvarhelyi sikerén, és belátva, hogy fontos pozíciókat csak fejlődve lehet elérni és megtartani, a cég részvényesei Csíkszeredában is megnyitottak egy Merkúr üzletet. A megyeközponti Merkúr egy 1100 négyzetméteren elterülő élelmiszerüzlet, amely modern vonalaival, kedves kiszolgálásával, széles skálájú termékeivel méltán vívta ki a megyeszékhely vásárlóinak rokonszenvét. A csíkszeredai befektetés meghaladta a 2 millió eurót. Ez a piac sikert hozott a vállalat számára, és 2009 áprilisában újabb Merkúr élelmiszeráruház nyitotta meg ajtóit Csíkszeredában, majd ennek nyomán üzletek nyíltak Gyergyószentmiklóson, Sepsiszentgyörgyön.

A helyi termelők megsegítése érdekében, valamint beszállítói partnerei mintájára (CBA, Reál Hungária) saját kereskedelmi márkát hoznak létre Góbé név alatt 2010-ben, amelynek lényege az, hogy a beszállító identitása megmarad a kereskedelmi márka mellett, viszont lényeges kommunikációs és logisztikai előnyökhöz jutnak a közös brandnek köszönhetően.

A Góbé márkanevet a székely emberről kapta, hiszen a „székely góbé” az az ember, aki furfangosságával, ötleteivel túljár az egyszerű ember eszén (saját gyűjtés és tapasztalat, 2010-2014). A Góbé márkanevvel székelyföldi gyártó 8 termékkategóriában összesen 220 terméket neveznek el, amely 2012-re 12 millió új lej fogalmat biztosítanak a vállalatnak (vállalati információk, 2013). A vállalat stratégiai elképzelése az új branddel a helyi termékek piacra jutását segíteni a regionális piacon.

56. ábra: Góbé termékek forgalmának alakulása 2010-2014 között

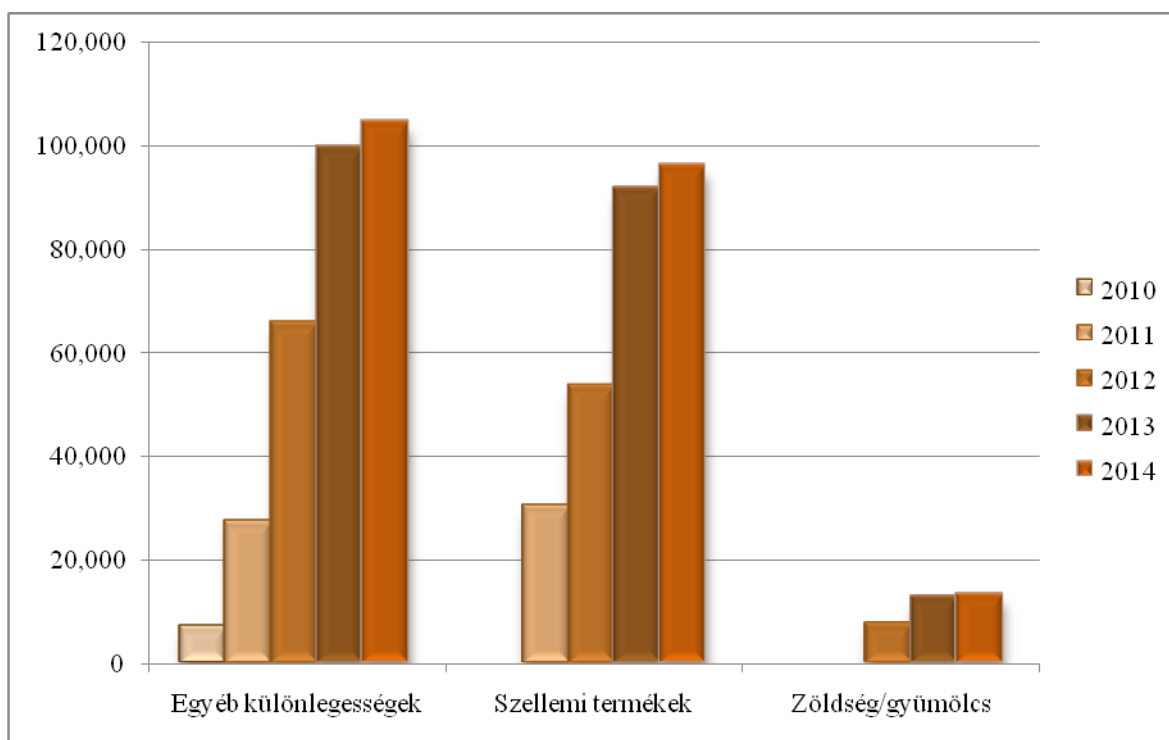

Forrás: Elan-Trió Kft. belső nyilvántartása, 2015

A nyolc termékkategória közül az 56. ábra öt termékcsoporthoz értékesítési adatainak alakulását mutatja 2010 és 2014 között. Az adatok alapján a legnagyobb forgalmat a tejtermékek csoportja adja, amely a vizsgált periódusban a legnagyobb növekedést is érte el. A 2014-ben megvalósított forgalom 5 millió lej.⁴² A következő kategória a hentesáru, ahol a megvalósított érték 2014-ben 3 millió új lej felett volt. Az egyéb élelmiszerek kategóriája a harmadik értékkategóriába került, ezt követi a pékáruk és az italok kategóriája. Az első öt kategória forgalom alapján lényegesen eltér az utolsó 3 termékkategóriától, így bemutatása ezen faktor alapján csak külön ábrában valósítható meg.

⁴² 1 lej=70 forint, elérhető: www.bnro.ro, letöltve: 2015-02-24, 19.59

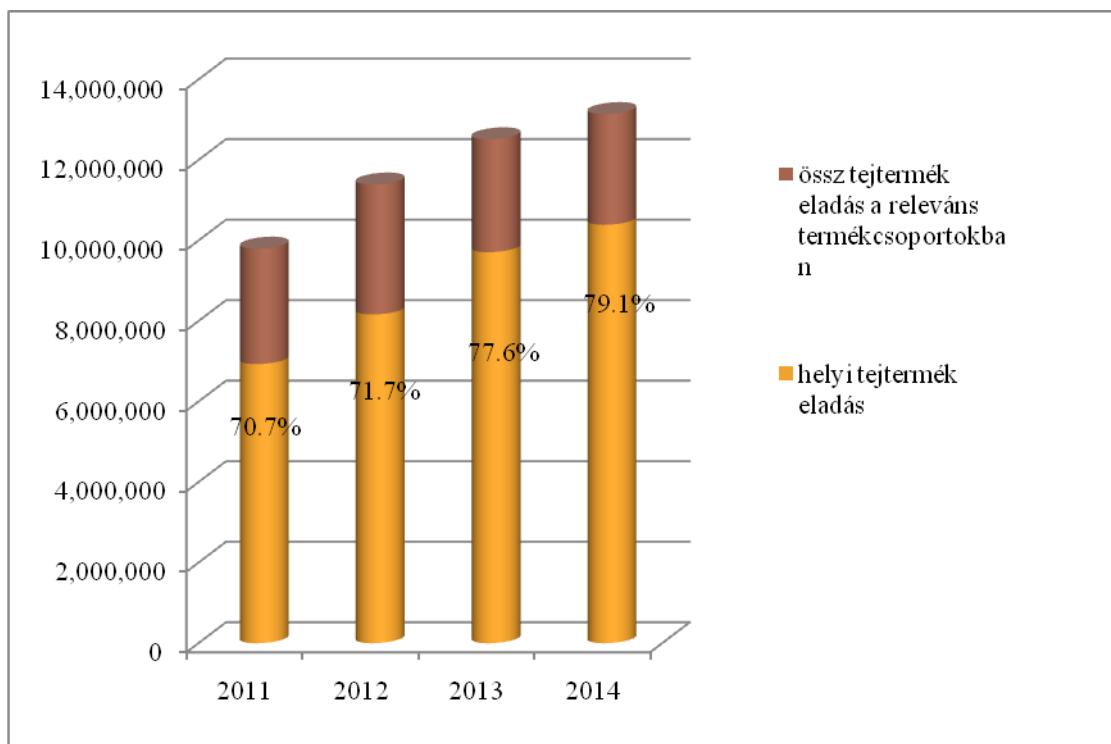
57. ábra: Góbé termékek forgalmának alakulása 2010-2014 között

Forrás: Elan-Trió Kft. belső nyilvántartása, 2015

A forgalom alapján az utolsó három termékkategóriát az egyéb különlegességek, a szellemi termékek és a zöldség-gyümölcs kategória adja (57. ábra). Az utolsó helyet elfoglaló kategória azt mutatja, hogy a régióban nem rendelkezünk olyan kínálattal, amely a Székelyföldi Üzletlánc számára megfelelő partner lehetne. Ez a hiányosság a térség egyik gazdasági gyengesége, olyan körülmények között, hogy a tudatos fogyasztásban egyre jelentősebb helyet foglal el a zöldség-gyümölcs a székely vásárlók körében is.

58. ábra: Az üzletlánc tejtermékei forgalmának származás szerinti megoszlása 2011-2014 között

Forrás: Elan-Trió Kft. nyilvántartása, 2014

A legnagyobb forgalmat bonyolító tejtermékek kategóriájában az összesen eladott mennyiség arányát tekintve 2014-re a helyi termékek részaránya 79,1 százalékot tett ki. Ennek oka az üzlethálózat terjeszkedése mellett egy tudatosabb fogyasztás elterjedése – a helyi ízeket, a helyi közösségek támogatásának lehetőségét is látják a termékek fogyasztásában az egészséges alapanyag mellett.

7.2. Székelygyümölcs program mint közösségi vállalkozás szerepe az udvarhelyszéki gyümölcstermelők feldolgozási és értékesítési problémamegoldásában

Székelyföld megmaradása a székely emberektől függ. Azokra az emberekre kell gondolnunk, akik itt akarnak élni, megélni. Ehhez európai szintű tudásra van szükség. Székelyföld egyedisége hagyományaiban rejlik. Ezek segítenék a ma emberét abban, hogy megélhetését itt keresse, ezáltal megmentené a régiót. Természetesen új technológiák szükségesek, hogy lépést tudjunk tartani a fejlődő világgal. Ez nem jelenti a hagyományok elvetését. Több szervezet működik felelős vezetőikkel, akik azon munkálkodnak, hogy megmentseik hagyományainkat. Egyik ilyen a Civitas Alapítvány, amely megtalálta az egyik utat a hagyománymentésre: a székely gyümölcsök és a belőlük készült termékek hasznosítása, vagyis piacra való bevezetése és értékesítése. A cél az, hogy beinduljon a teljes folyamat: erős családi gazdaságok szükségesek a falvak megmaradása érdekében, ahol nemcsak termelnek, hanem feldolgoznak és értékesítik a termékeket.

A hagyomány egyik területe a megtermesztett hagyományos gyümölcsfélésegek, azok feldolgozása, tartósítása, fogyasztása elődeinktől tanult, örökölt receptek alapján. A szakemberek feladata megtalálni azokat az értékesítési lehetőségeket, amelyek biztosítják a kistermelő megélhetőségét. A szemlélet kulcsszava, hogy a termelő termékeinek egyik legfontosabb fogyasztója a termelő önmaga és kapcsolati rendszere, mert a mai világ versenykörnyezetében ez az egyik piacszerzési fegyver a nagy multinacionális vállalatokkal szemben. Fontos a tudatos szemlélet belenevelése a kistermelői közösségek gondolkodásába, amelyek olyan termékeket állítanak elő, amelyeknek eredetét ismerjük és bízunk abban, hogy hagyományos módon készültek. Ilyenek a Székelygyümölcs márkanévet viselő termékek.

A közismerten székelyföldi gondként is ismert szétaprózódott gazdasági szerkezet egyik kiemelkedő problémája a kis mennyiségű és váltakozó minőségű nyersanyagok, amelyek jelentős része élelmiszeripari feldolgozásra készülnek. A kistermelők és a nagy kapacitású feldolgozók érdekei eltávolodtak, így az egyik fél feldolgozási, a másik fél pedig nyersanyag-problémákkal küszködik. A Civitas Alapítvány egy sajátos rés piacot nézett ki ebben a problémakörben, és pedig a hagyományos gyümölcstermékek értékesítését

elősegítő közösségi konyha kialakítását, amelynek célja egy versenyképes, kereskedelmi forgalomba is hozható közösségi gyümölcstermék előállítása.

A FRUTRAD (Fruits of Tradition)⁴³ projekt fő célkitűzése a falusi vállalkozások gazdasági jövedelmének növelése a természeti adottságok tartós és fokozott felhasználásával, különösképpen a hagyományos és erdei gyümölcsfajták által (Civitas Alapítvány, 2010). A projektben részt vevő partnerek kidolgozták és a gyakorlatban kiviteleztek a közösségi vállalkozás elméleti, képzési és megvalósítási koncepcióját. Farkaslaka községben, a helyi önkormányzattal együttműködve, közösségi vállalkozásként létrejött egy – az Udvarhelyszéki Gyümölcsstermesztők Egyesületének felügyelete alatt működő – gyümölcsfeldolgozó manufaktúra.

A projekt célja 200 udvarhelyszéki család számára kiegészítő jövedelmet biztosítani. A közvetett célok ennél lényegesen több mérföldkövet tartalmaznak, mint (Civitas Alapítvány, 2010):

- (a) közvetlen módon legkevesebb 300 közösségi tag, közvetett módon pedig 30.000 személy strukturált ismeretekhez fog jutni a helyi gyümölcsösök és vadon élő fajok gazdasági és genetikai értékeivel kapcsolatosan;
- (b) közvetlenül legkevesebb 150 helyi tanuló fog részt venni ezeknek az értékeknek a megvédéséért kifejtett tevékenységekben;
- (c) szubrégiós szintű bemutató beruházás létrehozása által elősegítik legkevesebb 20 újonnan megalakult kis- és közepes vállalkozás esetében kisüzemű gyümölcs-feldolgozási beruházások elindítását;
- (d) legkevesebb 15 új helyi termék fog piacra kerülni;
- (e) a hagyományos gyümölcsfajtákon belül legalább 1500-al növekedik a gyümölcsfák száma;
- (f) vadon élő gyümölcsök esetében a begyűjtött és feldolgozott mennyiség 20%-kal fog növekedni;

---

⁴³ A Frutrad projekt a Civitas Alapítvány vezetésével, a norvég kormány támogatásával jött létre 2009-2011 között.

(g) az alacsony behatással és szervesen kezelt termelői területek több mint 40 hektárral növekednek.

A hagyományos gyakorlatok integrálása mellett a projekt magába foglal kiegészítő részeket is, mint például a nyersanyagok szerves feldolgozását, a mezőgazdasági területek változatossága megőrzésének a fontosságát, a genetikai identitást, a hagyományokat. A Frutrad projekt főcélja összekapcsolni a fenntartható fejlődést és a helyi közösségek gazdasági jólétét. A projekt keretében a részt vevő partnerek együttműködnek egy hosszú ideig önfenntartó folyamat kiépítésében, amely a célrégió vidéki közösségeinek segítséget nyújt a gazdasági növekedéshez. E projektnek köszönhetően lehetőség nyílik olyan EU-s szabványnak megfelelő körülmények megteremtésére, amelyekre önrőből egyetlen kistermelő sem lett volna képes. A projektbe bevont faluközösségek kistermelői számára egy olyan közös feldolgozó helyiség készült, ahol a minőségi előírásoknak megfelelő, higiénikus körülmények között készíthetik el a saját termékeiket.

Az ily módon készült termékek egy gyűjtő márkanévet kapnak, nevezetesen a *Székelygyümölcs* márkanév alatt kerülnek piacra. A helyi márkázás az azonosító és egyben megkülönböztető termékimázs kialakítására, a termékelőny hangsúlyozására szolgál. A fogyasztói sztereotípiákat, a termékek eredet szerinti megítélését, a székelyföldi lokálpatriotizmust, a külföldiekben fellelhető szimpátiát kihasználva szeretnék a terméket a fogyasztók tudatában pozicionálni. Az értékesítési lánc fő vonala a közösségi konyha, ahol a feldolgozás és az időszakos tárolás történik. A konyhából a termékek egy része közvetlenül a termelőhöz kerül és ő értékesíti azt saját hálózatán keresztül (otthoni eladás, saját vendéglátás, szomszédok, rokonok, ajándékozás). A termékmennyiség másik része, vám formájában átkerül az egyesület tulajdonába, ahonnan az alábbiakban részletezett csatornákon keresztül értékesül. Egy következő értékesítési – és egyben egyik legeredményesebb reklámozási hely – a kiállításokon, vásárokon való részvétel. Jelentősége abban áll, hogy itt nagyon sok hasonló termék található, melyekkel összehasonlíthatóak lesznek a Székelygyümölcs termékek. A projektgazdák bíznak abban, hogy a hagyományos jellegnek, íznek, az egészséges készítési módnak köszönhetően előkelő helyre tudják pozicionálni a termékeket a fogyasztók tudatában. A helyi bevásárlóközpontokba, a helyi üzletekbe való elhelyezés képez egy újabb értékesítési lehetőséget.

A Székelygyümölcs program beavatkozási területeit a célpiacon szerint célszerű önálló, de egymással összefüggő programokban szervezni (Civitas, 2010):

1. **Marketingkommunikáció és értékesítési tanfolyam a gazdák részére.** A gyümölcsstermesztő gazdák felkészítése a hatékony marketingkommunikáció és értékesítés terén. A program célja, hogy a gazdák által feldolgozott gyümölcs, amikor termékként visszakerül a termelőhöz, annak saját elosztási csatornáin a lehető leghatékonyabban értékesüljön. A gyakorlati ismereteket átadó kétnapos tanfolyam lehetőséget biztosít marketingtechnikák elsajátítására.
2. **Nyitott manufaktúra program.** A Civitas Alapítvány szervezésében, különböző vállalatok munkaközösségei számára lehetővé teszik, hogy saját maguk számára, ajándékozás céljára szánt gyümölcskészítményeiket elkészítsék. Ehhez megfelelő élménydús hétvégi programot szerveznek számukra.
3. **Gyümölcsész napok program.** Hasonlít az előzőhöz, csak az egyesület gazdáinak gyümölcsösében teremtenek lehetőséget a hétvégi munkára. Ez által az érdeklődők megismerkednek a hagyományos gyümölcsstermesztéssel, és kapcsolatot építenek a gazdákkal, akiknek várhatóan a termékeit későbbiekben rendszeresen fogják fogyasztani.
4. **Gyümölcsút programok.** Diákok és érdeklődők számára tematikus túrák szervezése a kijelölt gyümölcsúton. Ez alkalommal a látogatók megismerhetik Udvarhelyszék hagyományos gyümölcsöseit, és találkozhatnak a gazdákkal, akikről rendszeresen rendelhetnek majd termékeket.
5. **Évente rendszeresített gyümölcsfesztivál.** A már fentebb említett és az eddigi gyakorlat tapasztalatai alapján megtervezett módon minden évben Székelyudvarhelyen megszervezik a gyümölcsfesztivált.
6. **Vásárokon való részvétel.** Különböző bel- és külföldi hagyományos termékek számára szervezett vásáron a gazdák részvételének megszervezése. Az alapítvány a vásárokon való részvétel tervezése érdekében követi a vásárnaptárokat és aktív kapcsolatot tart a vásárok szervezőivel. Kiemelt fontosságú vásárok a Székelyföld más városainak (pl. Csíkszereda), Bukarest és Budapest vásárai.
7. **Saját rendszeres kiállítás és vásár.** A Civitas Alapítvány székhelyén heti rendszerességgel megrendezett termékbemutató és vásár, ami alkalmat ad megrendelésekre és rendszeres kapcsolattartásra a termelők és vásárlók közt.

8. **Panziókkal és vendéglátókkal kiépített együttműködési program.** A programok célja eljuttatni a turisták és a térségbe látogató vendégek asztalára a Székelygyümölcs termékeket. Ennek érdekében az erre a programra szakosodott szervező (ügynök) rendszeresen felkeresi a vendéglátókat és ismerteti a termékeket, meghallgatja az igényeket (ár, csomagolás, személyesítés). A székelyföldi panziósok és vendéglátók jelentős része saját maga állítja elő gyümölcskészítményeit. Arról kell meggyőzni őket, hogy amennyiben a manufaktúrában készíti el ezeket, akkor korszerűbb, a higiéniai előírásoknak megfelelő és olcsóbb megoldáshoz jut, és saját kapacitása is felszabadul. A partnerség lényege, hogy a manufaktúra és az egyesület segít egy fontos probléma megoldásában.
9. **Ajándékpalcok elhelyezése a vendéglátóhelyeken.** A fenti partnerség kiegészítéseként, a turisták által látogatottabb helyeken saját arculattal kiserelt polcokat hoz létre az egyesület. A polcokat a termelők által előállított termékekkel kell feltölteni, amiből a turisták emlékként vásárolhatnak.
10. **Áruházak számára készített kínálat.** Az áruházakban célszerű saját polcokat létesíteni. Egyrészt mert a termék mennyisége nem elegendő egy tömeges eladás számára, másrészt a magas ár kiemelt megjelenítést követel meg. Az áruház a vonzó arculatért és a márka által képviselt értékekért kell, hogy beengedje a Székelygyümölcs termékeket alacsony vagy nulla árréssel. Hiszen ő nem a termék kis volumenű forgalmazásán nyer, hanem a Székelygyümölcs által bevonzott, igényes vásárló által megvásárolt más terméken.
11. **Termékbegyűjtő és elosztó (logisztikai) központ létesítése.** A központ raktárfelületet biztosít a termékek tárolására és elosztására, valamint begyűjti a hagyományos termékekkel kapcsolatos információt. Biztosítja a termelő és a vásárló közti élő kapcsolatot.

7.3. A Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet létrejötte és működésének kihatása Székelykeresztúr térségében

Székelykeresztúr élelmiszerfeldolgozó-ipari, valamint élelmiszeripari nyersanyag-előállító szerepe a történelem során mindig jelentős volt. A feldolgozó üzemet 1937-ben építették és 1938-ban kezdte el működését. Az akkori kezdeményező szervezet ugyancsak szövetkezet volt, amelyet 1948-ban államosítottak és a Csíkszeredában található Hargita Tejipari Vállalat részegységeként működött 1989-ig. Az akkori kapacitás 40 ezer liter nyerstej feldolgozása volt. A feldolgozó kisüzem legnagyobb hírnevét a vajkészítményével érte el, így regionális vonzáskörben „vajgyárként” ismerték. A rendszerváltás utáni időszak kedvezőtlen volt az üzem számára, amelyet végül leállítottak, viszont a tejtermelőknek biztosították a tej átvételét és elszállítását.

A Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet létrehozásának ötlete 2010-ben született Székelykeresztúron, amikor kiderült, hogy a volt tejfeldolgozó üzemet értékesíti az új tulajdonos, amelyet piaci és üzleti célokra hivatkozva évekkel korábban leállított. A kezdeményezés egyik jelentős oka volt annak az információnak az ismerete is, hogy a tejkvótarendszert rövidesen megszüntetik és a székely gazda nyersanyaga piaci versenyhelyzetbe kerül. A kvótarendszer megszűnése 2015. április elsejétől lényeges változásokat fog eredményezni termelői, feldolgozói és értékesítési oldalon egyaránt. A multinacionális feldolgozók nem fognak partnerként tekinteni a kis erdélyi, székelyföldi tejtermelőkre, a feldolgozók száma egyes becslések szerint 70 egységre fog visszaesni 2015 végére. Az egyetlen kiút a szövetkezés típusú összefogások lesznek.⁴⁴

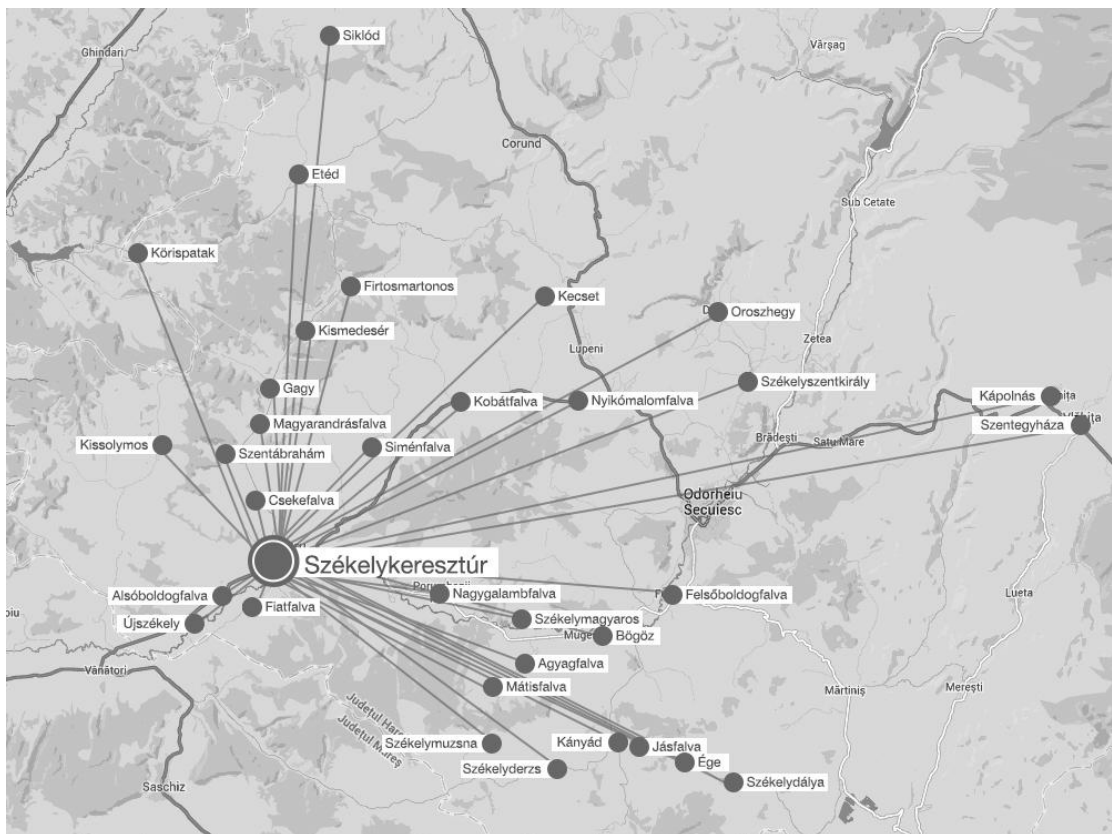
A keresztúri szövetkezeti ötlet egy gazdatalálkozón merült fel, amikor 45 gazda úgy döntött, hogy saját tejfeldolgozót hoznak létre, amelyhez további társakat keresnek. A népszerűsítési program eredményeképp 500 gazda társulásával jött létre az a mezőgazdasági szövetkezet, amely megvásárolja és újraindítja a régi feldolgozó üzemet. A befektetett érték 1 millió euró, amelynek eredményeképp 2012 decemberében elindul a termelés. A gazdák 10%-os önrészt kellett előteremtsenek, amit részvénycsomagok megvásárlása keretében gyűjtöttek össze. Ezen részvények darabja 800 lej volt, amiből minimálisan hármat volt szükséges megvásárolnia egy tagnak. A kialakult tagság érdekes képet mutat: míg többségét szarvasmarhatenyésztő gazdák teszik ki, addig kisebbségben

---

⁴⁴ Elérhető: <http://www.erdelyinaplo.ro/gazdasag/kinek-tejel-a-tejipar/print>, letöltve: 2015-02-21, 13.30

beléptek magánszemélyek is befektetési szándékkal, valamint közbirtokosságok, amelyek a tagságuk nevében kaptak részesedési jogokat. Az új feldolgozó üzem kapacitásnagysága 15 ezer liter. A Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezet típusát tekintve mezőgazdasági, azonban előmozdító tevékenységet végez, a tagok által megtermelt nyersanyag számára biztosít feldolgozási lehetőséget, értékesíti a megtermelt termékeket és egyéb, a szövetkezetet erősítő szolgáltatásokat végez. A mezőgazdasági szövetkezetek tagjai – a közép-európai gyakorlatot figyelembe véve – elsősorban egy vagy több nyersanyag előállításában társulnak, amelyek egységes mennyiségi és minőségi paraméterei az elsődlegesek (Szabó, 2011, 54. o.).

59. ábra: Szövetkezeti tejbegyűjtő központok Székelykeresztúr központtal

Forrás: Saját szerkesztés, 2014

A mezőgazdasági szövetkezet Székelykeresztúron jött létre, ennek több oka is volt: a múlt szövetkezeti tapasztalatai, az értékesítésre bocsátott helyi tejfeldolgozó kapacitás, a kezdeményező csoport megléte, mikroregionális tejbegyűjtési problémák aktualitása. A szövetkezetihez társuló tagság elsősorban 10 kilométeres vonzáskörzetből állt össze, akik

korábban is informális kapcsolatban álltak egymással. A szervezési folyamat során azonban sok termelő visszalépett, ez elsősorban bizalmi tényezők és a konkurencia mozgásának következménye. A toborzási folyamatban a kezdeményezők kimozdultak Székelykeresztúr vonzáskörzetéből és a történelmi Udvarhelyszék területén találtak partnereket, akik igen jelentős tagszámmal és előállított tejmenyiséggel léptek be a szövetkezetbe (saját gyűjtés, 2014). A legaktívabb települések között Székelyszentkirály és Oroszhegy falvakat említhetjük.

38. táblázat: Társult gazdák településszámainak alakulása a begyűjtött tejmenyiség alapján

	Tejmenyiség kategóriák/év/ezerliter	Falvak száma	Családtagok száma (fő)
1	1-50	10	177
2	50-100	14	333
3	100-200	9	562
4	200-felett	2	246
Össz.	3204,1	35	1318

Forrás: Saját gyűjtés és értékelés, 2014

A tagok számának nagy szórása tetten érhető a 38. táblázatban is, míg az 50-100 ezer literes kategóriában 14 településről 333 közvetlen családtag érintett szövetkezet működésében, addig a 100-200 ezer literes kategóriában 9 faluban 562 személy mindennapi létét határozza meg a szervezet. Természetesen fontos szerepet játszik az egyes kategóriák esetében az üzemméret is.

Az egyes tejtermelő kategóriák között lényeges átlag állatlétszámbeli különbség nincsen. Elmondható, hogy minden farmtípus megtalálható minden egyes településen. A legtöbb tejtermelő a 100-200 ezer literes kategóriában található, viszont a legnagyobb átlag állatlétszám az 50-100 ezer literes kategóriában található.

A szövetkezet 2014 végére 35 tejbegyűjtő ponttal rendelkezett, amelynek működtetésére külön jogi szervezetet kellett bevonni vagy létrehozni. Ennek többféle formája van, lehet egyesület, közbirtokosság, szövetkezet egyéb. Jelen pillanatban a tejbegyűjtés jogi hátterét 17 szervezet végzi, amelynek szerződése van a Nagy-Küküllő Mezőgazdasági Szövetkezettel. A kész termékek értékesítése sajátos tapasztalatot eredményezett, mert a szövetkezet létrehozói országos piacra lépést terveztek és a termék pozicionálása ennek megfelelően történt. A *Tárnalact* márkanéven forgalmazott termékekkel elsősorban a

romániai nagyvárosok irányába mozdultak el, ahol multinacionális márkákkal és bevásárlóközpontokkal találták szembe magukat. Ez idő alatt a regionális piacon senki nem tudja a terméket beazonosítani és egyeztetni az egyre nagyobb hírként közölt regionális gazdasági együttműködés termékeként. Ennek eredménye egy csödközeli állapot, így az utolsó pillanatban a szövetkezet ideiglenes vezetését átvette egy válságkezelésben professzionista és hatékonyságjavítási tapasztalatokkal rendelkező munkacsoport. A Lámpás-munkacsoportot a székelyudvarhelyi MÜTF Oktatási Központ hozta létre 2013-ban Ambrus Tibor vállalati szakértő kezdeményezésére. Cél: a szervezetek és közösségek újjáélesztése, közösségi értékrend kialakítása, folyamatok szervezése, szövetkezeti gondolkodás meghonosítása és működtetése, átmeneti menedzsmenti feladatok ellátása.

39. táblázat: Állatlétszám és a tejtermelők számának alakulása a begyűjtött tejmenyiség alapján

	Tejmenyiség kategóriák/ezer-liter/év	Állatlétszám	Tejtermelők száma	Átlag állatlétszám/gazda
1	1-50	219	62	3,5
2	50-100	762	112	6,8
3	100-200	1098	166	6,6
4	200-felett	427	101	4,2
Össz.	3204,1	2506	441	5,6

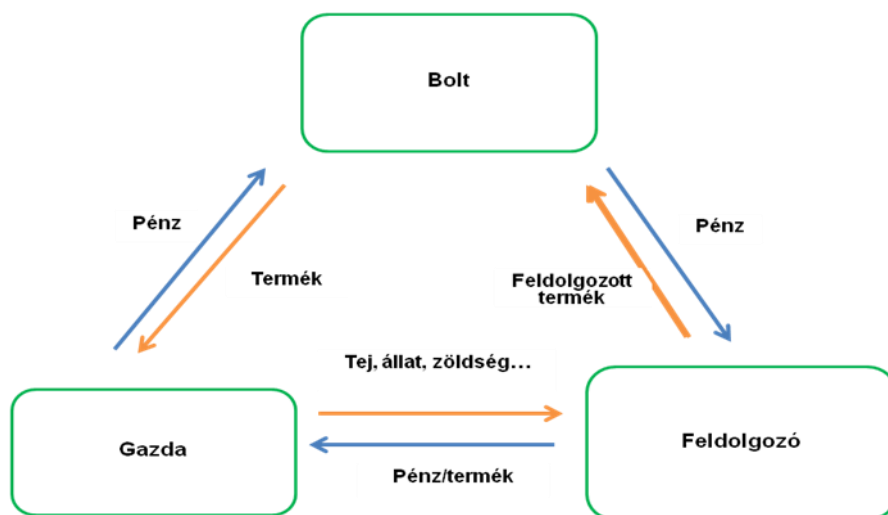
Forrás: Saját gyűjtés és értékelés, 2014

A Lámpás-munkacsoport 2013 végén vette át a szövetkezet irányítását, az elsődleges feladatok a szervezeti pénzügyi stabilitásának megteremtése és a termék újrapozicionálása volt a regionális piacon. Ennek következtében sikerült kifizetni a tejtermelő tagok felé a kifizetetlen tej ellenértékét, valamint a piacon növekvő pályára helyezni a terméket mint regionálisan „közösségi” márkát. Az új márka neve *Keresztúri*, filozófiája a „miénk érzés” és a dicső múltra emlékeztető minőség üzenete. Az új marketingfilozófia része, hogy a tag azonosul a szervezettel és ő a mintafogyasztója a termékeknek. Ennek a szemléletnek az előnye, hogy a tag a fogyasztásán keresztül törzsvásárlói kört hoz létre és a bevonható ismeretségi, szomszédi, rokoni, baráti körével jelentős forgalmat biztosít a szövetkezetnek. Ez a típusú összefonódás egyéb együttműködések kialakulását is fogja segíteni. Ilyen együttműködések lehetnek a közös géphasználat, zöldség- és gyümölcsbeszerzés, húsfeldolgozás, továbbtanulás, más (saját gyűjtés és tapasztalat, 2014). Egy másik, az

értékesítést erősítő lépés a Góbé kereskedelmi márka név alatti forgalmazása a terméknek, melynek következtében a szövetkezet termékei a Székelyföldi Üzletlánc polcaira kerültek.

Az üzletlánc Székelyföld mindhárom megyéjében (Hargita, Kovászna és Maros) rendelkezik üzletekkel. A Góbé mint gyűjtőmárka lehetővé tette az egyes termékek címkézése esetében a Keresztúri név használatát, amely a bevezetés alatt álló márka ismertségét lényegesen erősíti. A helyi közösségben való értékesítés kommunikációjának erősítése, valamint az összefogás gazdasági értelmének hirdetése érdekében alakították ki a Tej útja kommunikációs programot, amelynek során 2014-ben 35 gazdatalálkozót szerveztek. A karaván egyik kezdeményezője a Székelyföldi Üzletlánc, amely aktívan támogatta a gazdatalálkozókat. A gazdatalálkozók során az alábbi együttműködési modellt dolgozta ki a Székelyföldi Üzletlánc 2013-ban.

40. táblázat: A szövetkezeti gondolkodás piaci modellje

Forrás: NKMSZ, 2014

A modell egy zártpályás együttműködést mutat a termelő-feldolgozást adó kínálat, valamint a bolti beszerzés és az egyéni és szervezeti vásárlások által megfogalmazott kereslet között.

7.4. Összegzés

A Székelyföldön létrehozott közösségi társulások sikerességének záloga, hogy a benne dolgozó emberek mennyire érzik magukénak a szervezetet. A bemutatott székely közösségi szervezetek követendő például szolgálhatnak a térség további vállalkozói számára. Tényként állapítható meg, hogy a sikerhez nemcsak az egyének összefogására van szükség, hanem az egyes gazdasági szervezetek tevékenységének az összehangolására is, mert a piaci környezetben csak így van lehetősége egy helyi szervezetnek érvényesülnie.

Továbbá megállapítható, hogy a vertikális szerveződés célszerű a közösségi gazdasági tevékenység optimalizálásában is, a piac lehetőségeiből kiindulva.

Hipotézis elfogadása:

A ma meglévő gazdasági együttműködési szervezeteket a regionális fejlesztési stratégia sikeres megvalósításának érdekében kell fejleszteni hipotézist elfogadottnak tekintem.

8. Az értekezés új megállapításai, összegző értékelés

A jelen kutatás eredményeit figyelembe véve megfogalmazhatom azokat a megállapításokat, módszereket, amelyek a gazdaságszervezési folyamatokban alkalmazva hozzájárulhatnak a regionális gazdaság fejlődéséhez. Az 1989-es rendszerváltás utáni több mint 25 év gazdasági közösségi szervezetek létrehozása számára alkalmatlan volt 2007-ig, mert a közép-kelet-európai átlagegyén az individuális fejlődésben hitt, mert erről szólt a tömegkommunikáció (Fojtik–Veres, 2012, Petrescu, 2011). A román-magyar történelmi tapasztalatokat megfigyelve az a következtetés vonható le, hogy a közösségi gazdaság eszközeként is emlegetett szövetkezetek valamilyen politikai-gazdasági-társadalmi válság által kialakított negatív kontextusban jöttek létre.

A rendszerváltás utáni időszakban a 2007-es válság gazdasági-társadalmi hatásai teremtették meg a közösségi gazdaságok, szövetkezetek létrehozására alkalmas légkört. A nyugat-európai modelleket elemezve arra a következtetésre jutunk, hogy a sikeres szövetkezetek létrehozása pillanatában egy olyan társadalmi-gazdasági probléma vagy éppen egy sajátos politikai rendszer állt fent, amely kialakította vagy hozzájárult a kialakításukhoz. A szövetkezetek 19. századi megalakulásának társadalmi kontextusához képest a jelenben az egyének jelentős részének egy sajátos új tulajdonsága alakult ki, amit társadalmi érzékenységnek nevezünk. Megállapítható: a szövetkezés egy magatartási formává kell, hogy váljon közösségeinkben, nem pedig csak egy kényszermegoldási eszköz. Jelen pillanatban az alapkövetelmény egy új szövetkezettel szemben nem a szövetkezet típusa, hanem az, hogy a születendő új szervezet milyen integrált társadalmi-gazdasági térbe kerül, vagy alakít ki magának. A kialakuló gazdasági szervezet tevékenysége során – a folyamatosan növekvő centrifugális erő hatására – externáliákat bocsát ki, mint az egységes nyersanyag, gyarapodó közösségi érték, helyi fogyasztás, hatékony energiafelhasználás, munkaerő vidéki hasznosulása (Varga, 2009). Egy adott szövetkezet növekedése egy sajátos gazdasági teret hoz létre a bekapcsolódó egyének érdekeik és kapcsolataik mentén (Varga, 2009). Ugyanazon szervezet viszont a centripetális erők hatása következtében bizalmat épít befelé, a szervezet magja fele – csak így képes az alapszervezet megtartására és folyamatos megerősítésére. Egy hatékonyan működő szervezet létrehozása innovációs tevékenységnek számít, hisz a szervezet kialakítása és működőképessé tétele során új tudás születik, amely „tudásáramlást” képes előidézni és a vállalat–tudomány közötti kapcsolat szimultán megvalósul (Varga, 2009, 31.

o.). Az aktív közösségi szervezet hasznos közösségi tevékenységet végez, közben egy folyamatosan növekvő teret hoz létre a tagok interakciója következtében, hisz ők többségükben más és más helyszíneken végeznek tevékenységet, így sajátos teret hoznak létre, amely az adott gazdasági szervezet területfejlesztési szerepét lényegesen megnöveli (Giddens in Benedek, 2000, 33. o.). Az interakciók következtében a sok egyéni cselekedet, amely lokálisan zajlik, egyre több ponton keresztezi egymást, és régiót hoz létre (Benedek, 2000). Ennek következtében az egyre gyarapodó szövetkezeti szervezetek regionális szerveződések, amelyek komplex módon hozzájárulnak annak fejlődéséhez. Ha részleteiben megvizsgáljuk, akkor a szövetkezet társadalmi haszna a családok életképességének biztosítása, hisz a legtöbb esetben az otthon környékén fellelhető erőforrások, családi kézművességek, bejárható távolságokra lévő munkahelyek tevékenységeit végzik, amelyek örökölhetőek, átadhatóak. A szervezet a végzett tevékenysége során gazdasági hasznót hoz létre, így a társadalmi hasznosság számára biztosítja azt az anyagi fedezetet, amellyel az fenntartható. A társadalmi hasznosság egyik kiemelhető eleme a kulturális hagyaték megőrzése, amelyet a térség életvitelén és szakmai tevékenységen keresztül megőriz és gyarapít. A kulturális hagyaték szerepe számos szolgáltatásban tetten érhető, ebből talán a legfontosabb a turizmus és a vendéglátás, ahol közvetlen módon anyagilag is hasznosul a befektetett munka.

A kutatás során beigazolódó hipotéziseim arra engednek következtetni, hogy a szövetkezetnek mint regionálisan hasznos gazdaságszervezeti formának az érvényesülését elsősorban nem a gazdasági erőforrások rendelkezésre állása, hanem az adott közösség társadalmi és értékvilági normarendszere szabályozza. Ennek következtében a rendelkezésemre álló konklúziók alapján két szövetkezési modellt forgalmazhatok meg, amelyek lényegében ellentétes folyamaton mennek keresztül, de ugyanolyan regionális gazdaságfejlesztő eszközzé válhatnak. A két modell létrejöttének alapvető különbsége a létrehozás körülménye, az eltérő társadalomgazdasági tényezők állapota, amelyek hatása alatt létrejöttek. A gazdaságfejlesztési életgörbe változását figyelembe véve ezek a szövetkezetek krízisben és gazdasági stabilitás idején jöhetnek létre. Ennek megfelelően neveztem el a két modellt *kisugárzó* és *letisztuló* modellnek. A két modell közötti alapvető különbség a centrifugális és a centripetális erők mozgásának sorrendje, amely egy adott centrum és sajátos periferiája közötti erőviszony határoz meg (Nemes-Nagy, 1996, 5.o.). A mozgás egy adott központi mag és a periferiája között valósul meg. A mozgás irányát az

egyik elem erőfőlénye határozza meg. A következőkben a két modell általam elképzelt létrehozását, valamint működőképességét fogom bemutatni.

8.3. Kisugárzó integrált szövetkezeti modell

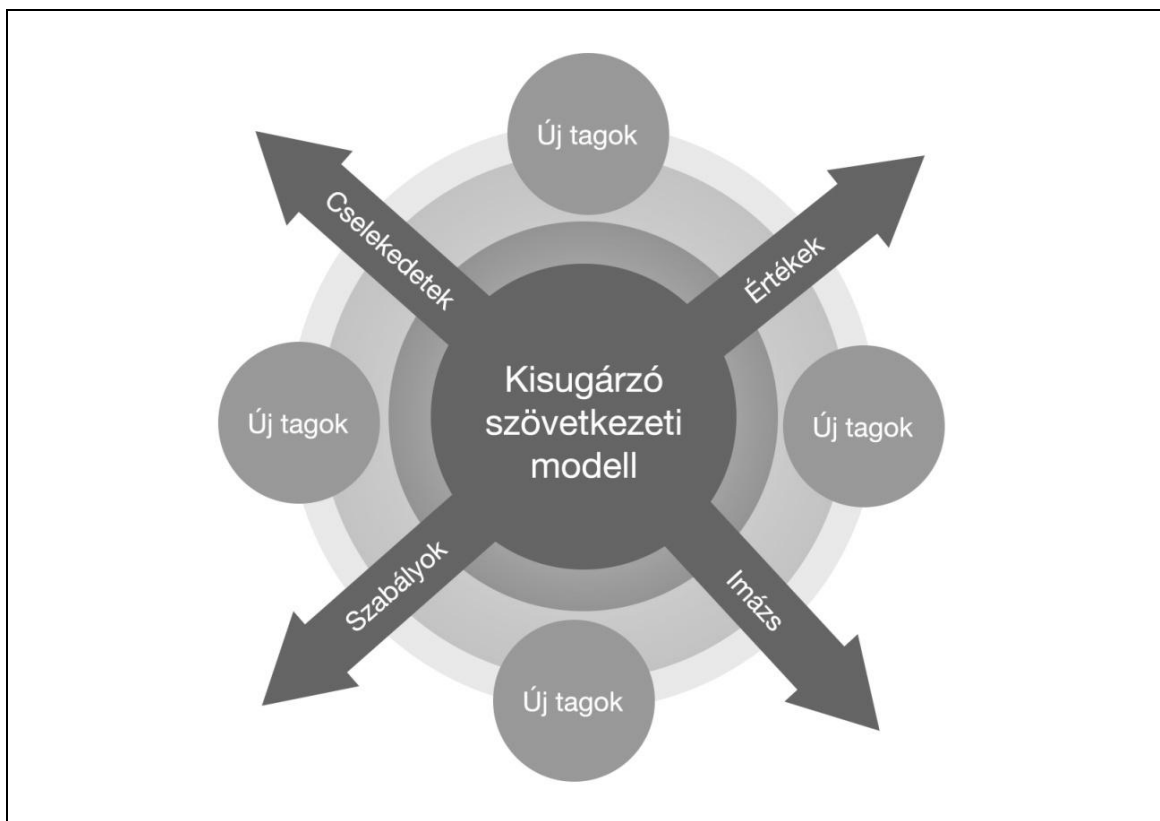
A szövetkezeti modell létrejöttének lényege a pozícionált szervezeti érték, amellyel az új belépő tagoknak azonosulniuk kell, ezek betartása a feltétele a szervezetben való maradásnak. A centrum-periféria elmélet (Nemes-Nagy, 1996) alapján ebben az esetben egy dinamikus magról beszélhetünk, amely a perifériája számára meghatározza a növekedési feltételeket és szabályokat. A létrehozó tagság elvárásai mentén jön létre a szervezet, akik magatartásukkal, cselekedeteiken keresztül teszik népszerűvé a szervezetet. A kisugárzás nagy szerepe a szövetkezeti imázs kialakítása, amely elősegíti az új belépők megjelenését. A kisugárzó szövetkezet leghatékonyabb kommunikációs eszköze a belső marketing (Grönroos, 1981 in Fojtik-Veres, 2012).

Új belépők fogadására fontos folyamat elem az előszobáztatás, amely program alapján az új tag méltónak érzi, hogy a szervezet tagja legyen. Az előkészítési időszakban a jelentkező képzési és önkéntességi tevékenységekben vesz részt, amely végén egy bizottság előtt igazolja, hogy a szövetkezeti tagságra alkalmas.

1, Létrehozás körülményei:

- hasonló értékrendű csoport hozza létre
- kisszámú tagság a létrehozás pillanatában
- a csoport belső kohéziója magas
- előre rögzített szabályok szerint működik
- a tagoknak magas a konfliktustűrő képessége
- pontos elszámolás jellemzi a gazdasági folyamatokat
- a kialakuló és egyre erősödő imázs következtében egyre több követője lesz, akik számára már elvárásként jelennek meg a szervezetet működtető szabályok (szervezeti kultúra)

60. ábra: Kisugárzó szövetkezeti modell fejlődése a közösségekben

Forrás: Saját szerkesztés, 2015

Előnye:

- stabil szervezet jön létre már alapításkor
- könnyen kialakítható egy jól működő szervezet, amely vonzza az új tagokat
- a „társadalmi hírértéke” magas az együttműködésnek

Hátránya:

- regionális szerepe a nagyobb tagság csatlakozása előtt jelentéktelen
- a közösségi vállalati imázs kialakítása nagyobb erőfeszítésbe kerül, az álrésztársaság kialakításának szándékát nehéz kivédeni a helyi közösségben, ahol a szervezet szociális törődésben kellene, hogy népszerűvé váljon

A működtetés optimalizálása:

- a szervezetet méretgazdaságossá kell növelni
- a szövetkezetbe belépők új tagok számára előnevelésre van szükség
- a kommunikációt folyamatosan javítani, építeni kell a potenciális tagok irányába

8.4. Letisztuló integrált szövetkezeti modell

A szövetkezeti modell lényege egy adott közösség kényszerhelyzetének rövid távú feloldása, amely nagyobb számú egyén hasonló jellegű problémájának megoldására alkalmas. Nagyon sok esetben csak rövid távon képes általában eredményesen működni. A centrum-periféria elmélet alapján (Nemes-Nagy, 1996) a dinamikus környezet, amelyet perifériának is nevezhetünk, egy folyamat során magot hoz létre, amely egy bizonyos rendszer kiépülése után vezető szerepet tölt be. A tagság bizonyos része nehezen aktivizálható, többen rövid időn belül ki szeretnének szállni a szövetkezetből. A kialakítóinak a feladata, hogy a letisztuló folyamat mennyi idő tart. A letisztulás folyamatában szabályok születnek, szervezeti kultúra alakul ki.

1, Létrehozás körülményei:

- valamilyen gazdasági, anyagi jellegű kényszer hozza létre
- nagyszámú csoport érdekvédelmi szervezatként hozza létre
- a társulás alapja a közös probléma megszüntetésére születő válasz megtalálása
- heterogén magatartás a közösségi szervezet értékeivel szemben
- nincsenek kiforrott szabályok
- gyakori konfliktusok, érdekellentétek
- nincsen egy pontosan leszögezett elszámolási rend
- a szabályok az együttműködésekkel adódó konfliktusok kezelésére meghozott kompromisszumos döntések
- magas bizalmatlansági index a tagok közötti kapcsolatokban
- a szervezet életében meghatározó időszak, amikor a tagok bizonyos része elhagyja a szervezetet, mert nem tudja elfogadni a közösségi szabályok kötelezettségeit
- a közösségi szervezet külső megítélése vegyes, mivel a szervezeti letisztulás negatív eseményei rányomják a bélyegüket a nagyszámú tagságra és azok családjaira

Előnye:

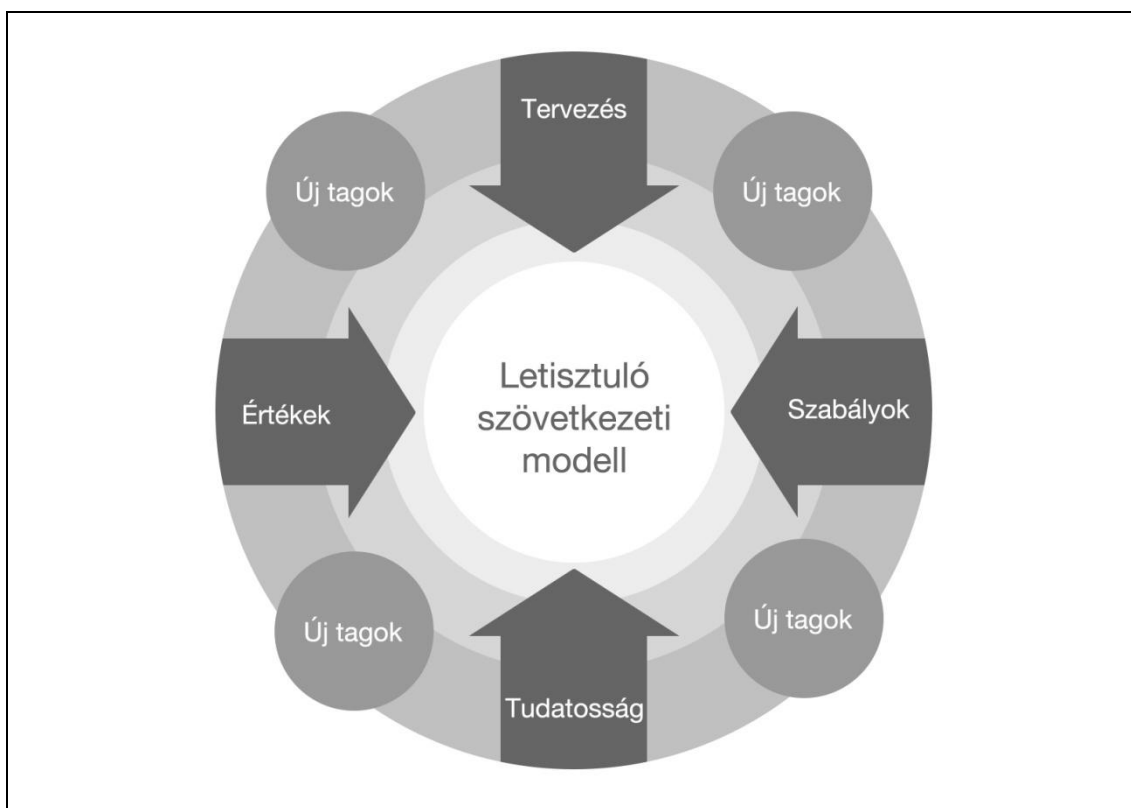
- nagy létszámú tag részvételével jön létre a szövetkezet
- a kritikus tömeg piaci felvevőként is meg tud jelenni az előállított termék fogyasztásában, mint pl. élelmiszeripari feldolgozás termékei
- a szövetkezet létrehozása rövid folyamat, mert a kényszer felgyorsítja a folyamatot

- nagy hírértéke van a szervezkedési folyamatnak és minden olyan eseménynek, ami a szervezettel kapcsolatos

Hátránya:

- a szervezeti tagok a kényszer alapját képező problémán kívül más együttműködésekben nem érdekeltek és ez nagyon sérülékennyé teszi a frissen létrehozott szövetkezetet
- könnyen alakulnak ki konfliktusok, mert a tagság érdekei nagyon eltérőek, mert nincsen megfogalmazva a legtöbb esetben az a vállalati szabályozás, amely bent tartaná vagy eltanácsolná a megosztó érdekekű tagokat
- a konfliktushelyzet idején sokan elhagyják a szervezetet, de ennél nagyobb problémát jelentenek a félig kilépők
- a negatív hírek nagyméretű bizalmi problémákat okoznak a szövetkezeti tagok között

61. ábra: Letisztuló szövetkezeti modell fejlődése a közösségekben

Forrás: Saját szerkesztés, 2015

A működtetés optimalizálása:

- szükséges a szervezet átalakítása
- szükséges a tagságot érdekeiken és együttműködési készségeiken keresztül átnevelni
- fontos leszabályozni a belső folyamatokat, amelynek következtében mindenki bizalmat épít a szervezet irányába

Integratív szövetkezeti tervezés és cselekvés:

Mindkét modell esetében gazdaság- és társadalomfilozófiai szemlélet kell, hogy legyen az integratív szemlélet, amelynek következtében a szövetkezet kialakítói, működtetői vertikális integrációban gondolkodnak, valamint az egyéni életvitel szempontjából is keresik egymás támogatását. Az integratív szövetkezés lényege, hogy a szövetkezeti tag beépül egy olyan közösségi szervezetbe, amelyben anyagi és társadalmi előnyökhöz jut egyaránt. Az integratív gondolkodás meghatározó eleme, hogy a szövetkezeti tevékenységeknek piaci kifizetése van, amelyet a szervezet önmaga vagy partnerszervezet végez. Az éles piaci versenyben csak olyan gazdasági tevékenységgel foglalkozó szervezetek maradnak meg, amelyek sajátos kapcsolatot alakítanak ki a kereslettel. A közösségi gazdasági szervezetek esetében a „a miénkérés” és a tudatos fogyasztás sajátos magatartást alakíthat ki a vevőkben, fogyasztókban.

9. A disszertáció összegzése, további tudományos

munka

A tudományos munka végzésének bizonyos értelemben csak kezdete van, hiszen egy adott eredmény megállapítása esetén válnak tényszerűvé a kutatási munka során feltárt, ellenőrzött, igazolt jelenségek, amelynek állapotát fejleszteni szeretnénk annak érdekében, hogy egy adott területen alkalmazva a legjobb eredményt hozza. Így a tudományos munka minden eredménynél egy-egy útkereszteződéshez ér, ahol a kutató dönthet az adott téma kutatásának a folytatása mellett és további hipotéziseket jelölhet meg.

A kutatás tárgyaként választott szövetkezet mint eszköz Székelyföld regionális gazdasági fejlesztésében egy alkalmazható közösségi gazdasági szervezeti forma, amely gazdasági eredményein túl társadalmi hozzáadott értéket is képes termelni, hisz aktivizálja a közösség belső életét, de ennek érdekében egy modern szervezeti formát kell kialakítani belőle, amelyet a fiatalabb generációk is elfogadnak. A szövetkezeti kutatásomat azzal szeretném folytatni, hogy beazonosítom azt a tartalmat, amellyel fel kell tölteni az általam megalkotott két szövetkezeti modellt, hogy a regionális gazdasági fejlődésnek egy aktuális, modern eszköze legyen.

A román-magyar szövetkezeti rendszerek összehasonlításából megfogalmazható az a következtetés, hogy az egyes nemzetek a szövetkezés eszközrendszerét sikeresen alkalmazták. Az alkalmazásban hasonló szemléleti megközelítés, hogy a szövetkezetek kialakításakor legalább akkora fontosságot tulajdonítottak a társadalmi tényezőknek, mint a gazdaságiaknak, ebből adódóan hatékony eszköznek bizonyult a nemzeti kisebbségek életvitelének, nemzeti értékeinek megőrzésében is. Továbbá fontos megemlíteni, hogy a szövetkezetnek mint szervezeti formának a népszerűsége mindig valamilyen társadalmi-gazdasági krízis nyomán növekedett, ugyanis ilyenkor a közösségek toleranciaküszöbe, együttműködési készsége is lényegesen magasabb. Ezt egyaránt igazolja a román és a magyar szövetkezeti formák alakulása és fejlődése.

A román szövetkezeti rendszerek kialakításakor a vidéki életminőség és az általános műveltség növelése volt a cél, melynek során egy egészséges vidéki román nemzet alakulhatott ki. A magyar szövetkezeti rendszerek ugyancsak szociális és gazdasági célokat követtek, viszont az Osztrák-Magyar Monarchia birodalmi céljait figyelembe véve,

ezek elsősorban regionális társadalmi-gazdasági problémákat oldottak meg. Egyik olyan terület, ahol sikereket értek el a szövetkezetek, a nemzeti kisebbségek közösségei voltak, amelyek ez által bizonyos önrendelkezés-szintet értek el a sorsuk irányításában.

Székelyföld társadalmi-gazdasági makrokörnyezetét vizsgálva megállapítható, hogy jelen pillanatban az országos átlaghoz képest fejlettebb vidéki településekkel rendelkezik, mint városokkal, ennek következtében a székely regionális fejlesztésnek az egyik stratégiai programja a dinamikusan fejlődő községek együttműködése kell legyen, amely egy külön kutatást igényelne. Székelyföld jelentős természeti vagyonnal rendelkezik, amely komoly értéket képvisel európai szinten, hiszen a nyersanyagok piaci értékének a növekedésével jelentősen felértékelődött. A primer ágazatok kiemelt szerepe olyan vállalkozási formáknak kedvez, amelyekben jelentős az emberi munka hozzáadott értéke. Ezt továbbra is a szövetkezeti forma képviseli a legjobban.

A szövetkezet a tagjai számára inkább életforma, mint vállalkozás, amely a társaktól való függőség ellenére magas cselekvési és életviteli autonómiát jelent a külső környezeti hatásokkal szemben. Az empirikus kutatások során megállapítást nyert az a tény, hogy a szövetkezetek népszerűtlensége elsősorban társadalmi okokra vezethető vissza, amelyek közül kiemelhető a követett életforma és az ezt követő értékek válsága. Ennek az állapotnak következtében nagyfokú bizalmatlanság és ismerethiány jellemzi a vizsgált közösséget. Ezek alapján megfogalmazom a szövetkezetek „tartalom és forma” paradigmáját, amely azt jelenti, hogy a megnevezésre hivatkozva a vizsgált közösség tagjainak jelentős része magát az együttműködés készségét utasítja el.

Az empirikus kutatásból megállapításra került az a tény is, hogy az együttműködés alapja a cselekvő aktív együttlét, amely során egy közösség tagjai értékeiknek megfelelően élnek kulturális, sport-, civil életet. Egy közösség együttműködési készségét nem növeli az anyagi támogatás, az egyes támogatások közösségfejlesztő hatása megkérdőjelezhető. Természetesen ez egy mélyrehatóbb kutatást igényelne. Véleményem szerint egy kedvezőbb fiskális jogszabály kidolgozása a szövetkezetekre nagyobb gazdaságfejlesztő hatással lenne a közösségeinkre, mint a jelenben zajló nominális támogatás. Fontos lenne a közösségi gondolkodás ismereteinek az oktatása, amelynek lényege a gyakorlati helyzetekben felismerni az együttműködés előnyeit.

Megállapítást nyert az a tény is, hogy minden gazdasági együttműködésnek saját kijárata kell, hogy legyen a piacra, amelyet önmaga irányít. Ez a múltban úgy valósult meg, hogy

az egyes szövetkezetek kiegészítették egymást, a legtöbb esetben spontán módon, hiszen hiányoztak a konkurens piaci szereplők. Véleményem szerint a jelenben ez az integratív szövetkezeti tervezés és működés feladata.

10. Irodalom és forrásjegyzék

- Ackroyd** és Huges (1992) in Lehota József (2001): *Marketingkutató az agárgazdaságban*. Mezőgazda Kiadó, elérhető: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/marketingkutatas/ch02s06.html>, letöltve: 2014-09-12, 22.47
- ADR-Centru** (2014): *Analiza socio-economică a regiunii Centru. ADR Centru*, Alba Iulia, 2014, elérhető: http://regio-adrcentru.ro/Document_Files/ADElaborare%20PDR%2020142020/00001440/vik1o_2.%20Analiza%20socioeconomica.pdf, letöltés: 2014-08-06, 16 óra
- Ambrus Tibor** (2013): *Vállalkozói műhelytitkok Erdélyben*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest
- Antal Emőke** (2010): *Márton Áron püspökre emlékezünk*. elérhető: http://www.magnificat.ro/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=4965:az-emberi-tartpak&catid=74:istenkeres, letöltve: 2014-09-01, 22.52)
- Babbie Earl** (2003): *A társadalomkutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest
- Bakos Ferenc** (1967, 1979): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 392. o., 459. o. elérhető: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/koop_tech_oj/kulcsfogalmak.html– 2014-09-27, letöltve: 20.58 óra
- Balaton Petra** (2004): *A székely akció története*. Cartofil Kiadó, Budapest
- Balaton Petra** (2006): *A székely akció története, 1902-1914*. PhD értekezés, Debrecen
- Balázs Dénes** (1995): *Hogy ne nézze senki csak a maga hasznát. Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homorod mentén*. Kiadó: Ház Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely
- Barakonyi Károly** (1999): *Stratégiai tervezés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Benedek József** (2000): *A társadalom térbelisége és térszervezése*. Risoprint Kiadó, Kolozsvár
- Bernard L. Montgomery tábornagy emlékiratai** (1981), Zrínyi Katonai Kiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, in *Vállalkozói műhelytitkok Erdélyben*, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest
- Bertrand Issard** (2011): *The 4F of the Social Marketing Mix*. Bertrand Issard’blog. elérhető: <https://issard.wordpress.com/2011/06/06/the-4f-of-the-social-marketing-mix/>, letöltve: 2015-04-03, 09.38

- Bíró Zoltán** at all (2008): *Székelyföldi jövőképek- térségi fejlesztéspolitika*. KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Alutus Kiadó, Csíkszereda
- Borsodi Zoltán** (2009): *Jogtudósok a szövetkezetpolitikai kollégium jogi műhelyében*. In: Reformatör iuris cooperandi – Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére. (Szerk.: BOBVOS Pál) Pólay Elemér Alapítvány, Szeged
- Borsodi Zoltán** (2012): *A szövetkezet hatályos fogalmának kialakulása a 2006. évi X. törvény kodifikációja során*, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- Jogtudományi Kar, Doktori Iskolájának III. Konferenciája, Budapest
- Botezan L.** (1961): *Problema agrară în dezbaterele parlamentare din România în anul 1862.*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai- Historia Kiadó, Bukarest
- Buday-Sántha Attila** (2011): *Agár- és vidékpolitika – Tanulságok nélkül*. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt., Budapest
- Budavári-Takács Ildikó** (2011): *A tanácsadás szociálpszichológiája*, elérhető: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-019_A_tanacsadas_szocialpszichologiaja/ch03.html, letöltve: 2014-09-27, 21.21
- Civitas** (2010): *A székelygyümölcs program*. Székelyudvarhely, Elérhető: <http://szekelygyumolcs.ro/index.php/2014-03-24-20-29-20/a-projekt-bemutatasa>, Letöltve: 2015-04-28, 15.16
- Claudia Petrescu** (2011): *Cooperația în România - Actor al Economiei sociale*. Elérhető: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2011/CV-4-2011/05.pdf>, letöltve: 2015-04-14, 22.35
- Constantin Schifirnet** (2011): *Spiru Haret, „un reformatör al societății românești”*. elérhető: http://www.adevarul.ro/cultura/literar_si_artistic/carte/Constantin_Schifirnet-Spiru_Haret-invatamanant_romanesc-comunism_0_479352569.html, letöltve: 2012.10.25., 22.00
- Cynthia Giagnocavo** (2012): *The Almeira Agricultural Cooperative Model: Creating successful economic and social communities UH Headquarters*, New York, elérhető: <http://social.un.org/coopsyear/documents/AlmeriaPaperGiagnocavo.pdf>, letöltve: 2015-01-13, 14.00
- Csiby Andor** (1939): *A székely közbirtokossági vagyonok eredete, történelmi és jogi fejlődése az ősfoglalástól napjainkig*. Kahan Kiadó, Gyergyószentmiklós
- Csíkszentmihályi Mihály** (2001): *Flow – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*, Akadémiai Kiadó, Budapest

- Diaconovich** (1898): *Román Enciklopédia (Enciclopedia Română)*, I-III kötet, Szeben, Kiadó és nyomda: W. Kraft, 1898, I kötet.
- Dömsödi János** (2002): *A földhasználat és a birtokszerkezet alakulása a Kárpát-medencében*. Elérhető: <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2002/02/feb1.pdf>, letöltve: 2014.06.24., 9:30
- Dumitru Sandu** (2010): *Disparităţi sociale în dezvoltarea şi în politica regională din România*, Universitatea Bucureşti. Proiect de cercetare ”Dezvoltarea capitalului comunitar din România”, cod CNC SIS-ID 2068, in ADR-Centru
- Dumitru Sandu** (2011): *Dezvoltarea Regională în România, Graniţe socioculturale în mişcare*. elérhető: http://audieri.advocacy.ro/sites/audieri.advocacy.ro/files/files/pagini-audiere/documente_conexe/2012-1/2011_sandu_d_dezvoltarea_regionala_in_romania.pdf, letöltve: 2015.03.14, 00.25
- Egry Gábor** (2005): *Az erdélyi szászok pénzügyi rendszere és a szász nemzeti mozgalom kapcsolata a 19. században (1835-1914)*. Doktori disszertáció, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Budapest
- Egyed Ákos** (2001): *A székely társadalom tagolódásának főbb irányzatai a XV. századtól a XX. századig*. In: dr. Papp Kincses Emese-Kassay János-Kánya József (szerk.): *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben*. Válogatás a 2000. április 13-15-i tusnádfürdői konferencián elhangzott előadásokból. Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszereda, 77-81.
- Egyed Ákos** (2006): *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- Elekes T.** (megjelenés alatt, 2014) *A földrajzi tényezők szerepe Székelyföld közigazgatási térszerveződésében*. In: Tóth József Emlékkonferencia kötete. Pécs,
- Elekes Tibor** (2010): *Az erdélyi megyék közigazgatási határainak változása a középkortól napjainkig*. Elérhető: <http://elekes.adatbank.transindex.ro/?terkep=214> , letöltve: 2014. december 18., 20.44
- Elekes Tibor**, 2011: *Székelyföld közigazgatás-földrajzi változásai a 13. századtól napjainkig*, Földrajzi Közlemények - A Magyar Földrajzi Társaság tudományos folyóirata, Budapest, 135. évfolyam. 4 szám, 416 oldal
- Elekes Tibor, Pányi Tibor**, (2010): *Vármegyék és járások a Székelyföldön 1910-ben*. Elérhetőség: www.adatbank.ro, letöltve: 2014. 11.12, 20.00

Enciclopedia Română (1930) Minerva Kiadó, Kolozsvár

Erdei Ferenc (1977): *Mezőgazdaság és szövetkezet*. Akadémia Kiadó. Budapest

Estefánné dr. Varga Magdolna – Dr. Dávid Mária – Dr. Hatvani Andrea – Dr. Héjja-

Nagy Katalin – Taskó Tünde: *Pszichológia elméleti alapok*. elérhető:

http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/a_gondolkods_fogalma.html, letöltve:

2014.10.01., 22.31

Falu, város, régió (1998): *Rurális térségek Európai Chártája*. Forrás:.8 szám,

elérhető:www.celodin.org/files/hu/309.doc, letöltve: 2015-03-29, 16.21

Faragó László (2003): *Koncepcióvezérlés tervezés általános elmélete*. Pécsi

Tudományegyetem, Pécs, elérhető: [http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/](http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/faragolaszlophd.pdf)

disszertaciok/faragolaszlophd.pdf, letöltve:2014.10.24, 12.05

Faragó László (2011): *Falvaink sorsa komplementer nézőpontból*. Agrárátalakulás,

környezeti változások és regionális fejlődés. Tanulmányok Buday-Sántha Attila 70.

születésnapjára, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

Farkas Zoltán (2005): *Szociológia előadás*. Miskolci Egyetem Bölcsész tudományi Kar

(letöltve: 2014-03-23)

Farkas Zoltán (2011): *Az érdekfogalom értelmezései*, Miskolci Egyetem

Bölcsész tudományi Kar, Szociológiai Intézet, Szellem és tudomány folyóirat,

http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/docs/Szellemestudomany2011_23.pdf,

Letöltés ideje: 2014-03-23

Fojtik János és Veres Zoltán (2012): *A Nagy Túlélő. Időutazás a marketingben*.

Akadémiai Kiadó, Budapest

G. Gălan (1938): *Cooperatia agricola si rolul creditului agricol in Romania*, in vol.

Organizarea si functionarea creditului agricol in Romania, Nápoly

Gelei András (2004): *Munkavégzési rendszerek*. in Bakacsi-Bokor-Császár-Gelei-Kováts-

Takács: Stratégiai emberi erőforrás menedzsment., KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti

Kiadó Kft., Budapest

GeoX (2012): *A magyar lakosság aránya Romániai megyéiben*. Készült a BGazrt.

megbízásából. Elérhető: http://bgazrt.hu/nпки/a_nemzetpolitika_oktatasa/terkepek

letöltve: 2014. december 18, 22.23

Geréb László (2013): *Vállalkozói műhelytitkok Erdélyben*, Nemzeti Közszerolgalati és

Tankönyv Kiadó, Budapest

- Géró Imre** (2009): A fogyasztási szövetkezetek új versenykörnyezetben. PhD-értekezés, PTE
- Gheorghe Stanciu - Costache Balcescu** (1935): *Proiect pentru o casa de pastrare si imprumutare*. Scrisul Romanesc Kiadó, Bukarest
- Gróf Széchenyi István** 1921. július 16-17-i nagyenyedi látogatásának emlékére 1994. VI. 5-én állított tábla feliratai
- Gyenis János** (1994): *A Magyarországi szövetkezeti mozgalmak története a kezdetektől 1945-ig, A Magyarországi szövetkezeti mozgalmak története 1945-1990*, Az Erdei Ferenc Szövetkezeti Alapítvány és a Kecskeméti Szövetkezeti Iskoláért Alapítvány, Budapest
- Hangya** (2010): *A Hangya története*. elérhető: <http://www.hangyaszov.hu/hangya>, letöltve: 2014-02-25
- Hankiss Elemér** (1989): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Kiadó, Budapest, 268. oldal, in Nagyné dr. Babics Éva(2006): *Értékközvetítés és az értékrend változása*. elérhető: <http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2006/2/10%20Nagyne.pdf>, letöltve: 2014-03-19
- Hazel Corcoran and David Wilson** (2010): *The Worker Co-operative Movements in Italy, Mondragon and France: Context, Successs Factors and Lessons*. Calgary, Alberta elérhető: http://www.canadianworker.coop/sites/canadianworker.coop/files/CWCF_Research_Paper_International_16-6-2010_fnl%5B1%5D.pdf, letöltve: 2015-01-13, 13.00)
- Hegyí Imre** (1939): *Szövetkezetről*. Kiadó: Árpád Géza álnéven. Szabad Szó, július 12. elérhető: <http://mek.oszk.hu/03400/03495/html/02.htm>, letöltve: 2015-01-14, 21.47)
- Hekliné Herbály Katalin** (2002): *A mezőgazdasági erőforrások többirányú hasznosítása a vidékfejlesztésben*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/58/1/herbaly_katalin.pdf, letöltve: 2015-03-29, 17.11
- Hevesi A.** (1979). *A földrajzi övezetesség oktatása a gimnáziumok első osztályában*. Földrajzi Közlemények, XXVII., 1-3., 36-65. Hsz.: 3
- Hódi Sándor** (1997): *Kollektivizmus és az individualizmus. A peremlét kettős szorításában*. Napló, Nagyszalonta, elérhető: <http://hodiis.vmmi.org/hodi/tanulm/hodi1997jan29.pdf>, letöltve: 2014-09-14, 13.25

- Hofmeister-Tóth Ágnes** (2008): *A fogyasztói magatartás alapjai*. Aula Kiadó Kft., Budapesti Corvinus Egyetem, Bologna-tankönyvsorozat
- Horváth Alpár** (2013): *Turizmusfejlesztés Székelyföldön*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár
- Horváth Gyula**, (2003): *A Kárpátmedence Régiói: Székelyföld, Bevezetés*, Dialog-Campus Kiadó, Budapest-Pécs
- Hunyadi Attila** (2007): „A különböző szövetkezeti típusok és a szövetkezeti értékrend kialakulása”, Szövetkezetek Erdélyben és Európában, Kiadó: RMKT-Kolozsvár,
- Ilyés Ferenc** (2003): *A Kárpátmedence Régiói: Székelyföld. Ipari terek és vállalkozások*, Kiadó: Dialog-Campus Kiadó, Budapest-Pécs 217. oldal
- Jakobi Ákos – Lengyel Balázs** (2014): *Egy online közösségi háló offline földrajza, avagy a távolság és a méret magyar empiriái*. Tér és Társadalom, 2014/1, 28.évfolyam, Palatia Nyomda és Kiadó kft., Győr
- Kandikó József** (2009): *Új ábécé a marketingben*. Piac&Profit Magazin. Budapest. elérhető: <http://www.piacprofit.hu/egyeb-cikkek/uj-abece-a-marketingben/>, letöltve: 2015-04-03, 10.20
- Kánya József**, (2000): *A székely körvasút regionális hatásai*, Tér és Társadalom, MTA Regionális Kutatások Központja negyedévenként megjelenő folyóirata, XIV. évfolyam, Budapest
- Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor** (1983): *Értérendszerünk*, Kossuth Kiadó, Budapest
- Kispál-Vitai Zsuzsanna** (2006): *Gondolatok a szövetkezetelmélet fejlődéséről*. Közgazdasági Szemle, LIII. évf. (<http://epa.oszk.hu/00000/00017/00122/pdf/04kispal-vitai.pdf>, letöltve: 2015.01.22, 22.00)
- Kiss Tamás-Barna Gergő**, (2012): *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*, Demográfiai és statisztikai elemzés, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 7-8 oldal
- Kiss Zita-Toth-Batizan Emese Emőke** (2014): *Mozaikok az erdélyi ifjúságszociológiai kutatások eredményeiből (2000-2014)*. Kárpát Haza Szemle, Nemzetstratégiai Akadémia-Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014. Kiadó: Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest elérhető: http://nski.hu/admin/data/file/20140618/kh_szemle_6_ifjusagkutatasi_2014_res_s.pdf, letöltve: 2014.01.22, 13.00

- Kolumbán Gábor** (2001): *Az értékelvű társadalomépítés regionalizációs hatásai. A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben* Konferenciakötet, Kiadja: Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszereda
- Kozári Monika** (2005): *A dualista rendszer (1867-1918)*. Budapest. Pannonica Kiadó
- Középrégió**, (2014): *Romániai Középrégió szociális és gazdasági helyzetképe- tervezési alapidokumentum*, Gyulafehérvár, elérhető: http://regio-adrcentru.ro/Document_Files/ADElaborare%20PDR%202014-2020/00001440/viklo_2.%20Analiza%20socioeconomica.pdf, letöltve: 2015-02-25, 22.24
- Lege** (1968): *Organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România*, http://www.hargitamegye.ro/_user/browser/File/tortenet/LEGE_Nr_2.pdf, letöltve:2014-08-07, 9 óra
- Lehota József** (2001): *Marketingkutató az ágárgazdaságban*. Mezőgazda Kiadó elérhető: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/marketingkutatas/ch02s06.html>, 2014-09-12, 22.47
- Lengyel Imre - Rechnitzer János** (2009): *Regionális gazdaságtan*. Dialog-Campus Kiadó, Pécs-Budapest
- M. Fehérvári Judit** (2012): Miroslaw Putnek: *Elégedettség*. Elérhető: <http://judit-kavicsok.blogspot.ro/2012/09/egy-idezet-az-elegedettsegrol.html>, letöltve: 2014-09-10, 12.15
- Marin Panait** (1939): *Cooperatia si problema scumpirii traiului*, in „Cooperatia”. VII. évfolyam, 3. szám
- Milgrom-Roberts** (2005): *Közgazdaságtan, szervezetelmélet és vállalatirányítás*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005, 732 oldal, 2. bekezdés
- Mircea V. Pienescu**(1933): *Institutii de credit agricol taranesc*, p.51. Kiadó: Oficiul National al Cooperatiei Romane , Bukarest
- Musto István** (2012): *Utazás Paradoxiába*. Egy úgynevezett szakértő feljegyzéséből. Budapest
- Nagyné dr. Babics Éva** (2006): *Értékközvetítés és az értékrend változása* (<http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2006/2/10%20Nagyne.pdf>, letöltve: 2014-03-19, 20.00)
- Nagyné Pércsi Kinga – Orlovits Zsolt** (2007): *Szövetkezeti ismeretek*. Kézirat, Gödöllő, Szent István Egyetem

- Malhotra K. Naresh** (2009): *Marketingkutató*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Nemes Nagy J.** (1996): *Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben* „Földrajzi Közlemények” 1. sz. pp. 31-48., elérhető: <https://www.academia.edu/10303809/>
Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben, letöltés: 2015. 05.03., 13.16
- Nemes Nagy J** (1998): *Tér a társadalomkutatásban*. Kiadta a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
- Nemes Nagy J** (2002): *Szigetek a társadalmi térben*. A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága, SZE GTT, Szeged, , pp. 27-36., elérhető: https://www.academia.edu/10986036/Szigetek_a_t%C3%A1rsadalmi_t%C3%A9rben, letöltve: 2015.05.03., 13.21
- OKH** (1909): *Az OKH és köteléki szövetkezetei*. Jelentés az 1898: XXIII. tc. alapján alakult Országos Központi Hitelszövetkezet és az ahhoz csatlakozott szövetkezetek tíz éves működéséről. Budapest, Pátria, 1909
- Parons, T.** (1960): *The Principle Structure of Community: A Sociological View*
In: *Structure and Process in Modern Societies* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1960)
- Paul-Emanoil Barbu** (1996): *Din istoria Cooperatiei de Consum si de Credit din România*. Scrisul Românesc Kiadó, Krajova
- Paul-Emanoil Barbu** (2000): *Din istoria Cooperatiei de Consum si de Credit din Romania*, II. kötet, Universul Kiadó, Bukarest
- Román Hivatalos Közlöny**, 31. szám, 1887. május 22.
- Román Kézművesek szaklap**, 11. és 14 szám, 1904
- Shein, Edgar** (1991) in: Peter J. Frost – Larry F. Moore – Mery Reis Loius – Craig C. Lundberg – Joanne Martin: *Reframing Organizational Culture*. Sage, in Ambrus Tibor (2013): *Vállalkozói műhelytitkok Erdélyben*, Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó, Budapest
- Simai Mihály** (2014): *A térszerkezet és geoökonómia*. Tér és Társadalom. Budapest, Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr
- Somai József** at all (2003): *Az új szövetkezeti mozgalomért*. Közgazdász Fórum. (elérhető: <http://epa.oszk.hu/00300/00315/00021/pdf/00021.pdf>, letöltve: 2015.05.03, 14.35)
- Somai József és társai** (2004): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. II.kötet, Kiadó: RMKT-Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár

- Sorin** Cache at all (2010): *Economia Socială în Europa*. Bukarest, 2010, elérhető:
http://catalactica.org.ro/files/economia_sociala_in_europa.pdf,
 letöltés: 2015-04-03, 16.18
- Stahl, Henri H.** (1998), *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, 1. kötet, Cartea Românească Kiadó, Bukarest, elérhető: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Fi%C8%99ier:P.Poni_1912_-_Raspandirea_Satelor_Razasesti.JPG,
 letöltve: 2015. március 17., 23.26
- Szabó Árpád Tőhötöm** (2014): *Önellátás, morális érték és kooperáció*. Székelyföld kulturális folyóirat, XVIII. évfolyam, 3. szám, Csíkszereda
- Szabó G. Gábor** (2011): *Családi gazdaság és szövetkezés. Garancia*. Az Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány KKV Fejlesztési Melléklete A Magyar Mezőgazdaság Hetilaphoz. Budapest (<http://www.avhga.hu/portal/documents/10156>,
 letöltve: 2015-01-22, 23,00)
- Szegő Katalin** (1999): Somló Bódog – *Értékfilozófiai írások*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár-Szeged
- Szeremley Béla** (2010): *Dán szövetkezeti modell*. Elérhető: <http://www.ujreformkor.hu/szeremley-bela-dan-szoetkezeti-modell>, letöltés:2010.10.11
- Szeremley Béla** (2013): *A dán modell*. Budapest. Elérhető: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=560&lap=0>, letöltve: 2015-04-04, 19.17
- Szövetkezés* (2010): Szövetkezés, tudományos és tájékoztató folyóirat,
 2010. évi 1-2., Felelős Kiadó: Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest
- Szövetkeztek Erdélyben és Európában* (2007), RMKT, Kolozsvár
- Sztárayné Kézdy Éva** (2011): *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés*. Elektronikus tananyag. (igyk.pte.hu/files/tiny.../06_kutatasmodszertan6_interjukeszites.pdf,
 letöltve: 2014.10.24, 9.22)
- T. C. Ionescu-Pascani**(1930): *Activitatea culturala a cooperatiei romane*. Almanahul Cooperatorului Kiadvány, Bukarest,
- Tao Jüan-ming** (élt 365-427): *Idill* (Kosztolányi Dezső fordítása – elérhető:
<http://mek.niif.hu/06600/06689/06689.htm> – letöltve: 2014.09.13.
- Ternowszky Ferenc** (2007): *Nemzetközi menedzsment európai szemmel*. Szókratész Külgazdasági Akadémia Budapest, in Ambrus Tibor (2013): Vállalkozói műhelytitkok Erdélyben, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest

- Tomcsányi Pál** (2000): *Általános kutatómódszertan*. Kiadó: Szent István Egyetem, Gödöllő, Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest
- Törvény** (2006): *Törvény a szervezetekről*. Elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600010.TV, letöltve: 2015-04-03, 11.13
- V. M. Ioachim** (1915): *Cooperativele orășenești în România*. Bukarest
- Valeriu Stan** (1984): *Alexandru Ioan Cuza.*, Editura Științifică și Enciclopedică Kiadó, Bukarest
- Varga Attila** (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Váriné Szilágyi Ibolya** (1997): *Az ember, a világ és az értékek világa*. Szociálpszichológia szöveggyűjtemény, Osiris Kiadó, Budapest
- Veres Zoltán, Hoffmann Márta, Kozás Ákos** (2006): *Bevezetés a piackutatásba*, Akadémia Kiadó, Budapest
- Veres Zoltán, Szilágyi Zoltán at all** (2007): *A marketing alapjai*. Budapesti Gazdasági Főiskola megbízásából kiadta a Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Részvénytársaság, Budapest
- Vincze Mária** (2013): *A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése*. Romániai sajátosságok. Erdélyi Múzeum, 3. füzet, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület
- Zară Dinu** (2011): *Evoluția organizării administrativ-teritoriale a României între 1856 - 2011* (14 hărți), elérhető: <http://www.dinuzara.com/2011/06/evolutia-organizarii-administrativ.html>, letöltve: 2015-03-19, 10.45
- ZF** (2014): *Atlasul economic al României*. Elérhető: <http://www.zf.ro/romania-5/atlasul-economic-al-romaniei-prima-editie-din-capitalism-13645436>, letöltve: 2014.03.14, 23.21